

**UNIVERSITAS BUDAPESTIENSIS DE
“METROPOLITAN”**

**ANNALES
TOMUS VIII**

REDIGIT: JOLÁN RÓKA – FERENC KISS

**BUDAPEST
2016**

Szkesztő/Editor: Dr. RÓKA Jolán – Dr. KISS Ferenc

Technikai szerkesztő / Technical Editor: OLDAL-BENKŐ Zsanett

© ANTONI Alfonz, BARANYAI Zsolt, BEDNÁRIK Éva, BÉRES Dániel, BÓDIS Krisztina, CSITÁRINÉ MÁTÉ Szilvia, DÉR Csaba Dezső, DEZSÉNYI Péter, ERDEINÉ KÉSMÁRKI-GALLY Szilvia, ERŐS Eszter, GÖBÖLYÖS N. László, GROTHE Judit, GULYÁS Péter, HORVAT Tatjana, JAVORNICZKY István, KIS Márta, KOVÁCS Zoltán, KRAPECZ Imre, MARCZELL-SZILÁGYI Eszter, MONOSTORI Katalin, PAPP-VÁRY Árpád, PAPP-VÁRY Árpád Ferenc, REKETTVE Gábor, TÓTH Ágnes, 2016

Copyright: Jelen kiadvány szabad hozzáférésű a Creative Commons „CC BY” licensznek megfelelően. /

This publication is Open Access according to the Creative Commons „CC BY” licence scheme.

ISSN: 1789-879X

Első kiadás / First edition, 2016

A sorozatot megjelentető Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola neve megváltozott, 2016. január 1-től Budapesti Metropolitan Egyetem (METU). The name of the publisher BKF University of Applied Sciences has changed to Budapest Metropolitan University (METU) from 1st January, 2016.

Kiadó / Publisher: Budapesti Metropolitan Egyetem, Budapest
www.metropolitan.hu

Felelős kiadó / Published by: a Budapesti Metropolitan Egyetem vezérigazgatója / CEO of Budapest Metropolitan University

Tartalomjegyzék

<i>Baranyai Zsolt – Kovács Zoltán</i> Az együttműködési aktivitás és a morális kockázat összefüggései egy termelői szerveződésben.....	1
<i>Bednárík Éva – Csitáriné Máté Szilvia – Papp-Váry Árpád Ferenc</i> A hazai bútortipari KKV-k innovációs képességének vizsgálata versenyképességük javítása érdekében.....	15
<i>Béres Dániel</i> Kontrollok a társasházak működésében	21
<i>Bódis Krisztina</i> The Game of Life – an Anthropology of American Football.....	43
<i>Dér Csaba Dezső</i> A kreatív eseménymenedzsment filozófiája.....	63
<i>Dezsényi Péter</i> Egyrészt a tuti, másrészt a kreatív	73
<i>Erdeiné Késmárki-Gally Szilvia</i> A mezőgazdasági gépüzemeltetési költségek vizsgálata.....	79
<i>Erős Eszter</i> Diák input-olvasási mentorok -„bAfög”- és miért éppen a német?.....	87
<i>Göbölös N. László</i> „Ha dől a vér, dől a lé” A vádlott: a mozi?.....	95
<i>Judit Grotte</i> Case Study on Junk Food	107
<i>Gulyás Péter</i> Csokor fekete orchideákból.....	127
<i>Tatjana Horvat – Alfonz Antoni</i> Internal audit of logistics costs in companies.....	143

<i>Javorniczky István</i> Én és a Nemzet	169
<i>Kis Márta</i> Új irányok a matematika és természettudományok oktatásában	235
<i>Krapecz Imre</i> A társasházak működése és gazdálkodása – szakmai szemmel.....	241
<i>Eszter Marczell-Szilágyi</i> Effective learning – A simple approach	255
<i>Monostori Katalin</i> Mitől nem működik egy Joint Promotion? A marketingkommunikációs eszközök használati korlátai a turisztikai fogyasztói szokások megváltoztatása terén	261
<i>Papp-Váry Árpád</i> Klímaváltozás és a Párizsi klímakonferencia	273
<i>Papp-Váry Árpád</i> Széchenyi javaslata a magyar közlekedésügy rendezéséről, 1848. jan. 25.	287
<i>Papp-Váry Árpád Ferenc</i> Bud Spencer és Terence Hill filmjeinek sikere marketinges szemmel.....	293
<i>Gábor Rekettye Jr</i> Current issues in marketing communication	307
<i>Tóth Ágnes</i> Kiszámítható kreativitás	325
Szerzők / Authors.....	337

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉSI AKTIVITÁS ÉS A MORÁLIS KOCKÁZAT ÖSSZEFÜGGÉSEI EGY TERMELŐI SZERVEZŐDÉSBN

DR. BARANYAI ZSOLT, PHD

Főiskolai docens
Budapesti Metropolitan Egyetem
1148 Budapest Nagy Lajos király u. 1-9.
zbaranyai@metropolitan.hu

KOVÁCS ZOLTÁN

Címzetes főiskolai docens
Szegedi Tudományegyetem, Mérnöki Kar
6724 Szeged, Mars tér 7.
zoltan.kovacs@mailbox.hu

Összefoglalás

Empirikus tapasztalatok sora azt mutatja, hogy a magyarországi termelői szerveződések (pl. TÉSZ-ek) teljesítménye lényegesen elmarad a fejlett nyugat-európai országokban megfigyelhető aktivitástól. Jelen tanulmányunkban ehhez a problémakörhöz kapcsolódóan – a lehetséges okok egyikeként – azt vizsgáljuk, hogy a morális kockázat hogyan hat, miként befolyásolja a gazdálkodók termelői szerveződésben kifejtett aktivitását. Vizsgálatainkhoz kérdőíves felméréssel gyűjtöttünk információkat a PaprikaKert TÉSZ Kft. tagsága köréből.

Kutatómunkánk során egy statisztikai útmodellt szerkesztettünk, melyben azt feltételeztük, hogy a morális kockázat a direkt hatása mellett, a bizalom erodálásán keresztül is hat az együttműködési aktivitásra. A statisztikai modell tesztelése tag-tag, illetve tagság-menedzsment relációban is megtörtént.

A felmérés tapasztalatai azt mutatják, hogy a termelői szerveződésben a morális kockázat jelen van. Eredményeink szerint bár annak mértéke számszakilag nem tekinthető jelentősnek, ugyanakkor statisztikai vizsgálatokkal igazolható a negatív hatása az együttműködési aktivitásra.

A hatás két részre bontható: a direkt hatás mellett kimutatható egy indirekt hatás is, azaz a morális kockázat a bizalom rombolásán keresztül is képes csökkenteni a gazdálkodók együttműködési hajlandóságát. Eredményeink továbbá arra is határozottan rámutattak, hogy a morális kockázat tag-tag, illetve tagság-menedzsment relációban eltérő mértékben és mechanizmusokon keresztül fejti ki negatív hatását.

Kulcsszavak: *bizalom, együttműködési aktivitás, morális kockázat, Sholtes*

JEL kód: *Q12, Q13*

Abstract

A number empirical experiences show that performances/turnover of Hungarian producer organisations (like the ones in the fruit and vegetable sector called “TÉSZ” in Hungarian) are far behind compared to the activity in developed Western-European countries. Regarding this circle of issues in present study - as one of the potential reasons – we examine how moral hazard effects activities of agricultural producers in producer owned organisations. We collected information for our research by carrying out a survey among the members of PaprikaKert TÉSZ Kft.(Ltd). We constructed a statistical “way model” in which we assumed that - apart from its direct effect - moral hazard can influence cooperation activity via trust erosion. Testing of the statistical model was done in member-member as well as member-management relations. Results of the survey show that moral hazard is present in producer owned organisations. According to our results - although numerically it can not be considered significant - negative effect of moral hazard on the cooperation activity can be pointed out by statistical analyses. The effect can take two forms: apart from the direct effect an indirect effect can be detected also, namely moral hazard can decrease willingness to cooperate via the destruction of trust. Furthermore our result pointed out explicitly that moral hazard makes its negative effect via different size and mechanisms in member-member and membership-management relations.

Keywords: *trust, cooperation activity, moral hazard, Sholtes*

I. Bevezetés

Tanulmányozva a vonatkozó statisztikai adatokat megállapítható, hogy az Európai Unió meghatározó zöldség-gyümölcs előállító tagállamaiban a termelői szervezetek (pl. marketing szövetkezetek, TÉSZ-ek stb.) meghatározó szerepet töltenek be a termékpálya koordinálásában, addig az Európai Unióhoz újonnan csatlakozott országokban, köztük Magyarországon piaci részesedésük meglehetősen alacsony, 20% alatti (lásd pl. Bijman et al., 2012; illetve Szabó, 2012). A témában végzett kutatások döntően egyetértenek abban, hogy e jelenség alapvetően a gazdálkodói bizalom alacsony szintjével is magyarázható. Ezt a szituációt alapul véve, jelen tanulmány a szervezeten belül megjelenő morális kockázat és bizalom szerepét vizsgálja a gazdálkodói szerveződések életében. Alapvetően arra a kérdésre keressük a választ, hogy a tag-tag, illetve tag-menedzsment relációkban megjelenő morális kockázat és bizalom hogyan befolyásolja a tagok szövetkezetben kifejtett aktivitását.

A tanulmány a következő struktúrában épül fel: a következő szerkezeti részben röviden ismertetésre kerülnek azon legfontosabb szakirodalmak, melyek a kutatás elméleti megalapozását szolgálják. Ezt követően bemutatjuk a felhasznált adatbázisokat és azok kiértékelésének módszertani kérdéseit, melyeket az empirikus elemzést ismertető szerkezeti rész követ. Végezetül az utolsó szerkezeti részben összegzésre kerülnek a legfontosabb, kutatásból levonható következtetések, illetve azok bázisán megfogalmazható javaslatok.

II. Elméleti alapvetés

A mezőgazdaságban (is) a gazdálkodók a gazdasági tevékenység folytatása közben különböző csoportokkal működnek együtt, kötnek szóbeli és/vagy írott megállapodásokat. Az ilyen formában létrejövő szerződéses megállapodások, illetve az így létrejövő szervezeti struktúrák elemzése az új intézményi közgazdaságtan (New Institutional Economics, NIE) egyik sokat vizsgált területe. A NIE egyes elméleti megközelítéseiben az együttműködési megállapodások eltérő aspektusai vannak a fókuszban. A lehetséges aspektusok közül kiemelkedik az információs aszimmetria problémaköre: a közgazdasági szakirodalom szerint információs aszimmetria akkor áll fenn, ha a tranzakcióban részt vevő felek egyike több vagy pontosabb információval rendelkezik, mint a másik.

Az intézményi közgazdaságtanon belül az ügynökelmélet – különösen annak normatív irányát jelentő megbízó-ügynök elmélet (principal-agent theory) – helyezi a hangsúlyt a gazdasági szereplők együttműködéseinek vizsgálata során az aszimmetrikus információra és az ebből keletkező opportunista magatartásra. Az aszimmetrikus információ – eltérő mértékben ugyan, de – minden esetben jelen van, ha két vagy több fél között együttműködés jön létre. A szakirodalom a megbízó-ügynök elmélet keretein belül tárgyalja az erkölcsi (morális) kockázat (moral hazard) problémakörét. Royer (1999) megfogalmazása szerint a morális kockázat akkor lép fel, ha a kooperációs folyamatokban, tranzakciókban legalább egy input nem megfigyelhető, mennyisége szerződésben nem definiálható. Ez a megfigyelhetetlenség és szabályozhatatlanság visszaélések forrásává válhat az együttműködő felek között.

A gazdálkodók közötti gazdasági kapcsolatokban megjelenő morális kockázat a bizalom szintjének csökkenését vonja maga után (Larsen, 2008), ami miatt kutatásunkat ebbe az irányba is kiterjesztettük. A számos jól ismert és általánosan alkalmazott bizalom-megközelítés és modell közül Sholten modelljét adaptáltuk. Sholtes (1998) a bizalmat a lojalitás és a képességek mátrixában helyezte el. Amennyiben mind a lojalitásba, mind pedig a képességekbe vetett hit magas értéket vesz fel a partnerek között, abban az esetben alakulhat ki bizalom (1. ábra).

		Képesség mértéke <i>„Hiszek abban, hogy a partnerem jól képzett és tehetséges”</i>	
		alacsony	magas
Lojalitás mértéke <i>„Hiszek abban, hogy a partnerem kedvel engem és segíteni fog a jövőben”</i>	magas	ROKONSZENV	BIZALOM
	alacsony	BIZALMATLAN- SÁG	TISZTELET

1. ábra: A bizalom kialakulása az üzleti partnerek között az egymás iránt érzett lojalitás és vélelmezett képességek szintje alapján
 Forrás: Sholtes (1998) alapján saját szerkesztés

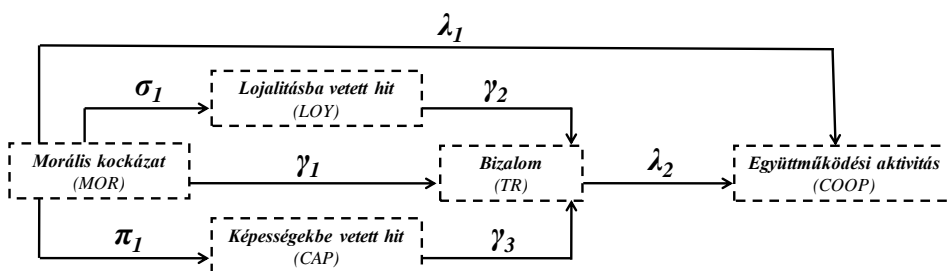
A modellben szereplő összefüggéseket felhasználva végeztük a témában kutatásainkat.

III. Anyag és módszer

A következőkben ismertetésre kerülő vizsgálatok empirikus adatbázison alapulnak: 2015 májusa és októbere között zajlott a PAPRIKAKERT TÉSZ TERMELŐI ÉRTÉKESÍTŐ Kft. tagsága körében egy kérdőíves felmérés, melynek során összesen 144 taggazdaságról sikerült információkat gyűjteni.

Az empirikus kutatás során összeállított kérdőív – jelen dolgozathoz kapcsolódóan – a következő kérdésköröket érintette: a szövetkezetben kifejtett aktivitás szintje (együttműködési aktivitás (COOP változó)); bizalom kérdésköre (a Sholtes modell szerinti bizalom (TR változó), illetve annak vélelmezett determinánsai, a lajalításba- (LOY változó), illetve képességekbe vetett hit (CAP változó)), valamint a szövetkezetben tapasztalt morális kockázat szintje (MOR változó). Az egyes megnevezett területek kvantifikálása állításokhoz rendelt Likert-skálákkal történt. Az egy változók kialakítására egyszerű átlagszámítást, illetve PCA súlyozású módszert használtunk. Fontos további adalék, hogy a TR, LOY, CAP és MOR változók számszerűsítésére használt kérdések tag-tag (T) és tag-menedzsmen (M) relációban is megfogalmazásra kerültek.

A morális kockázat együttműködési aktivitásra gyakorolt hatását úgynevezett „útmodell” használatával vizsgáltuk, amely egymásra épülő regressziós modellek sorozata. Modellünk logikai összefüggéseit a 2. ábra mutatja.

2. ábra: Az általános útmodell logikai felépítése

Forrás: saját szerkesztés

A modellben azt vizsgáljuk, hogy hogyan hat a morális kockázat (*MOR*), mint exogén változó az együttműködési aktivitásra (*COOP*). A morális kockázat direkt hatása (λ_1) mellett elemezni tudjuk annak közvetett, a bizalom alakításán keresztül megnyilvánuló hatását is: a Sholtes-féle modellt használva, figyelembe vesszük, hogy a morális kockázat direkt (γ_1), illetve a bizalom-determinánsok (*LOY* and *CAP*) alakításán (σ_1 és π_1) keresztül indirekt módon hat a bizalom szintjére, amely pedig szintén befolyásolja a kooperációs aktivitást (λ_2). A 2. ábra alapján 4 regressziós modell írható fel:

$$M1.: COOP = \lambda_1 * MOR + \lambda_2 * TR + RESID_1 \quad (1)$$

$$M2.: TR = \gamma_1 * MOR + \gamma_2 * LOY + \gamma_3 * CAP + RESID_2 \quad (2)$$

$$M3.: LOY = \sigma_1 * MOR + RESID_3 \quad (3)$$

$$M4.: CAP = \pi_1 * MOR + RESID_4 \quad (4)$$

Ahol: λ_i ; γ_i ; σ_i ; π_i : parciális standardizált koefficiensek (*beta*); *RESID_i*: reziduálisok.

Összevonva az egyenleteket, a következő összefüggés írható fel, ahol a beta szorzatok kifejezik az egyes „utak” erősségét:

$$COOP = \lambda_1 * MOR + \gamma_1 * \lambda_2 * MOR + \sigma_1 * \gamma_2 * \lambda_2 * MOR + \pi_1 * \gamma_3 * \lambda_2 * MOR + \sum_{i=1}^4 RESID_i$$

IV. Eredmények

Az útmodell regressziós modelljeiben szereplő változószett leíró statisztikáját az 1. táblázat foglalja össze. Az empirikus kutatás tapasztalatai azt mutatják, hogy a felmért gazdálkodói körben a morális kockázat (*MOR_T* és *MOR_M*) jelen van, de annak átlagos mértéke (2,38 és 2,09) nem tekinthető jelentősnek (elméleti maximum mindkét esetben 7,00). A táblázatban közölt számok alapján továbbá az is megállapítható, hogy a válaszadó szövetkezeti tagok tag-tag relációban a – vélt vagy valós – morális kockázat szintjét magasabbra értékelik, mint tag-menedzsment irányultságban. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy mivel a konfidencia-intervallumok (CI95%) átfedést mutatnak, ez a megjelenő különbség statisztikai értelemben nem szignifikáns.

1. táblázat: A változószett leíró statisztikája

Megnevezés	Átlag	Átlag CI95%		Szórás	Min/Max
		Alsó	Felső		
MOR_T	2,38	2,05	2,74	1,37	1/7
MOR_M	2,09	1,79	2,44	1,31	1/7
LOY_T	4,69	4,29	5,13	1,75	1/7
LOY_M	4,98	3,95	6,01	1,14	1/7
CAP_T	5,29	4,95	5,63	1,36	1/7
CAP_M	5,31	4,30	6,32	2,01	1/7
TR_T	5,06	4,58	5,52	1,86	1/7
TR_M	6,06	5,65	6,39	1,47	1/7
COOP	7,55	6,80	8,31	2,19	3,5/18,1

Forrás: saját számítás

A Sholtes modell paramétereire rátérve megállapítható, hogy minden változóhoz az 1-7 Likert-skálán vett átlagok magasabbak a tag-menedzsment relációban. Mindez azt jelenti, hogy a válaszadók jellemzően jobban bíznak a menedzsment lojális magatartásában (LOY_T vs. LOY_M), illetve képességeiben (CAP_T vs. CAP_M), mint gazdársaikéban. Különösen fontos további tapasztalat, hogy a tagok menedzsmenttel szembeni általános bizalmi szintje szignifikánsan magasabb, mint a tagtársak irányában kinyilvánított bizalomé (TR_T vs. TR_M).

Végezetül az együttműködési aktivitást értékelve (COOP), megállapítható, hogy az közepes szintűnek tekinthető, jelentős szórás mellett. A 7,55-ös értékű aktivitási ráta megítéléséhez fontos momentum, hogy volt olyan gazdálkodó, aki a PCA súlyozású index alapján 18,1 aktivitási értéket ért el.

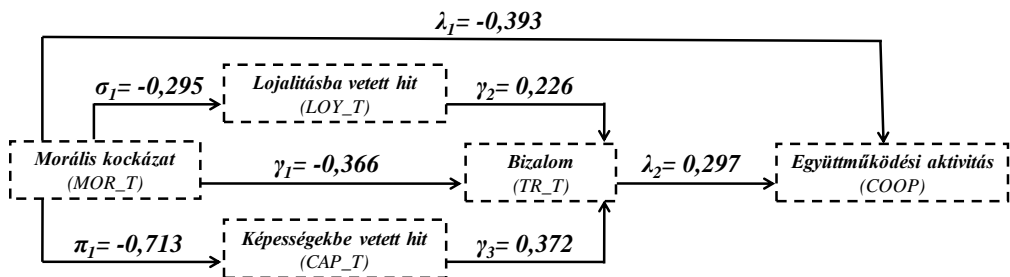
A kutatás következő részében a regressziós modellek lefuttatása történt meg (M1., M2., M3. és M4.) tag-tag, illetve tag-menedzsment megközelítésben, melynek fontosabb eredményeit a 2. táblázat foglalja össze. Összegző megállapítás: minden modell statisztikailag validált.

2. táblázat: A regressziós modellek eredményeinek összefoglalása

Modell	Standardizált koefficiensek (Beta)	
	Tag-tag között	Tag-menedzsment között
M1.	<p>$MOR_T: \lambda_1 = -0.393^{**}$ (CI95%: -0.628 - -0.128)</p> <p>$TR_T: \lambda_2 = 0.297^{**}$ (CI95%: 0.062 - 0.532)</p> <p>($R^2=0,406$; F-szig: 0,000)</p>	<p>$MOR_M: \lambda_1 = -0.371^{**}$ (CI95%: -0.530 - -0.212)</p> <p>$TR_M: \lambda_2 = 0.543^{**}$ (CI95%: 0.384 - 0.702)</p> <p>($R^2=0,476$; F-szig: 0,000)</p>
M2.	<p>$MOR_T: \gamma_1 = -0.366^{**}$ (CI95%: -0.555 - -0.178)</p> <p>$LOY_T: \gamma_2 = 0.226^{**}$ (CI95%: 0.079 - 0.373)</p> <p>$CAP_T: \gamma_3 = 0.372^{**}$ (CI95%: 0.172 - 0.571)</p> <p>($R^2=0,639$; F-szig: 0,000)</p>	<p>$MOR_M: \gamma_1 = -0.192^*$ (CI95%: -0.352 - -0.032)</p> <p>$LOY_M: \gamma_2 = 0.495^{**}$ (CI95%: 0.325 - 0.665)</p> <p>$CAP_M: \gamma_3 = 0.335^{**}$ (CI95%: 0.165 - 0.506)</p> <p>($R^2=0,479$; F-szig: 0,000)</p>
M3.	<p>$MOR_T: \sigma_1 = -0.295^{**}$ (CI95%: -0.502 - -0.087)</p> <p>($R^2=0,087$; F-szig: 0,006)</p>	<p>$MOR_M: \sigma_1 = -0.410^*$ (CI95%: -0.615 - -0.205)</p> <p>($R^2=0,107$; F-szig: 0,010)</p>
M4.	<p>$MOR_T: \pi_1 = -0.713^{**}$ (CI95%: -0.865 - -0.561)</p> <p>($R^2=0,808$; F-szig: 0,000)</p>	<p>$MOR_M: \pi_1 = -0.396^*$ (CI95%: -0.601 - -0.191)</p> <p>($R^2=0,325$; F-szig: 0,000)</p>

Forrás: saját összeállítás

A könnyebb áttekinthetőség és értékelhetőség érdekében grafikusán is bemutatjuk az útmodellek szerkesztésének eredményeit, a tag-tag relációban végzett útmodell-vizsgálatok eredményeinek prezentálásával kezdve a sort (3. ábra). A fontosabb eredmények az alábbiak szerint összegezhetőek: az első modellben (M1.) a morális kockázat (MOR_T) és a tagok közötti bizalom (TR_T) hatását becsülte a regresszió az együttműködési aktivitásra (COOP). Az eredmények azt mutatják, hogy a gazdasági kapcsolatokban megjelenő morális kockázat és bizalom statisztikailag igazolhatóan hatnak az együttműködési aktivitásra: mint az várható volt, a morális kockázat negatív (-0,393), a bizalom pozitív (0,297) determinációt fejt ki. A beta értékek szerint a morális kockázat parciális hatása az erősebb, vagyis nagyobb mértékben befolyásolja az együttműködési aktivitás alakulását, mint a bizalom.

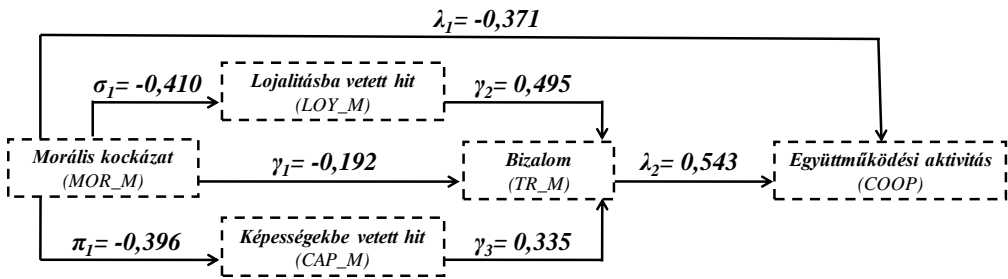
3. ábra: A regressziós együtthatókkal kiegészített útmodell (tag-tag között)

Forrás: saját szerkesztés

A második modellben (M2.) a MOR_T, LOY_T és CAP_T független változók hatása szintén statisztikailag igazolt a tagok közötti bizalom (TR_T) szintjének alakulására. Kimutatható, hogy az együttműködésben megjelenő morális kockázat csökkenti a partnerek közötti bizalom szintjét (-0,366). Érdekes további tapasztalat, hogy a Sholtes-modell bizalom-determinánsainak „erőssége” között jelentős, bár nem szignifikáns különbség van (0,226 vs. 0,372), vagyis a partner képességebe vetett hit vélhetően fontosabb a tagok közötti bizalom alakításában, mint a lojalításba vetetté. Mindez részben ellentmond a Sholtes-féle bizalommodell azon feltételezésének, mely szimmetrikusságot feltételez, azaz egyenlő súlyúnak tekinti a lojalításba és képességekbe vetett hit szerepét a bizalom alakításában.

A harmadik és negyedik regressziós modell (M3. és M4.) a morális kockázat partnerek közötti lojalításba és képességekbe vetett hitre, mint függő változókra gyakorolt hatását becsülte. A vizsgálatok szignifikáns összefüggéseket tártak fel, továbbá kimutatták, hogy a partnerek közötti morális kockázat sokkal inkább a képességekbe vetett hitet csökkenti (-0,713-as beta érték szemben a -0,295-tel).

A második útmodell a tag-menedzsment relációban megjelenő morális kockázat (MOR_M) gazdálkodók szövetkezeten belüli együttműködési aktivitásra (COOP) kifejtett hatását elemezte (4. ábra). A kapott eredmények a következő megállapítások megfogalmazását teszik lehetővé, főként a korábbiakhoz képest megjelenő differenciákra helyezve a hangsúlyt.

4. ábra: A regressziós együtthatókkal kiegészített útmodell (tag-menedzsment között)

Forrás: saját szerkesztés

Az elsőként futtatott regressziós modell (M1) szerint a szervezeteten belül kifejtett aktivitást a menedzsmenttel szembeni bizalom szintje (TR_M) erősebben (0,543) determinálja, mint a morális kockázat (MOR_M) (-0,371). Ez eltérő tapasztalat az előző útmodellhez képest, ahol ez éppen fordítva volt. Mindez egyértelmű jelzés arra vonatkozóan, hogy a tagság menedzsment irányába megnyilvánuló bizalmi szintje, a termelői szerveződések sikerének egy fontos összetevője.

Szintén eltérő eredményeket hozott a második regressziós modell (M2.), ugyanis ez azt mutatja, hogy a menedzsmenttel szembeni bizalom inkább a lojalításba (0,495), mint a képességekébe vetett hiten alapul (0,335). Mindez a tagok közötti bizalmonál fordítva volt, ahol a kompetenciába vetett hit markánsabb szereppel bírt.

Végezetül a 3. és 4. modellek (M3. és M4.) építése is a korábbiakhoz képest eltérő eredményeket hozott: a morális kockázat bár kis mértékben, de inkább a lojalitási dimenzióra hat negatívan nagyobb mértékben (-0,396 vs. -0,410).

Az útmodellek immanens jellemzőiből következően, modelleinkben azt feltételeztük, hogy a morális kockázat négy „úton” befolyásolja az együttműködési aktivitást: (1) közvetlenül, ennek a hatásnak az erőssége: λ_1 ; (2) a bizalomra (TR) gyakorolt közvetett hatáson keresztül, amely út erőssége: $\gamma_1 * \lambda_2$; (3) a lojalításba vetett hit (LOY) csökkentésén keresztül, ahol a teljes hatás mértéke: $\sigma_1 * \gamma_2 * \lambda_2$; (4) a képességekbe vetett hit (CAP) alakításán keresztül kifejtett hatás, melynek erőssége: $\pi_1 * \gamma_3 * \lambda_2$ (3. táblázat).

3. táblázat: Az egyes „utak” erőssége tag-tag, illetve tag-menedzsment relációban

Reláció	Utak „erőssége”				Pearson-koefficiens
	$\lambda 1$	$\gamma 1 * \lambda 2$	$\sigma 1 * \gamma 2 * \lambda 2$	$\pi 1 * \gamma 3 * \lambda 2$	
Tag-tag	-0,393	-0,109	-0,019	-0,088	-0,503
Tag-menedzsment	-0,371	-0,104	-0,110	-0,072	-0,657

Forrás: saját összeállítás

Összefoglalva, az általunk felépített modellben az együttműködésből származó negatív tapasztalatok együttműködési aktivitásra kifejtett hatását felbontottuk egy közvetlen és egy közvetett hatásra, ahol a közvetett hatást a bizalom csökkentésén keresztül vezettük le. Lényegében nem csináltunk mást, mint a független (MOR) és függő változó (COOP) közötti Pearson-koefficienseket két részre bontottuk. Eredményeink azt mutatják, hogy a morális kockázat direkt hatása mindkét esetben jelentősebb (-0,393 és -0,371), ugyanakkor differenciált! Míg tag-tag relációban ez adja a Pearson-féle korreláció értékének mintegy 78%-át, addig tag-menedzsment relációban mindössze 56% ez az arány. Mindez azt mutatja, hogy tag-menedzsment relációban a morális kockázat a bizalom rombolásán keresztül nagyobb károkat okoz, visszavetve a szövetkezetben az együttműködési aktivitást.

V. Következtetések

A tanulmány a morális kockázat együttműködési aktivitásra gyakorolt hatását elemzi útmodell felhasználásával. Összegezve a kutatási eredményekből levonható tapasztalatokat, kijelenthetjük, hogy bár a statisztikai elemzések igazolták a morális kockázat negatív hatását az együttműködési hajlandóságra, ugyanakkor összességében nem állítható az, hogy a termelői szervezésekben kifejtett alacsony együttműködési hajlandóság a morális kockázatra lenne egyértelműen visszavezethető. Ugyanakkor útmodellen végzett vizsgálatok egyik legfontosabb tapasztalata, hogy a morális kockázat a – direkt, illetve egyéb „úton” kifejtett hatása mellett – a bizalom erodálásán keresztül negatívan hat a gazdálkodók együttműködési aktivitására.

Eredményeink alapján továbbá az is megállapíthatóvá vált, hogy a morális kockázat bizalmat, és ezáltal együttműködési aktivitást visszavető hatása differenciált. A gazdálkodói értékítélet jobban tolerálja a tagtársak esetleges opportunistá magatartását, mint a menedzsmentét. A sikeres

termelői szerveződések kulcsfontosságú momentuma ezáltal a menedzsment feddhetetlensége.

Végezetül a tapasztalatok alapján az is elmondható, hogy a szerveződésen belüli bizalom építésének, az együttműködési aktivitás fejlesztésének egyik lehetséges módja egyrészt a képesség-képzettség fejlesztése, például gazdálkodók és menedzsment szakmai képzése útján, másrészt pedig a résztvevők egymás iránti lojalitásának erősítése, például különféle közösségépítő programok, rendezvények útján.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás az OTKA K105730 számú kutatási téma támogatásával készült.

Irodalomjegyzék

Bijman, J.- Iliopoulos, C. – Poppe, K.J.- Gijssels, C. - Hagedorn, K. – Hanisch, M. – Hendrikse, G.W.J. – Köhl, R. – Ollila, P. – Pyykkönen, P. - van der Slangen, G. (2012): Support for Farmer's Cooperatives – Final Report, Wageningen: Wageningen UR, November 2012, 127 p. http://ec.europa.eu/agriculture/external-studies/support-farmers-coop_en.htm

Larsen, K. (2008): Economic consequences of collaborative arrangements in the agricultural firm. Unpublished doctoral dissertation, Swedish University of Agricultural Sciences, Uppsala.

Royer, S. J. (1999): Cooperative organizational strategies: A neo-institutional digest. *Journal of Cooperatives*, 14, pp. 44-67.

Sholtes, P. R. (1998): *The Leader's handbook: making things happen – Getting things done.* New York: McGraw-Hill.

Szabó, G. G. (2012): Support for Farmers' Cooperatives; Case Study Report: Performance and sustainability of new emerging cooperatives in Hungary. Wageningen: Wageningen UR, November 2012, 71 p.

A HAZAI BÚTORIPARI KKV-K INNOVÁCIÓS KÉPESSÉGÉNEK VIZSGÁLATA VERSENYKÉPESSÉGÜK JAVÍTÁSA ÉRDEKÉBEN

BEDNÁRIK ÉVA

CSITÁRINÉ MÁTÉ SZILVIA

PAPP-VÁRY ÁRPÁD FERENC

Absztrakt

A hazai bútorigipari kis-, és középvállalkozások életében fontos kérdés, hogy a gyorsan változó versenykörnyezetben képesek-e helytállni. A magyarországi bútorigipar és kereskedelem fellendítéséhez nagyban hozzájárulhatnak az új otthonteremtési kedvezmények, ugyanakkor ezzel párhuzamosan az iparágban a közeljövőben szembe kell néznie a generációváltás nehézségeivel és a piacon lévő, folyamatosan megújuló nagyvállalatok marketing- és termék innovációival is. Felvetődhet bennünk a kérdés, hogy ezek a vállalkozások képesek lesznek-e az utóbbi időben felértékelődött innovációs lehetőségekkel élni, és mindezt milyen módon teszik majd. A jövőben egy olyan kutatás megvalósítását tervezzük, melyben vizsgáljuk az érintett szektorban tevékeny vállalkozói kör innovációs képességét, és egy olyan menedzsment modellt dolgozunk ki, amely hozzájárul a hazai bútorigipari vállalkozások előrelépéséhez.

Bevezetés

A KKV szektor a gazdasági növekedés egyik alapvető forrását jelenti, és az ismert Európai Unió megközelítés szerint a gazdaság gerincét képezi. A kis- és közepes vállalkozásokra országonként különböző szabályok vonatkoznak, egy azonban közös bennük: mindenhol kiemelt figyelmet érdemelnek (Kurucz 2011). Korábbi kutatásaink alapját a *magyar fogyasztói bútorigipar* adta, amelynek jellemzője, hogy a hazai tulajdonú vállalkozások esetében a jelenlegi üzemméret mellett nem jutott elég kapacitás a marketing és termékfejlesztési tevékenységekre. Mind a kis- és középvállalkozások, mind a nagyvállalatok hátrányban vannak a nemzetközi, és sok esetben a hazai piacon, így gyorsan változó

versenykörnyezetben egyre nagyobb kihívásokkal kell szembenéznük. (Bednárík – Pakainé 2011)

A versenyképesség alakulása a faipari vállalkozások esetében

A *versenyképesség* szempontjából a hazai bútorigipari cégek mozgásteret meglehetősen eltérő. A nagyvállalatok, kiemelten a multinacionális cégek előnyt élveznek a mikro- kis- és középvállalkozásokkal szemben, hiszen a piaci erő, tőkeerő, és a piac ismerete náluk koncentrálódik, aminek egyenes következménye a piacvezető pozíciók megszerzése. A decentralizált bútorigipar kis- és középvállalkozóinak egyelőre szűk szegmensében azonban pozitív változást is hozott a gazdasági válság óta eltelt időszak, ami a *fogyasztóorientált gondolkodásmód* előtérbe kerülését jelentette, hiszen egyre sürgetőbbé vált a felismerés, hogy a piacon szereplő külföldi nagyvállalatokkal szemben a *piaci rések feltárása és számukra történő innovatív termékek fejlesztése valósuljon meg*. Ezt támogatják a Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program nemrégiben megjelent innovációs pályázatai, de említhetnénk a Horizont 2020 keretprogramot, amely az Unió kutatás-fejlesztési és innovációs politikáját határozza meg 2014-2020 között.

A bútorigipar *életstílus alapon történő szegmentációja* (Bednárík – Pakainé 2011) jó alapot teremt, és nagyban támogatja a bútorigiparban a vállalati innovációt. Munkánk során kerültünk kapcsolatba a *Pannon Fa- és Bútorigipari Klaszterrel*, ahol az együttműködés keretében kialakított információs rendszer az erőforrások jobb, hatékonyabb felhasználást, és a piacfigyelést teszi lehetővé.

A bútorigipar várható piaci növekedése

Számos¹ hazai bútorgyártó vállalkozást súlyosan érintett a 2008-as válság, de 8 évvel később, a 2016-os év kedvező előrejelzésekkkel kecsegtet a Fatáj legfrissebb adatai szerint, mind a gyártók, mind a kereskedők számára. A hazai bútorgyártást és kereskedelmet nagymértékben fellendíthetik, és pozitív irányban befolyásolhatják az új otthonteremtési

¹ A KSH hivatalos statisztikája szerint a bútorigipar kiskereskedelmi eladási forgalma 2009-2013 között folyamatosan csökkent, ezzel párhuzamosan az építőiparban is csökkenés volt megfigyelhető egészen 2011-ig, majd ezt követően fokozatos növekedés következett. A kiskereskedelmi bútorigipar értékesítés 2014-re minimális növekedést produkált.

kedvezmények, valamint a lakás áfa csökkentése, hiszen nem szabad elfelejtenünk, hogy az új otthonok számának növekedése a bútorgyártás ugrásszerű növekedését hozhatja magával. A bútortpiacon jelenleg az irodabútor és üzletberendezési termékekkel foglalkozó vállalkozások számára legkedvezőbb a helyzet.

A lakossági bútortpiacot és a hazai vásárlói magatartástrendeket vizsgálva megállapítottuk, hogy napjaink vásárlóját az érzékenységgel mellett a megfontoltság, a magasabb minőségre való igény, és a termékek összehasonlítása jellemzi. A digitális világban egyre gyakoribb, sőt mondhatni mindennaposak lettek az online vásárlások is, mivel a vevő otthonából, kényelmesen, amikor ideje engedi, megrendelheti a kívánt terméket. Ennek a gyakorlatnak a fokozatos begyűrűzését figyelhetjük meg a bútortpiacon is. A versenyben e tekintetben is élen járnak a nagy áruházláncok a kis- és közepes vállalkozásokkal szemben. A bútortipari KKV-k számára nehézséget jelenthet a jövőben a nagyobb áruházláncok terjeszkedése, közülük több is (IKEA, KIKÁ) új üzletek megnyitását, illetve az online vásárlás lehetőségét tervezi a 2016-os esztendőben. Ezekkel a nagy áruházláncokkal nehéz felvenniük a versenyt a kisebb helyi vállalkozásoknak, hiszen termékeik között jelentős árkülönbség figyelhető meg az áruházláncok javára. Szolgáltatásaikat figyelembe véve szintén a nagy bútortforgalmazó áruházak élveznek elsőbbséget, hiszen infrastruktúrájuk fejlettebb, hozzájuk képest a kisebb méretű vállalkozások komoly lemaradással küzdenek. A versenyben a folyamatos innováció, és a niche-termékek fejlesztése jelent előnyt.

Bútortipari innováció

Az innovációs szemlélet a bútortipari kis- és közepes vállalkozások esetében is nagyban függ a vállalkozás vezetőjének attitűdjétől. A vállalkozások vezetőinek fontos feladata az új lehetőségek feltárása, akár új kapcsolati háló kiépítése révén, akár a már meglévő erőforrásainak újragondolása, újrakombinálása segítségével (Balaton 2012). A Magyar Bútor- és Faipari Szövetség adatai szerint a faiparban jelenleg nagyszámú olyan kis és középvállalkozás működik, melyek több évtizedes múltra tekinthetnek vissza. Ezen vállalkozások vezetőinek többsége mostanra érte el azt a kort, mikor életművét továbbörökítheti. Sok esetben azonban nagy problémát jelenthet a generációváltás, hiszen a vállalkozások vezetőinek rá kell döbenniük, hogy nincs kire hagyniuk életük munkáját, a vállalkozást, illetve a gyakorlati tapasztalatok is több ízben alátámasztották, hogy a generációs különbségekből adódó gondokat a

cégek nagy része nem képes átvészelni, valamint nem szabad elfelejtenünk, hogy a fiatalabb korosztály vállalkozói hajlandósága is egyre alacsonyabb. Ez további problémákhoz is vezethet, mivel számtalan szakképzett dolgozó veszítheti el biztos állását, ugyanis ezeknek a vállalkozásoknak a többségét 20-25 évvel ezelőtt alapították tulajdonosaik a jobb kereseti lehetőségek, a jobb élet reményében, és egyes munkatársaikkal már a kezdetektől közösen dolgoznak, így elmondható róluk, hogy esetükben lényegesen alacsonyabb, minimális fluktuáció jellemző a nagy áruházláncokkal ellentétben, és mindezek mellett nagy hangsúlyt fektetnek a szakmaiságra, a minőségre is. *A generációváltás új, eddig nem ismert helyzetet teremt a hazai bútoripari vállalkozások körében*, amit felismerve több szakmai szervezet (Magyar Fa- és Bútoripari Szövetség, Zalai Megyei Vállalkozásfejlesztési Alapítvány, Nyugat-magyarországi Egyetem Simonyi Károly Kar) különböző programok megvalósításával reagál, kiemelt figyelmet fordítva a jövőbeni vezetők szakmai és gyakorlati felkészítésére, az innováció központú gondolkodásmód terjesztésére, hiszen segítségükkel a később felmerülő problémákat megfelelően lesznek képesek kezelni.

Összefoglalás és célkitűzések

A következő két évben megvalósuló kutatómunkánk keretében a felvázolt piaci igényeknek megfelelően a magyarországi fa- és bútoriparban tevékenykedő kis- és közepes vállalkozások versenyképességét nehezítő, és fokozó tényezőket, valamint a mindezekre ható innovációs képességüket vizsgáljuk. Ezzel párhuzamosan, olyan innovációmenedzsment módszerek vizsgálatán és fejlesztésén dolgozunk, melyek célcsoportunk versenyképességének növeléséhez nagymértékben hozzájárulnak.

Nap, mint nap olvashatunk az érintett szektor vállalkozásainak csődeljárásairól, végleges felszámolásokról, hiszen nehéz felvenniük a versenyt nagyobb vállalatokkal és az általuk generált alacsony árakkal szemben, de további problémát jelenthet számukra, hogy többségben nem tudnak élni a pályázatok, nemzetközi tenderek nyújtotta lehetőségekkel, melyek révén fejlődésüket segíthetik elő akár szervezeti, akár termék és szolgáltatás innováció területén. Az elmúlt időszakban megfigyelhető volt az innovatív vállalatok szerepének felértékelődése. Egyre több vállalkozás ismeri fel azt a tényt, hogy a kieléződő piaci versenyben szervezeti, termék, vagy valamilyen technológiai innováció bevezetésével maradhat a piacon (Pakucs-Papanek 2006). Tehát csak azok a vállalkozások

maradnak életben, amelyek megfelelnek az innováció követelményeinek, és képesek lesznek gyorsan reagálni a bútortpiacon történő változásokra. Mindehhez azonban a jövőben számtalan fejlesztésre, és innovációra lesz szükségük a talpon maradás, és a versenyképességük fokozása érdekében. Éppen ezért jogosan merülhet fel bennünk a kérdés, hogy vajon milyen tényezők határozzák meg mennyire hajlandó egy vállalkozás az innovációra? Vagy, hogy mekkora szerepet játszik a hazai bútortipari vállalkozások életében az innováció? Egyáltalán élnek-e az innováció menedzsment eszközével? Ha igen, akkor miért, ha nem, akkor miért nem?

A jövőben egy olyan kutatás elvégzését tűztük ki célul, melyben a magyarországi bútortipari KKV-k versenyképességét meghatározó tényezőket, innovációs képességüket, illetve a szektor vállalkozói körének export piacra lépésének alakulását, javítását befolyásoló tényezők feltárását valósítjuk meg, és egy olyan *innováció menedzsment modellt* alkotunk, mellyel a hazai vállalkozói szektornak a munkáját és előrelépését segíthetjük.

Irodalomjegyzék

Felhasznált irodalom

Balaton Károly (2012): Innováció vezetői szemmel, Budapest, Aula kiadó Kft.

Pakucs János, Papanek Gábor (2006): Innováció menedzsment kézikönyv, Budapest

Bednárík Éva, Pakainé dr. Kováts Judit (2011): Életstílus alapú szegmentáció a bútortpiacon. Sopron, 2011, Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó

Kurucz Attila (2011): A teljesítménymenedzsment alkalmazhatóságának eredményei a hazai kis-és középvállalkozásoknál. PhD értekezés, Sopron, 2011, NYME-KTK

Kapcsolódó irodalom

http://www.fataj.hu/2016/01/144/201601144_ButorpiaciVarakozasok.php letöltve, 2016. 01. 28.

http://www.fataj.hu/2016/01/151/201601151_ButorfogyasztasVilagon.php, letöltve, 2016. 01. 28.

http://www.fataj.hu/2016/01/145/201601145_FaipariGeneraciovaltast.php, letöltve, 2016. 01. 28.

<http://www.butorszovetseg.hu>, letöltve, 2016. 01. 28.

<http://www.at-hu.net/at-hu/hu/projekt.php>, letöltve, 2016. 01. 28.

<http://www.skk.nyme.hu/index.php?id=16147>, letöltve, 2016. 01. 28.

<https://www.palyazat.gov.hu/>, letöltve, 2016. 01. 28.

<http://www.h2020.gov.hu/horizont2020-program>, letöltve, 2016. 01. 28.

KONTROLLOK A TÁRSASHÁZAK MŰKÖDÉSÉBEN

INTERNAL AND EXTERNAL CONTROLS OF HUNGARIAN CONDOMINIUMS

BÉRES DÁNIEL

Magyar Nemzeti Bank
Szent István Egyetem (PhD hallgató, óraadó)
Budapesti Metropolitan Egyetem (óraadó)
+3620-923-8248
beres.daniel@gtk.szie.hu

Absztrakt

A társasház intézménye Magyarországon a XX. század eleje óta folyamatosan formálódik, fejlődik. A cikk célja, hogy a társasházak intézményrendszerét egy idáig kevésbé kutatott szempontból, a külső és belső kontrollok oldaláról vizsgálja meg. A téma feldolgozásához az információkat a szűkösen rendelkezésre álló szakirodalom, jogszabályi feldolgozás, illetve a bőségesen rendelkezésre álló online fórumok és weboldalak feldolgozása adta. Az eredmények azt mutatják, hogy sem a külső, sem pedig a belső kontrollok nem biztosítják a társasházakban élők jólétének maximalizálását a folyamatosan fennálló információs aszimmetria, a közgyűlés túl széles döntési jogköre, a tulajdonosok passzivitása, a számvizsgáló bizottság tagjainak kompetencia hiányosságai, a gazdasági ellenőrzést segítő személyi függőségi viszonya, valamint a közös képviselet haszonmaximalizáló érdekrendsze miatt. A társasházi ellenőrzés jelenleg főként a szabályszerűségi szempontokat helyezi előtérbe a hatékonyság és eredményesség rovására.

Kulcsszavak: társasház, kontroll, közös képviselet, szabályozás, ellenőrzés

JEL: D02, D23, D60, D70, I31, K20, M48

Abstract

The condominium as a form of housing tenure appeared in Hungary at the beginning of the 20th century. Since then the system of this housing form is continuously improving. The aim of this article is to examine condos from the viewpoint of external and internal controls. Since the topic is rarely researched by economists beside the scientific articles in law and official statistics, online websites and forums were examined to gain information. The results show that neither the external nor the internal controls contributes to maximizing the welfare of citizens living in condos. The found reasons are: (1) information asymmetry, (2) very broad power delegated to general assembly, (3) inactivity or passivity of property owners, (4) insufficient competencies of auditing committee of condos, (5) the dependence of external auditor from the supervised and finally (6) the different interest of the condo management. The employed internal and external controls of the condominium are focusing on only regularity instead of efficiency and effectiveness.

Keywords: condominium, condo, internal control, external control, regulation

JEL: D02, D23, D60, D70, I31, K20, M48,

1. Bevezetés

A társadalmi munkamegosztás kialakulása, majd később az egyes szakmákon belüli specializáció megnyitotta az utat az emberiség számára a gazdasági javak felhalmozása, illetve a jóléti rendszerek lassú kialakulása felé. Ez a folyamat óhatatlanul együtt járt az emberek településekbe szerveződésével, illetve egyre nagyobb és növekvő városok kialakulásához vezetett.

A jelenséget sokan sokféle szempontból elemezték. A makrogazdaságról szóló szakirodalom a városban élő emberek arányából alapvető következtetést von le az adott gazdaság fejlettségére vonatkozóan. A regionális gazdaságtan tanai a városfejlődés mikéntjét, irányát és intenzitását vázolják fel számunkra. Végül, de nem utolsó sorban az urbanisztika, valamint a migráció területén végzett kutatások felfedik, hogy mely tényezők és milyen mértékben játszanak befolyásoló szerepet a lakóhelyválasztásban. Az említett tudományterületek sokrétűsége is azt mutatja, hogy a társadalmi együttélés keretrendszere – ha úgy tetszik

szabályrendszere – az emberiség fejlődésével párhuzamosan összetettebbé vált.

Az urbanizáció korábban ismeretlen együttélési formákatis eredményezett, amelyek számos kérdést vetettek fel a múltban, illetve okoznak fejtörést a jelenben is. Jelen cikk keretein belül egy speciális együttélési forma: a társasház intézménye kerül górcső alá. A tanulmány célja, hogy a társasház működését egy eddig kevésbé vizsgált szempontból, a kontrolllok oldaláról közelítse meg.

A tanulmány első felében a társasház intézményének kialakulásával foglalkozunk részletesen, majd ezt követően a társasházak társadalmi jelentőségének bemutatására helyezzük a hangsúlyt. A tanulmány második szerkezeti egységében a társasház működését vizsgáljuk meg különös tekintettel a társasház intézményrendszerébe épített kontrollokra, amelyet a következtetések levonása és néhány fejlesztési javaslat megfogalmazásakövet. A tanulmányt az összefoglaló zárja.

2. Anyag és módszer

A magyarországi társasházi rendszerre vonatkozó nyilvánosan elérhető adatok mennyisége, csak úgy, mint a társasházakkal foglalkozó tudományos igényű művek száma korlátozott – utóbbiak ráadásul általában a jogtudomány oldaláról közelítik meg a témát.

Kevésbé tudományos jellegű írásokkal azonban számos weboldalon találkozhatunk. Ilyenek többek között a tarsashaz.lap.hu-n keresztül elérhető oldalak, a Társasházkezelők Országos Szakmai Szövetségének weboldala, valamint a számos online fórum, ahol az emberek megosztják a társasházi működéssel kapcsolatban felmerült kérdéseiket, ügyeiket. A tanulmány készítése során közel 30 fórum hozzászólásainak anyaga került feldolgozásra.

Jelen cikk keretein belül a szerző – hiánypótló jelleggel – a társasházi kontrolllok működése szempontjából vizsgálta a témában megjelent tudományos jellegű, illetve kevésbé tudományos írásokat, illetve vonatkozó legfontosabb jogszabályokat, ami alapján felvázolja a társasház kontrollrendszerét, és feltárja az abban lévő gyengeségeket.

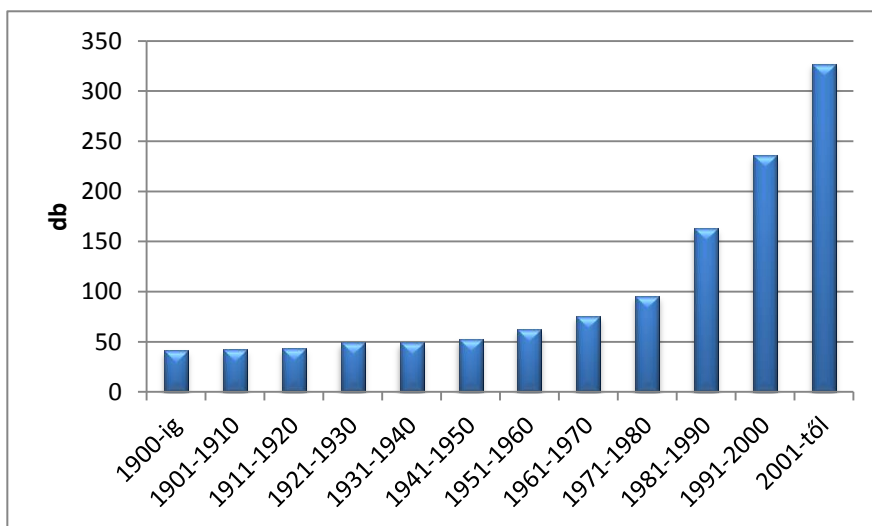
3. A társasház

A társasház kontrollrendszerének maradéktalan megértéséhez fontos megismernünk, hogy a társasház intézményrendszere milyen körülmények között alakult ki, illetve azt, hogy milyen fejlődési szakaszokon ment át az idők folyamán.

3.1. A társasház intézményének kialakulása

Az egyes társadalmak eltérő fejlődési utat jártak be, amely nem csak a gazdasági sikereken, illetve kudarcokon keresztül nyilvánult meg, hanem az adott népesség lakókörülményeiben is megjelent. Magyarországon az urbanizáció a nyugati társadalmakhoz képest lassan ment végbe (Kopátsy, 2011). Kollega Tarsoly István és szerzőtársai (2000) ennek az okát a megkésett magyarországi ipari forradalomnak tulajdonította, amely a 19. század végére datálható. A gyorsított ütemű kapitalizáció azonban, amely a gazdasági fellendülés velejárója volt, lendületet adott többek között a városiasodásnak is.

A KSH (2012) adatai alapján az 1900-as évek elejéig összesen csupán 41 város volt Magyarországon. A számuk ugyan nem nőtt jelentős mértékben egészen az 1980-as évekig (1. ábra), azonban a városban élő népesség aránya – az I. világháború okozta sokk ellenére is – folyamatosan növekedett.

1. ábra: Városok számának alakulása Magyarországon 2010-ig
Forrás: KSH (2012)

Amíg a századfordulón a lakosság egyharmada volt városlakó, addig 1920-ra a városban élők aránya meghaladta a 40%-ot (Kollega Tarsoly, et al., 2000). A lakosság ilyen nagyarányú – főként budapesti – koncentrációja az egymás mellett élés olyan új formáját kívánta meg az emberektől, amely számos feszültségforrást eredményezett főként a XX. század első felét jellemző nagymértékű lakáshiány miatt.

A Bailey és szerzőtársai (2002) által említett társadalmi nyomás 1924-re erősödött fel annyira, hogy a jogalkotókat az ingatlan szabályozásból eredő hátrányok felszámolására ösztönözte. Magyarországon az első társasházi törvényt 1924-ben hirdették ki.

3.2. A társasház intézménynek fejlődése

Az 1924. évi XII. törvénycikk hatályba lépésével létrejött Magyarországon a közös tulajdon egy speciális formája (Hídvéginé, 2010), a társasház intézménye, amelynek jogtörténeti előzményét az ún. emeletjog, a részház valamint a házak természetbeni megosztása képezte (Sándor, 2013).

Az első szabályozás célja a lakáshiány felszámolásának ösztönzése volt, így nem meglepő, hogy az 1924-es első jogszabály 12 paragrafusa a társasházak létrehozásának szabályozására helyezte a hangsúlyt.

A második világháború pusztítása a lakásállományt sem hagyta érintetlenül. A romok felszámolásakor azonban nem a teljes újjáépítés volt a cél, hanem a lakások használható állapotba helyezése. Ezen túlmenően, a világháború után fellépő gazdasági válság (hiperinfláció) leküzdése érdekében tett intézkedések (pl.: a kötött lakbérrendszer, ipari termelés beindítása) azt eredményezte, hogy az ötvenes évek közepére a lakóházak fenntartására (karbantartás, felújítás) nem jutott elég forrás, így az a minimális szintre süllyedt (Antal, 1997). Ez a folyamat, valamint 1956 eseményei nem járultak hozzá a lakóköörülmények javulásához.

A társadalmi nyomás eredményeként az akkori kormányzat 15 éves lakásfejlesztési tervet fogadott el. Az 1960 januárjában kibocsátott kormányhatározat háromszor öt éves periódus alatt egymillió új lakás építését irányozta elő, amelynek 60%-át állami, 40%-át „saját” kivitelezésben kellett megvalósítani.

A lakásépítési hullám 1975-ig több mint 134 ezer társasházi lakást eredményezett amely egyben a társasház intézményének fejlesztési igényét is maga után vonta. Az 1977. évi 11-es törvényerejű rendelet

célja, hogy feloldja a korábbi szabályozás rugalmatlanságát, illetve, hogy hozzájáruljon a társasház közösségi ügyeinek hatékony intézéséhez és természetesen ahhoz, hogy a létrehozott lakások állagát megóvják. A cél elérése érdekében bevezették a kötelező felújítási alapot, illetve részletes szabályozást vezettek be a társasház ügyeinek intézésére is.

Az időben tovább haladva, a rendszerváltás utáni lakásprivatizációt értékelhetjük a társasház intézményének harmadik fénykoraként, ugyanis ezzel a társasházi lakások száma Magyarországon közel egymillióra növekedett, ami a teljes lakásállomány egynegyedét tette ki. A megnövekedett lakásszám, a piacgazdaságra való átállás, valamint a hetvenes években született szabályozás napfényre került gyengeségei a társasházak szabályozásának további változtatását kívánták meg, ezért 1997 decemberében az országgyűlés új társasházi törvényt fogadott el.

Az 1997. évi CLVII törvény általános indoklásából kiderül, hogy a rendszerváltáskor megváltozott társadalmi körülmények révén a társasházaknak a korábbiaknál lényegesebben önállóbban kellett saját működésükről gondoskodni. Ehhez a korábbi szabályozás szervezeti és döntéshozatali kötöttsége nem volt megfelelő. Az egyes működéssel kapcsolatos kérdések ezért kikerültek az alapító okiratból és a továbbiakban a szervezeti és működési szabályzat részét képezték. Ezzel a lépéssel a társasházak a korábbiaknál rugalmasabb módon tudták a külső környezethez igazítani a működésüket, ugyanis a szervezeti és működési szabályzat módosításához nem kellett 100%-os tulajdonosi hozzájárulás.

A piacgazdasági körülmények további kérdéseket is felvetettek, amelyeket szintén az 1997-es törvénnyel kívántak megválaszolni. Ilyen volt többek között a nagy értékű házak kezelésének szakszerűsége műszaki, jogi és pénzügyi szempontból. Az új törvény ezért részletes szabályozást biztosított a társasház testületi szerveinek működésére vonatkozóan.

Az 1997-es törvény azonban nem biztosította megfelelő módon a továbbra is kormányzati prioritásként kezelt lakóépület-állomány fenntartást, ezért a legújabb – jelenleg is hatályban lévő 2003. évi törvény – az előzőeknél is részletesebb szabályokat tartalmaz az épületfenntartásra vonatkozóan. Ezen túlmenően – a felgyülemlett tapasztalatokon alapulva – a jogszabály kitételeket tartalmaz a hitelezők védelme érdekében, valamint elősegíti a tulajdonosi akarat érvényesülését is.

3.3. A társasházak társadalmi jelentősége

Maslow (1943) óta tudjuk, hogy az emberek biológiai/fiziológiai és biztonsági szükségleteik alapvető jelentőséggel bírnak, így nem csoda, hogy a XIX. században urbanizálódó Magyarország egyik alapkérdése, hogy miként termte meg a megfelelő lakhatási körülményeket a lakosság számára.

A KSH 2011-es adatai szerint az 5 lakásnál többet tartalmazó épületek száma közel 3 millió. Izsák (2011) szerint hazánkban több mint 4 millió ember él társasházban, míg Karóczkai (2010) 6 millióra becsüli a számukat. Ezek a számok (még ha nem is pontosak) az előzőekben leírtakkal együtt jól szemléltetik, hogy a társasház intézménye miként vált Magyarországon olyan jelentős tényezővé, amelynek megfelelő szabályozása elengedhetetlen a lakosság széles rétegeit érintő jólét növeléséhez.

Az előzőekben láthattuk továbbá azt is, hogy a kormányzati politika kezdetben a lakókörülmények megteremtésén, majd az elért eredmények fenntartásán volt. A rendszerváltás utáni piacgazdasági körülmények azonban egyre inkább megkívánták, hogy a társasházban élők – képviselők útján – maguk gondoskodjanak a társasház üzemeltetéséről, fenntartásról. Más megfogalmazásban a társasházak területén is egyre hangsúlyosabban jelenik meg az öngondoskodás, amely ebben a kontextusban a társasházak kontrollrendszerének megfelelő működését is megkívánja.

4. A társasház működése és kontrollrendszere

A társasházak megfelelő működése nem csak a társasházban élők elemi érdeke, hanem nemzetgazdasági cél is egyben. A jogalkotók éppen ezért igyekeztek olyan garanciákat (belső és külső kontrollokat) beépíteni a társasházak intézményrendszerébe, amelyek a tulajdonosi érdekérvényesítésen túl a lakásállomány megóvására is alkalmas.

A legfőbb garanciális elem, a társasházak szervezeti felépítése és az egyes szervezeti egységekhez delegált feladatok, amelyek így összességében biztosíthatják a társasházak értékmegújító üzemeltetését. A feltételes mód használata azért indokolt, mert a jogalkotó minden igyekezete ellenére, számos korlátozó tényező még most is a rendszer részét képezi.

A rendszerszemléletnél megmaradva, az alábbiakban az egyes szervezeti egységeket a társasházak működési, illetve ellenőrzési rendszerben betöltött szerepe alapján értékeljük.

4.1. A közgyűlés (lakógyűlés)

A társasházak legfőbb szerve a közgyűlés. Ez tekinthető a társasház stratégiai szintjének, hiszen elvileg itt határozzák meg azokat a jövőbeni irányokat, amely mentén a mindenkori menedzsmentnek, azaz a közös képviselőnek haladnia kell.

A közgyűlésen fogadják el többek között a szervezeti és működési szabályzatot, határozzák meg a közös költség mértékét, a takarítás rendjét, továbbá azt is, hogy adott évben milyen beruházásokat valósítson meg a társasház (a költségvetés elfogadása). A példákból egyértelműen kiderül, hogy a közgyűlésen hozott döntések igen sokrétűek és meghatározó jelleggel bírnak a társasház működésére vonatkozóan.

Ami a közgyűlés ellenőrzési rendszerben betöltött szerepét illeti, funkciója, hogy kiválassza a tulajdonosok közül azt a keveset, akik rendszeresen ellenőrzik a management tevékenységét. Magyarra fordítva: a közgyűlés választja meg a közös képviselőt ellenőrző számvizsgáló bizottságot. Ezen felül a közgyűlés feladata a közös képviselő éves beszámolójának az elfogadása a számvizsgáló bizottság beszámolójának tükrében.

4.2. A közös képviselő (intéző bizottság)

A közös képviselőt a közgyűlés választja meg a társasház üzemeltetési feladatainak ellátására. A jogalkotó a törvényben rögzíti azokat az alapfeladatokat, amelyeket egy közös képviselőnek, vagy az intéző bizottságnak el kell látnia ahhoz, hogy a ház működése biztosítsa a lakásállomány fenntartását, illetve a megfelelést a társasházi gazdálkodást érintő egyéb jogszabályoknak.

A társasház működésére vonatkozó részletes szabályokat (beleértve a közös képviselőt törvényen túli feladat és hatáskörét) egyfelől a szervezeti és működési szabályzat, másfelől pedig a közös képviselővel kötött szerződés szabja meg. Ilyen működési szabály például az, hogy mekkora összeg felhasználásról dönthet önállóan a képviselő, és mennyi az, amelyhez már a közgyűlés felhatalmazása is kell.

A közös képviseletnek több ellenőrzési funkciója van. Egyfelől ellenőrzi tulajdonosokat, hogy eleget tesznek-e a közös tulajdonból származó kötelezettségeiknek, másfelől pedig gondoskodik róla, hogy a társasház csak olyan kifizetést eszközöljön – beleértve a tulajdonosok közszolgáltatókkal szembeni közös kötelezettségét is – amely mögött valós teljesítés áll.

4.3. A számvizsgáló bizottság

A számvizsgáló bizottság tagjait a tulajdonosok egymás közül választják a társasház közgyűlésén. A bizottság tagjainak a feladata, hogy ellenőrizze a közös képviselőt, ami az ügyvitelt, illetve a számviteli szabályoknak való megfelelést jelenti. Ilyen például a közgyűlésen hozott határozatok végrehajtásának, vagy éppen a közösség egészét érintő közüzemi számlák rendezésének ellenőrzése.

A jogalkotó szándéka szerint a számvizsgáló bizottság feladata a közös képviselő működésének folyamatos kontrollja, amely egyben a tulajdonosi érdekek védelmét is szolgálja. Hogy ezt garantálja, a számvizsgáló bizottság elnökéhez ugyan olyan felelősséget delegál, mint a közös képviselet esetében.

4.4. A gazdasági ellenőrzést segítő személy

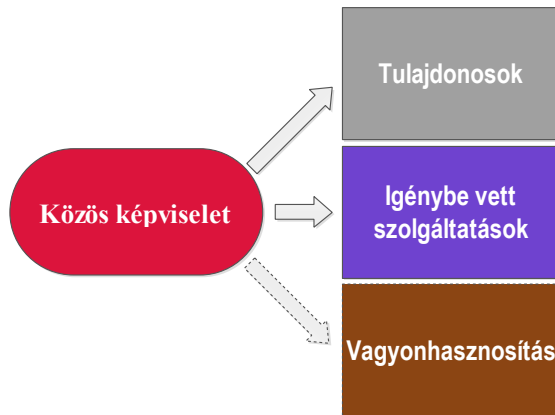
Az ún. „gazdasági ellenőrzést segítő személy” azért került bele a társasház intézményrendszerébe, hogy a jogalkotó felszámolja a számvizsgáló bizottság tagjainak gazdálkodási és számviteli területen megmutatkozó kompetenciahiányosságait – beleértve azt is, ha egy társasház nem választ¹ számvizsgáló bizottságot.

A tisztséget csak regisztrált mérlegképes könyvelő, illetve könyvvizsgáló töltheti be. A jelenleg hatályos szabályozás szerint alkalmazása a 20 millió Forint forgalmat, illetve az 50 albetétet meghaladó társasházak esetében kötelező – természetesen csak akkor, ha a számvizsgáló bizottságban nincs ilyen irányú szakképzettséggel rendelkező személy.

¹ 25 albetét felett a számvizsgáló bizottság megválasztása kötelező

4.5 A társasház kontrollrendszerének kritikája

Amikor a társasház ellenőrzési rendszerét vizsgáljuk, nehézségbe ütközik az egyes szervezeti egységek ellenőrzésben betöltött szerepének a tipizálása. Az egyszerűség kedvéért jelen cikk keretein belül a közös képviselet által végzett ellenőrzést a belső ellenőrzésekhez (2. ábra), míg a számvizsgáló bizottság és – szükség szerint – a gazdasági ellenőrzést segítő személy ellenőrzéseit a külső ellenőrzés kategóriájába soroljuk (3. ábra).

2. ábra: A társasház belső ellenőrzése
Forrás: saját szerkesztés

3. ábra: A társasház külső ellenőrzése
Forrás: saját szerkesztés

A 2. és 3. ábrákból kiderül, hogy a gazdálkodás hatékonyságának és eredményességének szempontjából – hasonlóan bármely más

gazdálkodóhoz – a belső ellenőrzés szerepe a meghatározó. A közös képviselő (külső) ellenőrzését pedig tulajdonosi ellenőrzésként azonosíthatjuk.

Bék (2010) megfogalmazása szerint „*a Tht <társasházi törvény> jelenleg az egyetlen olyan magyar törvény, aminek be nem tartása semmilyen szankciót nem von maga után*”, így a belső és külső kontrollok megfelelő működése kiemelkedő jelentőséggel bír.

Ismét a rendszerszemléletet tartva szem előtt, lássuk a kontrollok hatékony működésének gátjait szervezeti egységként.

4.5.1. A közgyűlés kontrollfunkciójának kritikája

A tulajdonosok a döntéseik során a haszonmaximalizálás elvét követik – nincs ez másképpen a közgyűléseken hozott döntésekkel sem. A kihívás ott jelentkezik, hogy az egyes tulajdonosok eltérő preferenciarendszerrel, illetve eltérő ismeretanyaggal rendelkeznek egy-egy témában. Ez különösen a nagyobb társasházak esetében jelent gondot.

Parkinson törvénye kimondja, hogy „*egy döntés megvitatására szánt idő, fordítottan arányos a döntés jelentőségével*”. Gyakorlott közgyűlés látogatók számára ismert, hogy a szeméttároló takarításának kérdésével lényegesen több időt töltenek a tulajdonosok a közgyűlésen, mint a több millió Forintos beruházások előnyeinek és hátrányainak a mérlegelésével. Ha ehhez hozzávesszük azt is, hogy a legtöbb társasház esetében évente csupán egy közgyűlés van, a fent vázolt jelenség (Parkinson törvénye) önmagában jelenti azt, hogy a közgyűlés nem tudja ellátni hatékonyan a törvény által a hatáskörébe delegált feladatokat. Minél több albetét van az adott társasházban, annál kevésbé képesek a tulajdonosok a saját érdekeik érvényesítésére (ez utóbbit persze nem minden körülmény esetén kell negatívan értékelni).

Az előzőek alapján, a tulajdonosok számának növekedésével párhuzamosan nő az operatív irányítást és döntés előkészítő menedzsment – a közös képviselő intézményének – szerepe. A társasházi törvény alapján a közgyűlés a működés keretrendszerének elfogadásával (alapító okirat és szervezeti és működési szabályzat) egyben a menedzsment kontrollját is ellátja.

A gyakorlatban azonban az alapító okirat és az szervezeti és működési szabályzat módosítására a legkritikább esetben kerül sor, annak költségvonzata, illetve tulajdonosok passzivitása okán. A nagyobb

társasházak esetében a helyzetet tovább nehezíti, hogy az operatív irányítást ellátó közös képviselő érdekrendszer nem mindig azonos a tulajdonosi érdekekkel a működés feltételeit illetően, így az esetenként megújított szervezeti és működési szabályzat is csak a törvényi minimumot tükrözi. Az előzőekből adódóan a legtöbb társasháznál a működés keretrendszere nem követi a gazdasági-társadalmi folyamatok változását, így az nem alkalmas a neki szánt irányító és kontrolláló szerep betöltésére.

4.5.2. A számvizsgáló bizottság kontrollfunkciójának kritikája

A számvizsgáló bizottság elnökének a közös képviselettel azonos felelőssége elviekben megfelelő ösztönzést jelenthet az ellenőrzéshez, azonban ez csak akkor érvényesülhet, ha a megválasztott tisztségviselők a tevékenység ellátásához szükséges kompetenciák birtokában vannak (pl.: számviteli ismeretek, ellenőrzési ismeretek, stb.).

A társasházak folyamatos ellenőrzését azonban jelentősen nehezítheti (és az esetek többségében nehezíti is), hogy a feladatellátás minőségét illetően a közös képviseletnek nem érdeke, hogy munkáját objektív módon ellenőrizni lehessen, ezáltal a megfelelő kompetenciákkal nem rendelkező számvizsgáló bizottsági tagok legjobb tudásuk ellenére sem képesek a társasház működését a hatékonyság és eredményesség irányába terelni.

Ha feltételezzük, hogy a társasház nagyságával fordítottan arányos az ott élők életszínvonala és így többek között a gazdasági területen szerzett tapasztalatok összessége is, akkor arra következtetésre jutunk, hogy pont ott nem lesz megfelelő a számvizsgáló bizottság ellenőrzésének a minősége, ahol az a legnagyobb pozitív hatást tudná gyakorolni a lakók jólétére vonatkozóan.

4.5.3. A gazdasági ellenőrzést segítő személy kontrollfunkciójának kritikája

A gazdasági ellenőrzést segítő személy végzettsége (regisztrált mérlegképes könyvelő, könyvvizsgáló) garanciát jelent arra, hogy a társasház a számviteli, valamint egyéb gazdálkodáshoz kapcsolódó jogszabályok szerint végzi a tevékenységét. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az ellenőrzési tevékenység ezen túl is megy, azaz az ellenőrzés főként a szabályszerűségi szempontok szerint zajlik a hatékonysági és eredményességi szempontok helyett.

Ha ehhez hozzávesszük azt is, hogy a gazdasági ellenőrzést segítő személyt a közös képviselő választja ki a számvizsgáló bizottság, vagy a közgyűlés helyett, akkor felmerül a kölcsönös függőség kérdése. Az egyik félnek megrendelésre van szüksége, míg a másinak megfelelően interpretált (a társasház gazdálkodásról szóló) jelentésre – a helyzetet tovább bonyolítja, hogy mérlegképes könyvelőkre nem vonatkoznak olyan szigorú összeférhetlenségi (függetlenségi) szabályok, mint a könyvvizsgálókra, valamint költségük is alacsonyabb.

4.5.4. A közös képviselő kontrollfunkciójának kritikája

A külső ellenőrzés eddig felsorolt negatívumainak igazi jelentősége akkor érhető meg, ha a közös képviselet érdekrendszerén keresztül megvizsgáljuk a belső kontrollokat, és rávilágítunk azok érvényesülésének gátló tényezőire.

Figyelembe véve, hogy a társasház belső kontrolljai a társasházban felmerülő feladatok köré szerveződnek, érdemes először a feladatok forrását megvizsgálni. A társasházi feladatok levezethetőek a

1. társasház alapító okiratából;
2. szervezeti és működési szabályzatából (SZMSZ);
3. közgyűlési határozatokból;
4. a társasházi törvényből;
5. a társasházkezelővel kötött szerződésből (társasházkezelői tevékenység ellátására); valamint
6. egyéb jogforrásból.

Ahogy azt láthattuk a társasház intézményének fejlődése során az alapító okiratnak egyre kevesebb szerep jut a társasház operatív ügyeit illetően, azonban – főként a régi társasházak esetében – az alapító okirat

frissítésének elmaradása révén egyes helyeken a szabályszerű gazdálkodást gátló tényezőként funkcionálhat.

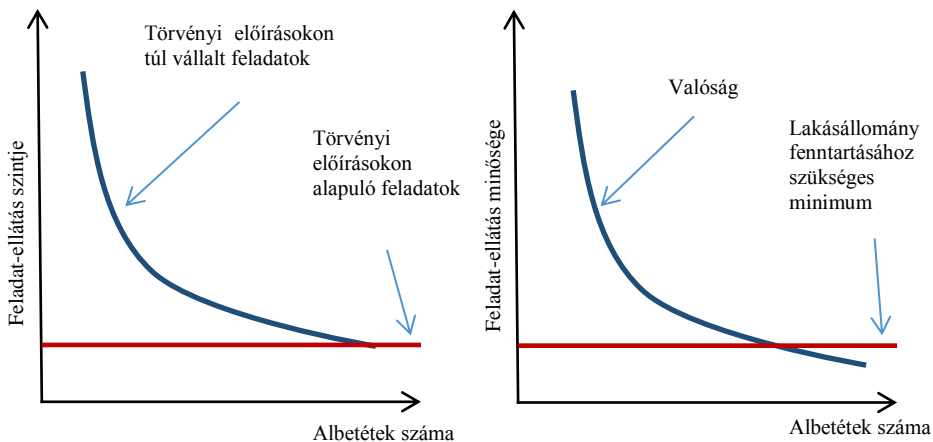
A szervezeti és működési szabályzatról már korábban volt szó – ez főként a törvényi minimumra vonatkozó szabályozást tartalmazza és általában a frissítése nem követi a megváltozott társadalmi-gazdasági körülményeket. Ebben az értelemben az SZMSZ is tartalmazhat olyan működési szabályt, amely jelenleg hatályos társasházi törvény rendelkezéseibe ütközik, így a belső szabályzat ellent mondhat a mindenkor hatályos jogi szabályozásnak.

A felsorolásból ki kell emelni a társasházkezelésre kötött szerződésből eredő kötelezettségeket is. Az Állami Foglalkoztatási Szolgálat (2008) által publikált kiadványból kiderül, hogy a társasház választott képviselői kötnek szerződést a társasházkezelővel, azonban hozzáteszik, hogy „a szerződés elkészítése is a kezelő feladata”. Annak ellenére, hogy sok esetben szerződéskötés sem történik, illetve, hogy a szerződést tudatosabb helyeken nem feltétlenül a közös képviselő készíti elő, rámutat egy nagyon fontos kockázati tényezőre: ha a vállalkozó saját magának készíti a szerződést, akkor abban az ő érdekei jelennek meg és nem a társasházé. Egyszerűen fogalmazva, az ellátandó feladatok köre a törvényi minimumra fog korlátozódni.

Egyéb jogforrás alatt többek között a különböző adó és tb jogszabályokat értjük, ha a társasház gazdálkodási tevékenységet is végez, illetve a harmadik felekkel kötött szolgáltatási és egyéb szerződéseket.

A fentiek ismeretében már egyértelműen kijelenthetjük, hogy a társasház belső irányítási eszközei nem alkalmasak arra, hogy a társasház valós érdekei szerinti kontrolltevékenységre ösztönözzék a közös képviselőt.

Azt, hogy a közös képviselő milyen mértékű belső kontrolltevékenységet végez, azt saját érdekrendszere határozza meg, amelyet a 4. ábra szemléltet.

4. ábra: A közös képviselőt haszonmaximalizáló érdekrendszer

Forrás: saját szerkesztés

Ha feltételezzük, hogy a közös képviselőt ellátó személy/szerv – a tulajdonosokhoz hasonlóan – szintén a haszonmaximalizálásra törekszik, akkor nem feltétlenül fog a törvényi kötelezettségén túl feladatokat vállalni (baloldali ábra).

Az ábra jobb oldalán látható „feladatellátás minősége” elnevezésen elsősorban nem a szabályszerű működést értjük (bár az is ide tartozik), hanem a hatékonyságot és az eredményességet. Ha ezt nézzük, akkor az albetét szám növekedésével párhuzamosan a feladatellátás minősége folyamatosan csökken és egy idő után alacsonyabb lesz annál, amelyet a lakásállomány értékmegőrző megújítása megkövetelne.

A 4. ábra jól mutatja továbbá azt is, hogy annál fontosabb az, hogy a belső kontrollok jól működjenek, minél kevesebb beleszólása van egy-egy tulajdonosnak a társasház működésébe. Sajnos azonban, az albetét szám növekedésével párhuzamosan csökken annak a valószínűsége, hogy a belső irányítási eszközök naprakészek és így: hatékonyak.

Ami a gyakorlatot illeti, a közös képviselők igyekeznek a jogszabályokban előírt minimum feladatellátásra (nem feltétlenül csak a nagyobb társasházak esetében), még akkor is, ha a társasház belső szabályzatai, illetve közgyűlési határozatai szerint ennél többet kellene tenni. Ez azért okoz gondot, mert nem minden esetben egyértelmű a tulajdonosnak, hogy a bejelentése valóban megoldódott-e vagy sem. Tipikusan ilyen példa a feldolgozott online fórum hozzászólásoknál az egyes albetétek valós vízfelhasználásának az ellenőrzése.

5. Következtetések, javaslatok

A társasházak jelentősége a társadalmi jólét fenntartásában és növelésében kétségtelen, így a mindennapi működésük szabályozása, illetve ellenőrzése alapvető jelentőséggel bír. A jogalkotók a társasház intézményének fejlődése során lépésről-lépésre igazították a társasház működési és ellenőrzési funkcióit a társadalom folyamatosan változó igényeihez, amely egyre inkább a társasházak öngondoskodását, önállósodását kívánta meg.

Az öngondoskodáshoz szükséges tudás és információ azonban nem minden esetben van meg, így a jogalkotó által a rendszerbe épített kontrollok sem tudnak mindig érvényesülni. Ez hozzájárul az érintett ingatlantulajdonosok és közvetve az egész társadalom jólétének a csökkenéséhez.

Az előzőekben felvázolt kritikai megjegyzéseket összefoglaló módon az 1. táblázat mutatja be.

1. táblázat: A társasház kontrollrendszerének kritikája

Szervezeti egység	Feladat	Kontroll szerep	Gátló tényezők	Kontroll hatás
Közyűlés	széleskörű döntéshozatal, a működés feltételeinek megteremtése (pl.: szmsz)	<ul style="list-style-type: none"> • évközben a számvizsgáló bizottságon keresztül gyakorolja; • évente dönt a közös képviselő által előterjesztett ügyekben 	<ul style="list-style-type: none"> • túl széles döntési jogkör (parkinson-hatás) • döntés előkészítést a közös képviselet végzi • folyamatos információs deficit • tulajdonosok passzivitása 	az albetétszám növekedésével párhuzamosan csökken
Számvizsgáló bizottság	a közös képviselet munkájának ellenőrzése (szabályszerűség, hatékonyság, eredményesség)		hiányosság a számvizsgáló bizottság gazdálkodási / ellenőrzési kompetenciáiban	a számvizsgáló bizottság összetételétől függően változó
Gazdasági ellenőrzést segítő személy	a közös képviselet munkájának ellenőrzése.	szabályszerűség ellenőrzése	kölcsönös függőség a közös képviselettel (win-win szituáció a közös képviselet és a külső ellenőr között)	szabályszerűség biztosítása
Közös képviselet	<ul style="list-style-type: none"> • a társasház operatív ügyeinek vitele • tervezés • döntés előkészítés 	<ul style="list-style-type: none"> • tulajdonosok közös tulajdonból eredő kötelezettségeinek ellenőrzése • harmadik felekkel szembeni kötelezettségek végrehajtásának ellenőrzése • harmadik felek teljesítésének az ellenőrzése 	<ul style="list-style-type: none"> • közös képviselet haszonmaximalizáló érdekrendszer 	az albetétszám növekedésével párhuzamosan csökken

Forrás: saját szerkesztés

A kérdés az, hogy vajon mit lehet tenni annak érdekében, hogy a kontrollfunkciók jobban be tudják tölteni szerepüket?

Társasház mérete (albetétek) szerinti differenciálás

A társasházi törvény jelenleg is tartalmaz ilyen differenciálást, például a számvizsgáló bizottság vagy a gazdálkodást segítő személy esetében. Ez azonban nem elég, hiszen ahogy láthattuk a fentiekben, éppen ott a legkisebb a valószínűsége a kontrollok megfelelő működésének, ahol arra a leginkább szükség lenne. Ebből az okból kifolyólag érdemes lenne a társasház belső irányítási eszközeinek módosításához szükséges tulajdoni hányadokat – az adórendszerhez hasonlóan – sávosan meghatározni. Így a több száz tulajdoni hányadból vagy albetétből álló társasház esetében is lenne esély például a szervezeti és működési szabályzat aktualizálására.

SZMSZ frissítés ösztönzése

Az, hogy a jogalkotó megkönnyíti a belső irányítási eszközök, és így a szervezeti és működési szabályzat módosítását is, önmagában még nem elegendő, hiszen valamiképpen ösztönözni is kell a megújítást, illetve azt, hogy az új szmsz-be a törvényi kötelezettségeken kívül más – a tulajdonosok jólétét növelő – működési elem is kerüljön. Előbbire jó eszköz, ha a támogatásokat – függetlenül attól, hogy az mely harmadik féltől származik – az szmsz megújításához kötjük², míg utóbbira központilag kidolgozott útmutatók adhatnak választ³.

Ehhez a ponthoz szükséges megjegyezni, hogy az szmsz megújításának kényszerítése önmagában csak jövedelemátcsoportosítást jelent, amely így kétszer érintené negatívan a társasházban élőket: egyszer az szmsz módosításhoz kapcsolódó tranzakciós költségeken keresztül, másodjára pedig az szmsz tartalma újfent csak a törvényi minimum részletszabályozást tartalmazná.

² Több pályázat esetén az elmúlt időszakban történt szmsz frissítést lehetne vizsgálni.

³ Az online és papír alapon elérhető, a közemberek számára is érthető kiadványok jelentősége kettős: egyfelől tájékoztatja a lakosságot a lehetőségeikről, másfelől pedig lehetőséget ad az egyéni – társasházra szabott – szabályozás létrehozására, így elkerülhető a társasházak túlszabályozása (aone-fit-all típusú megoldás), vagyis a rendszer rugalmas maradhat.

„Teljesítésigazolás” kötelezővé tétele

A számvizsgáló bizottság elnökének felelőssége jelenleg azonos a közös képviselettel, így logikailag nem lenne ördögtől való, ha a közös képviseletért járó díjat a jogszabály a számvizsgáló bizottság havi írásos nyilatkozatához kötné függetlenül attól, hogy milyen jogviszonyban látja el tevékenységét (ahol nincs számvizsgáló bizottság, ott az erre a célra kijelölt tulajdonostárs tölthetné be az igazoló szerepet). Azért nyilatkozat és nem teljesítésigazolás, hogy így ne vonjuk el a közgyűlés jogát a közös képviselő teljesítményének minősítésétől, a teljesítés igazolása területén. Ez ugyanakkor hatásos eszköz a számvizsgáló bizottság kezében, ha a közös képviselet nem, vagy nem teljes mértékben teljesít. A nyilatkozat főként akkor járul hozzá a kontrollok érvényesüléséhez, ha a számvizsgáló bizottság megfelelő kompetenciákkal bír, de mindenképpen ösztönzőleg hat a közös képviselet feladatellátására.

A gazdasági ellenőrzést végző személy függetlenségének (objektivitásának) erősítése

A gazdasági ellenőrzést végző személyt – ahogy korábban már esett róla szó – legtöbb esetben maga a közös képviselet, azaz az ellenőrzött választja. Ahhoz, hogy a kölcsönös függőség ne direkt módon álljon fent az ellenőrző és az ellenőrzött között, a számvizsgáló bizottságnak kellene kiválasztani a gazdasági ellenőrzést végző személyt, így a szabályszerűségi szempontokon túl a hatékonyság és az eredményesség is megjelenhetne a társasház gazdálkodásról szóló jelentésben.

6. Összefoglalás

A társasház intézménye Magyarországon a városiasodással párhuzamosan alakult ki. A jogalkotás természetéből fakadóan a társasházakra vonatkozó (új) szabályozás mindig akkor jelent meg, amikor a társadalmi nyomás ezt kikényszerítette. A társasházak számának növekedésével, valamint az öngondoskodási igény megjelenésével a szabályozás is együtt változott – összetettebb lett.

A gazdálkodási önállóság a társasházak esetében is hatékony kontrollmechanizmusokat kíván meg, amelyeket a jogalkotók a társasház szervezeti egységein, illetve a hozzájuk delegált feladatokon keresztül látnak biztosítottak. A szabályozás azonban nem biztosítja azt, hogy a társasházak működése dinamikusan tudja követni a változó gazdasági-

társadalmi igényeket, illetve azt sem, hogy a külső és belső kontrollok elemei egymásra épülve, egymást erősítve járuljanak hozzá a társasházban élők életkörülményeinek javulásához.

Fontos ugyanakkor annak a megértése is, hogy pusztán a szabályozással – bár esetenként igen hatékony – nem lehet teljes sikert elérni, hiszen a merev struktúrák jogszabályba ültetésével elveszük a lehetőséget a lakosságtól, hogy a társasházi életet saját igényeiknek megfelelően, rugalmasan alakíthassák.

A társasházak mérete szerinti differenciálás kiterjesztése a társasházi törvényben, a belső működési szabályok megújításának ösztönzése, a „teljesítésigazolási” rendszer kötelező tétele, illetve a gazdasági ellenőrzést végző személy kiválasztása olyan módosítási javaslatok, amelyek kis tranzakciós költséggel jelentős mértékben tudnak hozzájárulni a társasházakban élő emberek életkörülményeinek javításához, illetve a hazai lakásállomány értékmegújító megőrzéséhez anélkül, hogy csökkentenénk a rendszer rugalmasságát.

Irodalomjegyzék

1002/1960. (I. 10.) Korm. határozat a 15 éves lakásfejlesztési tervről (1960).

1924. évi XII. törvénycikk a társasház-tulajdonról (1924).

1977. évi 11. törvényerejű rendelet a társasházról (1977).

1997. évi CLVII törvény a társasházról (1997).

2003. évi CXXXIII. törvény a társasházakról (2003).

Állami Foglalkoztatási Szolgálat, 2008. epalya.hu. [Online] Available at: www.epalya.hu/media/mappa/tarsashazkezelo.pdf [Hozzáférés dátuma: 08 10 2013].

Antal, A., 1997. Europa Institute Budapest. Schriftenreihe des Europa Institutes, 5. kötet, pp. 123-128..

Bailey, P. D., Haq, G. & Gouldson, A., 2002. Mind the Gap! - Comparing ex-ante and ex-post assessments of the costs of complying with environmental regulation. European environment, 12(5), pp. 245-256.

Bék, Á., 2010. ingatlanmagazin.hu. [Online] Available at: http://ingatlanmagazin.com/penz-es-jog/cikk_13859/ [Hozzáférés dátuma: 22 04 2013].

Hídvéginé, E. E., 2010. Digitális tankönyvtár. [Online] Available at: http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0027_INY2/ch01s07.html [Hozzáférés dátuma: 3 9 2013].

Izsák, O., 2011. Ingatlanjogok. [Online] Available at: <http://www.ingatlanjogok.hu/tarsashazak-adossag-az-erdekervenyesites-es-a-torvenykezes-csapdajaban> [Hozzáférés dátuma: 4 9 2013].

Karóczkai-Müllner, H., 2010. kemma.hu. [Online] Available at: <http://www.kemma.hu/komarom-esztergom/kozelet/a-kozos-kepviselo-nem-fonok-a-tarsashazakban-291768> [Hozzáférés dátuma: 22 04 2013].

Kollega Tarsoly, I. és mtsai., 2000. Magyarország a XX. században. Szekszárd: Babits Kiadó.

Kopátsy, S., 2011. Új közgazdaságtan - a minőség társadalma. 1 szerk. Budapest: Akadémiai kiadó.

KSH, 2012. Helyzetkép a 2000-2010 között városi rangot kapott településekről. Budapest: KSH.

Maslow, A. H., 1943. A Theory of Human Motivation. Psychological Review, 50. kötet, pp. 370-396.

Sándor, I., 2013. Kelemen Mészáros Sándor és Társai ügyvédi iroda. [Online] Available at:
http://www.kelemen-lawfirm.hu/sajto_media_hirek/dr_sandor_istvan_a_tarsashazak_szabalyozasanak_jogi_sajatossagai [Hozzáférés dátuma: 3 9 2013].

THE GAME OF LIFE – AN ANTHROPOLOGY OF AMERICAN FOOTBALL

BÓDIS KRISZTINA

American football is probably one of the most important American institutions and although millions of fans are quite aware of what to watch and see during a game, for outsiders it seems to be as difficult to understand as the origins and true nature of democratic ideas or the workings of party politics. This is all the more true, if one sets out to investigate and comprehend this highly regulated sport as a complex social practice through which the main characteristics of a specific culture is supposed to be grasped.

Football is one of the few uniquely American sports and – unlike basketball – it is not played by masses or at a professional level outside the USA although in the past few decades it has been gaining huge international popularity as a major spectator sport. The gridiron game – as it is also called due to the special arrangement of the white lines running across the football field – has an amazing literature from popular novels through comprehensive books and essays by expert sports journalists to academic articles. Nevertheless, according to academics, it is far from being as widely covered as baseball for example. If this is the case in the United States, literature and research in local languages are apparently scarce or almost non-existent, and Hungary is no exception.

In the past few years only three widely available books have been published in Hungarian, but these mainly target the growing community of local football fans offering statistics on the game and some insider information as far as rules, professional teams and celebrity players are concerned. When it comes to the anthropology of sport, Hungarian articles usually focus on soccer and primarily on the group of core fans in order to understand their attachment to the sport and the essential features of these closed communities in most cases failing to point to the cultural framework in which these cohorts exist. However, in cultural anthropology there is a long tradition of the investigation of sport as a cultural phenomenon though not each aspect of sport has been a focus of intensive study and a convincing general framework of theory and

methodology is still to be developed as it is reflected in reviews of recent publications.

On the other hand, the profound importance of sport in modern cultures is widely accepted, thus the field calls for further in-depth study. As Kendall Blanchard noted:

“Anyone who reads the newspaper, watches television, or listens to casual conversation on the street is undoubtedly aware of the ubiquitous nature of sport. It is everywhere, it flavors our national culture, and permeates every corner of our daily lives. It has become almost its own medium of communication and has important ramifications for international and multicultural relationships. For these reasons I can think of no topic that should be of greater interest to social science in general and anthropology in particular.”¹

With regard to the average audience figures and the high commercial stakes on Super Bowl Sunday, there is no need to further explain the prominence of American football in the above respect.

In addition to statistics that underline the fact that football is the single most popular sport in the USA (and it is true of female fans as well) and as such is the most watched sport event on television also outside the United States, the popularity of the sport and its key role in understanding Americana are highlighted by many authors in intriguing ways. A prime example is offered by Gannon who explains that Zbigniew Brzezinski, a Polish immigrant who later became the national security advisor to President Carter started to understand what happens on a football field when “... he was able to define the roles of the various actors in terms of war and strategy.”²

Mike Freeman, who offers snapshots of the diverse community of football fans, quotes Condoleezza Rice who regularly appears in the skyboxes of football stadiums at Super Bowl games and who said “... football [...] is a kind of national pastime that brings people together across social lines,

¹ Blanchard, Kendall: *An Anthropology of Sport: An Introduction*. Praeger, 1995. p. XVII.

² Gannon, Martin J., Pillai, Rajnandini: *Understanding Global Cultures: Metaphorical Journeys through 31 Nations, Clusters of Nations, Continents, and Diversity*. SAGE Publications, Inc; 2012. p. 252.

across racial lines. And I think it's an important American institution."³ This statement is even more interesting in view of the fact that her dream job is to become the commissioner of the NFL. Rice is depicted as a devoted fan of football, as committed to the game as the workers of the Wilson factory who produce the balls for the games or the millions of tailgaters attending not only NFL but also high school and college games.⁴ This "Great American Pastime" is not a simple leisure time activity, it is also called a true American passion, so much so that on two major holidays, on Thanksgiving Day and New Year's Day the main family activity is watching football.

Certainly, not each and every American citizen likes football as it is evidenced by some newspaper articles and blog posts but even these do underline the central role of the game in the daily lives of American people. A female blogger remarks that "It's not just unpopular to say you don't like the football culture – it can be career and social suicide in many circles."⁵

In line with the above, most authors underline the role of football as a common practice that embodies everything that is good or bad, right or wrong about America.

The above fact – in addition to the lack of popular and academic articles as well as the general ignorance of the role and study of sport as a cultural institution in higher education studies, where there is an increasingly important focus on internationalization, cross-cultural and intercultural communication within a multicultural environment – also underlines the need for a more intensive study of American football with the aim of exploring the essence of American society and culture.

This approach is cultivated for instance by Martin J. Gannon who – building on the results of cross-cultural psychology and cultural anthropology – offers the use of cultural metaphors to teach and

³ Freeman, Mike: *Bloody Sundays: Inside the Rough-and-Tumble World of the NFL*. Perennial Currents, 2003. p. viii.

⁴ Freeman, Mike: *Bloody Sundays: Inside the Rough-and-Tumble World of the NFL*. Perennial Currents, 2003. pp.vii-xxxiv.

⁵ Voillequé, Carmen: *Why I Hate Football Season (An Evolutionary Take on American Football)*. September 19, 2012. <http://areyouevolutionary.com/blog/i-hate-football/>, Retrieved: 16.02.2016.

understand cultural differences in order to avoid failures in “cross-cultural communication”.⁶ This approach could be central in cases

(i) when there is no opportunity to use the classical methods of anthropological study, i.e. participating observation which primarily makes an attempt to find the answer to the following seemingly simple questions: Who are these people? What are they doing? And why are they doing what they are doing?

(ii) and when one wishes to take a step beyond the prevailing methods of teaching country studies that aim to give a survey of contemporary social, political and cultural issues in a particular country.

In the case of America the difficulty of the former seems to be evident simply due to the fact that one cannot locally observe a cultural/social phenomenon that is practiced on the other side of the Atlantic Ocean for instance. The problem with the latter is that these types of courses usually offer a comprehensive but not quite illuminating picture of a culture by looking at certain topics one by one introducing HE students to geography, the political system, literature, popular culture, etc. in a traditional way simply providing loads of factual information.

The importance of basic facts is of course beyond question but they do not lead to a profound understanding of a culture, an aim which should not be restricted to courses in cultural anthropology or humanities since it constitutes an essential knowledge also for those studying arts, economics and communication with the aim of pursuing a career in an international environment.

A way to fulfill the objectives and circumvent the problems above is possible by describing cultures through cultural metaphors as understood by Gannon:

“... the method involves identifying some phenomenon or activity of a nation's culture that all or most of its members consider to be very important and with which they identify cognitively and/or emotionally.

⁶ Gannon, Martin J., Pillai, Rajnandini: *Understanding Global Cultures: Metaphorical Journeys through 31 Nations, Clusters of Nations, Continents, and Diversity*. SAGE Publications, Inc; 2012. p.2.

The characteristics of the metaphor then become the basis for describing and understanding the essential features of the society.”⁷

In the case of the United States, Gannon takes American football as a cultural metaphor to describe American society but with a primary focus on American business behavior. The present article argues that while the use of the football metaphor indeed serves as an excellent starting point, football itself is such a complex phenomenon and so central to American culture that it easily lends itself to various approaches, especially when analyzed within the context of major cultural narratives that exist in the United States.

Furthermore, if one becomes familiar with the existing literature on football, it will lead to the realization that (i) each major piece touches upon the same central elements and features of the sport though from a different approach including various types of detailed accounts by people who either participate in football or observe the world of football from the inside or the outside and (ii) they together have already contributed to what could be called the ethnography, if not the anthropology of American football.

In the following sections I make an attempt to revise the various approaches through which American football has been and could be analyzed in the future by highlighting the main features of the game along which contemporary American culture could be understood. For reasons of spatial limitations, this attempt shall necessarily remain an outline which nevertheless will hopefully contribute to the understanding of the significance of this game not only in terms of its potential for entertainment and big business but also as a valuable field for the study of American culture.

⁷ Gannon, Martin J., Pillai, Rajnandini: *Understanding Global Cultures: Metaphorical Journeys through 31 Nations, Clusters of Nations, Continents, and Diversity*. SAGE Publications, Inc; 2012. p. 8.

Football, warfare and patriotism

The idea that the game of football is like warfare is a recurring topic in most articles. This becomes immediately evident when one simply looks at the aim of the game: occupying (enemy) territory. Conquest implies conflict, aggression and violence and success depends on the use of strategy, tactics, equipment, technology, specialization, logistics and personnel, etc. as well as the skills of commanders, squads and soldiers who are bound together by their individual and group efforts to win which also leads to the experience of unique comradeship that is typical of soldiers fighting together for a common cause.

Football is the most dangerous and violent contact sport and though it may be played in many different levels, ways and forms suiting to people of all ages and sizes, the professional version requires not only talent and highly specialized skills, but intelligence, extreme strength, perseverance, discipline, sacrifice and most of all inner courage.

These characteristics of the sport are also reflected in the language used by those who play the game and also by those who observe, describe and analyze it. Though this in itself is not a unique feature – other team sports and professions, such as politics are also described in military terms – the football vocabulary seems to be richer, more sophisticated (and more American) in this respect. This is also underlined by the fact that so far not even the joint efforts of sports journalists have led to a comprehensive inventory of suitable Hungarian terms. Football comes with hundreds of specialized words, expressions and buzzwords that make the game similar to combat. For instance each team has an offense and a defense who face each other in “trenches”⁸ on the front lines, the players use codes to conceal their next action on the field where athletes literally “spill their blood”⁹ and risk serious injuries while performing various drives and tactics in special posts, patterns and formations in the well-defined military zones of the gridiron, say the coffin corner. Just to give a few examples of these terms: in American football you have centers, defensive tackles, flankers, pass rushers, shotgun snaps, bullet throws, you may plan a flying wedge formation, wildcat and eagle defense,

⁸ Long, Howie; Czarnecki, John: *Football for Dummies*. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, NJ, 2011. p.11.

⁹ Freeman, Mike: *Bloody Sundays: Inside the Rough-and-Tumble World of the NFL*. Perennial Currents, 2003. p.xxxiii.

players drop into pass coverage, they bomb and blitz, they perform a crackback block and may suffer a sudden death, etc. This is especially vividly summarized in the following quotation from comedian George Carlin:

“»In football the object is for the quarterback, otherwise known as the field general, to be on target with his aerial assault, riddling the defense by hitting his receivers with deadly accuracy. In spite of the blitz passes and long bombs, he marches his troops into enemy territory, balancing this aerial assault with a sustained ground attack that punches holes in the forward wall of the enemy’s defensive line...«”¹⁰.

The language of football penetrates everyday business and private life as well, a prime example of that is the expression *Monday morning quarterbacking* that can be often heard in popular television series as well. Authors also often express a contrast between football and another American game, baseball which – as an increasingly mismanaged and safety-focused game – has ceased to express the true nature of American society. This is highlighted by the following most frequently quoted sentence by renowned columnist, Mary Mcgrory: “Baseball is what we were and football is what we have become.”¹¹

The masculine and military nature of football is also supported by another feature that makes it similar to real life battles in war: the single-elimination system of the NFL where the playoffs operate on a “do-or-die” basis¹² embodying the importance of winning with no silver or gold medal being distributed to those who end up being second or third in the competition. In line with this, another unique feature of football compared to other strategic games is the total elimination of the opponent. As Gannon explains, it is unlike chess in that in the Chinese game “... the powerless opponent still has pieces on some of the board. In contrast, saving the dignity of the loser is of minor concern in football.”¹³

¹⁰ Freeman, Mike: *Bloody Sundays: Inside the Rough-and-Tumble World of the NFL*. Perennial Currents, 2003. p.xxxiii.

¹¹ Mary Mcgrory: //www.notable-quotes.com/m/mcgrory_mary.html Retrieved: 01.03.2016.

¹² Long, Howie; Czarnecki, John: *Football for Dummies*. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, NJ, 2011. p.10.

¹³ Gannon, Martin J., Pillai, Rajnandini: *Understanding Global Cultures: Metaphorical Journeys through 31 Nations, Clusters of Nations, Continents, and Diversity*. SAGE Publications, Inc; 2012. p. 253.

The connection of football to the military is showcased also in the thematic month and Salute to Service campaign of the regular season of the NFL with various ways of expressing respect for and solidarity with both men and women serving their country from the Pat Tillman Foundation and the Wounded Warrior Project through on-field ceremonies to camouflage apparel in games, etc.

In music culture a widely popular publicity stunt appeared in the form of a music clip in which the cheerleaders of the Miami Dolphins performed the hit Call Me Maybe and sent it to US troops stationed in Afghanistan who in return sent their own camouflage version shot in the desert back to the fans. The fact that some games start off with fighter jets flying over the stadiums – for reasons of defense, patriotism and maybe as a show of force – also emphasizes the military connection, the same way as the live snapshots of US troops stationed overseas during the singing of the national anthem. In 2004, the whole world was watching the American soldiers having their so-called “Freedom Rest” while Beyoncé performed the Star-spangled Banner before the start of the Super Bowl game.¹⁴ On the other hand the connection is not absolutely clear, it is not certain who is in bigger need of the other: the NFL to promote itself in patriotic terms or the army in a marketing and recruiting effort.

Whatever the case maybe, according to some authors, for instance O. Hugo Benavides, football is a major institution where American culture, nation and national identity is produced and reproduced along the changing needs of Columbia including the way this culture is exported, the way it expresses American supremacy through the physical skills and strength of athletes and the way it touches upon issues of national security especially against the backdrop of the war on terror. Thus, the popularity of football is also due to the fact that the sport is a “military mimicry”, it serves as the “imitation of war”, a “surrogate conflict and military heroism” through which citizens staying safe back at home can also contribute to the war efforts of the nation. Of course, this comes at the cost of great sacrifices both on the part of athletes and soldiers.¹⁵

The above role of sport has been widely accepted for a long time by academics. At least in the sense that in the era of the modern nation state

¹⁴ Beyoncé (singing) The Star-Spangled Banner.

<https://www.youtube.com/watch?v=OhrGu2rcZ4>. Retrieved: 01.03.2016.

¹⁵ Benavides, O. Hugo: Football and the Nation. Producing American Culture. In: *Oppositional Conversations*. Issue No. 1. (Winter 2012-2013): pp. 34-58.

international sport events have become a peaceful platform for nations to compete with each other and this feature constitutes the basis of their popularity. On the other hand, in the case of American football where the winner of the Super Bowl is called world champion the above statement has to be somewhat refined. First of all, it is not an international competition since it is held within the USA. Nevertheless, it is quite clear that the Super Bowl Champion is the best football team in the world because there is no pro football elsewhere (with the exception of some teams in other English-speaking countries but there the role of football is marginal and there is no international championship series). Consequently, the NFL games do promote national excellence on a global scene but in a different context than for example the Olympic Games and I assume that in this respect it can also be understood as a major exporter of American culture. This is also underlined by the fact that – although the winning team may be a different franchise in each season – the winner of the Super Bowl is always America each year.

Business, capitalism and democracy

Gannon uses the military features of the game to describe American business strategies, behavior, company structure, operation (including the processes of selection, recruitment and manufacturing systems among others) and competition by drawing parallels between football franchises and the corporate world for instance comparing the role of head coaches, i.e. military commanders to that of CEOs.¹⁶

Being described as “scandalous”, “bloodthirsty” and “profit-driven”¹⁷, football is also characterized as a capitalistic sport by observers, including Mike Freeman. In this respect the NFL is viewed as one of the “most professionally run major corporations” with blockbusting PR activities and “the leadership of a brilliant, action-oriented commissioner who values common sense over politics; owners, who for the most part, put aside their personal animosities and self-interests to legislate rules for the

¹⁶ Gannon, Martin J., Pillai, Rajnandini: *Understanding Global Cultures: Metaphorical Journeys through 31 Nations, Clusters of Nations, Continents, and Diversity*. SAGE Publications, Inc; 2012. pp. 248-272.

¹⁷ Freeman, Mike: *Bloody Sundays: Inside the Rough-and-Tumble World of the NFL*. Perennial Currents, 2003. p.x.

overall good of the game; and a street-wise union boss.”¹⁸ The sport is also characterized by the importance of skills as reflected in highly-specialized positions such as the kicker or punter and the quest for excellence in each narrow field of expertise. The same is true of education which is reflected in the way colleges and universities promote themselves as former hosts of NFL players but also in the way the issue of academic versus athletic excellence is addressed in many forums in the case of potential future pro players. An extreme example of the above is described by H.G. Bissinger when the issue of a high school player’s failing or passing algebra grade was taken to court.¹⁹

The widely accepted typically American features of the sport (and company culture) include obsession with the rules, egalitarianism and democracy with regard to the draft system, the salary cap, free agency, the huddle and the instant replay challenge system among others while the way the team operates in football sheds light on the intricate relationship between individual and team efforts going against the common perception of the US being an individualistic society.²⁰

Rituals and heroes

Social theory has traditionally approached sport by examining its role in the process of educating people in modern societies and its functions as a work and leisure-time activity. The character-building and disciplinary feature of football including its potential negative effects also appears in numerous articles as well as the controversies in relation to sportsmen’s health, salaries, education and their amateur or professional career paths.

Recent research, however, offers a new perspective assuming that sport shall be perceived as a distinct and complex ritual in which players very often become mythical heroes (who then serve as role models for schoolchildren in the US). Some of the unique rites of American football are also mentioned by Gannon exposing for example the practice and the

¹⁸ Freeman, Mike: *Bloody Sundays: Inside the Rough-and-Tumble World of the NFL*. Perennial Currents, 2003. pp. xxiv-xxv.

¹⁹ Bissinger, H.G.: *Friday Night Lights. A Town, A Team and A Dream*. Da Capo Press, 2000. pp. 291-313.

²⁰ Gannon, Martin J., Pillai, Rajnandini: *Understanding Global Cultures: Metaphorical Journeys through 31 Nations, Clusters of Nations, Continents, and Diversity*. SAGE Publications, Inc; 2012. pp. 257.

meaning and function of the huddle in the game and in corporate culture and the script of a typical tailgate party.²¹ Other authors, however, set out to analyze the game in its entire complexity within a wider social and cultural context. Drawing on Mircea Eliade's work, Mark Axelrod introduces football as a "transcendental and metaphysical" ritual identifying the meaning and function of each step and participant in a single football game which has its own ritual framework and structure and which "... celebrates the harvest and the fruits of vegetation, emphasizes the struggle between the forces of life and death, and re-enacts the creation of the universe."²² He sees the purchase of the entrance ticket as a "rite of participation", he looks upon the stadium as a sacred place floating in a mythical time while cheerleaders, mascots and the ceremony of the coin toss expresses "fertility, animal worship, the sacred center and the sacred land". The game itself is a struggle between life and death reflecting the universal act of "creating harmony over chaos". In addition to the role of praying, religion and priests in the game, Axelrod also highlights that the game series are scheduled in a way that they are in line with the cyclical patterns of time, seasons, nature and years making certain days and periods sacred²³ (also in the lives of average American citizens).

The above kind of structure, however, could probably be identified in many other sport rituals as well, though American football seems to be more highly ritualized compared to other team sports. Regarding the specific American features of the ritual of football, Michael Oriard's approach is more revealing in that he makes a connection between

²¹ Gannon, Martin J., Pillai, Rajnandini: *Understanding Global Cultures: Metaphorical Journeys through 31 Nations, Clusters of Nations, Continents, and Diversity*. SAGE Publications, Inc; 2012. pp. 262-266.

²² Axelrod, Mark: *Popular Culture and the Rituals of American Football*. In *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*. Purdue University Press ©Purdue University, Volume 3 (2001) Issue 1, Article 2, <http://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1100&context=clcweb> Retrieved: 13.03.2016.

²³ Axelrod, Mark: *Popular Culture and the Rituals of American Football*. In *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*. Purdue University Press ©Purdue University, Volume 3 (2001) Issue 1, Article 2, pp. 1-8. <http://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1100&context=clcweb> Retrieved: 13.03.2016.

American athletes and the American Dream.²⁴ His understanding of the role of sports heroes echoes the sentiments of many Americans who seem to share the view that one of the last remaining opportunity for anyone to realize the American Dream is through sport, especially football where the participation, contribution and promotion of non-white players (very often as a result of the activity of boosters) has become a (highly controversial) key issue.

Gender, race and sex

The issues of race together with the problems of gender and sex in contemporary US are also closely related to each of the above features of this rather masculine sport and very often appear intertwined in the media representations of football.

Football seems to remain a field for male competition and female participation for the most part is still restricted to cheerleading, rooting for certain teams (and the fierce competition between high school teenagers to get into the cheerleading team or to become the girlfriend of a popular high school football star) and giving family dinners for players and other stakeholders of the game. Cheerleading, which is usually frowned at outside the USA, could be the topic of a separate study and should be taken much more seriously since it also gives a deep insight into high school and small-town American culture (See the accounts by Bissinger on cheerleaders) Nevertheless, the role of women has become important and praised in football culture. On the one hand it is due to the role of female journalists, on the other hand it is related to the efforts of the mothers of players who are respected since they have raised the football heroes of the nation. This, however, can also become an ambivalent question as highlighted by Benavides in his analysis of certain scandalous commercials and movie scenes since they seem to reinterpret the traditional racial and sexual American narratives, especially the ones touching upon the relationship between males and females of different ethnic background. Popular imagination as it can be seen in old-fashioned

²⁴ Archetti, Eduardo P.: *Anthropology of Sport*. p.5.
<http://www.forskningradet.no/servlet/Satellite?blobcol=urldata&blobheader=application%2Fpdf&blobheadervalue1=Content-Disposition%3A%3B+filename%3DEduardoArchetti01.pdf&blobkey=id&blobtable=MungoBlobs&blobwhere=1274460305123&ssbinary=true>
Retrieved: 13.03.2016.

western films was preoccupied with tales in which innocent white women were approached by non-white men (e.g. schoolteachers kidnapped by Native Americans). Now these type of tales are being revisited with reversed roles as it is reflected in the ABC advertisement for *Monday Night Football* and *Desperate Housewives* for which the television company had to apologize or as it was depicted in the famous locker-room scene in Oliver Stone's *Any Given Sunday*.²⁵

Further racial problems are highlighted by statistics that give a telling picture of the representation of non-white Americans among football players employed in certain posts vs. within the ranks of coaches, head coaches and team management members. The representation of women in managerial and coaching positions is even worse than that of say African Americans though a lot of women are attracted to the sport in various ways. In addition to Condoleezza Rice, another fine example is the reputed feminist, Camille Paglia whose favorite sport is football and who wrote the following in her *Vamps and Tramps: New Essays*: "My prescription for women entering the war zone of the professions: study football. It is the classic textbook of strategies and controlled aggression of the ever-hostile workplace... Women who want to remake the future should look for guidance not to substitute parent figures but to the brash assertions of pagan sport."²⁶

Another controversial issue is the use of certain mascots and team names that are considered to be disrespectful to specific minority groups, primarily to Native Americans (see e.g. the discussion about the name and logo of the Washington Redskins franchise).

Football is also the most conservative branch of sport with regard to the situation of homosexual players in a similar way it used to be in the army. To admit one's non-heterosexual orientation is to destroy one's career as reflected in the fact that up to now only four players have openly admitted such an orientation and only after their professional career had been over.

²⁵ Benavides, O. Hugo: Football and the Nation. Producing American Culture. In: *Oppositional Conversations*. Issue No. 1. (Winter 2012-2013): pp. 36-48.

²⁶ Paglia, Camille: *Vamps and Tramps: New Essays*. Vintage, 1994. p. 54.

The American Dream

The awesome game of football in many respects expresses the ideas of the American Dream and not only with regard to the production of national heroes. The game itself was developed by immigrants who – in line with their ideas of a new religion, a new country and a new social structure – wanted to have their own sport which is unlike the ones played in the Old World they were so keen to leave behind. This is not only reflected in the rules and aims of the game but also in the fact that it very soon became professional in the sense that players were not shy to play for money.²⁷

The sport itself used to be even more dangerous than it is today. So much so that at one point in its history there was pressure to ban it for the safety of players, a move which was prevented by President Theodore Roosevelt who himself was a committed promoter of the American Dream which he believed to be rooted in the frontier experience. The President saw football as a modern field where young people were able to acquire those important skills that were central to survival in the Wild West and that were indispensable for the future of America.

The ubiquitous presence of sport shows a shocking ramification in the way some criminal gangs were organized in the 1990s and early 2000s in some poor neighborhood in Memphis. The study of a team of social scientists from the University of Memphis revealed that in a residential area called Hurt Village which became an almost completely insulated ghetto of African Americans and a prime example of total “social dysfunction” the gangs that sold crack to local inhabitants and ran the whole village were built along the typical structure of football teams with the leader of the gang acting as the quarterback and his bodyguards as tackles and defensive linemen. Most of these gang members used to play football during the usually short time they spent at secondary schools and most of them failed to make it to college on a sport scholarship despite their talent and the serious efforts of football scouts and coaches.²⁸

²⁷ Nauright, John: Review Article: Writing and Reading American Football: Culture, Identities and Sports Studies. p.113.
http://www.academia.edu/1578644/Writing_and_reading_American_football_culture_identity_and_sports_studies Retrieved: 13.03.2016.

²⁸ Lewis, Michael: The Blindside. The Evolution of a Game. W. W. Norton & Company, 2007. pp. 293-312.

For these gangsters football, which is also praised as an opportunity for teenagers to belong somewhere, seemed to be the only possible framework in which they could find and maintain a working way of life. The story of these young people who very often lost their lives at a young age in street shoot-outs points to certain ideas and problems inherent in the national ethos of the American Dream. First of all the idea that there is a way to make it for everyone regardless of their background seems to still exist but this is very often followed by a disillusionment with realities which seem to offer only the so-called “survival ball”²⁹ for children of poor families and the disbelief that the way up is not open just for anybody and finally the fact that hard work is not enough to succeed, you also need some lucky circumstance that is not provided for everybody.

Not surprisingly then, if a person manages to move upward and become rich and successful coming from a place like Hurt Village, there you have an American hero. This is the path completed by Michael Oher, now a Super Bowl champion who dreamt of becoming the new Michael Jordan but instead became an NFL star widely popular all across the USA due to the above book and the Academy Award-winning movie made of his life.³⁰ Oher comes from a one-parent black family in Hurt Village, his mother of twelve children was an alcoholic and a drug addict and the only potential future career open for him was possibly the post of a bodyguard on the local gang. Michael managed to go back to school, complete high school and get into college through a football scholarship and finally was drafted into the NFL.

Through the story of Michael Oher based on Michael Lewis’s *The Blind Side: Evolution of a Game* it becomes possible to narrate not only the story of football as an American institution but also the rise of a hero who survives all the childhood difficulties and overcomes all the challenges he has to face as a result of his family situation and lack of education in the widest sense. But his success was not only the result of his own individual effort, it also came as a consequence of lucky circumstances that presented themselves in his first supporter from Hurt Village and then in his “discovery” and adoption by a rich white Christian family where the parents themselves were American self-made men originally coming from

²⁹ An expression used by Sean Tuohy in Bissinger’s *Friday Night Lights* to describe the situation of poor students who are „forced” to do sport to retain their sport scholarship which covers tuition fees and provides free lunch.

³⁰ *The Blind Side* directed by John Lee Hancock, release date: 2009.

poor families. In this respect, the story rhymes with the so-called “rags-to-riches” narrative of the Horatio Alger myth where young boys manage to escape poverty but usually only due to some lucky events.

The story develops against the backdrop of contemporary Memphis characterized by an unsuccessful housing project, a socially isolated black community living on welfare checks, not far from the now defunct church where Martin Luther King gave his last speech. It is in Memphis where the white resistance to busing and integrated schooling gave rise to the biggest chain of private school system established by various protestant churches, among them the so-called Born Again Christians who constitute a highly religious and hard-working community. The white couple adopting Michael Oher are Born Again Christians for whom becoming rich is a Christian duty since that enables one to help those in need.

They also believe in the importance of sport in the education of any healthy person and generations of Americans. Despite being a respected member of the local community they also have to face suspicion and criticism when adopting a black kid from a poor district where no white person ever enters. The criticism comes from friends voicing worries about the couple’s white teenage daughter living under one roof with a black guy and also from sport authorities who suspect that rich white families take in poor African American children only to make them pro sportsmen with the final aim of gaining fame and riches.

The story of Michael Oher also exposes the problems related to the recruitment practices of high school players by colleges, the insufficient operation of the social welfare, foster care and education system and the poor help students with learning difficulties might get within the public schooling system. It is also revealing about the current everyday life and thinking of religious southern Americans and some other important issues such as crime and the right to have weapons.

Michael’s success is a prime representation of the realities of the American Dream: it is almost impossible to realize and though the opportunities are still there, hard work is not sufficient, only a few are able to realize and live the dream but this very fact inspires millions of others to continue believing in it.

This narrative provided by Michael Oher’s life which has become intertwined with American football, a unique American practice and institution helps us understand not only recent social, political and

religious problems in America but also contemporary issues of gender, race, sex and nationalism and the essence of the American Dream.

This approach has been applied in teaching country studies at Budapest Metropolitan University of Applied Sciences and based on student feedback it seems to offer HE undergraduates a more profound understanding of American culture that also helps them more precisely interpret what they watch and see happening in popular American culture and through the use of the cultural metaphor it also provides a technique that they might apply in understanding other cultures as well.

References

Archetti, Eduardo P.: Anthropology of Sport.

<http://www.forskningsradet.no/servlet/Satellite?blobcol=urldata&blobheader=application%2Fpdf&blobheadervalue1=Content-Disposition%3A&blobheadervalue1=+attachment%3B+filename%3DEduardoArchetti01.pdf&blobkey=id&blobtable=MungoBlobs&blobwhere=1274460305123&ssbinary=true> Retrieved: 13.03.2016.

Axelrod, Mark: Popular Culture and the Rituals of American Football. In CLCWeb: Comparative Literature and Culture. Purdue University Press ©Purdue University, Volume 3 (2001) Issue 1, Article 2, <http://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1100&context=clcweb> Retrieved: 13.03.2016.

Blanchard, Kendall: An Anthropology of Sport: An Introduction. Praeger, 1995.

Benavides, O. Hugo: Football and the Nation. Producing American Culture. In: Oppositional Conversations. Issue No. 1. (Winter 2012-2013): 34-58.

http://cargocollective.com/OppositionalConversations_Ii/Football-and-the-Nation-Producing-American-Culture Retrieved: 21.02.2016.

Beyoncé (singing) The Star-Spangled Banner.

<https://www.youtube.com/watch?v=OhrGu2rcZ4>. Retrieved: 01.03.2016.

Bissinger, H.G.: Friday Night Lights. A Town, A Team and A Dream. Da Capo Press, 2000.

Edmundson, Mark: Do Sports Build Character or Damage It? January 15, 2012, The Chronicle of Higher Education,

<http://chronicle.com/article/Do-Sports-Build-Character-or/130286/> Retrieved: 13.03.2016,

Long, Howie; Czarnecki, John: Football for Dummies. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, NJ, 2011.

Freeman, Mike: Bloody Sundays: Inside the Rough-and-Tumble World of the NFL. Perennial Currents, 2003.

Gannon, Martin J., Pillai, Rajnandini: Understanding Global Cultures: Metaphorical Journeys through 31 Nations, Clusters of Nations, Continents, and Diversity. SAGE Publications, Inc; 2012.

Granskog, Jane, dr.: Anthropology of Sport. Review Outline. www.csub.edu/~jgranskog/A325/A325ReviewI-W04.doc Retrieved: 13.03.2016.

Lewis, Michael: The Blindside. The Evolution of a Game. W. W. Norton & Company, 2007.

Mary McGrory: [//www.notable-quotes.com/m/mcgrory_mary.html](http://www.notable-quotes.com/m/mcgrory_mary.html) Retrieved: 01.03.2016.

Nauright, John: Review Article: Writing and Reading American Football: Culture, Identities and Sports Studies. http://www.academia.edu/1578644/Writing_and_reading_American_football_culture_identity_and_sports_studies Retrieved: 13.03.2016.

Paglia, Camille: Vamps and Tramps: New Essays. Vintage, 1994.

Voillequé, Carmen: Why I Hate Football Season (An Evolutionary Take on American Football). September 19, 2012. <http://areyouevolutionary.com/blog/i-hate-football/>, Retrieved: 16.02.2016.

A KREATÍV ESEMÉNYMENEDZSMENT FILOZÓFIÁJA

DÉR CSABA DEZSŐ

Az eseménymenedzsment az angolszász event management kifejezésből származik; a projektmenedzsment egyik szinonimája. Az eseménymenedzsment feladata a különböző események, fesztiválok, konferenciák megszervezése. Ide tartozik a márkaépítés, a pénzügyi tervezés, az eseménykoncepció megtervezése, a logisztika megszervezése, a teljes technikai kivitelezés koordinálása és felügyelete. Fontos feladata még az esemény utáni átfogó - a bevételeket, kiadásokat is tartalmazó - elemzés elkészítése. Ez az iparág a legnagyobb szabású eseményektől a legkisebb üzleti reggelikig mindent magában foglal. Az eseménymenedzsment a stratégiai marketingre, valamint az érintett szervezet kommunikációjára épül, a szervezet nagyságától függetlenül.

Mit nevezhetünk *kreatív eseménymenedzsmentnek*? Rókusfalvy Gábor, a Magyar Rendezvényszervezők és –szolgáltatók Szövetségének alelnöke, a Roxer Event & More ügyvezető igazgatója szerint a kreatív eseménymenedzsment kreatív eseményprojektek tervezését, szervezését és lebonyolítását jelenti. Konzervatív megoldások helyett egyedi, ötletes és testreszabott javaslatot kínáló rendezvényszervezést, amelynek célja a hatás, az emlékezetesség elérése, a kreatív események folyamatának megalkotása.

1. Mitől kreatív egy esemény?

Zsoldos Dávid, a CEMP tanácsadója szerint attól, hogy olyan megoldásokat tartalmaz, amelyek a megszokottól eltérőek, ugyanakkor illeszkednek is a rendezvény üzenetéhez, mert a kreativitás – vallja – nem lehet öncélú. A kreativitás megmutatkozhat a világításban, műsorban, díszletben, meghívóban – bármelyik elemben. Az azonban általában nem szerencsés, ha egyszerre mindegyikben.

„Ha egy rendezvényből teljes mértékben hiányzik a fantázia, az nagy valószínűséggel unalomba fullad. Ugyanakkor, ha egy rendezvény

briliáns módon, ám öncélúan kreatív, akkor a látogatók lehet, hogy meghökkennek, de az élmény elmarad – és a megrendelő sem lesz elégedett, mert az eredeti üzenete valószínűleg nem lesz összhangban a megvalósítással.

Ha viszont egy rendezvény a megfelelő pontokon, módon és mértékben él a kreativitással, akkor az ügyfél és a látogató is boldog lesz, mert újszerű és hatásos megfogalmazásban jut el hozzá a rendezvény üzenete. A kreativitás olyan, mint a fűszer – csodákat művelhet egy étellel, de rosszul megválasztva, vagy nem megfelelő mennyiségben élvezhetetlenné is teheti azt.” [Dér Cs. Dezső (2013) 11-12. oldal]

Mit nevezünk *rendezvénynek/eseménynek*? A hivatalos meghatározás a következőképpen hangzik: „alkalmi, széles körű gyűlés, időszakos összejövetel, előre szervezett formában.” [Arany, et al. (2002) 21. oldal]

A meghatározás első eleme nem véletlenül az alkalmiság, hiszen a rendezvényt egyedisége különbözteti meg egy évad színházi előadásaitól, amelyek rendszeres kulturális szolgáltatás keretében végzett előadóművészeti produkciók. Ebben az értelemben nem tekinthető rendezvénynek egy állandó művészeti, kulturális kiállítás sem, rendezvény viszont egy kiállítás megnyitója, vagy egy annak keretében megrendezett sajtótájékoztató, konferencia.

A szakemberek szerint a kreativitás szinte minden rendezvényt jellemezhet, sőt, jellemeznie kellene, mindamellet vannak olyan protokolláris jellegű események, amelyeknek nem is kell kreatívnak lenniük. Fontos leszögezni: a kreatív esemény nem egy rendezvénytípus, hanem egy olyan rendezvény, amelynek lényeges eleme a kreativitás, a kreatív üzenet a rendezvény fontos része. A kreatív szó ebben az értelemben egy minőségi jelző, ami utal arra, hogy a rendezvényünk valami újszerű élményt közvetít a résztvevőknek.

Számos rendezvény van, amelynek fő célja, hogy a vendég jól érezze magát, élményekkel térjen haza; ezeknek a rendezvényeknek a szervezését a szakirodalom *eseménymarketing* tevékenységként fogalmazza meg. A klasszikus reklámeszközök, a tömegmédiák használata helyett a marketingben egyre hangsúlyosabbá válik a vevővel való közvetlen kapcsolat és az élményszerűség. A rendezvény pedig, mint kommunikációs színtér tökéletesen megfelel ezeknek a szempontoknak, ezért a rendezvények marketing eszközként való felhasználása is egyre nagyobb figyelmet kap az üzleti élet szereplői között. A rendezvény marketing szempontból nem más, mint marketingkommunikációs eszköz,

amellyel egy adott célt kívánnak elérni. Ez lehet például az adott vállalkozás imázsának növelése, népszerűsítése vagy éppen termékeinek/szolgáltatásainak közvetlen értékesítése. Az eseménymarketing az üzleti célú (profitorientált) rendezvények egyik fajtája, amelynek fő célja az üzenet élményszerű átvitele; nem véletlen, hogy a rendezvényszervezők közül az eseménymarketinggel foglalkozó szakembereket foglalkoztatja leginkább a kreativitás.

Az eseménymarketing tehát a kreatív esemény szinonimája lenne? Lássunk hozzá a fogalom meghatározásához:

„Az eseménymarketing olyan egyedi saját marketingrendezvény, vagy más eseményen szervezett megjelenés, amely célja márkaélmény nyújtása, üzenet átadása, a célcsoport interaktív megszólítása, attitűdjük pozitív irányú befolyásolása, esetenként hírérték generálása.” [Harsányi Dávid (2012) 17. oldal]

Az eseménymarketing elnevezés egyrészt arra utal, hogy marketingcélú rendezvényekről van szó. Ez azonban nem jelenti azt, hogy kizárólag a gazdasági szférában van létjogosultsága, hiszen a nonprofit szervezetek is mindinkább alkalmazzák a marketing és PR eszközöket – így e módszert is felhasználhatják céljaik elérésére. Ugyanakkor hangsúlyozandó: az eseménymarketing elsősorban nem a rendezvényszervezéshez, hanem a marketinghez kapcsolódik, és nem egyenlő a rendezvénnyel. Eseménymarketing tevékenységként értelmezhetők például a fesztiválokban való, különböző szponzorált megjelenések, emellett a fogalom jelentheti az adott márka részvételét is más rendezvényeken, például kiállításokon, vásárokon. Emellett egy olyan termékbemutató is lehet kreatív, ami rendezvény, de nem feltétlenül eseménymarketing.

Az eseménymarketing fogalmához kapcsolódik a *márkaaktiválás* is, ami a márkát megeleveníti, élményt teremt úgy, hogy abba a fogyasztókat is bevonja. Hogyan képzeljük el mindezt az eseménymenedzsment gyakorlatában? Szende Attila, aki korábban évekig volt a Coca-Cola márkaaktiválási menedzsere, a következő példát hozza erre: „Tegyük fel, a Coca-Cola egyik célja, hogy az adott évben legyen fesztivál-szponzoráció. Ebben az esetben az eseménymenedzser a márkamenedzserrel és az értékesítési igazgatóval együtt megkeresi, mondjuk a Sziget Kulturális Menedzser Irodát, és a felek tárgyalnak arról, hogy a Coca-Cola hogyan fog megjelenni a három nagy ügynökségi fesztiválon a következő évben. Ha megtörténik a megállapodás, akkor

bekerül egy fesztivál csík az éves márkaaktiválási naptárba.” [Dér Cs. Dezső (2013) 14. oldal]

A kreatív esemény kommunikációs eszköz, ami azáltal válik kreatívvá, hogy a szervező megismeri a célokat, a célcsoportokat, megfogalmazza az üzeneteket és mindezt sikeresen áttranszformálja a rendezvény tartalmába. Urbán Zsolt, a Magyar Reklámszövetség elnöke, a HD Group ügyvezető igazgatója a következő példát hozza erre: „Ha például egy csúszdát használunk egy eseményen és azon keresztül lehet bejutni a helyszínére, fontos kérdés, hogy ez megvalósít-e valamilyen kommunikációs célt. Mert ha ez egy koncert, aminek nincs semmi más üzenete, akkor a csúszda csak egy érdekes gag lesz, amit használunk, de nem kreatív elem. Ám, ha az eseményt egy olyan vállalat szervezi, akinek a stratégiai üzenetében az van, hogy ezzel hatalmasat tudnak dobantani az üzleti partnerek felé, akkor már mondhatnánk azt, hogy kreatív. 2012-ben a VOLT Fesztivál és a Balaton Sound helyszínére csúszdán keresztül is be lehetett jutni, ami a fesztiváloknak sajátos megjelenést adott. A Magyar Telekom üzenete nem volt más, mint az adatátviteli sebességnek a kommunikálása: a Telekom szolgáltatásával gyorsabban be lehetett jutni; ráadásul itt sokkal kisebb sor is állt, ami jól szimbolizálta ezt. Ettől kezdve hatványozottan átment a vállalat üzenete. A kreativitás itt egy eszköz, amit egy kommunikációs cél elérésének érdekében használunk.” [Dér Cs. Dezső (2013) 14. oldal]

A kreatív esemény nem feltétlenül „nagy durranást” jelent: a lényeg inkább a másságon van. Zsoldos Dávid szerint a Sziget Fesztivál például szokatlan eszközökkel éri el a kreatív hatást: bár alapvetően egy könnyűzenei fesztivál, a szervezőknek mindig volt igényük arra, hogy olyan típusú műsorelemeket is tegyenek a közönség elé, amelyek nem megszokott és elvárt elemei egy rock fesztiválnak az európai piacon. Úgy gondolja, a Sziget kimagasló sikerei ezeknek az extra elemeknek – mint például a Hungarikum Falu, vagy a Vándorcirkusz – köszönhetőek.

2. Megálmodott és megrendelt események

Lőrinczy György, a Budapesti Operettszínház főigazgatója megfogalmazásában a menedzser szemszögéből két alapvető eseménytípust különíthetünk el. Az egyik az ún. „megálmodott” rendezvény, amelyet te találsz ki, a te szívügyed, ugyanakkor téged terhel érte a teljes felelősség. A másik az ún. „megrendelt” rendezvény, amikor van egy konkrét megrendelő, aki a beérkezett ajánlatok (köztük a te ajánlatod) alapján eldönti, hogy mit szeretne, kivel szeretne együtt dolgozni. Gyakorlatilag ebben nincs annyi rizikód, nem te mondod ki a végső döntést. A te feladatod, hogy a siker érdekében, mint a szakma képviselője képviseld a megvalósíthatóságot, befolyásold a megrendelőt.

Bizonyára azt gondolod, hogy a megálmodott rendezvény kreatívabb, hiszen a te ötleted, itt te hozhatod meg a döntéseket. De ne gondold, hogy a megrendelt rendezvény könnyebb helyzetbe hoz. Ez esetben papíron ugyan nem a tiéd a felelősség, nem te döntesz, hanem a megrendelő, azonban ha valami mégis rosszul sül el a rendezvényen, azért te leszel a felelős. Ne csodálkozz, ha azt fogja kérdezni a megrendelő: miért nem hívtad fel a figyelmét korábban arra, hogy az nem fog működni.

A megálmodott és megrendelt rendezvények szervezési folyamata hasonló. Lőrinczy György sémája alapján mindkét rendezvénytípus esetében a rendezvényszervezési folyamat egy előkészítési szakasszal indul és tart egy döntési pontig. A különbség abban áll, hogy megrendelt rendezvélynél a döntési pontot nem te jelölöd ki, hanem a megrendelő. Itt az jelenti a döntési pontot, amikor alapvetően az ajánlatodat írásban elfogadták. A döntési pont idejét nekünk kell befolyásolni, hogy legyen elég időnk a rendezvény megszervezésére. Nagyon sokszor nem egyértelmű, hogy a megrendelőnél ki hozza a döntést; gyakran nem is merik meghozni, bizonytalan helyzetbe hozva ezzel a megvalósítást. Egy megálmodott rendezvélynél a döntési pontot az jelenti, amikor rászánod magad a rendezvény meghirdetésére, belépőjegyes rendezvények esetében pedig az, amikor elkezded értékesíteni a jegyeket. [Dér Cs. Dezső (2013)]

3. Ki legyen kreatív események szervezője?

Lőrinczy György a szakmában való elindulására a következőképpen emlékszik vissza: „Az első rendezvényszervező feladatomban az volt, hogy a táncház-találkozón az akkor műsort vezető Vásárhelyi Laci bácsinak az ételeket-italokat kellett hoznom. Közben kiderült, hogy egy csomó együttesről nincs elég információja és az ételek-italok mellett megpróbáltam neki információkat is gyűjteni. A következő évben már én állítottam össze a konferáló szöveget, az azt követő évben már kisebb színpadon lettem ügyelő, a negyedik évben pedig bevontak az egész rendezvény szervezésébe.” [Dér Cs. Dezső (2013) 16. oldal]

Ahhoz, hogy kreatív események szervezőjévé válj, jó pár tulajdonsággal, készséggel kell rendelkezned a klasszikus szervezői készségek mellett.

Egy jó eseményszervező:

- kellő önbizalommal, ambícióval és motivációval rendelkezik
- nyitott a világra, az új dolgokra
- gyakorlatias szemléletű
- kitűnő problémamegoldó
- megbízható, hiteles, őszinte
- kommunikatív; jó kommunikációs adottságai vannak
- ügyfél-orientált; nagyfokú empátiával rendelkezik mind az ügyfél, mind a közönség, mind a munkatársak, együttműködő partnerek felé
- precíz, alapos, mindent dokumentál; ehhez ismeri a megfelelő, a munkája elvégzéséhez szükséges információs rendszereket
- minden tekintetben kreatív, képes a megújulásra
- jól tűri a stresszt. [Szép Fruzsina (2011) 257-259. oldal]

Mindenkinek, aki az eseményszervezésbe szerelmes, és megfelelő készségekkel rendelkezik, tudnia kell, hogy végig kell járnia a „szamárlétrát” ahhoz, hogy menedzser váljon belőle. Jurányi Nóra hostess-ként kezdte munkáját a HPS Experience-nél, hosszú évek tapasztalatai, illetve rátermettsége alapján válhatott a rendezvényszervező csapat igazgatójává. Egy ügynökségnél vagy akár egy nagyvállalat eseményszervező csapatánál először lehet, hogy gyakornoki pozícióban kell bizonyítanod a rátermettségedet, csak ezt követően válhatsz teljes jogú munkatárssá, eseményasszisztenssé. Az asszisztens feladatköre igen sokrétű, kezdve az olyan egyhangú feladatokról, mint az irodai adminisztráció, egészen az olyan, kommunikációs jellegű munkákig, mint

a celebritásokkal való kapcsolattartás. Ő segít megszervezni a szállást, közlekedést, étkezést, teljesítve az egyéni kívánságokat, kéréseket is. Számos rendezvény, mint például a különböző fesztiválok, nagy önkéntes-bázist mozgatnak; az eseményasszisztens feladata megszervezni és felügyelni a munkájukat. Ha sikeresen végezted a munkád asszisztensként, a megfelelő készségek birtokában junior eseménymenedzserre léphetsz elő. A junior eseménymenedzserek elsősorban az eseménymenedzserek munkáját segítik. Azért felelnek, hogy az adott napon, magán az eseményen minden rendben legyen. Egy esküvőn például közvetlenül ők felelnek a virágokért, a cateringért, a vendéglistáért. A rendezvényen általában ő a „futkosós” ember; ugyanakkor előfordulhat, hogy rábízják egy rendezvény teljes körű menedzselését is – tekintettel a cég rendelkezésre álló humánkapacitására, valamint az adott rendezvény nagyságára, illetve fontosságára.

A rendezvényszervező csapat élén az eseménymenedzserek helyezkednek el. Eseménymenedzser az a személy, aki megtervezi és kivitelezzi az adott eseményt – a csapatával együtt. Ez lehet üzleti ebéd, sajtókonferencia, illetve bármilyen rendezvény, például road show vagy nyitórendezvény. Ezen kívül rendezhet díjátadókat, koncerteket, filmpremiereket, stb. Munkakörébe tartozik a legkülönbözőbb szakterületek munkafázisainak – design, audiovizuális háttér, kreatív meghívók készítése, büdzsékezelés, logisztika, kapcsolattartás az ügyfelekkel, cash-flow menedzsment, biztosítás megszervezése – koordinálása.

Egy saját rendezvénnyel megbízott eseményszervező projektmenedzser is egyben. Sipos Dávid, a HPS Experience ügyvezető igazgatója az ő legfőbb feladatát a következőképpen fogalmazza meg: „A rendezvényszervező gyakorlatilag egy producer. Szinte bármilyen területen lehetne szervező-kivitelező, létrehozhatna akár egy színházi produkciót, társas utazást vagy levezényelhetne akár egy kisebb építkezést is. Alapvetően olyan készségekkel kell rendelkeznie, amiknek a segítségével össze tud hozni egymástól távoli szakmákat. Általában minden projektbe bekerül egy-egy olyan szakterület, amivel még sohasem találkoztunk korábban.” [Dér Cs. Dezső (2013) 18. oldal]

A kreatív események menedzsere:

- egyfajta „karmester”. Nagyon fontos számára az asszociációs, kombinációs készség megléte, hiszen a munkája fő részében összehangol, integrál és koordinál
- jó profilozó; lényeges a kooperációra való készsége, a vele dolgozókat tudja motiválni
- döntéshozó; a legkisebb rendezvénynél is több tucat döntést kell hoznia önállóan
- kiváló csapatvezető; sosem felejt el, hogy a rendezvényszervezés nem „one man show”, hanem csapatmunka
- jobb esetben több éves tapasztalattal rendelkezik; „végigjárta a számléltrát” és több, a munkájához kapcsolódó pozícióban kipróbálta már magát
- sikeres, mert számos készséggel rendelkezik kiemelkedő szinten.

Mikor legyünk önálló vállalkozók az eseményszervező szakmában? Ennek eldöntéséhez Jurányi Nóra ad hasznos információt: „Azok tudnak érvényesülni a szakmában, akik olyanok, mintha mindegyikük egy mini cég lenne. Azzal a különbséggel, – amit sokan, akik kiválnak egy jó nevű cégből, szem elől tévesztenek –, hogy mögöttünk van egy biztos háttér. Itt a pénzügyi, logisztikai, személyzeti, kapcsolati elemekre gondolok, amiknek a segítségével egyedül is tudunk dolgozni. Számtalanszor megkérdezték már tőlem is, hogy miért nem csinálok egy saját rendezvényszervező céget, és erre azt mondtam nekik: Persze, én, mint Jurányi Nóri fogom magam, és bekopogtatok majd a jelenlegi ügyfeleimhez és azt fogom mondani: Helló! Alapítottam egy rendezvényszervező céget és gyere hozzám! Erre ők joggal fogják megkérdezni, hogy meg fogom-e tudni előre finanszírozni azt az akár több 10 millió forintnyi rendezvényt, amit ők szeretnének; meg fogom-e tudni oldani a szállítványozást és emberi erőforrásokat. Persze egy ideig működhetnek ezek az egyszemélyes cégek, de azt gondolom, hogy ez egy nagy lutri. Lutri, mert ha kilépnék innen és csinálnék egy saját rendezvényszervező céget, akkor nem tudhatom, milyen megbízásaim lesznek, kik lesznek azok az ügyfelek, akik azt mondják, hogy inkább egy egyszemélyes céget választanak, minthogy egy nagy, jó nevű, biztos háttérrel rendelkezőt.” [Dér Cs. Dezső (2013) 19-20. oldal]

Ha saját vállalkozással rendelkezel, részlegvezetőként irányítasz egy rendezvényszervező csapatot, akkor az első lépés, hogy ütőképes csapatot építs. Bakró-Nagy Hédi, a RagazzArt Event Marketing szakmai igazgatója így vallja: „Figyeljünk egymásra, nem vagyunk magányos

farkasok. Kreatív embernek azt tartom, aki figyel a többiekre is. Az ötletelés alatt is megjelenik a vezető azon kreativitása, hogyan „navigálja” a csoportot. Például az a tapasztalat, hogy a gyakornokok, kezdők igazán „szűz aggyal” rendelkeznek, jó ötleteket, kulcsszavakat vetnek fel. Kreativitás, ha építkezni tudunk egymásra, meghalljuk, amit a másik mond, és azt együtt tovább tudjuk építeni az addig összegyűjtött tapasztalatok és információ birtokában. A menedzsernek kreatívan kell úgy „használnia” az embereit kompetenciáik alapján. Ismerje kollégáit és azt aknázza ki bennük, amiben a személyes sikerélmény mellett a csapat hatékonysága is erősödik. A menedzsernek csapatot kell építenie. A csapat tagjai egymástól lesznek egészek: megtanulnak egymástól segítséget kérni, egymással dolgozni – ez az eseménymenedzsment. A menedzser feladata, hogy összehozza őket, megértesse, ki miben erős, hogyan épüljenek egymásra.

A munkatársak kreativitása fejleszthető akár azzal, hogy igyekszem sok gyakorlati példát felszínre hozni a csapat összes tagjának tapasztalásai kapcsán. Minden hétfőn egész délelőtti elfoglaltság, hogy az összes kolléga jelen van egy meetingen, ahol hallja azokat a problémákat, kreatív, logisztikai és egyéb fejlesztéseket, amelyek felmerülnek. Nemcsak ötletelünk: meg is beszéljük, mi volt a probléma, mi az, amit másképp csináltunk volna. Mindenki önmagát és a másikat is értékeli. Például ha az ügyfél butaságot szeretne, akkor hol van az a határ, amikor ezt tudatni kell vele, mit tehetünk, hogy egy másik megoldás mellett voksoljon.

A munkatársak kreativitása fejleszthető különböző csapatépítő programokkal is: kiállításokkal, feladatokkal, tréningekkel – meggyőződésem, hogy ezek összefogják, hatékonyabbá teszik a csapatot.

Egy rendezvényszervező cégnél mindenhez kreativitás kell, a menedzsmenten múlik, ki mit és hogyan fejleszt.” [Dér Cs. Dezső (2013) 20-21. oldal]

Irodalomjegyzék

Arany, et al. (2002): Arany Edit, Hajnal Tamás, Kőrössy Zoltán, Nagy Gábor, Novák László, Novák Zsuzsa, Tomecskó Erika: Üzleti rendezvényszervezés I., B+V Kiadó, Budapest

Dér Cs. Dezső (2013): Dér Cs. Dezső: Kreatív eseménymenedzsment. Arts & Business, Budapest

Harsányi Dávid (2012): Harsányi Dávid: Az eseménymarketing működési mechanizmusa és szerepe a vállalati marketingkommunikációs tevékenységben.

http://szie.hu//file/tti/archivum/Harsanyi_David_ertekezes.pdf, letöltve 2015. 12. 09.

Szép Fruzsina (2011): Szép Fruzsina: A zenei fesztiválszervezés magasiskolája: a Sziget fesztivál. Megjelent: Új utak a művészeti menedzsmentben. Szerk.: Zachar Balázs és Dér Cs. Dezső, Arts & Business, Budapest

EGYRÉSZT A TUTI, MÁSRÉSZT A KREATÍV

DEZSÉNYI PÉTER

A Kreatív kommunikáció kurzusnak a célja, hogy a hallgatók felfedezzék: hogyan befolyásolják a különféle kommunikációs sémák egy probléma vagy szituáció értelmezését. Egy adott értelmezés segítheti a probléma megoldását – vagy esetleg éppen akadályozza azt. Sokan elintézik a kreativitást azzal, hogy az nem más, mint egyfajta művészi tehetség, ami vagy megvan valakiben vagy nincs. Csakhogy a dolog nem ilyen egyszerű: az élet minden területén nap mint nap szembesülünk a legkülönbélebb problémákkal. És ezek megoldásához kreativitásra van szükség. (Ha a megoldáshoz nincs szükség kreativitásra, akkor nem is beszélhetünk problémáról, legfeljebb nehézségről.) A kreativitás: problémamegoldó képesség. *“Nem oldhatjuk meg a problémákat ugyanazzal a gondolkodásmóddal, amivel teremtettük őket.”* /Albert Einstein/ A kreativitás azt jelenti, hogy képesek vagyunk másként (is) gondolkodni.

A METU jelszavában hirdeti, hogy “Kreativitást fejlesztünk!”. Vonzó jelszó, okkal remélhetjük tehát, hogy rámozdulnak a fiatalok. A kérdés mármost az, hogy a hallgatók mennyire nyitottak arra, hogy másként (is) gondolkozzanak.

Amit az alábbiakban megfogalmazok, az semmiképpen sem tekinthető tudományos igényű kutatás eredményének. Tapasztalataimat, benyomásaimat igyekszem összegezni, és ha oktató kollégáim véleményét kérdeztem a témában, nyilván az sem volt egy reprezentatív felmérés.

Egy-két évtizeddel ezelőtt a hallgatók vizsgaeredményeiben mintha egyenletesebb lett volna a szórás – mindig is voltak kiváló tanulók, és voltak gyengébben teljesítők, de a tanulmányi érdemjegyek megoszlásában a jelestől az elégtelenig nem voltak drámai hullámhegyek és völgyek. Az utóbbi két-három évben viszont – úgy tűnik – drasztikusan szétnyílt az olló a kiváló és az elégséges teljesítmények között. A kitűnően teljesítők nem lettek többen, viszont eltűnt vagy legalábbis erősen megritkult a “középmezőny”, és megerősödött az elégségesre (kettesre) teljesítők tábora.

Vagyis egyfelől változatlanul van egy viszonylag szűk réteg, amelynek tagjai valóban azért vannak itt, hogy tanuljanak, és mindent meg is tesznek a kiváló eredményért – ezek aránya az egész mezőnyhöz képest nem lett nagyobb. Másfelől viszont azok, akik nem teljesítenek kiválóan, *nem is törekszenek erre* – és a nemtörekvők aránya erőteljesen növekedett.

Az elmúlt egy-két esztendőben új jelenségeként tűntek fel a záróvizsgákon olyan hallgatók, akik miután tételt húztak, nagy lelkinyugalommal közölték, hogy ők most inkább nem vizsgáznak, majd visszajönnek egy félév múlva. Olyan persze mindig is volt, hogy valaki csak egy-két tételből készült fel, bízva a szerencsében, hogy éppen azt fogja húzni. De ha mégsem azt húzta, akkor legalább próbálkozott, kínlódott, hogy kisajtoljon magából valamit, és *szégyellte magát*, ha nem sikerült.

Most viszont számára a világ legtermészetesebb dolga, ha nem az a tétel jön be, amiből felkészült – *ez benne van a pakliban*, nem kell kétségbeesni egy ilyen apróság miatt. (Kétségkívül elegáns hozzáállás, de hát úgy szép az önsorsrontás, ha van benne elegancia.)

A másik jellegzetes típusa a vizsgázóknak az, aki az internetről letöltött vagy a diákok között csereberélt, készre kidolgozott tételekből kiír és bemagol egy-egy mondatot, amit a legfontosabbnak ítél, azt elsüti a vizsgán, és ezzel véget is ér a tudománya. Arra a keresztkérdésére, hogy az adott dolognak mi a jelentősége és hogyan nyilvánul meg a mindennapi gyakorlatban, tehetetlenül hallgat, viszont ha a vizsgáztató nyíltan rákérdez, hogy a tétel kapcsán vajon tényleg csak ezt az egy mondatot magolta be, és tényleg fogalma sincs a gyakorlati hasznáról vagy alkalmazásáról, akkor készségesen elismeri: ez így van, de neki tökéletesen megfelel a kettes.

A XXI. századi fiatalok facebook-on, twitteren, sms-eken szocializálódnak, a média tudományából megtanulják (és igyekeznek alkalmazni) a *soundbite* fogalmát, pörögnek ezerral, természetes hát, hogy tömören és ütősen fogalmaznak. Tömören, ütősen és *egyoldalúan*. Az egyoldalú fogalmazás egyoldalú gondolkodást feltételez. *Csakhogy az egyoldalú gondolkodás: nem gondolkodás*. Éppenséggel a gondolkodás lényege, vagyis egy probléma vagy szituáció több oldalról, különböző megközelítésekből történő megvizsgálása hiányzik belőle. Sokaknak azonban ez nem is hiányzik. És ha a huszonegyedik századi kommunikáció a tizenkilencedik századi közoktatás filozófiájától kap megerősítést, akkor miért is hiányozna a sokoldalúság igénye.

Ha a gyerekek az általános és középiskolák többségéből (tisztelet a kivételnek!) azt viszik magukkal, hogy minden kérdésre *egyetlen* helyes válasz adható, minden feladatnak *egyetlen* helyes megoldása van, akkor nem csodálkozhatunk azon, hogy sok diák a felsőoktatásban is retteg a kreativitást igénylő megmérettetésektől, és csak azt próbálja szorongva kitalálni, hogy vajon mire gondolhat a tanár.

Naiv kívülálló (van ilyen egyáltalán?) gondolhatná, hogy az internetes fórumokon remekül lehet *vitatkozni*, érveket ütköztetni. Napjaink egyik legtrendibb műfaja, az internetes komment azonban nem más, mint az önjelölt megmondóemberek agorája és csatatere. Mélységes meggyőződéssel vagdossák egymás fejébe a "tutit". De ezekből a tézisekből és antitézisekből *tuti* hogy nem lesz szintézis (bocs...). A valóság az, hogy ha valaki itt érvekkel próbálkozik, az többnyire csak arról tesz tanúbizonyosságot, hogy ő nem egyéb, mint egy született lúzer. Ennek a fajta kommunikációs módnak megvan az "ars poeticája" is: "A konzervatív újságíró soha nem írja le azt a szót, hogy mindazonáltal, továbbá azt sem, hogy másrészt."¹ A fenti idézet egy a konzervatív újságírás mibenlétét taglaló dolgozathoz való. Amiért éppen ezt a mondatot emeltem ki, az a hangsúlyosan erényként tálalt egyoldalú szemléletmód. Amiről én azt állítom, hogy az *nem gondolkodásmód*: az a gondolkodásmentes létezés módja. *Én vagyok az, aki megmondja a tutit. Azért ez a tuti, mert én mondom.* (Bár az a stílus és szemléletmód, amelyet az idézett írásmű szerzője ismertet, kétségkívül létezik, sőt virul, én ezt nem nevezném konzervatív újságírásnak – nem *ezt* nevezném annak).

Az, hogy a gyerekek illetve fiatalok jelentős része szinte szó szerint retteg a kreatív feladatoktól, nem jelenti azt, hogy ők "gyárilag így vannak huzalozva". Ennek gyönyörű példáját adták a tavalyi kurzusom résztvevői. "Történelmileg úgy alakult", hogy a tavalyi tanév elején a beiratkozások nagyon elhúzódtak. Ami máskor két, legfeljebb három hétig nehezítette a gyakorlati munkába való belerázódást, az most két hónapig is eltartott, és még november közepén is jelentek meg új hallgatók a szemináriumi csoportokban azzal, hogy akkor most ők megkezdzenék a tanulmányaikat. Az ilyen helyzet persze elméleti tárgyaknál sem szerencsés, a gyakorlati tárgyak esetében viszont (ahol az értékelés alapja éppenséggel az órán végzett munka) kifejezetten abszurd. És az abszurd szituáció kemény konfliktuslehetőségekkel jár "rég" és

¹ <http://magyarhirlap.hu/cikk/46042/Ujsagiras#sthash.GKGF17w0.dpuf> Letöltve: 2016.02.06.

“új” hallgatók között, illetve akár “régi”, akár “új” hallgató és az intézményt képviselő oktató között – mindenesetre az érdemi munka rovására.

Nem sok értelmét láttam annak, hogy csak úgy leüljünk és “megbeszéljük” a problémát – azzal, hogy mindegyik fél hajtogatja a maga igazát, még nem oldódnak meg a feszültségek. Ezért inkább úgy döntöttem, hogy egy beadandó dolgozat keretében azt a *kreatív* feladatot adom egységesen minden hallgatónak, hogy “lépjen a másik cipőjébe”, gondolja végig a másik fél igazát is.

A feladat így szólt:

“A PROBLÉMA valamilyen KONFLIKTUSban nyilvánul meg. A drámai konfliktus ott kezdődik, amikor a történet minden szereplőjének igaza van (megvan a maga igazsága).

A szituáció: az olimpiai versenyek maratoni futó döntőjében huszonöt versenyző vág neki a startvonalától a 42 km-es távnak.

Miközben ők róják a kilométereket, a verseny szervezői úgy gondolják, hogy ki kellene bővíteni a mezőnyt, ezért a pálya tizedik kilométerénél beállítanak újabb nyolc versenyzőt. A futók róják a kilométereket.

A rendezők közben úgy döntenek, hogy szerencsés lenne tovább bővíteni a mezőnyt, ezért a huszonharmadik kilométernél újabb öt versenyzőt állítanak be.

A feladat: fogalmazd meg, hogyan látja a szituációt egy a startvonalról induló futó, illetve egy olyan, aki a tizedik kilométernél áll be!

ÍRJ EGY-EGY MONOLÓGOT A NEVÜKBEN (min. 800-800 karakter)!”

A feladat igazi hozadéka az volt, hogy sikerült a szükségből erényt kovácsolni, és a valós feszültségeket kreatív mederbe terelni. A legjobb bizonyíték erre az volt, hogy olvasva egymás után a monológpárokat, nem lehetett eldönteni, hogy a szerzőjük “régi” vagy “új” hallgató. Mindenkinek sikerült megragadnia a dráma lényegét: a versenyzők mindegyikének megvolt a maga igazsága – ez pedig kioltotta a hallgatók csoportján belüli fölös feszültségeket, miközben mindenki élményszinten tapasztalta meg a kreatív gondolkodás gyakorlati jelentőségét. (Mindez persze nem jelenti azt, hogy ezentúl mesterségesen húzzuk el az őszi beiratkozásokat...)

A kihívás előttünk, oktatók előtt tehát abban áll, hogy *itt és most, ezeknek* a fiataloknak a számára kell megtalálnunk azokat a feladatokat, amelyek – még a gátló körülmények ellenére is – aktivizálják őket, motiválják a kreatív képességeik megnyilvánulását. Nem könnyű feladat.

De ideillik egy, a konzervatív Churchillnek tulajdonított idézet:

*“A pesszimista minden lehetőségben a nehézséget látja,
az optimista minden nehézségben a lehetőséget.”*

A MEZŐGAZDASÁGI GÉPÜZEMELTETÉSI KÖLTSÉGEK VIZSGÁLATA

ERDEINÉ KÉSMÁRKI-GALLY SZILVIA

Előzmények

A gépüzemeltetési adatok megfigyelése több lényeges célt szolgál. A termelőknek és a mezőgazdasággal foglalkozóknak a helyes döntéseikhez ismerniük kell, hogy a különböző gépféleségek milyen önköltséggel dolgoznak, hogy az adott körülmények között az ökonómiailag legmegfelelőbbet gépösszeállítást választhassák. Ezek az irányszámok segíthetik a gyakorlatban ténylegesen felmerülő munkavégzés költségének, illetve ellenértékének kiszámítását, a technológiai tervezést, módot adnak a gazdaságokban dolgozó gépek üzemeltetési költségének figyelemmel kíséréséhez, az eredmények megítéléséhez, és segítséget nyújtanak a különböző költségkalkulációkhoz, a szolgáltatási díjak kialakításához, illetve ellenőrzéséhez. A gazdálkodóknak a gépüzemeltetés költségét a saját gépeiknél azért is kell ellenőrizni, hogy a túlzott költséggel üzemelő gépeket időben lecserélhessék (pl. másikat vásárolva, bérmunkát alkalmazva), illetve a többi gépet hatékonyabban működtetve csökkenteni tudják a termelés gépi munka költségét, mivel e költség magas, napjainkban már eléri a nettó árbevétel 25-30%-át. A helyzetet tovább nehezíti, hogy a strukturális átalakulás mellett gondként megjelent a kintlévőségek keletkezése és annak megfelelő kezelése [NAGY, 2015].

Anyag és módszer

A NAIK Mezőgazdasági Gépesítési Intézet a gépüzemeltetés adatait három bázisgazdaságban kísérte figyelemmel, melyet „A”, „B” és „C” betűvel jelöltem.

Eredmények

Az adatok alapján megállapítható, hogy a bázisgazdaságokban az összes terület (ha/gazdaság), illetve a terület művelési ágak szerinti megoszlása és a vetésszerkezet az utóbbi évtizedekben jelentősen megváltozott. A vizsgált gazdaságokban az átlagos összes terület 1993-ban 5.996 ha-ra, 2012-ben pedig már 3.858 ha-ra mérséklődött (1. táblázat).

1. táblázat: A NAIK MGI bázisgazdaságok jellemző adatai

Megnevezés	Egység	1981-1990	1991-2000	2001-2010	2011	2012	A	B	C
							gazd.-ban 2012-ben		
<i>Művelési ágak területe:</i> szántó	ha/ gazdaság	5675	3749	3401	3406	3399	4111	2368	4062
szántó+szőlő +gyümölcs+kert	ha/ gazdaság	6037	3994	3552	3485	3478	4111	2368	4325
összes terület	ha/ gazdaság	8001	4892	4051	3867	3858	4227	2782	4922
<i>Vetésszerkezet:</i> kalászos gabona aránya	%	27,1	36,6	30,8	23,2	22,4	16,1	33,1	14,4
kukorica aránya	%	28,8	30,5	41,0	28,9	41,3	34,3	30,2	63,0
<i>Termésátlag:</i> őszi búza	t/ha	6,21	5,29	4,81	5,44	4,54	4,1	3,1	6,9
kukorica	t/ha	6,97	6,58	7,14	6,96	5,37	5,9	5,1	5,2
<i>Műtrágya:</i> hatóanyag felhasználás	kg/ha	362,6	236,9	235,5	223,4	249,4	239,3	240,0	272,1
<i>Állatállomány:</i> számosállat	db/ 1000ha	685,1	544,6	361,3	276,3	311,5	432,0	318,8	181,1
egy tehenre jutó tejhozam	l/év	5810	6284	7208	7873	8425	10530	7674	7322
<i>Állóeszközök értéke:</i> összesen	Ft/ha	122019	226530	509830	615070	707182	365361	1047435	595333
ebből: berendezés, felsz., jármű	%	34,9	43,7	52,6	55,0	52,5	50,3	57,5	48,1

<i>Nettó árbevétel: összes területre</i>	eFt/ha	121,5	330,0	430,7	462,7	530,0	534,7	537,4	515,3
dolgozó főre	eFt/fő	834,5	4864,0	12663	22928	23973	17387	12355	46050
munkabérre	Ft/eFt ¹⁾	9438	9599	7393	8751	8184	6163	5076	14350
<i>Nettó termelési érték: területre</i>	eFt/ha	33,1	109,5	109,7	125,8	157,8	160,3	140,2	178,8
dolgozó főre	eFt/fő	183,5	1307,5	2855	6024	6831	5070	2744	14040
munkabérre	Ft/eFt ¹⁾	2145	2624	1675	2277	2302	1797	1127	4375
<i>Vállalati eredmény mindösszesen*</i>	Ft/ha	13954	11911	12434	102280	78491	131215	18540	105702
<i>Munkavállalók létszáma összesen</i>	fő/ gazdaság	916	414	188	106	103,9	130,0	121,0	55,1
<i>Összes bruttó kereset</i>	eFt/ha/év	13,9	43,2	81,7	81,9	88,8	89,2	124,4	40,9

Megjegyzések: 1) = összes számfejtett bruttó bérré vetítve;

* = Az „A” gazdaságban 2008-ban a vállalati eredmény a tevékenység eredménye.

Forrás: Fenyvesi et al. [2014]

A termésátlagok – a vizsgált gazdaságokban is a szárazság és más termelési problémák miatt, az országos átlaghoz hasonlóan – 1992 és 1995 között alacsonyok voltak, de ezt követően már csekély javulás következett be, így a 2004-2005. évi, valamint a 2008. évi terméseredmények már kiemelkedőnek is nevezhetők, és a 2011. évi sem volt kedvezőtlen.

A létszám, és az élőmunka-felhasználás is folyamatosan mérséklődött. Az óránkénti kereset a korábbi években intenzíven emelkedett. 2009-2010-ben azonban az évi növekedés csak mérsékelt volt, de 2011 és 2012-ben ismét jelentősen nagyobb lett.

A nettó árbevétel, és a nettó termelési érték éveken keresztül csökkent, majd 2011-ben és 2012-ben számottevően nőtt.

A műtrágya-felhasználás 1992-ben volt a legalacsonyabb (164 kg/ha hatóanyag), majd változó mértékben nőtt, 2012-ben 249,4 kg/ha. Feltételezhető, hogy az ingadozó műtrágya-használat volt az egyik oka annak, hogy az utóbbi évtizedekben a termésátlagok kedvezőtlenül alakultak.

A rendszerváltás után az állatállomány jelentősen csökkent. 1995 és 1998 között, majd 2012-ben kisebb növekedés következett be.

A megfigyelés évei alatt az állóeszközök összes értéke is számottevően megváltozott. Az utóbbi években a gazdaságok kevés új gépet-berendezést szereztek be, de ezek ára – például a jobb műszaki színvonal következtében – többnyire igen magas volt. E változások eredményeképpen, illetve a termőterület csökkenése miatt az összes állóeszköz fajlagos (Ft/ha) értéke szinte folyamatosan emelkedett. Az évek során az állóeszközökön belül az erő- és munkagépek (Ft/ha) értéke is nőtt, és egyre nagyobb lett az erőgépek fajlagos (Ft/kW) ára is.

Az erőgépek összes fajlagos motorteljesítménye (kW/ha) lényegesen csökkent, míg az erőgépek átlagos teljesítménye (kW/db) az utóbbi években mérsékelten emelkedett.

A gépeladások, a selejtezések, és az új gépvásárlások ellenére az erőgépek átlagos használati ideje 2012-ben 13,3 év.

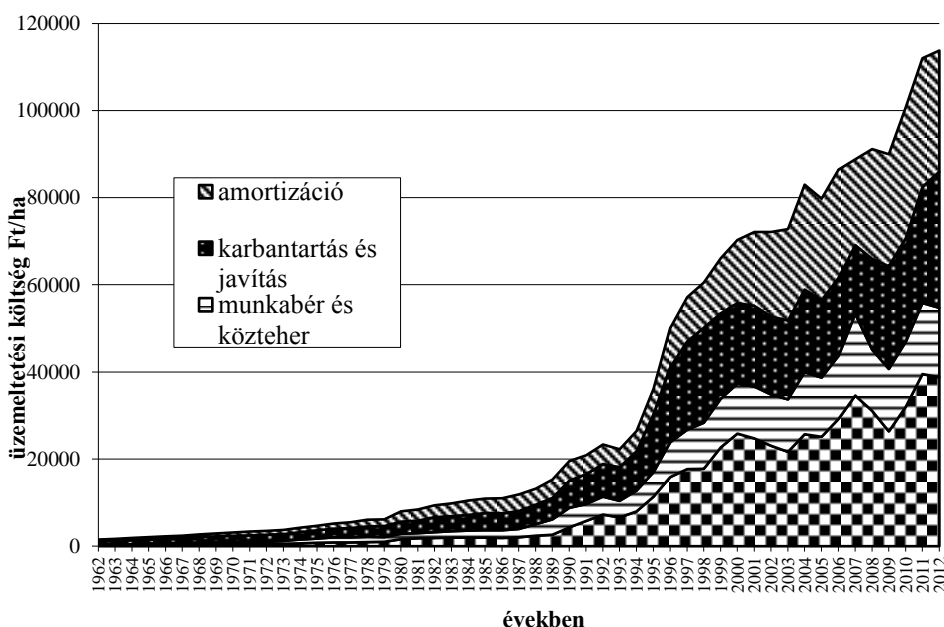
Az erőgépek átlagos kihasználása 1991-95-ig folyamatosan csökkent, majd az erőgépállomány mérséklődése miatt kissé nőtt, de a mostani is a korábbi évekhez képest igen alacsony. Az átlagos műszakóra teljesítés (h/db/év) 2012-ben 1204 óra volt, amely csak 92,6 %-a a 2011. évinek. A gépkihhasználás, az átlagos használati idő az egyes segédüzemágaknál, illetve a traktorkategóriák szerint gazdaságonként is jelentősen eltérő.

Kevésnek mondható az erőgépek éves nha, tkm, illetve km teljesítése is, valamint a teljesített összes gépi munka fajlagos (kWh/ha) mennyisége.

Az erőgépek fajlagos javítási költsége (Ft/kWh) az utóbbi években folyamatosan és jelentősen emelkedett, majd az ezt követő években a fokozott takarékoság miatt az emelkedés csekélyebb volt. Az összes gép Ft/ha javítási költsége viszont többnyire mérsékeltebb volt, mint a gépi munkára vetített. A felhasznált összes javítási órák száma (jav.h/ha), és az erőgépekre fordított javítási óra (jav.h/kWh) több év átlagában folyamatosan, az utóbbi években jelentősen mérséklődött. Az egy javítási órára jutó bér és rezszi költség azonban szinte minden évben számottevően nőtt, mely a javító-műhelyek többnyire kedvezőtlen állapota miatt nehezen indokolható.

Az erőgépek összes fajlagos üzemeltetési költsége (Ft/kWh) és a területre vetített gépüzemeltetési költség (Ft/ha) ugyancsak szinte minden évben emelkedett (1. ábra). A területre vetített gépüzemeltetési költség – a

csökkenő gépi munka miatt – többnyire kisebb mértékben nőtt, mint a gépi teljesítésre vetített.

2. ábra: Az erő- és munkagépek üzemeltetési költsége a NAIK MGI bázisgazdaságokban (Ft/ha)
 Forrás: Fenyvesi et al. [2014]

Az utóbbi években többször módosult a gépüzemeltetési költség összetétele, illetve az egyes költségtényezők aránya is.

Az energia-felhasználás mennyisége a korábbi évektől kezdve – esetenkénti kisebb emelkedés ellenére – folyamatosan csökken. Az energia költsége azonban szinte állandóan, és intenzíven emelkedett.

Összefoglalás

A bemutatott bázisgazdasági adatok alapján látható, hogy a géphasználatot igen sok tényező befolyásolja. Az adatok átlagolásra alkalmasak, jól jellemzik a nagyobb gazdaságok országos átlagát annak ellenére, hogy az egyes bázisgazdaságok azonos tartalmú számai között meglehetősen nagy különbségek vannak. Ennek fő oka az eltérő körülmények, de ez azt is bizonyítja, hogy a gazdálkodás helyzetének javítására, illetve a költségek csökkentésére mindenhol van lehetőség.

A gazdaságok gépüzemeltetési számai terén lényeges különbséget okoz az is, hogy e gazdaságok a gépi munka szolgáltatás terén eltérően gondolkodnak. Az adatok alapján megállapítható, hogy a gépüzemeltetési költség jelentősen emelkedik, a költségek emelkedése azonban megfelelő intézkedésekkel eredményesen mérsékelhető, melyhez a gépek teljesítésének-, és üzemeltetési költségek figyelemmel kísérése minden gazdaságban feltétlenül indokolt lenne.

Irodalomjegyzék

Fenyvesi L. – Gockler L. – Erdeiné Késmárki-Gally Sz. [2014]: A mezőgazdasági gépezemeltetés helyzete az MGI által megfigyelt bázisgazdaságok számai alapján. In: Takácsné György K. (szerk.): Az átalakuló, alkalmazkodó mezőgazdaság és vidék. XIV. Nemzetközi Tudományos Napok. KRF. Gyöngyös, 441-448 pp.

Nagy I. Z. [2015]: Agrárvállalkozások kintlévőségének képződése és hatékony kezelése. In: Csiszárík-Kocsir Á. (szerk.): Vállalkozásfejlesztés a XXI. században V.: tanulmánykötet. Budapest: Óbudai Egyetem Keleti Károly Gazdasági Kar, 77-92 pp.

DIÁK INPUT-OLVASÁSI MENTOROK - „BAFÖG” - ÉS MIÉRT ÉPPEN A NÉMET?

ERŐS ESZTER

Gerhard Wolf a bayreuthi egyetem germanisztika professzora 2011 decemberében, a diákok tanulási képességeit értékelendő, német egyetemek docenseinek véleményét kérte. A beérkezett válaszok alapján a diákok hiányosságai egyértelműen tetten érhetők a beszéd-, az olvasás- és az íráskészség terén. Fokozottan érintett a helyesírás, a nyelvtan, a szintaxis, az interpunkció, az igeidők használata, és a szókincs. A hosszabb szövegek értelmezése egyértelmű nehézséget okoz, ugyancsak problematikus a gondolatok kifejezése, az érvelés. Ebből adódóan sokan nem is jegyzetelnek, sem az előadásokon, sem a szemináriumokon, megelégednek a fellelhető jegyzetekkel. A bemeneti szakmai ismeretek minimalizálódtak, az általános műveltség hiánya egyes esetekben ijesztő, diákok például nem ritkán a 19. századba helyezik a második világháborút. [Greiner (2012)]

Kivonatok a docensek válaszaiból:

„A diákok egyre növekvő számban nem felelnek meg a választott szakjuk támasztotta intellektuális követelményeknek.”

„A tanulmányi kompetencia hiánya a kompetens és szuverén anyanyelvhasználat alacsony szintjében mutatkozik meg.”

„A feltételes mód eltűnőben van az írásos dolgozatokból, ugyanez igaz a többi igeidőre is, kivételt a jelen idő képez.”

„A diákok nem tudják, hogy létezik Ótestamentum és Újtestamentum.”

„Az aktív szókincs pár száz kifejezést ismer csupán, a kommunikáció ezek állandó ismétlésében merül ki.”

„Egy összetettebb mondat összeállítására tett bátor kísérlet legtöbbször csúfos kudarccal végződik.”

„Az írásos anyagokban ijesztően alacsony szinten áll a saját gondolatok, és az argumentumok kifejtésének képessége.”

„Az elsőévesek esetében teljességgel hiányzik az olvasott anyag megértésének képessége.”

„A bölcsészettudományi karokon megjelenő hallgatók képtelenek egy mondattanilag és grammatikálisan hibátlan mondat összeállítására.”

„A hallgatók számára gyakran nem világos, hogy az olvasott anyagok megértéséhez kiegészítő forrásokhoz (lexikon) kell folyamodniuk.” [Greiner (2012) 48. oldal]

A színvonal süllyed. A diákok kommunikációjának sajátja, hogy olyan módokon tartanak kapcsolatot a világgal (SMS, Twitter, Facebook), mely nem teszi szükségessé az alapos olvasást és írást. Képtelenek hosszabb időn keresztül egy dologra koncentrálni. Az új médiák azt a hamis képzetet keltik, hogy a tudás gyorsan elavul, ebből azt a téves következtetést vonják le, hogy nem is érdemes tanulni, nem tudván, hogy az olyan kérdésekre adott válaszok, mint hogy Goethe a 17. vagy 18. században élt, vagy melyek Wagner operái sosem avulnak el. Az általános műveltség örökérvényű.

Általános az oktatásban, hogy a tananyaggal méreténél fogva képtelenség megbirkózni, így jellemző a felszínes tanulás és a magolás. Leendő mérnökök képtelenek segédeszköz nélkül számolni, építészhallgatók rajzolni, vagy medikák kórtörténetet összegezni.

Nem lenne komplett a diákokról alkotott kép, ha nem tennénk hozzá, hogy bizonyos képességek terén a ma diákjai sok esetben túlszárnyalják a régieket, képesek egyszerre dolgozni, tanulni, jelen lenni a közösségi hálózatokon, szuverénebb módon uralják az új médiumokat, ebben a felgyorsult korban, de ugyanakkor mintha mégis minden lényeges szétaprózódott, szétforgácsolódott volna.

Wolf professzor véleménye szerint a középfokú oktatásban szükség lenne a nyelvi képességek állandó ellenőrzésére, a bölcsészettudományi karokon a nyelvi tesztek bevezetésére illetve azok számára, akik nem feleltek meg ezeken, előzetes ráhangoló/ismeretterjesztő kurzusok indítására. [Greiner (2012)]

A professzorral a felmérés okán a Frankfurter Allgemeine Zeitung online is elbeszélgetett, ebben az interjúban egyértelműen megnevezte a hiányosságok legfőbb forrását, mely nem más, mint az olvasásösztönzés teljes hiánya. [vom Lehn (2012)]

Felvetődik, hogy hogyan lehetne ennek ellenébe menni? Úgy tűnik, hogy Ausztriában már megtalálták a választ, és kísérletet tesznek a helyzet javítására. Kiindulópontként egy Goethe mondás is szolgálhatott, miszerint „a felolvasás, az olvasás előszobája” (Vorlesen ist die Mutter des Lesens). Míg egyes szülők már csecsemőkorban élnek ezzel, addig mások arra sem fordítanak figyelmet, hogy az otthoni könyvespolc izgalmas szellemi csemegékkal szolgáljon. Utóbbi csemeték számára hozták létre a „Lesebate” avagy „olvasási mentor” intézményt.

A projekt keretében önkéntesek lepik el az általános iskolákat, és egyre nagyobb arányban a középfokú intézményeket is, hogy együtt olvassanak a gyerekekkel, és segítsék az olvasás tudományának elsajátítását. Immár 6 éve, jelenleg is 1300-an segítik a bécsi iskolásokat. Aki vállalja a feladatot, annak legalább heti egy órányi időt kell szánnia a mentoráltjára, eleinte kizárólag nyugdíjasok jelentkeztek, mára már számos egyetemista, és aktív dolgozó is csatlakozott. [Beer (2015)]

Az olvasás elsajátításához a gyerekeknek akarniuk kell olvasni, fel kell ismerjék, olyan izgalmas az olvasás, hogy megéri a fáradságot. Az első lépés a felolvasás, így szeretik meg a történeteket, stresszmentesen, anélkül, hogy saját maguknak teljesíteni kellene. Az alsó tagozatos könyvek történetei gyakran bányák vagy unalmasak. A mentorról olvasott jó könyv viszont akármilyen műfajról van szó, magával ragad, elsodor, egy másik világba repít, ennek csupán egyszer kell bekövetkezni, a varázslat ettől kezdve egy életen át tart.

Amennyiben a folyékony olvasás, és szövegértés az anyanyelven problémákat okoz, úgy felvetődik, hogy nincs ez másként az idegen nyelvek vonatkozásában sem. Annál fontosabb az idegen nyelvi környezet. A 2014/15-ös tanévben 18000 német diák vett részt egy legalább három hónapos nyelvi csereprogramban. [Lübke (2016)]

Az interkulturális tapasztalatszerzést nem lehet elég korán kezdeni, a szakemberek a legfogékonyabb időszakot 14 és 16 év közé teszik. A csereprogramot követően az idegen ismertté válik, a látásmód megváltozik, a nyelvismeret szárnyal. A programot megelőzően a diáknak elemi nyelvi ismeretekkel kell bírnia, melyre a nyelvtanulás intenzivításától függően egy, de inkább két év alatt tehet szert. Ennek hiányában a kint tartózkodás könnyen kudarcba fulladhat. Hogy mennyi az optimális tartózkodási idő? Legalább négy hét, amíg megfelelően reagálunk az új környezet adta kihívásokra. Van persze, hogy egy egynapos nyelvterületen tett városlátogatásnak, vagy hosszú hétvégének

is örülni kell, a javallott időtartam minimálisan egy év, ezen időszak alatt merülhetünk alá a célország minden szegmensében, élhetjük át a bennszülöttek életét, ünnepeit, szokásait, ami ugyanolyan fontossággal bír, mint a nyelv elsajátítása, annak elengedhetetlen része.

Sokakat a program anyagi része tart vissza. Tagadhatatlan, sok pénzbe kerül(het) a kint tartózkodás. A szülők megfelelő anyagi háttérének hiánya eltántoríthat, de ezért egy életen át nagy árat fizethet a lehetőségből kimaradó. Az állam szerepvállalása, különösen a hátrányos helyzetű gyerekek esetében kötelező!

Németországban se szeri se száma az ösztöndíjaknak. A BAföG (Bundesausbildungsförderungsgesetz) képzési támogatás a német kisdíjakot egészen nagydiák koráig kísérheti. A tény, hogy ez a támogatási forma nem csupán belföldi formában létezik, még Németországban sem általánosan ismert. Pedig gimnazisták kérvényezhetik az egy éves amerikai iskolaévre támogatást nyújtó ún. Auslands-BAföG-öt.

Az egyes tartományok is fokozottan ösztönzik a külföldi iskolaévet, élen jár Hamburg, ahol a szülők jövedelmi viszonyaitól (bruttó 4000 eurós határ alatt), és a család létszámától függően, 1500 – 5000 euró támogatás nyerhető el. De Szászországban sem kell attól tartani egy egyedülálló szülőnek, vagy nagycsaládosoknak, hogy csemetéjük számára nem nyitott a lehetőség. Itt négyhetes programot finanszíroznak komplett, a tartomány áll minden költséget, a repülőjegyet is. „Tartománya nagykövete” megtisztelő címmel bír az, aki bajor iskolásként kel útra. [Lübke (2016)]

A mai generációk gyermekei már nem egy országban érzik otthon magukat, hanem egy kontinensen. Egyedül az Erasmus program segítségével évente 200000 fiatal európai tanul külföldön. Nyelveket sajátítanak el, tapasztalatokat, barátokat gyűjtenek, kapcsolati hálókat szövögetnek, majd hazatérnek és megint vissza külföldre, olyan ez, mint a könyv illata, aki egyszer függővé lett, az mindig újabb könyvet, újabb úti célt kíván. Az egyesült Európa ötletét élük meg, talán tágabb értelemben is, mint ahogy azt az alapító atyák jó pár évtizede megálmodták.

Joachim Gauck német szövetségi elnök európai vízióját összegző, 2013 márciusában a Bellevue kastélyban elhangzott programbeszédének egy pontján a fiatalokat szólította meg: „Kedves diákok, itt a teremben, ti első zsebpénzeteket euróban kaptátok, legalább két idegen nyelvet tanultok, osztálykirándulásra Párizsba, Londonba, Madridba, vagy talán Varsóba, Budapestre, Prágába mentek. Érettségivel a zsebetekben Erasmus ösztöndíjak, és Leonardo da Vinci képzési programok között

válogathattok. Együtt tanultok Európában és nem egymás feje felett. Együtt szórakoztok európai zenei fesztiválokon, Európa nyüzsgő nagyvárosaiban. Egy előtettek járó generációnak sem volt ennyi örömteli lehetősége, hogy elmondhassa: Mi vagyunk Európa! Igen, ti valóban „több Európát” éltek meg, mint előtettek bárki!”

Kérdés persze, hogy mennyi időbe telik a célországban elsajátítani egy nyelvet, akár úgy, hogy előtte semmilyen alapozásra nem került sor, mindezt ráadásul Kínában. A „Die Welt” újságírója a helyszínen járt utána, hogy mennyire hitelt érdemlő egy pekingi nyelvtanár állítása, miszerint egy hét leforgása alatt a túlélést biztosító kínai nyelvtudás birtokába kerülhetünk. A metódust „immersion”-nek, németül Sprachbad-nak nevezik. Mint kiderült, a vidéki családnál töltött első este több kupica helyi pálinka ellenére egyenesen drámai, de miután nem csak a vendéglátó család foglalkozik a bátor nyelvtanulóval, hanem napi négy órában egy tanár is, elhárulhat az akadály az egyszerű kérdésfeltevés, az éttermi rendelés, az alkudozás és még az ezerig történő számolás útjából is. [Kaiser (2015)]

Csak nehogy az elsajátított idegen nyelv az anyanyelv rovására menjen. Bekövetkezzen az "attrition", azaz a nyelv lassú eróziója. A nyelvészek sokáig úgy gondolták, az anyanyelv olyan mélyen gyökerezik elménkben, hogy egy életen át hűsége kísérel. Monika Schmid a University of Essex nyelvészeként kutatja a jelenséget. Véleménye szerint az anyanyelv koránt sem olyan stabil beidegződés, mint gondolnánk. A nyelverózió folyamata ugyanolyan egyedi, mint az idegen nyelv elsajátításáé, van akinél, gyorsabban, van, akinél lassabban megy végbe, ha külföldre költözünk, egy biztos: a traumatikus élmények gyorsítják az anyanyelv vesztés folyamatát. [Höflinger (2015)]

Az amerikai pszichológus Benjamin Levy úgy véli, az anyanyelv lopakodó felejtése szükségszerű, mivel az új nyelv feltűnésekor a konkurens nyelvvel egyfajta harc veszi kezdetét az agyban, hogy aztán végül egy nyelv maradjon domináns. [Höflinger (2015)]

Azért ahogy a nyelvtanárok és tolmácsok példája is mutatja, két vagy több nyelv harmonikus együttélésére is van lehetőség!

Ha idegen nyelv, akkor miért éppen a németre essen a választás, persze csak szigorúan az angol után. A diákok szeretik feltenni ezt a kérdést. Nevezek meg pár okot, mondják. Nos, miért is?

1. Hogy hetente eredetiben olvassunk a „Der Spiegel”-t (is).....
2. Németországban, Ausztriában és Svájcban több mint 100 millió ember nő fel a német nyelvvél, tehát nem egy kis nyelvközösségről van szó, épp ellenkezőleg, Európán belül a német nyelv rendelkezik a legtöbb anyanyelvi beszélővel, megelőzve az angolt vagy a franciát.
3. Sokak averziója a német nyelv összetett nyelvtanában keresendő, igaz, túl sok az eset, a nemek, rengeteg a szabály, nem kevésbé nagyszámú kivételek és azok a fránya névelők, hogy a többit most ne is említsem. Hát pont ezért! A jó ok az, hogy egy nehéz nyelvet kell tanulni. Egyszerűt tud mindenki. Aki németül tud, az valami különlegest tud.
4. Nem szép nyelv, hallom gyakran az érvet, nem dallamos, mint a francia, nem lágy, mint az angol, nem temperamentumos akár az olasz. A német, állítják többen, úgy hangzik, mint a rekedt libák gágogása. Nem éppen hízelgő! De minden nyelvnek megvan a maga saját gyönyörű hangzása, ha nem így lenne ez a némettel is, miért lenne vezető a világ opera és koncert színpadain?
5. Németország Európa egyik motorja, ki nem akarna ott élni, dolgozni egy ideig?
6. Hogy Berlinben elsőre megtaláljuk a Múzeum-szigetet, németül követhessük a müncheni városnézést, és értsük az invitálást Neuschwanstein kastélyába, hogy Salzburgban eredeti Mozartkugelt kérhessünk, Innsbruckban Dirndl-t próbálhassunk, vagy Bécsben Wiener Schnitzelt rendelhessünk a Giorginában.....
7. Hogy ne szinkronizálva nézzünk a „Derrick”-et...
8. Hogy lenyűgözzük mindenkit, olyan szavak ismeretével, mint a *Grundstücksverkehrsgenehmigungszuständigkeitsübertragungsverordnung* és *Rindfleischetikettierungsüberwachungsaufgabenübertragungsgesetz* és még hosszan sorolhatnám, de talán majd legközelebb.

Irodalomjegyzék

Beer, Romana: „Es ist nicht egal, was Kinder lesen”.
<http://orf.at/stories/2307812/2307813/> 2015.12.10.

Greiner, Lena: „Das Niveau sinkt” Der Spiegel 40/2012 Seiten 48-49

Höflinger, Laura: All is in the River Der Spiegel 52/2015 Seiten 115-116

Kaiser, Tobias: Wie man Chinesisch nur in einer Woche lernt
<http://www.welt.de/wirtschaft/karriere/article138182042/Wie-man-Chinesisch-in-nur-einer-Woche-lernt.html> 2015.03.08.

Lübke, Friederike: Warum Sie Ihr Kind ins Ausland schicken sollten
<http://www.welt.de/wirtschaft/karriere/bildung/article151387915/Warum-Sie-Ihr-Kind-ins-Ausland-schicken-sollten.html> 2016.01.24.

vom Lehn, Brigitta: Gute Selbstdarstellung, schlechte Sprachbeherrschung
<http://www.faz.net/aktuell/beruf-chance/kenntnisse-von-studienanfaengern-gute-selbstdarstellung-schlechte-sprachbeherrschung-11811473.html> 2016.02.18.

„HA DŐL A VÉR, DŐL A LÉ” A VÁDLOTT: A MOZI?

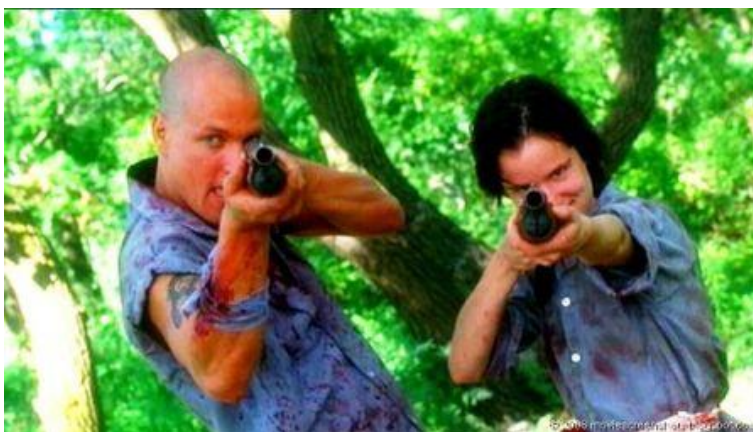
GÖBÖLYÖS N. LÁSZLÓ

Jól ismert az a történet, mely szerint az 1930-as években betiltották Seress Rezső Szomorú vasárnap című slágerét, mert állítólag sokan ennek hatására lettek öngyilkosok. A 60-as évek végén a rock-zene került pellengérré „sátáni hatása” miatt, miután Charles Manson banda áldozataik vérével írta fel az egyik tetthelyénél a „Helter Skelter” (Zűrzavar) kifejezést, egy korabeli Beatles-szám címét. A 90-es években több metál-sztárt, köztük Ozzy Osbourne-t és a Judas Priest-et, konkrétan perbe fogták, mert néhány elkeseredett amerikai tinédzser az ő zenéjüket hallgatta, mielőtt végzett magával. A mozit is gyakran vádolták a lelkek megzavarásával, erkölcsromboló hatásával, de az elmúlt negyedszázadban egyetlen filmre sem zúdítottak olyan ösztüzet, mint Oliver Stone **Született gyilkosok (Natural Born Killers)** című alkotására, a legvadabbak egyenesen a két főszereplő ámokfutó dicsőítését rótták fel neki. Pedig Stone valójában nem tett mást, mint leleplezte azt a régi igazságot, hogy vér és halál mindig jó üzlet, mert milliókban van meg a borzalom iránti igény – persze mindaddig, amíg nem velük történik meg. John Herzfeld **15 perc hírnévében (Fifteen Minutes)** már ki is mondja a varázsigét egy tv-műsorvezető: „*Ha dől a vér, dől a lé*”.

Elszabadul az erőszak a médiában és a moziban

A 80-as évek második felére a 24 órás hírcsatornák elterjedésével végleg elszabadult az erőszak a médiában. A háborúk, merényletek, terrorakciók, tömeggyilkosságok sokkoló képeinek híradós bemutatása csak a betetőzése volt annak a folyamatnak, amely már több évtizede elkezdődött a nyomtatott sajtóban, ahogyan erről a World Press Photo-kiállítások évről évre tanúskodnak. Aligha tekinthető véletlen egybeesésnek, hogy a mozifilmekben is ekkortájt lett egyre több a durvaság, az erőszak. Különösen szembetűnő volt, hogy míg korábban ritkaságnak számítottak az olyan brutális látványú filmek, mint **A texasi láncfűrész mészárlás (The Texas Chainsaw Massacre, USA, 1974, r: Tobe Hooper)**, amelyet több országban, köztük Nagy-Britanniában is

betiltottak, a 90-es évek elején három olyan „krimi” is kultikussá vált, amelyek ugyancsak tobzódtek a vérben és a kegyetlenség különböző, jól látható formáiban. Kezdődött dr. Hannibal Lecter feltűnésével (**A bárányok hallgatnak, The Silence of The Lambs**, 1991. r: Jonathan Demme), folytatódott a szado-mazo elemektől sem mentes **Elemi ösztönnel (Basic Instinct)**, 1992. r: Paul Verhoeven), végül pedig jött a **Hetedik (Seven)**, 1995, r: David Fincher), amelyben egy bomlott agyú gyilkos a hét főbűn alapján oszt szörnyű halálnemeket áldozatainak. Hogy Hollywood e filmeket nem egy szűk rétegnek szánta, abból is kitűnt, hogy mindegyikben világsztárok és elismert színészek játszották a főszerepeket: Anthony Hopkins és Jodie Foster, Michael Douglas és Sharon Stone, illetve Morgan Freeman, Brad Pitt és Kevin Spacey. Csakhogy közben, 1994 augusztusában – éppen egy évvel a Hetedik előtt – bemutatták Oliver Stone filmjét, amelyben egy gyerekkori traumától sújtott fiatal férfi és párja nemcsak valóságos élvezettel öli halomra az útjába kerülőket, hanem még „tv-sztárok” is lesznek letartóztatásuk után. Jó néhány újabb hullát maguk után hagyva megszöknek és a film utolsó kockáinak tanúsága szerint tisztos polgári családot alapítanak. Ez a krimibe ágyazott „fekete komédia” már kiverte a biztosítékot az Egyesült Államokban és másutt is.

„Ne borzadjatok, magatoktól borzadtok”

Gogol Revizorának polgármestere jut eszembe Oliver Stone munkásságáról. Rendezői pályájának kezdetétől hivatásának tekintette, hogy szembesítse országát saját lelkiismeretével, a vietnami háborúval, a Kennedy-gyilkossággal, később a Watergate-üggyel, a Kuba elleni blokáddal, végül pedig az Egyesült Államoknak az elmúlt 150 évben a

világban betöltött dicstelen szerepeivel. A Született gyilkosok, amelynek forgatókönyvét Quentin Tarantino írta, szintén beleillik ebbe a sorba, hiszen egy olyan társadalomról szól, amely számtalan (és azóta is csak szaporodó) elretentő példa ellenére sem mond le a „szent jogként” tisztelt szabad fegyverviselésről, miközben erősen növeli a tv-csatornák nézettségét, amikor elkapnak egy-egy ámokfutót.

Mickey-t bántalmazták a szülei, ezért lelőtte az apját. Az csak hab a tortán, hogy Mickey alakítójának, Woody Harrelsonnak az apja 1963-ban a Kennedy-gyilkosság egyik gyanúsítottja volt és 2007-ben börtönben halt meg. Mallory-t (Juliette Lewis) apja vérfertőző kapcsolatra kényszeríti anyja tudtával, a lány még gyermeket is szül neki. Innen ered a bennük lévő iszonyú gyilkolási vágy, amelyet később Mickey a tv-interjúban „megtisztulásnak” nevez. De mindezt csak azután tudjuk meg, hogy lemészárolják egy út menti bár vendégeit és személyzetét. Utána látjuk, hogy miként találhatnak egymásra és miként végeznek Mallory szüleivel. Innentől kezdve nincs megállás és annak a nézőnek, aki még nem teljesen immunis a vizuális borzalmakkal szemben és nem képes mindig elvonatkoztatni a „filmese” látványtól („It’s just a movie”), elég nehéz végignézni egyhuzamban a szűken két órás mozit, amelyben összesen 18 durva erőszakos jelenet látható. Az utolsó fél óra szinte folyamatos öldöklés válogatott kegyetlenségekkel, különösen a börtönlázadás képei iszonytatóak. A rettenetes páros legtöbbször talál is „okot” a gyilkolásra, rémtetteiket hidegvérrel, ugyanakkor – főleg Mallory részéről – szinte szexuális kéjjel hajtják végre. De a velük szembenállók is gyűlöletesek: az őket elfogó rendőr, akinek anyját egy igazi ámokfutó, Charles Whitman¹ ölte meg, maga is szadista pszichopata, aki visszataszító önteltséggel fürdik a „népszerűségben”, és legalább ilyen sötét gazember a csak az erőszak nyelvén értő börtönigazgató. A nézőben egy szemernyi együttérzést sem vált ki keserves haláluk: a rendőrnek Mallory vágja el a torkát, miután már több lött sebből vérzik, a börtönigazgatót pedig a fellázadt fegyencek tépik szét. És ugyanúgy nem lehet sajnálni Wayne Gale-t, a saját mániája, a „gyilkos valóságshow” áldozatává váló „médiaszemélyiséget”, aki miután tv-sztárt csinál a párból, ugyanarra a sorsra jut, mint a többi „féreg”,

¹ Charles Whitman volt műszaki egyetemista és tengerészgyalogos 1966. augusztus 1-én Austinban, miután megölte feleségét és anyját, a Texasi Egyetem campusában az egyik toronyépület tetejéről 14 embert lött le és megsebesített további 32-t. Végül a rendőrök őt is lelőtték.

akinek „el kell tűnnie a föld színéről.” Pedig a közös menekülés során már ő is öl, és ki is jelenti nagy boldogan: „*Először érzem, hogy élek*”.

Mickey és Mallory hamar rájönnek, hogy gyilkosságaikkal címlapra kerülnek, ezért mindig életben hagynak valakit egy-egy vérfürdő után, aki elmondhatja, hogy ők tették. Innentől kezdve a média állandó szereplője és alakítója az eseményeknek. A tv is felfigyel rájuk, dokumentumfilmeket, majd valóságshow-t építenek rájuk, még nemzetközi körkérdést is készítenek, bemutatva, hogy világszerte „rajongó-klubjaik” alakulnak. Mickey és Mallory egyedül Charles Mansont nem tudják legyőzni a „népszerűségi listán”. (A fikció és a valóság többször keveredik, szóba kerülnek Manson mellett olyan hírhedt sorozatgyilkosok, mint Ted Bundy és egy képen feltűnik a forgatás idején feleség-gyilkosság vádjával letartóztatott O. J. Simpson is). Amikor elfogják őket, egy éppen a helyszínen tartózkodó japán tv-s stáb közvetít egyenes adásban. A „mániákus gyilkosok” sorozat csúcspontját a legnézettebb időpontban, éppen az amerikaifutball-döntő utánra teszik. Közben azt látjuk, hogy a tv-sek, mindenekelőtt Wayne, mélységesen megvetik a nézőket, „üres tekintettel bámuló zombiknak” tekintik őket, akik arra sem emlékeznek, amit előző nap láttak.

A börtönlázadást is a tv robbantja ki, mert az elítéltek nézik a Mickey-vel készült interjút, amelyben a „tömeggyilkos” (kikéri magának a „sorozatgyilkos” jelzöt) kinyilatkoztat: „*Isten minden teremtménye öl. A legtöbb ember rászolgál a halálra. Mindenkinek a múltjában lappang valami undorító titok. És akkor jövök én...*”² Amikor a fegyházban elszabadul a pokol, már Mickey veszi át az „élő adás” irányítását, az ő parancsára filmezik végig Mallory kiszabadítását, a kitörést, a rendőrök legyilkolását. Végül Wayne kivégzését is kamera rögzíti, mielőtt a „szerelmespár” elindul, hogy boldogan éljen, míg meg nem hal...

Stone nem csupán a vériszamos jelenetekkel sokkol, hanem a vágásokkal is, a fekete-fehérből színesbe való hirtelen átmenetekkel, híradó- és újságképekkel, amelyek a II. világháború hullahegyzeitől napjaink zaftos bűnügyi tudósításaiig terjednek, közben pszichedelikus és lázalom-szerű villanások csigázzák tovább amúgy is túlfeszített idegeinket. Mindez az elmúlt évtizedek vizuális médiakultúrájának felgyorsított keresztmetszete. Ezen felül a rendező, aki mindig fontos szerepet szánt a zenének, teletűzdelte filmjét igazi nagyágyúkkal, mintha a film egy klasszikus

² A filmbeli tv-interjú ihletői a Geraldo Rivera Charles Mansonnal készített interjúk voltak.

„road movie” lenne: a rémségeket többek között Leonard Cohen, Patti Smith, Bob Dylan, Peter Gabriel, a Nine Inch Nails és Dr. Dre dalai kísérik.³ Leonard Cohen két dala egyenesen keretbe foglalja a filmet. Az elején a melodikus hangvétellű *Waiting For The Miracle*, míg a végén a lendületesebb *The Future* szól.⁴ Az első dal, amelyre Mallory táncolni kezd a néhány perc múlva mézárszékké változtatott bárban, szövegében már előrejelzi a várható borzalmakat: „*Drága, keljünk egybe/magány volt eddig életünk/Maradjunk csak magunknak/Vajon erősek leszünk?/Ide hát egy örületet/a leggonoszabb megfelel/Míg várjuk egyre/hogy a csoda a csoda jöjjön el*”⁵ A *The Future* apokaliptikus víziója viszont akkor csendül fel és szól végig a stáblista alatt, amikor Mickey és Mallory, „beteljesítve küldetésüket”, idilli hangulatban utaznak furgonjukon két gyermekükkel és a lány már a harmadikkal várandós. „*Eliszkol minden szanaszerte/add vissza a Berli Falat/Szent Pált s Megváltódat/add nekem Krisztust s Hirosimát/a pusztulás minden magzatát/nem jut nekik már szeretet/Láttam a jövőt, drága/itt állunk készen a gyilkolásra.*”⁶ Így végződik ez a műfaji meghatározása szerint „szatirikus fekete komédia”, amelyet legfeljebb azzal lehet indokolni, hogy a rendező a végsőkig viszi extrém gondolati és képi világát.

Stone még egy meghökkenítő segédeszközt vet be hatáselemként: időnként felvillan egy-egy kereskedelmi reklám, a legfeltűnőbb a jegesmedvés Coca-Cola hirdetés. A rendező ezt azzal magyarázta, hogy így akarta illusztrálni a reklámok „nyugtató” hatását. Éppen ezért minden reklámot egy-egy borzalmas jelenet, vagy egy „démon” képe után vágnak be, hogy „egy pillanatnyi nyugalmat adjanak a néző lelkének.”⁷ Persze elképzelhető a spotoknak más értelmezése is...

³ Hasonló módszerrel dolgozott két évvel korábban Ridley Scott a maga nemében szintén kemény *Thelma és Louise*-ban, de ott a két hősnő önvédelemből lesz gyilkossá és rohan a végzete felé.

⁴ Mindkét dal a *The Future* című albumon jelent meg (Columbia Records, 1992).

⁵ Göbolyös N. László fordítása.

⁶ Göbolyös N. László fordítása

⁷ http://www.imdb.com/title/tt0110632/trivia?ref_=tt_trv_trv

Bűnös film, bűnös rendező

A Született gyilkosok kezdettől fogva ellentétes érzelmeket váltott ki. 2006-ban az Entertainment Weekly méltán választotta be „minden idők 25 legvitatottabb filmje” közé a 8. helyre, méghozzá az állítólag általa ihletett gyilkosságok miatt.⁸ A Premiere filmmagazin „minden idők 25 legveszedelmesebb filmje” rangsorában „csak” a 22., ugyanakkor itt Arthur Penn Bonnie és Clyde-ja, Stone fő ihletője lett a listavezető. A korabeli kritikusok közül kevesen illették a filmet dicsérő szavakkal. Egyikük volt az egyik legnagyobb tekintélyű ítéző, Roger Ebert a Chicago Sun-Timesban így írt: „*Nem elég egyszer látni a filmet. Először a zsigeri élményt kell átélni, másodjára pedig megérteni.*”⁹ A Rolling Stone szerint a rendező „a kegyetlenség, mint szórakozás” démonát állította filmje középpontjába. A Boston Globe megjósolta, hogy ezt a filmet vagy imádják vagy gyűlölik, de mindenképpen jelentős, mert „*kézigránátot dob a média sátrába*”. Hal Hinson, a Washington Postban viszont fölöttebb sommásan ítélkezett: „*Stone lázálom-szerű fantáziájában nincs igazság, nincs ok és következmény. A jók szenvednek és a gonoszok büntetlenek maradnak. Stone zavart lelkű ember és arról akar minket meggyőzni, hogy betegek vagyunk.*”¹⁰ James Berardinelli neves on-line kritikus a Reelviews-ban ugyan elismerte, hogy a film valóságos arculcsapásként hat, mint Amerika vérontás-imádatának szatírája, de az állandóan, harsányan ismétlődő erőszakkal egy idő után elviselhetetlenné válik, vagy pedig a néző válik egy idő után érzéketlenné.¹¹ Bernardinelli végül is rátapintott a lényegre: annyi brutalitással szembesülünk nap, mint nap, hogy lassan már a szemünk se rebben. Janet Maslin a The New York Times-tól a felszínességet vetette Oliver Stone szemére. Ha elolvassuk a mértékadónak tekinthető Rotten Tomatoes web-site-on az elmúlt évek

⁸ Érdekes, hogy ezen a listán a 2. helyen szerepel Stanley Kubrick Mechanikus narancsa (A Clockwork Orange, 1971), amely ugyanis túlzott erőszakossága miatt vált „elátkozottá”, és kritikusai ugyanúgy kevésbé értékelték a benne rejlő „szatírárt”, mint a Született gyilkosok esetében. Mellesleg Kubrick filmjében is fontos szerepet kap a média-manipuláció...

⁹ <http://www.rogerebert.com/reviews/natural-born-killers-1994> - letöltés: 2016-01-14.

¹⁰ http://www.washingtonpost.com/wp-srv/style/longterm/movies/videos/naturalbornkillersrhinson_a0628c.htm - letöltés: 2016-01-14

¹¹ http://www.reelviews.net/movies/n/natural_born.html - letöltés: 2016-01-14

kritikáit, ugyancsak a negatív értékelések vannak többségben (a film tetszési aránya 46%-os), a nézőknek viszont a 81%-a lelkesedik érte!¹²

Bob Dole szenátor, az 1996-os elnökválasztás republikánus elnökjelöltje nyilvánosan elítélte „az erőszakot hirdető” filmet. Később kénytelen volt elismerni, hogy nem is látta... Ez a vád azonban éveken át kísérte a Született gyilkosokat és alkotóját. 1994 és 2008 között nem kevesebb, mint 13 súlyos gyilkossági ügyet írtak a film számlájára, köztük az 1999. április 20-i Columbine-i iskolai vérengzést, amelyről Michael Moore híres dokumentumfilmjét készítette. Az első eset mindjárt 1994. szeptemberében történt: Dallasban egy 14 éves fiú lefejezte iskolatársát, majd állítólag azt mondta a rendőröknek, hogy „*híres akartam lenni, mint a Született gyilkosok*”. Az „állítólag” kulcsszó ezekben a híradásokban, amelyek szinte minden alkalommal hangsúlyozták, hogy a tettesek tíznél is többször nézték meg Stone filmjét, mielőtt gyilkolni kezdtek.

Egy 1995 márciusi eset után pert is indítottak Stone és a Time Warner ellen, miután két tizenéves, akiről szintén azt mondták, hogy LSD-vel és a Született gyilkosokkal „hangoltak” Mississippi államban lelőtték egy áruház könyvelőjét és egy italkereskedőt. A pert a lövések nyomán megbénult könyvelőnő, Patsy Byers, és a meggyilkolt üzletember William Savage barátja, John Grisham író és filmproducer indította meg. Grisham felelőtlenességgel vádolta Stone-t a film elkészítése miatt, míg Byers egyenesen azt állította, hogy a rendező ösztönözte a két tinédzsert a bűntényre. A forgalmazó elmarasztalását is követelték ugyanezért. Az ügy hét évig húzódott, míg végül 2002 júniusában a louisianai fellebbviteli bíróság megszüntette az eljárást.

És hogy vélekedett minderről maga Oliver Stone? „*Amerikában az egy főre jutó erőszakos bűncselekmények statisztikája viszonylag alacsony. A bűntények táralása gyorsult fel, mert a média pénzt csinál az eladásából... És a helyzet csak rosszabb lesz. Félnünk a jövőtől.*”

A film elkészülte óta eltelt több mint 20 évben egyre több ámokfutóról, elmebeteg gyilkosról érkezik híradás az Egyesült Államokból. És alig telik el néhány óra egy-egy mérsárlás után, már az egész világ mindent tud a tettesről, körbejárják a világot fotói, életrajza, egy-egy frappáns mondatot is idéznek tőle. Ez is csak a Született gyilkosok hatása?

¹² http://www.rottentomatoes.com/m/natural_born_killers/

Bármi, csak híressé tegyen?

Sokféleképpen idézték és idézik ma is Andy Warholnak ama legendás mondását, mely szerint „*A jövőben mindenki híres lesz 15 percre.*”¹³ Később a pop-art atyja, akiről az utókor a mai napig vitatkozik, hogy nagy művész volt-e vagy csak az idők szavát megérező zseniális blöffölő, kijelentette, hogy unja ezt a mondását, és ekképp módosítja: „*15 perc alatt bárki híres lehet.*” Az 1987-ben elhunyt Warhol nem is sejtette, hogy mennyire „a próféta szólt belőle”, a mondás mindkét változatával, hiszen ő még a valóság-show-k, az instant sztárok tömeges eljövetele és azelőtt távozott el, hogy az internet révén bárki - különösen, ha gonosztevő – nem 15, hanem 5 perc alatt világhírnévre tehet szert. Nagy igazságát Warhol 1968. június 3-án a szó szerint a saját bőrén tapasztalta, amikor a radikális feminista író, Valerie Solanas saját stúdiójában lőtt rá a művészre, aki aztán nem kis reklámot csinált magának a sebhelyeiről készült fotókkal.

E tiszavirág-életű, de több halálos áldozatot követelő fáma a mozgója John Herzfeld 2001 márciusában bemutatott **15 perc hírnév** című filmjének. (Az eredetiben csak **15 minutes**). Herzfeld korántsem olyan nagy név az amerikai moziban, mint Oliver Stone, elsősorban tv-s

¹³ A mondat Warhol 1968-as stockholmi kiállítása után vált ismertté, de állítólag két évvel korábban született, amikor Nat Finkelstein fotózta a művészt, és az eseményre összegyűltek mind szerettek volna Warhollal pózolni. Warhol erre megjegyezte: „Úgy látom, mindenki híres akar lenni”, mire Finkelstein így felel: „Igen, 15 percre.”

krimisorozatok rendezője, de így ez a téma sem állt távol tőle. A megközelítés némileg hasonlít a Született gyilkosokéhoz, hiszen itt is a hírnévre vágyó gyilkosoknak és a témára „szakosodott” tv-műsor gátlástalan vezetőjének „szelleme” találkozik, és itt is áldozatul esik egy médiasztár rendőr. De azért ez a történet mégis egészen más.

Két kelet-európai bűnöző, a szlovák Emil és az orosz Oleg, akik börtönbüntetésük letöltése után Amerikában „próbálnak szerencsét”, saját büntetteiknek filmre vételével és eladásával akarnak meggazdagodni és híressé válni. Oleg igazi moziőrült, akinek a 30-as évek nagy amerikai filmrendezője, Frank Capra a példaképe. Az Államokba való belépésük után szinte rögtön lop egy kamerát és mindent felvesz, ami velük történik, első két gyilkosságukat is. (Emil gyilkol, Oleg csak „dokumentál”). A „nagy fogás” azonban ezután következik: kinézik maguknak Eddie Fleminget, a sztárnyomozót (Robert De Niro), és megtalálják hozzá a megfelelő tv-műsort, a Top Story-t, melynek vezetője, Robert Hawkins egymillió dollárt fizetett egy gyilkosnak egy exkluzív beszélgetésért. Robert Hawkins (Kelsey Grammer) gyakran megy együtt „terepre” Fleminggel, mert reménykedik egy-egy nagy fogásban. *„Ha dől a vér, dől a lé”* – ez Hawkins ars poeticája. Ő ugyanolyan beteg ember, mint Wayne Gale, a nézettség megszállottja, és hasonlóan a Született gyilkosok műsorvezetőjéhez, ő is megveti a nézőket, miközben a legaljasabb ösztöneiket szólítja meg. Jellemző, amikor egy gyilkos elfogásakor elkíséri Fleminget és operatőre elrontja a felvételt, követeli, hogy ismételjék meg a pillanatot, amikor a nyomozók elkapják a tettest... Gale és Hawkins ugyanabból az emberfajtából vannak, mint Sidney Lumet Hálózat (Network, 1976) című filmjének program-igazgatója, akinek még legintimebb pillanataiban is a tetszési index javítása jár az eszében, és aki ennek érdekében az egyenes adásban végrehajtatott gyilkosságtól sem retten vissza.¹⁴ De Fleming is szeret sütkérezni a napfényben, és vele némileg rivalizáló tűzoltó-nyomozó kollégáját, Jordy Warshaw-t (Edward Burns) is azért feddi meg előljárója, mert Emilék gyilkos gyűjtogatása után nem ő, hanem Fleming nyilatkozott a tévében. *„Minél jobb az imázsunk, annál több pénzt kapunk”* – mondja a főnök...

¹⁴ A Faye Dunaway Oscar-díjas alakításában megjelenő Diane Christensen előbb egy kiöregedett tv-komentátor idegrohamából alkotja meg „napjaink dühös prófétájának” nagy sikerű figuráját, és amikor a „próféta” megszelídül és már nem annyira érdekes, felbérel egy terrorista szervezetet, hogy adás közben lőjék le a „levitézlett” médiaszemélyiséget.

Emilt kezdetben idegesíti, hogy Oleg mindent filmre vesz, de megváltozik a véleménye, amikor felismeri Fleminget egy magazin címlapján és a tv-ben. Onnantól kezdve a cél a híres nyomozó törbe csalása, megölése, és a sztori eladása. A gyilkos ezúttal is Emil, Oleg pedig nehezményezi, hogy társa akarja irányítani az „ő filmjének” sztoriját. Hawkins némi „tétovázás” után (mivel megfenyegetik, hogy ő lesz a következő) kifizeti az egymilliót, majd Eddie temetése után „gyászos arccal” felkonferálja a Top Story-ban a szörnyű felvételt. A két bűnöző vesztét az okozza, hogy egymásnak esnek egy elegáns étteremben, ahol a közönség éppen borzadva nézi Fleming meggyilkolását, mert Emil csak a saját hírnevét akarja reklámozni. A kavarodásban Oleg elmenekül, Emilt letartóztatják, ő pedig előveszi egy hamarjában kerített ügyvéd megerősítésével az „örültség” kártyáját. *„Imádom Amerikát, ahol senki sem felelős azért, amit elkövet”* – mondja korábban. Számításába azonban hiba csúszik, mert a híradásba az is bekerül, hogy eladta sztorijának film- és könyvjogait, és a pénzen ügyvédjével osztozik.

Herzfeld filmje, amely addig sem nélkülözte az akciófilmek sémáit (vetélytársakból barátok lesznek, üldözés a forgalmas New York-i utcákon, pozitív hős éppen megkérné szerelme kezét, amikor megölik, nyomozó beleszeret őrizetesbe, majd megmenti az életét stb.), a végén teljesen ide torkollik: Jordy lelövi a tárgyalásáról diadalmasan távozó Emilt, akit már Oleg is meg akar ölni sértett hiúságában, de a tűzharcban az orosz is meghal. Előbb azonban még „megajándékozta” a levakarhatatlan Hawkins-t a Fleming-film hiányzó részletével, amelyből kiderül: Emil eleve eltervezte, hogy örültnek tette magát. Remek a befejezés: a Capra-rajongó utolsó leheletével elégedetten behörghi a kamerába: „rendezte: Oleg Rozgul”, a tévés hullarabló pedig azt hiszi, hogy ez is csak egy nagyszerű poén. Ő még kap a legvégén egy hatalmas jobbegyenest Jordy-tól, hogy igazságérzetünk se sérüljön, de kollégái természetesen ezt is filmre veszik... Mindenki megkapta a maga hírnevét – még bátor tűzoltó is, akit a főnöke „a sajtó nyomására” függeszt fel – de nem minden bűnös nyeri el méltó büntetését. Wayne Gale legalább maga is belepusztul szenzációéhségébe, Robert Hawkins viszont folytathatja dögevő karrierjét...

Alig hat hónappal a 15 perc hírnév bemutatója után olyan „valóság-show” következett, amelybe az egész világ beleremegett: a 2001. szeptember 11-i New York elleni terrortámadás egyenes közvetítését alighanem több száz millióan nézték végig szerte a világon, és nem kevesen lehettek azok, akik kezdetben azt hitték, hogy csupán egy új katasztrófafilm trailerét

látják.¹⁵ A hősök ott „névtelen” rendőrök, mentősök, tűzoltók, katonák, civilek voltak, szemben az öngyilkos merénylőkkel, akiknek neve hamarosan az egész világon ismert és rettegett lett. De ez már egy következő történet.

¹⁵ A Youtube-on a mai napig számtalan részlet látható 9/11-ről. Egy 2 évvel ezelőtt feltöltött, 18 perces dokumentum-összeállítást ez idő alatt több mint 7 millióan osztottak meg. <https://www.youtube.com/watch?v=8tgQ75GxAZk> - letöltés: 2016-01-18.

CASE STUDY ON JUNK FOOD

JUDIT GROTTÉ PHD

Introduction

The history of catering trade goes back to the ancient times, when people sat around the fire place, man hunted and women nurtured. The Egyptians created the table for two and the first menu after the ruler Meneus. The Greeks took care about the strict seating around the table, based on the hierarchy. The Romans invited the women to the table to eat and talk with the men together for hours. Since then many things has changed in the macro environment.

Demography, the economy, the geographical environment, legislation, technology, cultural values, and a changing competitive environment are essential interdependent variables directly affecting, if not regulating, the successful behavior of international business interests (Ellis & Williams, 1995; Czinkota & Ronhaiken).

The cultural environment is a slow-paced and special environment. It consits of values, representations, perceptions, standards or legitimate behaviors that are important characteristics of a given society (D'Iribarne & al., 1999).

Yet, major cultural changes have occurred within institutions, in human relationships, social rituals, and family entertainment activities, causing these systems to develop and change more incrementally. 'Fastfoods' restaurants have also influenced eating habits and become the reference norm, sometimes ruining the regional and highly cultural gastronomy but also modifying, if not enriching, the local cuisine into a more cosmopolitan culture. (Patsikas 2002)

The dual forces of globalization and modernization are causing fast worldwide changes in food supplies, food consumption behaviour and population health. One of the major modifications over the last 50 years has been the development and marketing of Western-style fast foods. (Seubsman, Kelly, Yuthapornpinit, Sleigh (2009).

Dunn (2008) Modern lifestyles and obseganic environments have been linked with overweight, and both have been shown to be associated with expansions in fast food consumption.

The macro-environment does not leave any business unaffected and it is precisely this environment that creates conditions, stipulations, rules and investment opportunities (Patsikas 2002).

Whether we like it or not our life is always changing. Women and men are busier than ever, so fast food restaurants provide an easy and fast solution to overscheduled people. There are many well-known and famous fast-food restaurants in the world, like McDonalds, Burger King, Wendy's, Taco Bell, KFC, etc. Although the solution is fast, the nutritional value is very little.

1. What is Fast Food, Junk Food and Fast Food Restaurant?

Before we define what fast food is, let's see in which catering unit the fast food restaurants belong to. The types of catering units are: catering units serving hot dishes, confectioneries, drink bars, catering units at workplaces, other catering units, production and auxiliary units. The first group is catering units serving hot dishes, like the traditional restaurants, special restaurants (eg.: ethnic dishes, dishes defined by the given region or raw material); the inns, country taverns, brasseries, take away units, snack bars, barbecue stalls and Fast Food Restaurants belong here. The Fast food restaurants serve just a few variations of sandwiches and garnishes. These are foods that can be prepared, served and eaten quickly. Most of the beverages at these types of restaurants are non alcoholic. So, the question on further on, how to define what fast food is.

There are many definitions for fast food. Harrison and Marke (2005) pre-packed meals or ready to eat convenience food. Reidpath, Burns, Garrard, Mahoney, Townsend (2002) fast food, which is purchased from a major franchise chain.

Merriem- Webster Dictionary: Fast food: specializing in food that can be prepared and served quickly

Merriem- Webster Dictionary: Junk Food : 1. food that is high in calories but low in nutritional content, 2. something that is appealing or enjoyable but of little or no real value.

DictionaryReference: food, as hamburgers, pizza, or fried chicken, that is prepared in quantity by a standardized method and can be dispensed quickly at inexpensive restaurants for eating there or elsewhere.

American Heritage Dictionary defines fast food as “Inexpensive food, such as hamburgers and fried chicken, prepared and served quickly.”

Hellesvig-Gaskell (2013): Fast foods are characterized as quick, easily accessible and cheap alternatives to home-cooked meals, according to the National Institutes of Health (NIH). They also tend to be high in saturated fat, sugar, salt and calories. According to the NIH, many fast food chains have responded to growing public awareness about nutrition by offering some food that is lower in fat and calories than their normal fare.

There are many definitions for fast and junk food, and fast food restaurants as well. Focusing on the above mentioned definitions we can summarize that fast food is easy to prepare, fast to serve and eat, not expensive, and not healthy. In the following part of the case study we examine the advantages and disadvantages of the fast food.

2. Pros and Cons

As everything in life, fast food has also advantages and disadvantages. There are people who like it, others who don't, but the number of the fast food restaurants shows that there is a demand for such type of meals. (Table 1)

Table 1: Fast Food Advantages and Disadvantages

ADVANTAGES	DISADVANTAGES
FAST FOOD IS CONVIENIENT	FAST FOOD CHAINS SERVE TWICE THE RECOMMENDED SERVING FOR THE INDIVIDUAL
FAST FOOD CHAINS OFFER ON THE GO MEALS	FAST FOOD MENU ITEMS ARE HIGH IN FAT
FAST FOOD CHAINS ARE VERY ACCESSIBLE	FAST FOOD MENU ITEMS CONTAIN FOOD ADDITIVES AND PRESERVATIVES
FAST FOOD CHAINS OFFER COMFORT FOOD	FAST FOOD MENU ITEMS ARE HIGH IN SUGAR
FAST FOOD CHAINS ARE BUDGET FRIENDLY	FAST FOOD MENU ITEMS ARE HIGH IN SODIUM

Source: based on the article: <http://www.sampateek.com/en/restaurants/fast-food-advantages-and-disadvantages>

Finding a fast food restaurant is very easy in every city. They are everywhere, close to your home, close to your office, and they are always open. Many times people do not even have time to sit down and eat. Therefore they are eating while doing their work, driving or watching TV or movie.

These restaurants offer tasty meals for the customers, so the customers do not have to waste their time to prepare food.

According to Diaz (2015) the most obvious advantage of fast food is that saves time. We do not have to buy the ingredients, peel or cook them, not even talking about the washing up after it. Focusing on value rate ratio, fast food chains are budget-friendly.

For youngsters it is also a good place after school to hangout with friends.

On the other hand, fast food chains serve more than the required quantity for one person. Apart from this, most fast food items are cooked in fat which makes these foods calorie intensive.

The menus also contain white sugar, high amount of sodium, food additives and preservatives. If someone eats frequently this type of food, it leads to special health problems (eg.: certain types of cancer, diabetes, high blood pressure, cardiovascular and kidney diseases).

When consumers choose a fast food menu to eat, they should be aware of its advantages and disadvantages.

Lately, some fast food chains offer healthy food (vegetable salads, grill chicken breast, fruit salads) or healthy substitutes eg.: low-calories fat dressings.

It is a smart idea to go for bread products that are made from whole grain flour, and instead of carbonic drinks mineral water or fresh fruit juices would be a healthy option. People who eat healthy foods have lower blood pressure, lower-level of bad cholesterol, and tend to have a more active life, than the others.

Healthy eating and active sport can lower the risk of cancer, diabetes, strokes, etc.

But who are these restaurants and what kind of products do they exactly offer for the customers. How much do they earn with this service?

3. Who are the top fast food restaurants? Industry Reports - Statistics on US Industry Revenue

The first fast food restaurant was opened in the US. Burgers (McDonalds, Burger King, Wendy's, etc.), sandwiches (Subway, Panera Bread, Arby's, etc.) and snacks (Starbucks, Dunkin Donuts, Baskin Robbins, etc.) belong to the fast food category.

In general the biggest segment leader was McDonald's at the top of the burger category. The company took the No. 1 spot overall and the No. 1 spot in the burger category with more than \$32 billion in system wide sales in fiscal 2010. Among the sandwiches Subway, and among the snacks Starbucks was the number one. (Oches 2011)

In 2013, McDonald's was also the biggest fast food company in terms of revenue, followed by sandwich chain Subway and Yum! Brands, parent of Taco Bell, KFC and Pizza Hut.
(<http://www.statista.com/topics/863/fast-food/>)

The fast food industry's revenue peaked in 2006 before taking a dip in 2009 as a result of the global economic crisis. Despite this setback, the industry is forecast to generate increasing revenue year-on-year until at least 2018.

As a result of its increasing popularity, the U.S. fast food industry remains the largest in the world, with over 320,000 units forecast to be operating in 2014.

The fast food industry includes worldwide famous brands such as McDonald's, KFC, Pizza Hut and Burger King, all of which were founded in the United States.

Other American brands, such as Chipotle Mexican Grill and Taco Bell, are also starting to build an international reputation.

McDonald's is by far the most valuable fast food brand in the world, with a value that exceeded 90 billion U.S. dollars in 2013. McDonald's has been operating since 1955. In 2013, the company had over 35,000 restaurants worldwide, 14,278 of which were in the United States.

Almost a quarter of U.S. customers eat at fast-food restaurants at least once a month and more than ten percent visit them at least once a week. According to the World Health Organization, it is the unregulated frequency of such visits that is causing obesity and its related health

problems in the United States. Many of the popular fast-food brands in the U.S. specialize in high-calorie foods, such as burgers, pizza and fried chicken. (statista.com (2014))

According to the numbers it seems that among the fast food restaurants McDonalds is the most successful one. But the taste of the burger is also better?

4. Who has the best burgers and fries?

Based on the survey of statista.com (2014), despite generating the most money, McDonald's has received lower-than-average customer satisfaction ratings in recent years. In 2014, the company was ranked last out of 21 popular U.S. burger chains for the taste of its burgers.

Taste is the most important factor when it comes to restaurant experiences according to 94 percent of U.S. consumers.

Health, on the other hand, might be less of a consideration as the nutritional quality of the meals offered by many popular fast food chains leaves much to be desired.

That said, nearly 83 percent of U.S. consumers dine at quick-service restaurants at least once a week.

McCarthy (2014) "It's been the source of endless debate, but now, according to a YouGov poll, it's finally possible to reveal the answer. Over a third of people in the United States say McDonald's have the best fries but the same cannot be said for the Big Mac which trails the competition in the popularity stakes.

Just 7 percent of people think McDonald's have the best beef burger - Burger King and Five Guys are in the lead with 15 percent each. 10 percent of people gave the green light to Burger King's fries, some distance behind McDonald's impressive 34 percent." (Chart 1)

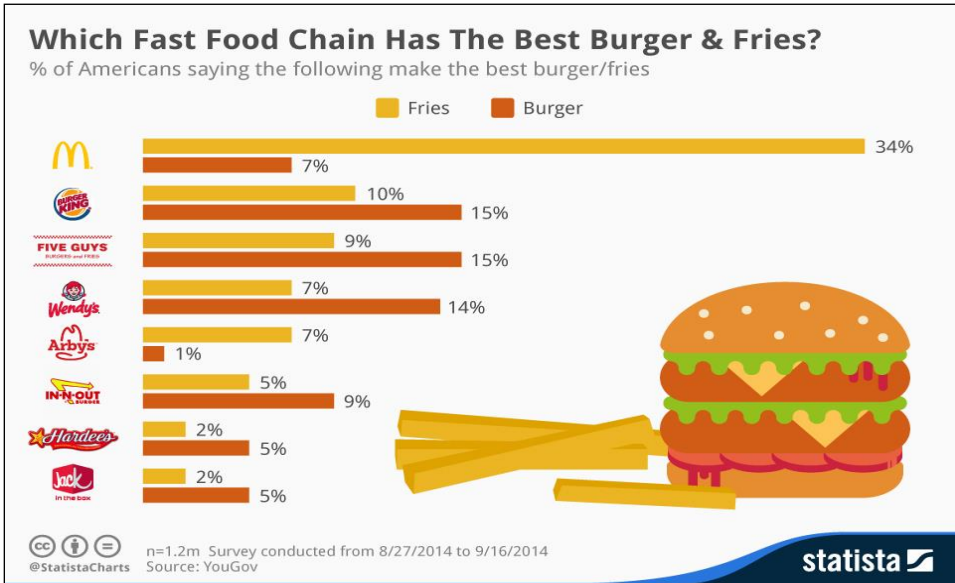

Chart1: Which Fast Food Chain Has The Best Burger & Fries
Source: YOUGov, StatistaCharts 2014

Based on the survey, the Americans like the fries at McDonalds, but the burgers at Burger King, Five Guys or Wendy's.

According to a Gallup poll, fast food is still a staple of the American diet. In comparison with previous years, Americans are slightly reducing their fast food intake but few are failing to eliminate it entirely.

A mere 4 percent of people admitted avoiding fast food completely. 28 percent of Americans dine at fast food restaurants at least once per week, while 16 percent visit McDonald's, Burger King, Pizza Hut and equivalent restaurants several times per week. 33 percent of people admitted paying a visit at least once or twice a month. (Chart 2)

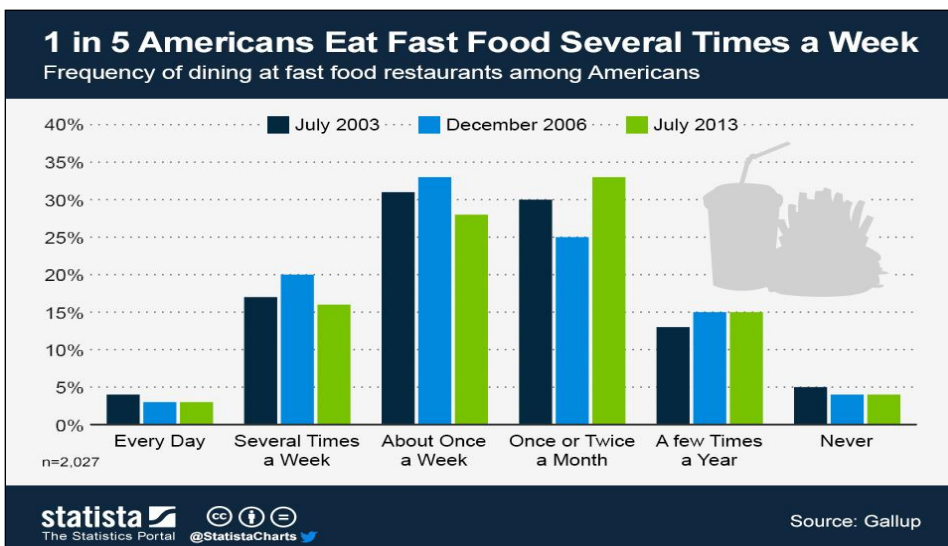

Chart2: 1 in 5 Americans Eat Fast Food Several Times a Week
 Source: Gallup, StatistaCharts 2013

Less Americans now eat fast food weekly than did so in 2006, though generally, the numbers are not a great improvement on a decade ago. The majority of Americans still care about the low price, taste and convenience of fast food. This chart shows the frequency of dining at fast food restaurants among Americans.(McCarthy (2013).

Inspite of the reducing number of the burger eaters among the adult US citizens, the kids are still in danger.

5. Segment of the industry - Kids

Unfortunately the Fast –food sector targets mainly kids, so their future seems very unhealthy.

Robert Wood Johnson Foundation (2013) New Haven, Conn. – In 2012 the fast food industry spent \$4.6 billion to advertise mostly unhealthy products, and children and teens remained key audiences for that advertising, according to a new report by the Yale Rudd Center for Food Policy & Obesity.

The report highlights a few positive developments, such as healthier sides and beverages in most restaurants’ kids’ meals, but also shows that restaurants still have a long way to go to promote only healthier fast-food options to kids.

The report, “Fast Food FACTS 2013,” is a follow-up to a report released in 2010. Using the same methods, researchers examined 18 of the top fast-food restaurants in the United States and documented changes in the nutritional quality of menu items along with changes in marketing to children and teens on TV, the Internet, social media, and mobile devices. Key findings include:

- Children ages 6 to 11 saw 10% fewer TV ads for fast food, but children and teens continued to see three to five fast food ads on TV every day;
- Healthier kids’ meals were advertised by a few restaurants, but they represent only one-quarter of fast-food ads viewed by children;
- Less than 1% of kids’ meals combinations at restaurants meet nutrition standards recommended by experts, and just 3% meet the industry’s own Children’s Food and Beverage Advertising Initiative and Kids LiveWell nutrition standards;
- Spanish-language advertising to Hispanic preschoolers, a population at high risk for obesity, increased by 16%;
- Fast food marketing via social media and mobile devices — media that are popular with teens — grew exponentially.

“Most fast food restaurants stepped up advertising to children and teens,” said Jennifer Harris, the Rudd Center’s director of marketing initiatives and lead author of the report. “Most advertising promotes unhealthy regular menu items and often takes unfair advantage of young people’s vulnerability to marketing, making it even tougher for parents to raise healthy children.”

The authors recommend that restaurants apply nutrition standards to all kids’ meals and automatically provide healthy sides and beverages. They also should stop marketing their least healthy items to children and teens in ways that take advantage of their vulnerabilities, added the researchers.

So, how can the fast food restaurants motivate adults and kids to ask for a burger? What type of special marketing strategies do they apply to reach their goals? In the following part I will introduce some of them.

6. Fast Food Marketing Strategies

The fast food industry is highly competitive and ruled by large companies. Smaller businesses must be smart in developing marketing strategies that drive customers traffic. This requires staying in constant touch with consumers.

One of the best solutions for smaller fast food companies to stay in touch with their companies is through marketing research. A small fast food company must know what key customers want and will purchase before developing marketing and advertising strategies.(Suttle)

6.1. Collectibles

Fast food outlets can drive traffic through collectibles, particularly those that kids enjoy. Choose a movie or popular animated film. Search for companies who sell dolls, glasses or other mementos that are related to the movie. Offer four or six characters or glasses. Provide one free item for the purchase a kids' meal.

This fast food marketing strategies motivate people to come back until they have all the collectibles. Find a popular theme for your collectibles that other fast food companies are not marketing. (Suttle)

6.2. Market Segmentation

Small fast food outlets often apply market segmentation as a marketing tool. Market segmentation is the procedure of identifying key buying groups that patronize your restaurant.

This information is mainly obtained through market research surveys, questioning people demographic information such as age, income and household size. For example, the majority of your customers may be 18 to 24 years old and earn less than \$40,000 per year. You could then discover clusters of this demographic group within a 5-mile radius of your restaurant. Collect the addresses of these residents and mail coupons to them. You can also segment your market by various activities, attitudes and consumer usage, according to NetMBA.com.(Suttle)

According to Grazin and Olsen (1997) Recent societal changes toward heightened interest in health and nutrition express consumers' health- and nutrition-related attitudes and behaviors may be crucial for segmenting the

market for fast-food restaurants (FFR's). Findings indicate that buyers who do not patronize FFR's have the strongest involvement with health-related issues, while frequent patrons have the weakest involvement. Thus, marketers could apply a combination of general health- and nutrition-related attitudes and behaviors to complete demographic information when plotting their marketing strategy.

Based on the opinion of Michman & Mazze (1998) marketers in the fast food industry usually apply market-segmentation and product differentiation strategies. McDonald's, for example originally targeted lunch and late snack consumers. Following careful research and analysis, the decision was made to target other market segments, such as buyers, who desired a quick breakfast on the way to work. New product offering was given to the menu, such as the Egg McMuffin, and new promotional campaigns were developed to announce the offering.

6.3. Loyalty Programs

Frequency card programs are a well-known type of loyalty program for fast food restaurants. Create a display and sign-up forms to advertise your frequency card program. Invite people to fill out an application.

Reward consumers according to the frequency in which they visit your restaurant. For example, you could give people a free drink after their first four visits, then free fries after their next four visits. Ultimately, a customer could gain a free meal after 12 visits. Keep repeating this cycle for six, eight or 10 weeks, or whichever time frame you select. (Suttle)

6.4. Societal Marketing

Societal marketing contains volunteering or gathering money or items for charity. Societal or social marketing is designed more for getting ideas across than making sales, according to Lars Perner, assistant professor of clinical marketing at the University of Southern California. Consequently, buyers who relate to your ideas or values because of your charitable work may, in turn, support your fast food restaurant.(Suttle)

If a fast food company intends to sell more, can use different marketing strategies from collectibles through marketing segmentation to societal marketing. But the companies should be aware of the effects and critics on fast food.

7. Effects & Critics

Critics of the fast food industry point to various features that may make fast food less healthy than other types of restaurant food (Spurlock, 2004; Schlosser, 2002).

These involve low monetary and time costs, big portions, and high calorie density of signature menu items. Indeed, energy densities for individual food items are often so high that it would be difficult for individuals consuming them not to surpass their average recommended dietary intakes (Prentice and Jebb, 2003).

Fast food costs relatively little and tastes good, but the negative effects on physical health last much longer than these actual matters. With the high-calorie menus come more fat, cholesterol, salt and sugar -- and therefore hardly any vitamins, minerals and other nutrients -- than in healthier foods. The USDA Dietary Guidelines for Americans reports that these eating habits create nutritional deficiencies along with weight gain.

The health problems that come from overweight and obesity alone can severely limit lifestyles and shorten life spans. Fast foods contain high amounts of cholesterol and salt, two nutrients that contribute to cardiovascular health problems.

The U.S. Centers for Disease Control and Prevention report a direct link between sodium intake and negative effects on blood pressure, and note that Americans consume most of their sodium in processed and restaurant foods. (Clarke (2013).

Many drive-through foods and drinks have high sugar content, including chocolate shakes, 62 grams of sugar, and colas, 44 grams, in 16-oz. servings as per the USDA.

Fast food coleslaw, French toast sticks and even cheeseburgers hold significant amounts of sugar. Regularly eating too much sugar can have standard negative effects on your blood sugar levels.

Diabetes requires daily medication to treat blood sugar imbalances.

Serious complications include glaucoma, hearing loss, kidney disease, high blood pressure, nerve damage and stroke.

To decrease your risk for diabetes, the American Heart Association (AHA) suggests ordering beverages such as water, reduced-fat milk or diet soft drinks.

Are there any good solution for the future? We can not change on our daily time-schedule, so we need a good solution to eat our daily meals.

8. New opportunity: Quality Food in the Fast Food Restaurants-Taylor-made burgers?

It is no secret: Americans love fast food. The Golden Arches have spread across the world, and emerging markets are one of the fastest growing areas in the sector. But the fast food industry is not without its challenges, especially in the United States. From growing food costs, economic crisis and changing perceptions about health, many fast food franchises have been feeling some heat.

But rather than flee from this challenge, the fast food industry has been adopting new ideas and recommending new products. Modern society is on the go, and there is plenty of demand for a quick bite at all times of the day. Fast food franchising opportunities remain in the “traditional” spaces like burgers and pizza, but are also sprouting up in healthy and unique ways as well. (Sena (2014)).

Over the last decade there has been increased focus on the quality of food served in fast food restaurants. Typically highly processed and industrial in preparation, much of the food is high in fat and has been presented to increase body mass index (BMI) and cause weight gain. Well-known books such as *Fast Food Nation* and docudrama like *Super Size Me* have gained public awareness of the negative health consequences of fast food. Fast food restaurants have responded by offering healthier choices and have had some measure of success, but the shadow of bad press still hangs over the industry. (Sena (2014)).

McDonald’s announced on Thursday it will stop marketing a portion of its unhealthy fare to young kids — including soda — and will begin recommending healthier side alternatives like salads and sliced fruit to its adult menu too. (Sifferlin (2013)).

According to *The New York Times* (2013) McDonald’s says it is refocusing some of its marketing to turn people on to its more nutritious items. The company says it will promote water, low-fat milk and juice on their kids’ menus and any in-store promotions for its Happy Meals. McDonald’s says it will take a few years to implement the changes in half of its restaurants, and about six to seven years for the remainder of the

chains. But, it was not enough, because crisis occurred at McDonald's in 2015.

8.1. Crisis at McDonald's in 2015

BROOK, Ill. (AP) -- McDonald's says that a key sales measurement dipped in May, with weakness in the U.S. and some overseas markets. The world's biggest hamburger chain said Monday that sales at locations open at least 13 months edged down 0.3 percent last month. That was better than the 1.1 percent decline that analysts polled by Thomson Reuters expected. In the U.S., the figure declined 2.2 percent - just about even with the 2.1 percent dip Thomson Reuters analysts predicted. The measurement dropped 3.2 percent for the Asia-Pacific region, Middle East and Africa - better than the 5 percent drop analysts forecast. Europe was a bright spot, rising 2.3 percent. This was much better than the 0.3 percent increase analysts called for.

The Oak Brook, Illinois-based company is looking to turn around its business as sales remain sluggish. Its plans include a restructuring of the company intended to strip away layers of bureaucracy, and selling more company-owned restaurants to franchisees around the world. Shares of McDonald's added 2 cents to \$95.56 in late morning trading. Its shares are down more than 6 percent over the past year.

According to the Guardian (2015 May): Steve Easterbrook, the new British chief executive of McDonald's will reveal his strategy to turn around the 60-year-old company which is rapidly losing customers. The Golden Arches are looking increasingly tarnished. After decades of expansion that saw McDonald's march into China, Russia and expand around the world, the burger brand is no longer flavour of the month. A million people have turned their back on McDonald's in 2014, and profits went with them. Last year McDonald's' annual net income dropped 15% to \$4.7bn - making 2014 one of the worst years in the company's history. "We need to act now, and we need to make an impact. I'm not looking for incremental steps," Easterbrook said last week as he announced the sixth straight quarter of sagging sales, depressed profits and another miserable outlook. "As you go through turnarounds... they are a little bumpy by nature. And that does require some bold and decisive decision-making."

8.1.1. What happened?

Financial analysts and restaurant consultants suppose that McDonald's main problem is that it has largely ignored the changing tastes and ideals of its core American consumers – and thus backed itself into the stickiest of corners. Easterbrook will find it difficult, they argue, to catch up with the new wave of hipper, rival fast-food chains such as Shake Shack, Panera Bread and Chipotle, while at the same time staying cheap and fast enough to satisfy its remaining loyal consumers.

Johnson said McDonald's' biggest challenge is winning over the most fought-over demographic: millennials (people who became teenagers around the year 2000). "These are the people having kids right now. They have a whole different value equation, it's not just about price and quality. "It's about morality and ethics and wanting a healthy lifestyle," she said. "They're not dieting, they're making lifestyle changes and are saying 'I don't want fast food on my agenda.' But when they do decide to have an indulgence day or a cheat day they are upgrading to a better-quality experience."

8.1.2. Taylor made hamburger?

McDonald's has tested a new idea called Create Your Taste that would allow consumers to create individualised burgers costing up to \$8 with fries and a drink – compared to \$5 for a standard value meal. But Create Your Taste, which has so far been rolled out to 2,000 stores, is expected to get the chop on Monday.

A pared-back version called TasteCrafted, that will take less time to make and cost McDonald's thousands of franchisees less than the roughly \$100,000 they would have had to spend to install special Create Your Taste work stations, was announced on Wednesday.

8.2. Is it the right solution?

According to Sifferlin (2013) Getting people to eat healthier food at fast food joints is a major challenge for the industry. Burger King's market research, for example, showed that people who walk into a restaurant intending to order grilled chicken change their minds at the register and consistently order fried. "We know that attitudes are changing and our consumers are becoming more mindful of the foods that they eat. But

changing attitudes is much different than changing behavior. We have seen time and time again that consumers don't want to sacrifice the foods that they love," says Hirschhorn.

"We set out to introduce a great tasting french fry with all the french fry attributes that people expect – crispy on the outside and fluffy on the inside."

9. Summary

Our life is always changing. Women and men are busier than ever, so fast food restaurants provide an easy and fast solution to overscheduled people. There are many well-known and famous fast-food restaurants in the world, like McDonalds, Burger King, Wendy's.

The Fast food restaurants serve just a few variation of sandwiches and garnishes. These are foods that can be prepared, served and eaten quickly. Although the solution is fast, the nutritional value is very little.

There are people who like it, others who don't, but the number of the fast food restaurants shows that there is a demand for such type of meals.

Over the last decade there has been increased focus on the quality of food served in fast food restaurants.(Sena 2014)

References

Clarke, Nancy (2013): Negative Effects of Fast Foods, Last Updated: Oct 27, 2013 <http://www.livestrong.com/article/283394-negative-effects-of-fast-foods/>

Currie, Janet - DellaVigna, Stefano - Moretti, Enrico - Pathania, Vikram (2009) The Effect of Fast Food Restaurants on Obesity. <http://eml.berkeley.edu/~sdellavi/wp/fastfoodJan09.pdf>

Czinkota and Ronkainen, International Marketing Strategy: Environmental Assessment and Entry, London, The Dryden Press.)

Diaz, K. Vera (2015): Advantages and Disadvantages of Eating healthy food
http://www.academia.edu/7663896/Advantages_and_Disadvantages_of_Eating_Fast_Food_Eating

D'Iribarne, Philippe, Henry, Alain, Segal, Jean-Pierre, Chevrier, Tatin, Globokar, Tatjana, (1999), Cultures et mondialisation, Paris, Seuil.

Definition of fast-food

<http://www.merriam-webster.com/dictionary/fast-food>

Definition of junk food

<http://www.merriam-webster.com/dictionary/junk%20food>

Ellis, John & Williams, David (1995), International Business Strategy, London, Pitman.

Fast food <http://dictionary.reference.com/browse/fast+food>

Fast Food: Advantages and Disadvantages

www.sampateek.com/en/restaurants/fast-food-advantages-and-disadvantages

Fast Food Companies Still Target Kids with Marketing for Unhealthy Products November 5, 2013 <http://www.rwjf.org/en/about-rwjf/newsroom/newsroom-content/2013/11/fast-food-companies-still-target-kids-with-marketing-for-unhealt.html>

Grazin, Kent L. & Olsen, Janeen E. (1997): Market Segmentation for Fast-Food Restaurants in an Era of Health Consciousness, Journal of Restaurant & Foodservice Marketing, Volume 2, Issue 2, 1997 pages 1-20

Harrison, K & Marske, Al (2005) Nutrition content of foods advertised during the television programs children watch most. American Journal of Public Health, 95, 1568-1574

Hellesvig-Gaskell, Karen Definition of Fast Foods, Last Updated: Aug 16, 2013

Kirsten Dunn B. Psych Thesis (2008): Fast Food Consumption Application and Extension of the Theory of Planned Behaviour to Incorporate Affective Responses and Implicit Associations

McCarthy, Niall (2014): Which fast food chain has the best burger and fries? October 9th, 2014 <http://www.statista.com/chart/2807/the-best-burger-and-fries/>

McCarthy, Niall (2013): 1 in 5 Americans Eat Fast Food Several Times a Week, <http://www.statista.com/chart/1349/one-in-five-americans-eat-fast-food-several-times-a-week/>

McDonald's in crisis: can it fight off the Five Guys threat?
<http://www.theguardian.com/business/2015/may/02/steve-easterbrook-mcdonalds-fast-food-big-league-burgers-shake-shack>

McDonald's sales slump continues in may
http://hosted.ap.org/dynamic/stories/u/us_mcdonalds_sales?site=ap§ion=home&template=default&ctime=2015-06-08-08-20-02

Michman, Ronald D.- Mazze, Edward M. (1998): Marketing Strategy - The Food Industry Wars: Marketing Triumphs and Blunders, Greenwood Publishing, USA. – p.48.

https://books.google.hu/books?id=mePkn5BLjLIC&pg=PA48&lpg=PA48&dq=segments+of+fast+food+industry&source=bl&ots=IQPTiXEa2U&sig=B0SoQgZh_dCGW8pUQeDA-#v=onepage&q=segments%20of%20fast%20food%20industry&f=false

Oches, Sam (2011): Top 50 Breakdown by Market Segments, The top quick-serve and fast-casual brands in the nation.
<http://www.qsr magazine.com/print/35371>

Patsikas, S. (2002): The International Environment of the Enterprise and the New Global Economy Prof. Stelios PATSIKAS, PhD. Technical Education Institute, Piraeus, Greece Economy Informatics, no. 1/2002

Pereira, Mark A PhD - Kartashov, Alex I PhD - Ebbeling, Cara B PhD - Van Horn, Linda Prof PhD - Slattery, Martha L Prof PhD - Jacobs Jr, David R Prof PhD - Ludwig, David S MD (2005) Fast-food habits, weight gain, and insulin resistance

[http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(04\)17663-0/abstract](http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(04)17663-0/abstract)

Prentice, A.M., S.A. Jebb. “Fast Foods, Energy Density, and Obesity: A Possible Mechanistic Link,” *Obesity Reviews*, 2003, 4: 187-194.

Reidpath D.D., Burns C, Garrard J, Mahoney M, Townsend M (2002): An ecological study of relationship between social & environmental determinants of obesity, *Health and Place*, 8, 141-145

Revenue of the quick service restaurant (QSR) industry in the United States from 2002 to 2020 (in billion U.S. dollars)

<http://www.statista.com/statistics/196614/revenue-of-the-us-fast-food-restaurant-industry-since-2002/>

Sam-ang Seubsman, Matthew Kelly, Pataraporn Yuthapornpinit and Adrian Sleigh (2009): Cultural resistance to fast-food consumption? A study of youth in North Eastern Thailand *International Journal of Consumer Studies*, Volume 33, Issue 6, pages 669–675, November 2009

Schlosser, Eric, “Fast Food Nation: The Dark Side of the All American Meal”, Harper Perennial, January 2002.

Sena, Matt (2014): *Fast Food Industry Analysis 2014 - Cost & Trends, Fast Food Industry in 2014 at a Glance* by

<https://www.franchisehelp.com/industry-reports/fast-food-industry-report/>

Sifferlin, Alexandra (2013) *Menu Makeover: Is Fast Food Finally Making Impactful Changes?*

<http://healthland.time.com/2013/09/27/menu-makeover-is-fast-food-finally-making-impactful-changes/>

Sifferlin, Alexandra (2013) *Have it the Healthier Way: Burger King Reveals Low-Fat Satisfries*, <http://healthland.time.com/2013/09/24/have-it-the-healthier-way-burger-king-reveals-low-fat-satisfries/>

Spurlock, M., “Super Size Me,” Documentary Film 2004. Produced by The Con in association with Studio on Hudson.

Suttle, Rick Demand Media <http://smallbusiness.chron.com/fast-food-marketing-strategies-3408.html>, downloaded 2015.06.01

Statistics and facts about the Fast Food Industry

<http://www.statista.com/topics/863/fast-food/>

With Tastes Growing Healthier, McDonald's Aims to Adapt Its

Menu <http://www.nytimes.com/2013/09/27/business/mcdonalds-moves-toward-a-healthier-menu.html?adxnnl=1&adxnnlx=1402768982-TrzJ6V2jibh80my02kMgiA>

What is McDonaldization?

<http://www.mcdonaldization.com/whatisit.shtml>

CSOKOR FEKETE ORCHIDEÁKBÓL

GILLIAN FLYNN: *SHARP OBJECTS*

GULYÁS PÉTER

„Libraries are filled with stories on generations of brutal men, trapped in a cycle of aggression. I wanted to write about the violence of women.”

„Dark sides are important. They should be nurtured like nasty black orchids. So *Sharp Objects* is my creepy little bouquet.”

(Gillian Flynn: *I was not a nice little girl...*)

Gillian Flynn világhírré tett szert a *Gone Girl* megírásával (és különösen a könyvből készült film forgatókönyvének elkészítésével). E mű méltatása 2012 óta szakadatlanul zajlik, miközben az író nő korábbi regényeinek (*Sharp Objects*, *Dark Places*) kevesebb figyelem jutott. Az alábbi tanulmányban Flynn első művének az elemzésére vállalkozom,¹ és elsődlegesen arra a két határsértésre koncentrálok majd, amelyeket a regény teljességgel tudatosan visz végig. Azt kérdezem egyfelől, hogy milyen tétekekkel bír Flynn számára a női brutalitás ábrázolása (annak fizikai és mentális értelmében véve egyaránt); másfelől pedig hogy miként írja felül a *Sharp Objects* azokat a női szerepeket, amelyeket a horror² alapvetően felkínál karakterei számára.

¹ Flynn, Gillian: *Sharp Objects*. New York, Random House, 2013. (A regény eredetileg 2006-ban jelent meg. A továbbiakban SO rövidítéssel hivatkozom a mű e kiadására.)

² Nem tagadható, hogy önkényes az a döntés, amellyel a könyvet horrorként kezeltem, azonban legalább ekkora önkényt feltételezne thrillerként vagy krimiként tekinteni rá.

Egy hiányzó nyelv

Érdeemes Flynn önértelmezéséből kiindulnunk (még akkor is, ha, mint látni fogjuk, a regény maga gazdagabb interpretációs lehetőségeket rejt magában, mint annak szerzői értelmezése feltételezné). Az író így jellemzi önmagát a *Sharp Objects* kapcsán:³

Nem voltam jó kislány. Az egyik kedvenc nyári kikapcsolódásom az volt, hogy hangyákat gyűjtöttem, amiket aztán pókokkal etettem meg. Legkedvesebb benti szórakozásomat egy „gonosz Rosie néni” nevű játék jelentette, amelyben egy boszorkányszerű gyám szerepét játszottam, miközben az unokatestvéreim megpróbálták elmenekülni tőlem. [...] Máskor az jelentett örömet, ha soft-core pornófilmeket nézhettem lopott kábelcsatornákon (*cici, aztán fenék, aztán statikus zörej, megint statikus zörej, és újból cici!*) Ha pedig valamelyik babám rosszul viselkedett, egyszerűen lenyírtam a haját.

Ezeket az emlékeket Flynn azért idézi meg, hogy hangsúlyozza: miközben gyakran beszélünk a pubertáskorú vagy annál fiatalabb fiúk brutális megnyilvánulásairól és szexuális elhajlásairól, addig a lányok hasonló viselkedésmódzatainak megragadásától tartózkodunk. Mintha nem rendelkezni olyan nyelvvél, amely képes a lányok és a nők erőszakosságának leírására; holott Flynn szerint valójában sokkal ijesztőbb végignézni két lány verekedését, mint két fiúét – mert a lányok sokkal brutálisabban esnek egymásnak, mint a fiúk („*a girlfight is all teeth and hair, spit and nails*”). Ugyanez a brutalitás jellemezheti a női kapcsolatokat azok mentális szintjén:⁴

A nők belefónódnak egymásba. A legaggasztóbb, legbetegesebb kapcsolatok, amelyeket ismerek, a régi barátnők, de különösen az anyák és lányaik között állnak fenn. Rosszindulat, hátbatámadás, hamis támogatás, büntető jellegű elutasítás, szexuális féltékenység – egészen rettenetes látni azt, ahogyan nők akár hosszú éveken keresztül bántalmazzák egymást.

³ Flynn, Gillian: I was not a nice little girl... <http://gillian-flynn.com/for-readers/> Utolsó letöltés dátuma: 2016. március 7.

⁴ Uo.

Miközben tehát a női agresszivitás Flynn szerint rendkívül sajátos és brutális formákat ölt magára, a (populáris) kultúra jótékonyan (?) hallgat e formákról. Gyakran olvashatunk fagyos és érzelemmentes, esetleg számító nőkről, igazán gonosz és igazán sötét női karakterekkel ritkán találkozunk a regények oldalain. A *Sharp Objects* ilyen szempontból egyfajta kísérleti mű: olyan szöveg, amelyben „nincsenek kedves és jó nők”, hanem ehelyett a nőiség legsötétebb oldalával szembesít bennünket. Ha úgy tetszik, a regényt egyfajta végletekig vitt feminizmus hatja át azáltal, hogy ezt a sötét oldalt is a női lét integráns részeként értelmezi, nem pedig hallgat felőle.

Más kérdés, hogy e sötét női karakterekhez nem társul olyan egyértelműen a bűnösség kategóriája, mint azt talán hinnék vagy szeretnék. A *Sharp Objects* oldalain hiába keresnénk azt az ideológiai megnyugvást, amit a horror olyan gyakran felkínál számunkra:⁵ nem arról van szó, hogy ártatlanok küzdenek bűnösökkel, ahogyan arra sem nyílik mód, hogy egyértelmű különbséget tegyünk az áldozat és a bántalmazó személye között. Wind Gap városában a nők egyidejűleg agresszorok és elszenvedői az agresszióknak. Az elbeszélő, Camille betegségének egyik funkciója a regény világában pontosan e fogalmi keresztezettség megtestesítése; a harminc esztendő fűhős tizenhárom éves kora óta vagdossa magát, pontosabban szavakat hasít a bőrébe. Flynn ennek kapcsán így fogalmaz: Camille „egy személyben tölti be a kízó és a megkínzott, a bántalmazó és az áldozat szerepét.”⁶ E „végletesen magányos cselekvés” alapelve működteti ugyanakkor a város *társas* viszonyrendszerét is, amennyiben a regényvilágban minden jelentősebb karakter identitásának alapja a *valakitől való* bántalmazottság, kifejeződése pedig gyakran *valaki másnak* a bántalmazása. Flynn univerzumában az agresszív, brutális és bántalmazó nő nem a társadalmi és szimbolikus rendet *kívülről* fenyegető entitás (szemben például az *Ördögűző* című regény Sátántól megszállt kislányával), így a regény tétje nem is abban áll, hogy miként száll szembe e fenyegetéssel a rend valamely képviselője. Éppen ellenkezőleg: a bántalmazó nő, aki maga is a bántalmazásból születik, *határozza meg* azt a társadalmi rendszert, ami Wind Gap sajátja. A szörnyeteg, szemben az igazsággal, nem odaát van.

⁵ A horror és az ideológiai megnyugvás kapcsolatához ld. pl. Carroll, Noël: *The Philosophy of Horror Or Paradoxes of the Heart*. New York, Routledge, 1990. 195–205.

o.

⁶ Uo.

A női egzisztencia alapszituációja a regény világában

A *Sharp Objects* főhőse egy riporter, akit főnöke hazaküld szülővárosába, Wind Gapbe, hogy beszámoljon egy (később kettő) kislány meggyilkolásáról. Camille fél évvel azután, hogy önként vetette magát alá pszichiátriai kezelésnek, visszatér a városba; legmeghatározóbb gyermekkori emléke (az önhasítás mellett) testvérének, Mariannak a halála. A családot az édesapa elhagyta, Camille édesanyja pedig Marian halála után újraházasodott, és akkor, amikor Camille egyetemre járt, megszülte legkisebb gyermekét, Camille féltestvérét, Ammát. Camille a regény során újra megismerkedik a várossal és saját családjával.

Az olvasónak jellemzően az a benyomása támadhat, hogy a várost kizárólag nők lakják; a férfiak csak az emlékek szintjén léteznek (és igen gyakran valamely erőszaktevével emlékének kontextusában),⁷ vagy ha aktuálisan jelen vannak, teljességgel diszfunkcionális természettel bírnak. A nyomozó, akinek dolga lenne felderíteni a gyilkosságokat, a regény végéig nem ismeri ki magát a helyi viszonyok között.⁸ Az egyetlen, igazán részletesen megjelenített apa (Amma édesapja, Camille mostohaapja) semmiféle apai funkciót nem képes betölteni – ez, mint a későbbiekben részletezem, leginkább abban nyilvánul meg, hogy nem képes beékelődni Adora és a lánya közé, viszonyuk alakulását teljes egészében kívülről és tehetetlenül szemléli.

Wind Gap városában minden történés a nőktől indul ki és a nőkre irányul; a férfiak eszközök (bár ezt egyikük sem látja be önmagáról). A női karakterek egymáshoz való viszonya viszont, mint a könyv számos recenzense megjegyzi, leginkább a *toxic*, a mérgezett vagy mérgező szóval jellemezhető.⁹ A 13-14 éves korú kislányok isznak, drogoznak, (hiper)aktív szexuális életét élnek, és terrorizálják egymást: csípnek, rúgnak, harapnak, karmolnak, kapcsolatokat sabotálnak és destruálnak. Az ebből a kislánycorból már kilépett¹⁰ felnőtt női lakosság egy jelentős

⁷ Camille a szüzességét 13 éves korában veszítette el, amikor egymást követően több fiúval folytatott aktust.

⁸ A nyomozó olyannyira nem érti a várost, hogy sokáig nem is hajlandó arra gondolni, hogy a brutális gyilkosságokat esetleg egy nő követte el.

⁹ Vö. pl. Miller, Kara: *Sharp Objects By Gillian Flynn*.

<http://www.femalegazereview.com/post/45358133000/sharp-objects-by-gillian-flynn>

Utolsó letöltés dátuma: 2016. március 7.

¹⁰ E felnőtt lakosságnak csak egy igen kis része emlékezteti önmagát arra, hogy meglehetősen hasonlóan viselkedett, mint Amma és környezete. „Mi is meglehetősen vad dolgokat műveltünk, mikor alig voltunk idősebbek náluk.” (SO, 346. o.)

része pedig tudomást sem vesz minderről, mert leginkább annak kérdésével van elfoglalva, miért akarja a feminizmus arra kötelezni őket, hogy többek legyenek, mint anyák (egészen pontosan: többek, mint *terhes nők*, mert a karakterek gyakran azonosítják *az anyaságot a terhesség időszakával*, miközben a megszületett gyermekekről való gondoskodást csak másodlagos funkciónak tekintik – Adora éles kivételével).¹¹

Az elbeszélő a regény utolsó harmadában egészen rémisztő jellemzését adja a női létezésnek:¹²

Tényleg beteg volt az anyám? És Marian? És Amma? És én? Néha úgy hiszem, a betegség minden nőben ott gyökerezik, és csak a megfelelő pillanatot várja, hogy szárba szökkenhessen. Életem során rengeteg beteg nővel találkoztam. Nőkkel, akiket krónikus fájdalmak és örökké terhelő betegségek gyötörtek. Nőkkel *kóros állapotban* [women with *conditions*]. Persze a férfiak is eltörnek néha valamelyik csontjukat, fáj a hátuk, egyszer-kétszer megműtik őket, kiveszik a mandulájukat, csípőprotézist kapnak. A nők azonban *felemésztyödnek* [get *consumed*]. Ez nem is túl meglepő, ha belegondolunk, hogy milyen komoly forgalom halad át a női testen. Tamponok, hüvelytűkrök. Farkak, ujjak, vibrátorok – előlről, hátulról, szájba. A férfiak imádnak dolgokat dugni a nőkbe, nem igaz? Uborkák, banánok és üvegek, gyöngysorok, kihúzófilcek, öklök. Egy fiú egyszer belém akart tolni egy Walkie-Talkie-t. Nem hagytam neki.

A fenti idézet tükrében a nő szükségképpen beteggé válik, mert teste nem rendelkezik önállósággal; a női test mondhatni *arra van kitalálva vagy ítéltve*,¹³ hogy magába fogadjon valamit. A nő csapdahelyzetben létezik: ha nem fogad magába semmit, nem tekinthető nőnek (ahogyan az egyik mellékszereplő ki is mondja: „amíg nem éreztem magamban Mackenzie, a kislányom lüktetését, nem is voltam igazán nő”),¹⁴ ha pedig magába fogad, beteggé válik – nem pusztán a befogadás fizikai tényétől, hanem

¹¹ Vö. pl. SO, 214. o.: „[T]hat’s what women were made for, right? To bear children.”

¹² SO, 323–324. o.

¹³ Az elbeszélő egy ponton a saját kiszolgáltatottságát is egyfajta „ószövetségi istenítéletként” fogja fel. „Nem tudtam eldönteni, rosszul bántak-e velem. Richard, vagy a fiúk, akik elvették a szüzességemet, vagy bárki más. Sohasem védtem igazán a magam oldalát a vitákban. Szerettem a kifejezésnek az igazi ószövetségi rosszindulatát: *azt kapta, amit megérdemelt*. A nők néha tényleg azt kapják.” (SO, 274. o.)

¹⁴ SO, 213. o.

pontosan attól, hogy kizárólag testi integritásának feladásával, testének megnyitásával válhat nővé. A regény női karakterei ebből az egzisztenciális alapszituációból kiindulva, arra reagálva szervezik meg saját életüket és társas kapcsolataikat, amelyeket megfertőznek saját betegségük kiterjesztésével; a kulcsszereplők mindegyike pedig egy-egy stratégiát testesít meg e helyzet kezelésére. E stratégiák lényege a hatalmi kontroll kialakítása, de minden stratégia definíció szerint sikertelen, ugyanis, megismételve az eredeti csapdahelyzet paradoxonát, mindegyik önellentmondásba, esetleg önfelszámolásba torkollik.

Camille bőre

Camille esetében a kontrollt szolgáló stratégia kulcsa az, hogy szavakat hasít a saját bőrébe. E gyakorlatról a regényben a következők derülnek ki.

1. A vagdosást megelőző tünetek Camille kilencéves korában jelentkeztek, amikor szóról szóra lejegyezte *A farm, ahol élünk* című sorozat epizódjait. Az iskolában minden elhangzott szót kényszeresen rögzített a füzetébe.

2. Az, hogy a lejegyzékényszer áttevődött a papírról a bőrre, számos tényezővel magyarázható. Camille 13. születésnapján hosszan tartó betegség után elhunyt a húga (aki Camille emlékei szerint „belefáradt a haldoklásba”). Ennek az évnek a nyarán Camille „gyönyörűvé vált”: kislányból nővé érett, majd egy „olyan napon, ami óriási és üres volt, mint az ég” belevészte bőrébe az első szót: *Wicked* (gonosz, megátalkodott). Ekkor alakult ki a vágás szertartása:¹⁵

Emlékszem arra az érzésre, ahogy az a szó, kicsit kellemetlenül, ránehezedett a szeméremcsontomra. [...] Vágni, ahogyan egy gyermek vág képzeletbeli vörös vonalak mentén. Lemosni magamat. Mélyebbre vágni. Lemosni magamat. Fehérítőt locsolni a késre, és visszacsempészni a konyhába. Megkönnyebbülés.

A szó „nyomásával” kezdődő hasogatási folyamat tehát minden esetben hosszú, és az is előfordul, hogy Camille bizonyos szavakat, amelyeket obszcénnek ítél, később *kijavít* a bőrén (a *count*-ot *can't*-ra, a *clit*-et *cat*-re stb.) Magának a folyamatnak az indítéka a konkrét esetekben a kérdéses

¹⁵ SO, 97. o.

„nyomástól” való megszabadulás; átfogó értelemben pedig az elbeszélő így fogalmaz:¹⁶

Számomra csak az világos, hogy a vágástól biztonságban éreztem magam. A vágás: bizonyíték / bizonyosság volt [it was proof]. A gondolatokat és a szavakat foglyul ejtettem ott, ahol követni tudtam őket.

3. Sem Camille, sem a terápiájával megbízott személyek számára nem érthető, hogy miért pont azokat a szavakat vési magára, amelyek végül egész testét beborítják. A szavak, amelyeket Camille említ, például a következők: *cook, cupcake, kitty, curls, baby doll, harmful, anxious, petticoat, nurse, I* stb. Érdekes ugyanakkor, hogy e teljességgel összefüggéstelen szavak mégis kapcsolódnak valamiként egymáshoz, de konfliktusos jelleggel:¹⁷

Néha hallom, ahogy a szavak civakodnak egymással a testemen át. A vállamról a *bugyi* ráförmöd a *cseresznyére* a jobb bokám belsején. A nagylábujjam aljáról a *varrni* tompa fenyegetéseket szór a *baba* felé, a bal mellem alá.

A szavaknak ezt a veszekedését Camille úgy tudja elhallgattatni, ha az utoljára magára karcolt szóra, az *eltűnnire* (*vanish*) gondol.

4. Camille akkor hagyta abba önmaga vagdosását, amikor már nem maradt több szónak hely a testén (egyedül a nyaka egy bizonyos területét óvta meg és az arcát). Ezt követően fordult orvoshoz (így annak az indítéka sem teljesen világos, hogy miért vonul be a pszichiátriára: azért, mert meg akar gyógyulni, vagy azért, mert nincs több hely a testén, a vagdosási kényszer viszont megőrződött).

A hasogatás e mozzanatai önmagukban és együtt is nehezen értelmezhetőek, az első igazi kérdés ugyanakkor nem is az, hogy miért az *adott* szavak szerepelnek Camille testén, hanem az, hogy miért öltik szavak formáját *egyáltalán* a vágások. A szavak, hogy a Lacanon nyugvó társadalomelmélet fogalmait kölcsönözzük,¹⁸ a szimbolikus rend megnyilvánulásai. Azáltal nyerjük el (Lacan szerint egyébként)

¹⁶ SO, 100. o.

¹⁷ SO, 99. o.

¹⁸ Ennek az elméletnek az egyik legvilágosabb kifejtéséhez ld. Elliott, Anthony – Lemert, Charles: *Introduction to Contemporary Social Theory*. New York, Routledge, 2014. 153–170. o.

illuzórikus identitásunkat, hogy bizonyos szavakat (például az *én-t*) magunkra vesszünk.¹⁹ A szimbolikus rend a szavakon keresztül nehezedik ránk, azok által követel igazodást tőlünk önmagához. Ez az igazodás sohasem mentes a konfliktusoktól: egyrészt a szavak jelentése nem horgonyozható le egykönnyen, tehát nem teljesen világos, hogy *minek* kell megfelelnünk (azonban meg *kell* felelnünk), másrészt pedig az egyes szavak mögé foglalt elvárások egymásnak is ellentmondhatnak. Camille teste mintegy láthatóvá teszi a szimbolikus rendet, a hasogatás szertartása pedig szó szerint megtestesíti a megfelelés folyamatát: az elbeszélő bőre egy nyelvet jelenít meg, amely egy gyakran önmagának is ellentmondó elvárás-sokaságként nehezedik ránk (ezzel magyarázható, hogy a szavak „összevesznek” egymással az elbeszélő bőrén).

Camille szavakat hasít a bőrébe, *tehát van*. Létezését az édesanyja gyermekkorában (és azt követően is) folyamatosan kétségbe vonta, amennyiben minden figyelmét az *állandóan* beteg és haldokló húgának szentelte vagy később a lány emlékének (ezt a viselkedését pedig azzal magyarázza, hogy Camille, Mariannal ellentétben, nem hagyja önmagát ápolni). Igen érdekes ugyanakkor, hogy a vagdosás akkor kezdődik, amikor Camille létezését a környezete nagyon is elismeri (mert a teste gyönyörűvé válik). Ez a típusú elismerés azonban, pontosan mert a női test fent részletezett értelmezéséhez kötődik, invazív természetű: az elbeszélőt az édesanyja is (aki Mariannhoz hasonlóan folytonosan gyógyszerekkel tömné), majd a közösség többi tagja is csak akkor hajlandó létezőként elismerni, ha Camille megengedi, hogy a testébe hatoljanak. Ezt a kiszolgáltatottságot pedig az elbeszélő azzal ellensúlyozza, hogy önmaga hasít a pengével saját testébe, aminek következtében ráadásul egy idő után ellehetetleníti bármiféle intim

¹⁹ Lacan szerint az identitás nem magától adódó jelenség (szemben azzal, amit bizonyos politikai ideológiák állítanak); az identitás minden esetben esetben historikus jellegű, tehát a szubjektum (időleges) rögzülése történeti jellegű folyamat. E történetet így is jellemezhetjük: „A Lacan-féle szubjektum a humanista szubjektum fordítottja. Nem egy identitással rendelkező entitás, hanem egy alapvető hasadás helyén keletkező lény. Az identitás, amely látszólag a szubjektum sajátja, valójában nem más, mint káprázat, ami akkor keletkezik, mikor a szubjektum, mások megfigyelésével azonosulva, képet alkot saját magáról. A kisgyerek csak azért tudja kimondani, hogy „I” [én] vagy „me” [nekem / engem], mert másoktól, máshonnan – az őt észlelő és megnevező világból – elsajátította ezeket a megjelöléseket.” Mitchell, Juliet: Jacques Lacan és a női szexualitás. Fordította Vajda Róza. *Thalassa*, 1996 / 1. 53 – 76. o. 57. o. Lacan egyik, viszonylagosan követhető szövege a szimbolikus rend kapcsán: Lacan, Jacques: L’instance de la lettre dans l’inconscient. In: *Uő: Écrits*. Tome 1. Paris, Éditions du Seuil, 1999. 490–526. o.

kapcsolat kialakulását. A vagdosás tehát valóban hasonlatos Descartes *cogito*-érvéhez, mert ugyanazt a kettős funkciót tölti be, mint az „én vagyok, én létezem” kijelentés evidenciája: egyrészt biztosítja a létezés bizonyosságát, másrészt pedig annak autonómiáját – a létezés e típusú bizonyossága a maga brutalitásában nem külső forrásból, hanem az elbeszélőtől magától ered. Camille létbizonyossága mégis önfelszámoló létbizonyosság: létezésének alapja éppen önmaga létezésének felszámolása.

Adora gyógyszerei

Camille tehát úgy birkózik meg a nőiség regénybeli alapszituációjával, hogy önmaga válik a behatolás alanyává és tárgyává. A másik két női karakter azonban nem önmagán, hanem másokon keresztül kontrollálja létezését. Az elbeszélő és Amma édesanyja, Adora számára a stratégia kulcsa a *gondoskodás*. Adora mindenekelőtt azért szeretne anya lenni, hogy kislányai olyan kislányok lehessenek, mint amilyen ő maga nem lehetett (az édesanyja ugyanis ahhoz hasonlóan tagadta meg a vele való foglalatosságot, ahogyan ő is megtagadja Camille-t, bár eközben Camille-t vádolja azzal, hogy olyan, mint egy elhidegült anya). Ennek elsődleges megnyilvánulása a regényben pedig az, hogy Adora kívánja irányítani, mi az, ami a lányok testébe kerül, és mi az, ami távozik onnan: elgondolása szerint minden kislány beteg, és ő született e betegség gyógyszeres kezelésére. Hangsúlyozandó, hogy *kezelésről*, és *sohasem gyógyításról* van szó: abban a pillanatban ugyanis, hogy gyógyultnak nyilvánítunk valakit, a továbbiakban feleslegessé válik a róla való gondoskodás; a kezelésnek definíció szerint lezárhatatlannak kell lennie, hogy a benne kifejeződő kontroll örökké fennálljon.

Ennek megfelelően Adora betegségeket *teremt és tart fenn* azért, hogy legitimálja saját létezését. Mariann betegessége és halála pontosan erre vezethető vissza: Adora megbetegítette őt, hogy ápolhassa, mégpedig azért, hogy a tökéletes anya szerepében tetszelegessen a világ előtt: az orvos „azt mondta, egy igazi angyal vagyok, és bár mindenkinek olyan anyja lehetne, amilyen én vagyok”. Mariann végül belehal a gondoskodásba, de a gyásznak ugyanúgy megvan a maga másodlagos jutalma, mint a betegségnek:²⁰

²⁰ SO, 380. o.

Marian meghalt. Nem tudtam leállni. Fogytam 12 fontot, csont és bőr vagyok. Mindenki hihetetlenül kedves. Az emberek csodálatosak tudnak lenni.

Ha innen tekintjük, Amma azért jön a világra, hogy Marian pótlékként lépjen fel (ha Camille ehhez túl hideg), és hogy egyfajta kísérleti szervezatként létezzon, amelynek esetében a betegség talán tovább fenntartható anélkül, hogy megölnénk azt. A stratégia önellentmondása ebben az esetben is világos: az anya szerepének betöltése beteg kislányokat követel, akiket gondozni lehet, azonban e gondoskodás felszámolja azt, akin keresztül az anya létezése bizonyossá válik: a lányt.

Bár Camille vagdosása és Adora gondoskodása ugyanazt a funkciót töltik be, jelentős különbségük abban áll, hogy Adora stratégiája nem önmagára korlátozódik és ráadásul fennáll a veszélye, hogy az mások számára rendkívül csábítóvá lesz: mind az e stratégiának való alárendelődés, mind pedig annak egyfajta megisméltése vonzó lehetőségként tűnik fel a regény egy-egy pontján. Camille azt követően, hogy belátja, vélhetően az édesanyja ölte meg Mariant (és esetlegesen a két másik kislányt), először nem leleplezni akarja Adorát, hanem megfelelni az elvárásainak.²¹

– Elég már, Anya.

– Nem, nem elég. Engedd, hogy gondoskodjam rólad, Camille. Csak egyszer, hagyd, hogy szükséged legyen rám [just once, need me].

Fejeződjön be. Fejeződjön be minden.

– Rendben, csináld – mondtam.

Camille ugyanis felismeri, hogy önfelszámolása teljessé válhat az Adórának való alárendelődéssel: olyan gondoskodást keres, amely képes meggyilkolni.

Adora stratégiájának a megisméltése is csábító. Az elbeszélő a regény végén rémületen ismeri fel édesanyja nem szűnő jelenlétét, amikor Ammát ápolja:²²

Kiszórtam két aszpirint a tenyerembe, aztán visszadobtam őket a dobozba, majd megint a tenyerembe ütöttem mindkettőt. Csak

²¹ SO, 374. o.

²² SO, 384–385. o.

néhány tableta – olyan könnyű beadni. És aztán? Szeretnék majd újra és újra beadni neki valamit? Gondoskodni szeretnék róla, a beteg kislányról? Megrázó és kóros felismerés szaladt rajtam keresztül, mikor Amma felnézett rám: *Any a köztünk van.*

Hasonlóan rémült kérdéssel találkozunk a szöveg lezárásában:²³

Vajon csak kedvességből gondoskodtam Ammáról? Vagy azért szerettem gondoskodni róla, mert bennem is jelen van Adora betegsége? A kettő között vergődöm, különösen éjjel, amikor a bőröm lüktetni kezd.

Adora stratégiájának öröklődése nem annyira genetikai, mint inkább hatalmi kérdés. A gondoskodás alternatívája a hatalmi csábítás alternatívája, és Camille a regény végére szembesül azzal a kérdéssel, hogy vajon képesek vagyunk-e egyáltalán olyan társas kapcsolatokat létesíteni a nőiség fenti alapszituációjából kiindulva és azon felülemelkedve, amelynek végső indítéka nem valamilyen hatalmi önkényben és önigazolásban keresendő (tehát: képesek vagyunk-e egyáltalán szeretni).

Gillian Flynn önértelmezése során azt állítja, hogy a Grimm-mesék boszorkányairól mintázta Adora alakját. Adora valóban megmérgezi a gyerekeket, és bizonyos értelemben elfogyasztja őket, mindezt azonban azért teszi, mert örökké anya kíván maradni; nem hajlandó elfogadni a gyermekek részéről semmilyen szeparációs törekvést. Adorának családjában sohasem létezett olyan apa, aki támogatta volna a gyermek leválasztódását az anyáról: Alan, Amma édesapja csak külső szemlélője, sőt támogatója Adora cselekvéseinek, és csak annyiban vesz részt Amma nevelésében, hogy vásárol neki bútorokat a babaházához.

Amma babaháza

A szeretet alternatívája Amma számára nem merül fel (bár a *love* szót rengeteg különféle kontextusban használja), elsősre azonban, legalábbis Adora számára, tökéletesen megfelel annak, amiért egyáltalán létezik: Marian szerepébe lép, és felkínálja önmagát a gondoskodásnak. Ennek azonban hatalmas ára van. Amma Camille tökéletes ellentéte abban az értelemben, hogy nem önmaga, hanem mások bántalmazására van

²³ SO, 394. o.

kikapcsolhatatlan igénye. Egy együtt átmulatott este után a két nővér így beszélget:²⁴

– Camille? – a hangja halk volt, kislányos és bizonytalan. – Ugye te is tudod, vannak emberek, akik azt mondják, muszáj, hogy bántsanak másokat, mert ha nem, annyira bénák, hogy nem is éreznek semmit?

– Hm.

– És mi van, ha éppen fordítva van? – suttogta. – Mi van, ha éppen azért bántasz másokat, mert annyira jó érzés? Mintha csilingelne a tested, mert felkapcsolva hagytak benne valamit; és semmi sem csaphatja le a kapcsolót, csak az, ha másokat bántasz. Mit jelent ez?

Úgy tettem, mintha aludnék. Mintha nem érezném, ahogyan az ujjai újból és újból végigsimítanak az *eltűnni* szón a nyakamon, hátul.

Camille létbizonyosságának alapja önmaga bántalmazása; Adorée a gondoskodás; Amma viszont azáltal van, hogy másoknak árt: „I hurt. [...] I love it!”²⁵ A bántalmazás: hatalom. Amma gyakorlatilag egy kislányokból álló terrorszervezetet épít maga köré, amit egy Machiavellitől származtatott alapelvvel tart fenn és működtet: „Safer to be feared than loved.”²⁶ A hatalmi kontroll iránti megszállottság ugyanakkor mintha ellentétet alkotna Amma más szokásos viselkedéseivel: nem teljesen világos ugyanis, hogy miért szolgáltatja ki magát szexuális értelemben véve a város fiúlakosságának, egészségügyi tekintetben pedig édesanyjának. Öndefiníciójának kulcsszövegében erről így nyilatkozik:²⁷

– Anya szeret gondoskodni rólam.

– Nagyszerű.

– Az a különös – mondta Amma – hogy miután gondoskodik rólam, mindig kívánom a szexet.

²⁴ SO, 298. o.

²⁵ SO, 292. o.

²⁶ SO, 290. o.

²⁷ SO, 288. o.

Hátulról felhajtotta a szoknyáját, felvillantotta rózsaszín bugyiját.

– Amma, nem kellene hagynod a fiúknak, hogy ilyesmit csináljanak veled. Mert ők csinálják veled, nem te velük. A te korodban ez még nem kölcsönös.

- - ha hagyod az embereknek, hogy csináljanak veled valamit, valójában te csinálod velük. [...] Tudod, mire gondolok? Ha valaki elcseszett dolgokat akar művelni veled, és te hagyod, őket teszed még elcseszettebbé. És akkor te irányítasz. Már ameddig meg nem őrülsz.

A szöveg először is párhuzamba állítja Adora gyógyszerelési kényszerét a fiúk szexuális elvárásaival; másodszer pedig rávilágít: az, hogy Amma látszólagosan kiszolgáltatja magát e kényszereknek és elvárásoknak, valójában hatalmi pozícióba helyezi őt. Amma tisztában van azzal, amit Camille is megtapasztal: csak úgy lehet valaki, ha hagyja, hogy beléhatoljanak (akár gyógyszerekkel, akár másutt), ám pontosan úgy fordítja visszájára e szituációt, ahogyan Hegelnél egyszer csak a szolgáló válik úrrá, mert az utóbbi uralma csak az előbbin keresztül létezhet.

Amma tehát megengedi a világnak, hogy felnyissa a testét, cserébe azonban követelése is vannak. Kedvenc szórakozása egy babaház berendezése, ami Adora házának pontos mása, és ha szülei nem veszik meg az elvárásainak megfelelő bútorokat, hirtelen megvonja tőlük annak örömét, hogy gondoskodjanak felette. Ehhez hasonlóan: hagyja Ammának azt, hogy gyógyszerekkel kezelje, cserébe viszont kizárólagosságot követel. Ez a követelés vezet a két kislány halálához.²⁸

– Az elején még a barátaim voltak – mondta végül, lesütött szemekkel. – Jól szórakoztunk, az erdőben rohangáltunk. Vadak voltunk. Együtt bántottunk. Egyszer megöltünk egy macskát. Aztán ő – mint mindig, most sem ejtette ki Adora nevét – elkezdett érdeklődni utánuk. Soha semmi nem lehetett az enyém. Már nem az én titkaim voltak. Folyton átjöttek. Elkezdtek kérdezgetni a betegségeről. Tönkre készültek tenni mindent. És ő észre sem vette.

Amma tehát „hagyta Adorának hogy megbetegítse, cserébe pedig megkérdőjelezhetetlen szeretetet és lojalitást” várt el. Mivel a két kislány

²⁸ SO, 392. o.

íránt Adora is elkezd érdeklődni, Amma csapatának segítségével megsemmisíti őket: mindkét kislányt megfojtja (miközben a többiek lefogják), és mindkét kislánynak kihúzza néhány fogát, amit aztán a babaház egyik szobájának padlójába épít be, hogy így imitálja Adora hálójának elefántcsont padlózatát. Cselekvéseire végül nincs magyarázat azt a tényt leszámítva, hogy „Amma élvezte, ha bánthat”.²⁹

A horror és a nő

A horror műfaja legalább annyira rászorul a nőre, mint amennyire Adorának szüksége van Ammára, azonban Gillian Flynn regényvilágában ez az uralmi viszony is kifordul önmagából. A horrornak először is azért (volt) szüksége a nőre, mert kellett valaki, akinek a vámpír kiszívja a véré, vagy akit a láncfűrészes mészáros húskampóra tűz. A horror műfajában a nő nagyon gyakran áldozat (és minél kihívóbb az öltözködése és a viselkedése, minél inkább tudatában van saját testének, annál valószínűbb, hogy mészárszékre juttatják). A visszafogottabb (szexuálisan inaktív, konzervatívabb) hölgyeknek más sors is juthat: a *final girl* szerepe,³⁰ azé a nőé, aki a mészárlás végén talpon marad, és esetleg le is győzi a gyilkost (jellemzően ugyanazzal a fegyverrel, amit a gyilkos maga is használ).

A *Sharp Objects*ben azonban nincsenek pusztán áldozatok. Még a két (a regény végére három) meggyilkolt kislány sem testesíti meg az áldozat „ideáját”: nem sugárzóan ártatlan, életteli, loknis teremtményekről van szó, hanem, a regény többi karakteréhez hasonlóan, agresszív, másokat brutálisan bántalmazó lányokról. Ehhez hasonlóan: bár Camille (és, megjegyzem, Adora és Amma is) életben marad a végén, győzelemről és menekülésről ebben a regényvilágban nagyon nehéz beszélni. Amma letartóztatása után Camille felvágja az utolsó épen maradt bőrfelületet is a hátán, és az arcát is felhasogatná, ha nem akadályozná meg a szerkesztője és felesége, akik idővel az apjává és az anyjává lépnek elő, és *gondoskodnak* róla. A *final girl* ebben a regényben: teljességgel tehetetlen.

²⁹ SO, 393. o.

³⁰ A *final girl* fogalmához ld. Clover, Carol J.: *Her Body, Himself: Gender in the Slasher Film*. In: Janovich, Mark (ed.): *Horror. The Film Reader*. London / New York, Routledge, 2002. 67–76.

A szörnyeteg pedig, úgy tűnik, lokalizálhatatlan. Egyrészt a férfiak már-már a nevetségességig tehetetlenek a regényben, így arra sem pályáznak sikerrel, hogy szörnyetegek legyenek. Másrészt Adora elvileg megtestesíti azt, amit Julia Kristeva és Barbara Creed nyomán „*monstrous feminine*”-nek, „rettenetes nőinek” neveznek a szakirodalomban.³¹ Azt a női szörnyeteget tehát, ami azáltal válik szörnyeteggé, hogy nem hagyja a gyermeknek, hogy elszakadjon tőle, hanem uralkodni kíván felette mindhalálig (jellemzően ilyen a *Carrie*-ben a boszorkánylány édesanyja). Míg azonban Marian (és talán Camille) szempontjából Adora ténylegesen szörnyeteg, addig Amma felől tekintve maga is áldozat, a hatalmi manipuláció áldozata. A fogakból és lenyírt hajból babaházat berendező Amma pedig nem fenyegeti a társadalmi rendet, hanem *teljességig* viszi azt, amikor az említett csapdahelyzetből, a testi-lelki kiszolgáltatottságból úgy tör ki, hogy vállalja azt és közben másokat gyűr maga alá. Amma nem felhasítja a rendet, hanem *visszatükrözi* azt.

Innen nézve azonban a szörnyeteg mégis megragadható: a szörnyeteg maga az a rend, amely csakis agresszív önkonstitúciós eljárások alternatíváját engedélyezi. Ez a rend ég Camille bőrén; ez a rend fejeződik ki Adora gyógyszereiben és ennek a rendnek a kiteljesítése az, ahogyan Amma gyilkol. Ugyanennek a rendnek a csődje fejeződik ki abban is, hogy a regény karakterei nem kategorizálhatóak tisztán, tehát a szöveg metasztípe mintegy bírálja azt a műfajt, amibe a szöveg egyébként illeszkedik. A regényben egyetlen kérdést leszámítva mindenre választ kapunk, világossá lesz, hogy miért történtek bizonyos események, milyen motivációk vezérelték a karaktereket. A legfontosabb kérdés azonban nyitott marad: létezik-e bármi e motivációkon túl? Létezik-e bármi a hatalmon kívül?

³¹ Vö. Creed, Barbara: *The monstrous-feminine. Film, Feminism, Psychoanalysis*. New York, Routledge, 1993.

Irodalomjegyzék

Carroll, Noël: *The Philosophy of Horror Or Paradoxes of the Heart*. New York, Routledge, 1990.

Clover, Carol J.: *Her Body, Himself: Gender in the Slasher Film*. In: Janovich, Mark (ed.): *Horror. The Film Reader*. London / New York, Routledge, 2002. 67–76.

Creed, Barbara: *The monstrous-feminine. Film, Feminism, Psychoanalysis*. New York, Routledge, 1993.

Elliott, Anthony – Lemert, Charles: *Introduction to Contemporary Social Theory*. New York, Routledge, 2014. 153–170. o.

Flynn, Gillian: *Sharp Objects*. New York, Random House, 2013. (A regény eredetileg 2006-ban jelent meg. A továbbiakban SO rövidítéssel hivatkozom a mű e kiadására.)

Flynn, Gillian: *I was not a nice little girl...* <http://gillian-flynn.com/for-readers/> Utolsó letöltés dátuma: 2016. március 7.

Lacan, Jacques: *L'instance de la lettre dans l'inconscient*. In: *Uó: Écrits*. Tome 1. Paris, Éditions du Seuil, 1999. 490–526. old.

Mitchell, Juliet: *Jacques Lacan és a női szexualitás*. Fordította Vajda Róza. Thalassa, 1996 / 1. 53 – 76. o.

INTERNAL AUDIT OF LOGISTICS COSTS IN COMPANIES

TATJANA HORVAT, PH.D.

University of Primorska
Slovenia

ALFONZ ANTONI, PH.D.

Budapest Metropolitan University
Hungary

Abstract

The purpose of the paper is to implement the framework for the internal audit assignment in providing assurance on the adequacy of the logistic costs of the company. The logistic costs could be in average almost 10% of the sales of the company. The biggest direct logistic costs are transportation costs, warehousing costs and the cost of inventories. The internal auditor should follow the detailed procedure of the audits. The auditing of logistic costs ensures that the company avoids hidden costs and frauds and uses proper internal controls. The internal rules, financial plans and internal controls in monitoring logistic costs assure that these costs are used in that extent and for such purposes as it planned.

Key words: internal audit, logistic costs, internal control, COSO II

Introduction

The role of the internal auditor is to give a management an assurance that financial reports are reliable, operations are effective and efficient and the performance is applicable with laws and regulations. Regarding this the company will achieve its objectives and create value.

Internal auditor's obligation is to respect Internal Audit Standards, issued by the Institute of Internal Auditors (IIA). As stated by the International Audit Standard No. 2120, the internal audit is to provide an assessment of risk exposure, related to managing, operation and information systems, in

connection with reliability of financial reports, efficiency of operations, efficiency of operations, protection of property and compliance with laws and regulations, and also the company's policies, procedures and standards.

After the adoption of the International Standards on Auditing, the concept of internal auditing is no longer limited to checking accounting records and tax returns of the audited entity (Mitrovic, 2015). Audit has become a multi-profiled activity, and nowadays includes analysing costs, financial activities, studying the internal control systems, assessing risks related to the application of information technologies, analysis of risks and their influence of financial reporting, etc (Mitrovic, 2015).

The purpose of the paper is to implement the framework for the internal audit assignment in providing assurance on the adequacy of the logistic costs. This adequacy is assured with internal controls in monitoring logistic costs. On the basis of theoretical aspects, regulations, trainings and counselling interviews with internal auditors we will prepare guidelines for the preparation on internal audit assignment on logistic costs.

We will present the steps of the internal audit assignment, to review whether the company have internal controls in monitoring the logistic costs.

1. Logistic costs

We believe that the internal auditors give lack of attention in the review of logistics costs and risks which arise as effect of these costs. Various studies indicate that the logistical costs in the company are very high. Average logistics costs represent 12 to 15 per cent of global gross domestic product, on a global scale it is 3000 billions of euro (Kramar, 2006). In the US, for example, companies spent 554 billion dollars on transportation, 332 billion dollars for the storage and inventory costs and more than \$ 40 billion for administration and communication, which is for managing logistics process-a total of 921 billion dollars (Stock, Lambert 2001, p. 5). For comparison, the total expenditure of transport in the European Union amounts to approximately EUR 1,000 billion (Kramar, 2006). The Research conducted by Herbert W. Davis (2014) showed that logistics-related costs for the average company make in 2014 almost 10 % of sale and they increased by 11 % from 2013 to 2014.

Logistic costs can be classified as funds, which are designed or are intended to achieve the objectives (Horngren 1991, 25). Profession defines the term of cost as a money or monetary value of compensation, which is intended for goods or services, by which a legal entity should be provide their current benefits or benefits in the future (Hansen 1992, 25). With knowledge of the costs, legal entity formed information, which are fundamental for inventory valuation and measurement of income statement , further decision-making and planning process and to exercise control over individual point of responsibilities (Durry, 1994).

According to the prescription costs are divided into direct and indirect costs. Various authors claim that the direct costs are ones who are directly attributable to the individual product / service or organizational unit. It can be attributed directly to carrier of costs. Indirect costs are those who, are involved in the creation of a single unit of products / services, but also support other products or units and can not be directly attributed to a particular product / service or organizational unit (Kavčič, 2010). They are affiliated with several cost centers and have to be distributed with the relevant keys. The problem of indirect costs in the company's operations reflected in the calculation of the price of the product, when we want to find out how much the production of a certain product costs (Kavčič, 2010, 26)

Direct logistic costs could be grouped into the following categories:

- Transportation costs
- Warehousing costs
- The cost of inventories
- Staff costs
- Administrative costs and
- Other costs.

According to research of Herbert W. Davis from 2014, largest share of total logistics costs represent transportation costs (up 47%), warehousing costs (up 24%), inventory costs (21%), and the rest are administrative and other costs.

Indirect logistics costs can be seen in the following business functions:

- purchase,
- sales,
- production,
- research and development,

- finance and accounting,
- human resources and
- information function.

Any management is responsible for the legality of operations and regard to this with the prevention and detection of business, which is non-compliant with legal norms. Management in doing so can help with the following policies and procedures (Koletnik in Kolar 2008, pp. 110–111):

- monitor regulatory requirements and provides methods that enable compliance with legal regulations;
- caring for proper arrangement and operation of internal control;
- develops, publishes, and respect a code of business behavior of all employees in the company;
- providing staff development and an understanding and respect the code of behavior;
- monitor compliance with the code of business behavior and disciplinary action against employees who do not abide;
- employ appropriate expert to assist in setting up and monitoring of the prescribed solution;
- caring for an updated list of important rules and interpretations that must to be respected in the business.

Laws and rules are these, for example:

- Legal rules and regulations: Laws and related regulations such as principles of foreign trade, ...)
- The internal rules and policies: internal policies, financial plan of logistic costs, strategic plan of logistic costs, contracts, ...

The monitoring of logistic costs by the company ensures that the company avoids hidden costs. The internal rules and financial plans for monitoring logistic costs assure that these costs are used in that extent and for such purposes as it planned.

In the following we will develop the audit procedure for logistic costs.

2. Scope and objectives of internal audit

Before we start internal audit assignment the internal auditor should determine the scope of internal audit. As the scope of internal auditing can be defined (Rules on the Internal Audit in direct spending units of budget RS, 2011):

- a) investigation and evaluation of adequacy, effectiveness and quality of the internal control system,
- b) providing reliable and creditable information,
- c) ensuring compliance with policies, plans, laws and regulations,
- d) protection of property,
- e) providing efficient and effective use of resources,
- f) achieve the aims and objectives relating to operations and programs and the continuous improvement of the implementation of basic business functions of the organization.

As the purpose of the internal audit of logistic costs we use definitions and subjects in the preceding paragraph. Especially we can expose: providing reliable and creditable information in monitoring logistic costs and effectiveness and quality of the internal control system of logistic costs.

We can say that objectives are deriving from the purpose. In our assignment the objectives of the internal audit engagement are:

- to verify whether there are the existing internal control in a company in the process of monitoring logistic costs we should determine whether internal controls:
 - to ensure that all logistics events are recorded in business books of cost,
 - to ensure that all recorded logistics operation events also happened,
 - to ensure that all logistics transactions are properly authorized and carried out in the context of the business,
 - to ensure that all transactions are correctly recorded in the accounting records;
 - to lower risks of frauds in connection with logistic costs,
 - to ensure that logistics costs are result from an economical and legitimate businesses;

- whether internal controls are effective and efficient so that key risks are controlled; and
- to provide an independent opinion on the monitoring activities of the logistic costs of the company.

3. Planning of internal audit

Planning of internal audit is carried out at three levels. At the first top-level internal auditor is engaged in the strategic planning of development of internal audit in the company, at mid-level determines what it will be audited and how it will be deployed its capabilities in the areas of auditing, and at the lowest level, planning the layout of their work within the audit task (Chambers, 2004, p. 56).

Accuracy of defined areas of auditing and audit objectives is increasing, as far as possible when we move from strategic planning to the annual planning. However, it is the most precise in the planning of individual audit engagement. Besides the plans for the interim period, the responsible internal audit manager, for the revised scope or revised task, made even Implementation Plan for a particular audit's task (Koletnik, 2007, p. 153). It is a detailed plan of works that the members of the internal audit group carried out in a particular audit assignment (Koletnik, 2007, p. 153). As follows from Standard 2200 - Engagement Planning, internal auditors must develop and produce a plan for each engagement inside the assignment, including its objectives, scope and time and resource allocations.

When planning the internal audit assignment, internal auditors should take into account the International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing (Standard 2201). It means, the internal auditor should consider:

- objectives of the activity to be reviewed and the means by which to control execution;
- significant risks to the activity, its objectives, resources, and operations and ways of which retains the potential impact of the risk to an acceptable level;
- adequacy and effectiveness of the organization's risk management and their compared with the control framework or model;
- opportunities for significant improvements to the organization's risk management and its control.

Planning of internal audit tasks comprising the following steps:

- obtain basic information about the audited company or the auditee;
- recognize business policies, objectives and organization of the company and to carry out an initial assessment of business risks at the company level;
- recognize and done an initial assessment of significant risks at revised field (= a unit of Audit) and existing ways of their control;
- set targets for internal audit task;
- develop a roadmap to the audited task (Koletnik, 2007, p. 186).

No matter, whether the company has an internal audit department or the internal audit was outsourced, it is necessary to have an internal audit Strategic plan, that means what will be audited in the coming years. After that, we check our capacity, how many auditors is available and what are the costs of auditing. Then we focus on a specific internal audit task in this case to an internal audit of the legality of financing.

In order to conduct the internal audit assignment, the company has to be done the following:

- Describe how the financing process is carried out, while keep in the forefront the fact that we are interested in the legality of the various stages of the process of financing of the company, but not all matters.
- What are the risks in the process of financing and
- Develop a plan to provide the internal audit engagement.

Well prepared work program of the internal audit assignment (Vezjak, 2011, p. 11):

- gives a general overview of the work that will be carried out and facilitate understanding of the audited entity;
- provides evidence that the work was properly planned;
- offers a document for review by management;
- gives an assurance that all risks are adequately treated;
- assists in monitoring of the work;
- governs and connects the audit.

3.1. Planning of internal audit assignment: Work programme

Engagement work program is a document that lists the procedures to be carried out in the business to realize his plan (the International Internal Audit Standards, 2013, p. 19).

The work program can be divided into introductory, main and final part. The introductory section contains basic information about the internal audit assignment, namely the type of internal audit (regular, irregular), labeling, name and surname of performers, subject of internal audit, the aim and audit procedures.

The central part contains:

- management objectives (questionnaire)
- audit procedures,
- assessment of the adequacy of existing internal controls (key controls are operating effectively: yes, no, partially)
- types of materials
- notes of the internal auditor.

The final part of the work program contains a summary of the findings.

3.2. Planning of internal audit assignment: Risk assessment

The internal auditor should plan and describe the key risks within the scope of the audit.

Initial assessment of risks for the legality of financing activities of company is carried out by using:

- risk model,
- risk matrix and
- using COSO II methodology.

Risks in the risk matrix are assessed in terms of likelihood and impact, whereby the assessment of likelihood (the probability) of a particular event is low, medium or high. While the assessment of impact (consequences) of individual risk / event is expressed as low, moderate or significant impact.

When assessing the risks and impacts (consequences) of risk in logistic costs the internal auditor could use the following options:

- a) the probability of the risk:
- high probability means probability / event occurs more than once a year;
 - a medium probability means probability / event occurs once in a period of 1 to 5 years;
 - low probability means probability / event occurs once in a period of over 5 years;
- b) value assessment of the impact (consequences) of individual risk measured as the amount of damage:
- significant consequence on the legality of the financing activities of the company is damage worth over 200,000 euros;
 - moderate consequence on legality of the financing activities of the company is damage to the value of € 10,000 to € 200,000;
 - low impact on legality of the financing activities of the company is damage worth up to € 1,000.

When determining the amount of the damage we started from the amount of total revenue of the company, which amounted for the year 201X 4,000,000 EUR, which means that 200,000 euros of damage is 5% of revenue, while 10,000 EUR represents 0.25% of the revenue.

4. Implementation of internal audit assignment

The internal auditor shall perform internal audit on the basis of orders which resulting from internal audit work order, as shown in the figure 1.

Figure 1: Example of a work order for the internal audit assignment

<i>Name and address of the internal audit department</i>	<i>Common internal audit of the company</i>
Work order No.	...
1. Name of auditee:	The name of Company
2. Name of audited task:	Internal audit of logistic costs
3. Type of task:	According to the work programme
4. Contractor of tasks (name and surname):	The manager of the company
5. The scope and the aim the auditor's work	Scope of work is auditing the logistic costs of the company in 2016. The aim of the internal audit engagement is to verify whether the existing internal controls in the process of monitoring of logistic costs of the company in 2016 are carried out in accordance with the legal and professional rules and internal legal business and organizational rules, whether internal controls are effective and efficient so that key risks are controlled, and to provide an independent opinion of logistic costs activities.
6. Time of commencement the tasks:	1.7.2016
7. Completion date of tasks:	1.10.2016
8. The estimated value of the internal audit:	...EUR
9. Description of the internal audit methodologies:	acquiring, reviewing and studying documentation, inquiring, verification, testing on samples using non-statistical methods, interviewing, observation and use of computerized tools.
10. Date of orders:	30.5.2016
11. Head internal audit department:	Name and signature

Source: Adapted from Koletnik, 2007, p. 156

Planning followed by implementation of the internal audit engagement. Internal auditors should identify, examine, evaluate, and document enough information to achieve the scope and objectives of business (Standard 2300 - Engagement).

The internal auditor carry out internal audit tasks by following steps (Koletnik, 2007, pp. 196-197):

1. introductory meeting with manager of the audited area;
2. obtain reliable and sufficient information or evidence needed to achieve the scope and objectives of internal audit on whole revised area with statistical or not statistical samples; where we can not obtain sufficient evidence, we restrict decisions;
3. testing and evaluating the information obtained in accordance with the objectives of the audit (for example, testing and evaluation of internal controls within the audited entity) and in accordance with the initial identification of key risks and possible re-evaluation of risks; individual and overall results of the auditor shall be disclosed in the working material;
4. fact-finding - conclusions: findings, opinions and recommendations of the internal auditor.

In specialist literature, the most commonly mentioned methods of obtaining information and evidence are:

- interview,
- talk,
- analyzing,
- calculation,
- observation,
- summarize,
- statistical sampling,
- analytical procedures,
- reviewing business documents and records,
- re-calculating the quantities and values
- confirmation of positions, and more.

Following audit activities will be used:

- acquiring,
- reviewing and studying of documentation,
- inquiring,

- verification,
- testing on samples using non-statistical methods,
- interviewing,
- talk
- observation and
- use of computerized tools.

In our case the identifying information and obtaining sufficient evidence means:

- - obtaining information about the logistic costs and
- - recording process of monitoring activities of logistic costs.

In our case the evaluation of the information obtained and audit evidence means:

- - assessment of the adequacy of controls
- - new risk assessment (first risk assessment was in planning the internal audit).

Findings and proposals for the internal audit are prepared as the working material using the components of COSO II¹ and scoring of internal controls after the stages of the finance process. In further we present the components of COSO II.

For example, in our case the internal auditor find out, that the company has the high risk of inadequate control activities and there is the risk that the company does not prepare interim analysis of logistic costs the company.

¹ »The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO) is a joint initiative of five private sector organizations, established in the United States, dedicated to providing thought leadership to executive management and governance entities on critical aspects of organizational governance, business ethics, internal control, enterprise risk management, fraud, and financial reporting. COSO has established a common internal control model against which companies and organizations may assess their control systems.« rom Wikipedia.

5. Operating control framework of the auditor

COSO is an operational framework or a tool for setting up and evaluation of the internal control system in the organisation. It is developed by Committee of Sponsoring Organizations of the TradeWay Commissions.

As Cohen says (2007), the best practice of internal financial controls within cost spending, use COSO II as a framework of checking internal controls. Other EU member states also have in place an internal and external control of costs (Cohen, 2007, p. 34).

Koletnik and Kolar state (2008, p. 112) that the company with a high-quality internal control and better auditing has greater opportunities for development and existence.

COSO II identifies the eight key components of internal controls, they are:

- the control environment,
- setting business objectives in accordance with the strategy and acceptable risk,
- identification of events,
- risk assessment,
- responding to risks,
- control activities,
- information and communication,
- monitoring.

On the revised field internal auditor trials and evaluates these eight basic components of COSO II.

The theoretical aspect of limited ingredients that we usually need for a practical demonstration of the implementation of internal audit will be presented below.

5.1. Assessment of control and internal environment

The control environment is the main platform on which is placed the rest of the control frame (Spencer Pickett, 2005, p. 194). »The internal environment encompasses the tone of an organization, and sets the basis for how risk is viewed and addressed by an entity's people, including risk management philosophy and risk appetite, integrity and ethical values, and the environment in which they operate,« (Enterprise Risk

Management – Integrated Framework, 2004, p. 3). It contains primarily informal (soft) controls such as management style, business ethics, moral values and other; some of these controls is formal, such as organizational policy, training of employees and other (Koletnik, 2007, p. 181). Control environment include integrity, ethical values, philosophy and management style, way of defining the powers and responsibilities, organizing and developing the skills of employees (Cukon Plaster, 2006, pp. 5-6). Assessment of the control environment is the starting point for evaluating other components of the system of internal controls.

5.2. Assessment of determination business objectives

Risk management ensures that management has implemented the process of setting objectives and that are chosen objectives support the company's mission and are consistent with the degree of acceptance of risk (Vežjak, 2011, p. 9).

5.3. Identifying of internal and external events

On the company's ability to achieve the objectives affects internal and external events, which must be identified by management through the risk management process.

Events which have negative impact, represent risks to which management must respond with appropriate evaluation and introduction of activities for its control. Events that have primarily a positive impact represent opportunities, which management have to re-considered in the process of goal setting (Enterprise Risk Management - Integrated Framework, 2004, p. 49). Events vary from almost an incredible to the regular, their impact from the significant to the insignificant. On the events affect the external and internal factors, such as (Enterprise Risk Management: Integrated Framework, 2004, p. 43): economy (price growth), natural environment (natural disasters), policy (changes in laws), social (demographic changes), technology (increasing influence of e-commerce), infrastructure (lack of equipment, compared with the resultant demand), employees (accidents at work), processes (delay in delivery) and technology (inadequate technology for increased production volumes).

5.4. Risk assessment

»Risks are analyzed, considering likelihood and impact, as a basis for determining how they should be managed,« (Enterprise Risk Management – Integrated Framework, 2004, p. 4). As the legal and business conditions constantly change, a permanent risk assessment must become an iterative process (Sawyer, Dittenhofer, Scheiner, 2003, p. 66).

Risks are assessed on an inherent and a residual basis. (Enterprise Risk Management – Integrated Framework, 2004, p. 47). The risk on an inherent basis is the risk in an organization or the risk of unit, of the event and so on, without management initiation of any action that would reduce either the likelihood of its occurrence or its impact. When the management as a response to the risk, adopt risk minimization activities, we can talk about the remaining (residual) risks (Enterprise Risk Management - Integrated Framework, 2004, p. 49).

In addition we present four main steps of risk assessment in the organisation (INTOSAI Guidelines for Internal Control Standards for the Public Sector, 2006, pp. 19-23):

- First, we have to identify the risks of the organisation. Identification of risk, based on the core purpose of the organization, which should be considered and evaluated, is resulting in a smaller number of key risks. The organization is exposed to risks due to internal and external factors which are reflected at the organizational level as well as at the level of activities. It is important that the detection of the risk is extensive, since it is necessary to take into account all of the risks. It must be a continuous and iterative process, which is also often associated with the planning process. The most common tools for risk identification are commission review and self-assessment of risks, which do not exclude each other;
- Second, we have to evaluate the risks. Evaluation of the risk, whereby the methodology for analyzing risks can vary. Risks can be identified by numbers (eg. Financial risks), rather of them which are difficult to measure (eg. reputational risk), because a subjective view of the risk is the only possible. One of the things that can mitigate the subjectivity in the process of providing a framework for the assessment is using systematic application of the criteria for classifying risks. One of the main purposes of risk assessment is certainly to inform a management of risk areas

where actions should be taken. This is one of the reasons for developing a framework for identifying any risks that usually denotes as high, medium or low. Thus, we can determine the benefits of management and decisions about the risks that they should be given;

- Third, we have to define which level of the risks are acceptable for us. Assessing the level of risk acceptable to the organization, meant it is "amount" of risk that the organization is still ready to accept and varies according to perceived significance of the risk. We can talk about style of risk for the organization. Thus mean that is necessary to establish the level of risk, for both operational (inherent) as well as the residual risk, which is acceptable for the organization. Operational risk is the risk of the organization, if the management is doing nothing, that could change either the possibility or impact of risk (INTOSAI Guidelines for Internal Control Standards for the Public Sector, 2006). Residual risk is the risk that remains after management responds to the risk (INTOSAI Guidelines for Internal Control Standards for the Public Sector, 2006);
- Finally, we have to decide, how we should response to risks. Developing of responses, wherein response can be divided into four categories: transfer, admission, restriction and control. Among them, the most important is risk management, while internal control is the main mechanism that helps to manage risk and maintain it at an acceptable level. Internal control procedures are procedures that are regulated by the organization to manage risk (INTOSAI Guidelines for Internal Control Standards for the Public Sector, 2006). Each control brings costs, therefore each control activity must offer benefits for those costs in relation to the risks they addressed. Risks and associated controls should be continuously reviewed in order to ensure the effective operation of the mechanisms.

Risk can not be eliminated almost never, because some events can not be predicted or anticipated. Moreover, in the operation of controls is necessary to take into account the human factor (It is such a good control but we are not hedged, if the responsible person is not implemented) (Toman Pfajfar, 2011, p. 30). We emphasize that internal auditors must have sufficient knowledge to assess the risk of fraud and the manner of its treatment in the organization, but they are not expected to have the expertise of a person whose primary responsibility is detecting and

investigating a fraud (Standards for the Professional Practice of Internal Auditing - Standard 1210.A2).

5.5. Recognizing management responses to commercial risks

When the company evaluated the risks of fraud, according to its risk appetite it has to decide for a strategy of risk management. The strategies can be divided into four groups (Enterprise Risk Management: Integrated Framework, 2004, p. 53):

- Avoidance – The company decided to avoid the risk to withdraw from risky situations or does not enter into it. An example of this represent sales of department or suspension of the production line.
- Reduction – The company reduced the likelihood of the occurrence of risk or its effects or both to introduce appropriate control action.
- Transfer – The company decides to transferred a part of risk to the other participants.
- Common forms of such response to the risk are transfers to the insurance funds and provision of services to others.
- Acceptance – The company in relation to the risk does not accept any action.

When determining adoption of an appropriate strategy for responding to risk, the management must:

- Evaluate potential responses to risks - often companies find that they can use a number of different responses or a combination thereof in respect of a single risk. It is also possible that a single response may be used in a several different risks. Therefore, there is no need for additional activities or existing one is only need to be improved
- Evaluate impact of the risk response - The company must be aware that the response to risk may be differ in its effect on the probability of an event and on result of the event himself.
- Assess the costs and benefits of the risk responding - the assets used in the company responds to risks are limited, so it is necessary to examine the costs and benefits associated with each response.
- Consider that the risk can represent an opportunity in the enterprise's operations.

The internal auditor would not take on the following responsibilities:

- determine the acceptable level of risk,
- instead of the management takes responsibility for the risk management processes for effective and efficient functioning of risk management system,
- instead of the management take a decisions on risks responses and their implementation (The Role of Internal Auditing and enterprise-wide Risk Managment, 2009, p. 5).

5.6. Assessment of control procedures

Control activities are policies and procedures that help management to achieve its goals. In other words, we could say to help management to ensure implementation of the right things at the right time and in the correct manner (Enterprise Risk Management - Integrated Framework, 2004, p. 32).

Control activities include the following policies and procedures (INTOSAI Guidelines for Internal Control Standards for the Public Sector, 2006, pp. 25-27):

- procedures for approval and confirmation: carried out by only authorized persons. Approval procedures must include the specific conditions and terms under which approval is carried out. Having regard to the certification of approval means that employees comply with the regulations and within the restrictions introduced;
- separation of task areas (approving, implementation, recording, reviewing): to reduce the risk of errors, any individual or group should not control all key stages of the event or transaction;
- control over access to records and facts: access is limited to authorized persons who is responsible for the custody and / or use of facts (minimizing the risk of unauthorized use or loss);
- verification: transactions and significant events should be monitored before and after the project;
- harmonization: the test results should be periodically reconciled with the appropriate documents;
- reviews of business success: they must be regularly reviewed according to a set of standards by assessing the effectiveness and efficiency. Based on this we see whether if they were actually all done as it should be;

- reviews of operations, processes and activities: they must be periodically reviewed to ensure that they comply with applicable regulations, policies, procedures or requirements;
- surveillance (assessment, review, validation, guidance and training): helps to ensure proper achievement of the purposes of internal control.

Control activities theory combines into three groups, namely: the preventive, detective and corrective control activities. Preventive controls are controls designed to prevent or limit errors, omissions and unauthorized use (Turk, 2002, p. 548). Detecting control are checks designed to detect errors, omissions, and unauthorized use of and reporting on that (Turk, 2002, p. 396). Corrective controls are controls that are designed to help eliminate errors, omissions and unauthorized use and to immediate action (Turk, 2002, p. 474).

Among mentioned control activities the first three are preventive, the following three are detective, and the last two have both preventative and detective role. It is very important that the cost of control activities do not exceed the benefits that they bring (Guidelines for Internal Control Standards for the Public Sector, 2004, p. 8).

5.7. Assessment of information and communication

Since information coming from many different sources (internal and external) and in a variety of formats (qualitative and quantitative), the biggest challenge for the management at such large amounts of data, is to obtain those who are important or. useful (Enterprise Risk Management - Integrated Framework, 2004, p. 68).

Successful communication is carried out in all directions, upwards, crosswise and down in organization and throughout all components of the entire structure. It is very important that communication is implemented bidirectional between management and employees. It is also important that management successfully communicates with external stakeholders, this kind of cooperation can have an important influence on degree to which an organization accomplish its objectives (Chambers, 2004).

We identify and assess how the systems of reporting and communication flow between employees in the company, so that they can realize labor assignments among themselves, and with business partners (customers, suppliers, and others) in the environment (Koletnik 2010, p. 5).

5.8. Assessment of, monitoring or controlling the efficient and effective operation of internal controls

The risk management process is in constantly changing. Responding to risks which were sometimes appropriate, may become irrelevant; control activities become less effective, or are no longer running, the company's objectives are changed. Therefore, management must determine whether the operation of each of components of the risk management process are effective (Enterprise Risk Management: Integrated Framework, 2004, p. 79). This assessment can be carried out with the current activities defined by internal rules or with separate evaluations.

6. Auditor reporting and monitoring of measures

Internal Auditing Standards (2400 - Reporting on the findings) said that internal auditors should communicate the results of the internal audit assignment.

Steps for reporting are as follows:

- final discussion with the management of the audited entity,
- preparation of a draft report,
- review of comments and opinions received from management of the audited entity,
- preparation of the final report,
- sending the audit report.

The objectives of final meeting are: discussion on conclusions and recommendations, resolving misunderstandings or misrepresentations of facts and allowing the subscriber to specify the interpretation of specific areas of audit, delivering views and observations, conclusions and recommendations, agreeing on possible solutions of given problems in the report, giving estimates for cooperation and providing information (Jagrič, 2011, p. 64).

Internal auditor shall establish and maintain a monitoring system of response to the findings, which are delivered to management (Standard 2500 - Monitoring Progress).

The chief audit executive must establish procedures for subsequent monitoring and ensuring that management actions have been effectively

implemented or that senior management has accepted the risk if not (Standard 2500.A1).

The aim of internal audit is realized when all irregularities and measures are removed. If one them is not eliminated, for example because of the unacceptable costs of their realization or other reasons, this means that the auditee adopts a certain risk that it is not controlled. If the level of risk is not acceptable to the auditor, the supervisory authority must be informed. (Koletnik, 2007, p. 201)

The following table shows excerpt from the example of the internal audit report.

Figure 2: The example of part of the internal audit report

Recommendation x: Internal audit recognized opportunities for improvement

Result of the audit assignment:	The company does not have a regular analysis of the direct and indirect logistic costs and does not have the internal logistic rules with the responsibilities of employees (ther is risk of frauds).
Recommendation of the internal auditor:	Preparation at least quarterly analysis of direct and indirect logistic costs and cash flows (realized/planned); yearly reports on compliance with the responsibilities of internal logistic rules, which allow immediate action in case of failure to achieve the objectives and clearing up problems.
Action of the company:	Installation of system solutions in a computer program to output at least quarterly analyzes and reports direct and indirect logistic cost and regular quaterly meeting of financial and logistic manager.
Due date:	60 days from the issuance of the final report of the internal auditor
Responsible persons for improvement:	Financial manager and logistic manager

Conclusion

The internal auditor should be independent and objective according to internal audit's professional standards. Operations in the company have financial consequences, one of them are logistic costs. Proper monitoring of logistic costs by the company could determine where are unnecessary logistic costs and looking way how to reduce them. The internal auditor could give the assurance that logistic costs are monitored in proper way and are adequate. We roughly defined transportation, storage, supplies, employees and other costs.

For better monitoring logistic costs after the problems we have discussed we recommend these actions:

- Preparing advanced logistical financial plan, namely it is a competitive advantage for the company.
- Setting up following organizational internal controls for preventing the frauds in logistic costs:
 - to introduce the responsibilities of employees in logistics, accounting or finance, which must be recorded in the internal acts, clearly written and granted;
 - to set up signing and approvals of logistic documents;
 - to introduce IT control in logistic costs;
 - to initiate independent monitoring of accounting statements;
 - to introduce the reporting of deviations of planned and realized data of logistic costs;
 - to initiate cross-checks in IT system, etc.
- To improve the management of financial working capital with the aim to reduce the cost of inventories and warehous to a minimum.

References

Chambers, A.: Enterprise Risk Management (ERM) – Catching up With the New COSO ERM Guidance. Seminarsko gradivo. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo, 2004.

Cohen A. G.: Public Internal Financial Control. A New Framework for Public, 2007.

COSO: Enterprise Risk Management – Integrated Framework. September 2004, www.coso.org.

COSO: Internal Control - Integrated Framework. September 2004, www.coso.org.

Cukon-Mavec, N.: Priprava samoocelitve pri neposrednih in posrednih proračunskih uporabnikih. Zbornik referatov 8. izobraževalni seminar o javnih financah in državnem revidiranju (pp. 147-160): Zveza ekonomistov Slovenije, Portorož, 2006.

Durry, C. (1994). Costing. Hong Kong: Chapman & Hall.

Filipič & Markovič-Hribernik: Osnove financ: zapiski predavanj. Ekonomsko-poslovna fakulteta, 2000.

Guidelines for Internal Control Standards for the Public Sector. Brussels: INTOSAI Internal Control Standards Committee. 81 str. [URL: <http://intosai.connexcc-hosting.net/blueline/upload/1guicspubsece.pdf>], 2004.

Hansen, D. R., Mowen, M. M.: Management Accounting. Cincinnati: College division South-Western Pub, 1992.

Hornngren, C T., Foster, G.: Cost Accounting: A Managerial Emphasis. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1991.

IIA Position Paper: The Role of Internal Auditing in Enterprise-wide Risk Management. The Institute of Internal Auditors, januar 2009, www.theiia.com.

International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing (Mednarodni standardi strokovnega ravnanja pri notranjem revidiranju), 2010. www.si-revizija.si.

Jagrič, M.: Izvajanje notranjerevizijskega posla. Gradivo za izobraževanje za pridobitev strokovnega naziva preizkušeni notranji

revizor. Predmet: Notranja revizija. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo, 2011.

Kavčič, S.: Računovodstvo za odločanje. 1st. ed. Celje: Fakulteta za komercialne in poslovne vede, 2010.

Koletnik, F., Kolar, I: Forenzično računovodstvo. Ljubljana: Zveza računovodij, finančnikov in revizorjev Slovenije, 2008.

Koletnik, F.: Forenzični vidik notranjega gospodarskega revidiranja. Gradivo za izobraževanje za pridobitev strokovnega naziva preizkušeni notranji revizor. Predmet: Notranja revizija. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo, 2010.

Koletnik, F.: Notranje revidiranje. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo, 2007.

Lambert, D. M., Quinn, R. H. (1981). Profit Oriented Inventory Policies Require a Document Inventory Carrying Cost. *Business Quarterly* 46 (3), 64-65.

Mitrović, S. (2015). The Methodological Aspects of Information Technology Risk Identification in Internal Audits. *Management Information Systems*, 13 (4), 15-23.

Rebernik, M. & Repovž, L.: Od ideje do denarja. Ljubljana: Gospodarski vestnik, 2000.

Rules on the Internal Audit in direct spending units of budget RS (Pravilnik o delovanju notranjerevizijske službe v neposrednem uporabniku proračuna RS), 2011.

Sawyer B. L., Dittenhofer A. M., Scheiner H. J.: Sawyers Internal Auditing: The Practice of Modern Internal Auditing. Altamonte Spring: Institute of Internal Auditing, 2003.

Spencer Pickett, K. H.: The Internal Auditing Handbook. New York: John Wiley & Sons, 2005.

Toman Pfajfar, M.: Izpolnjevanje standardov značilnosti delovanja IIA. Gradivo za izobraževanje za pridobitev strokovnega naziva preizkušeni notranji revizor. Predmet: Notranja revizija. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo, 2011.

The Establish Davis Database: Logistics Cost and Service 2014. Establish, 2014, www.establishinc.com

Turk, I.: Pojmovnik računovodstva, financ in revizije. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo, 2002. 1083 str.

Vežjak, B.: Vloga notranje revizije pri upravljanju, ravnanju s tveganji in njihovem obvladovanju. Gradivo za izobraževanje za pridobitev strokovnega naziva preizkušeni notranji revizor. Predmet: Notranja revizija. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo, 2011.

ÉN ÉS A NEMZET

SZEMÉLYES SAJTÓTÖRTÉNET-TÖREDÉK

JAVORNICZKY ISTVÁN

*Ki vagyok én?... Mármint hogy jövök ahhoz, hogy a Magyar Nemzetről írjak, hogy magamról írjak?!
De miért is ne?*

Élet(em) a Nemzet előtt

Nem tudom, mikor jutott eszembe először, hogy újságíró legyek. Nem tudom, eszembe jutott-e egyáltalán.

Már gyerekkoromban újságíró akartam lenni, mondják sokan.

Gyerekkoromban mozdonyvezető akartam lenni, aztán építészmérnök.

Aztán sportriporter, tehetem hozzá, de pontosabb, ha azt mondom: Szepesi akartam lenni.

De nem csak akartam, voltam is. Pöckölgettem a gombokat nagymamám nagy ovális ebédlőasztalán, s közben közvetítettem: Bödörnél a labda, Bödör jobbra passzolja Sándornak, Sándor csinál egy cselet, aztán Siposhoz játszik, Sipos hosszan szökteti a bal szélen Szimcsák I-et...

Így teltek a délutánok órákon át, először kabát- és inggombokkal, később a trafikban kapható fényképes műanyag-játékosokkal, s velem mint Szepesivel az asztal mellett.

Első igazi kacérkodásom a „szakmával” tizennégy éves korom körül lehetett, amikor Turcsány Péter barátommal elmentem a Hámán Kató úti úttörőházba, ahol Vajek Róbert rádióriporter valamilyen ifjúsági műsort vezetett; hogy pontosan mit is akartunk, bekerülni egy adásba? vagy csak ismerkedni a rádiózással, nem tudom...

A többi hosszú néma csönd. Évekig.

Verseket írtam, meg dalokat. Stephan ein sehr talenter Dichter - írta a nagy alakú kék füzet elejére, amiben a verseim egy része volt, a szeplős arcú német vendégkislány.

A verseimet édesanyám megmutatta egy lottós kolléganője fiának, aki akkor már újságnál dolgozott, könyvei is megjelentek. Emlékszem, a cigányokról szól az egyik. Ő talán annyit visszajelzett, hogy nem rossz. Faludi Gábornak hívták. Húsz évvel később kollégák lettünk a Magyar Nemzetnél, sosem hoztam szóba „ismeretségünket” a hatvanas évek közepéről, gondolom, neki sem rémlett fel a nevemről az egykori szakvéleménykérés.

A középiskolás magyar tanárnőm egy dolgozatomra – talán akkori legkedvesebb íróm, Dosztojevszkij regényét kellett elemezni – hármast adott, s mikor nem értettem, miért, azt mondta, ez túl eredeti, biztosan nem én írtam. Még nagyobb lett a döbbenetem. Az osztálytársaim bizonygatták, hogy de, a Javorniczky így fogalmaz, ám a nem túl eszes Mührádné nem javította ki az osztályzatot. (Néhány éve lehettem a Nemzetnél, Malonyai Péterrel csináltunk egy sorozatot *Másodhegedűsök* címmel azokról a magyar városokról, amelyek valaha régen megyeszékhelyek voltak, de aztán elvesztették ezt a rangot és sértett mellőzöttséggel élték az életüket. Hódmezővásárhelyről én írtam az első részt. Elég szépre sikeredett, Baróti Géza elolvasta, s valami olyasmit dörmögött, hogy na, egész jó, meglepi, hogy én így tudok írni...)

Ami igaz, az igaz: a jogi egyetem négy és fél éve kétségtelenül jelentősen rontott a stílusomon, ráadásul az első időkben sok jogi témáról kellett írnom a lapnál. Nehezen tudtam elszakadni a szakszerű és ennek következtében meglehetősen nehézkes, száraz, jogászi fogalmazásmódtól, igen lassan találtam rá vagy vissza az oldottabb, választékosabb stílushoz. (Csak bámultam, amikor a szerkesztő az alkotmány szót, amit én következetesen nagy kezdőbetűvel írtam, kicsire javította – kicsivel? - kerekedett el a szemem, de hát a jogon mindig naggyal írtuk!)

Azt, hogy az újságírással próbálkozzam, mondhatni a kétségbeesett gondolkodás szülte azon, hogy mindjárt vége az egyetemnek, mihez is kezdjek?

Közbeszúrás egy régi írástörödékből:

Mikor jöttem rá, hogy nekem írnom kell? Kapálóztam ellene éveken át, ideiglenesnek tekintettem, amilyen az élet, aztán csigalassúsággal és magamnak is alig észrevehetően beadtam a lelkem és elfogadtam, hogy nekem ez a dolgom, ebből kell megélnem.

Ebből kell éljek.

Az írókat úgy képzeltem, mint más az Istent. Távoli, messzi fénynek, idegen formát és lelket ruháztam rájuk, akiket megvert a sorsuk egy áldatlan-áldatlan képességgel és eltökéltséggel.

Az egyetemen egyre inkább a társadalomtudományok érdekeltek. A csoportomban egyedül engem, mindenki más buzgón készült a jogászkodásra. Én különösen a filozófia meg a tudszoc órákon voltam spíler, jártam a tdk-ülésekre. Tudszocból Benda Gyula volt a szemináriumvezetőm, a szakdolgozatom témavezetője és téma-kitalálója pedig Schlett István, később már újságíróként mindkettejünkkel bátyi barátságba keveredtem. A jogi pályák egyike sem vonzott, furcsa mód még az ügyészségen töprengtem leginkább, ma sem értem, miért. Jelentkeztem idegenvezetői tanfolyamra, negyedik végén kétszer jártam is csoporttal külföldön, Krakkóban meg Weimarban, de ezt csak keresetkiegészítésnek tekintettem. Aztán harmadikban volt katonatársam és akkori évfolyamtársam, Malonyai Péter, akivel egy baráti társasághoz tartoztunk, mondta, hogy a Lapkiadó Vállalat újságíró-stúdiót indít, ő jelentkezik. Vele mentem.

Vagy úgy is mondhatjuk, ő vitt magával. Kétszeresen is. Édesanyja révén jól ismerte az induló stúdió vezetőjét, Barta Andrást, a Magyar Nemzet kulturális rovatának újságíróját. A felvételi beszélgetésre már nem emlékszem, átütően meggyőző nem lehettem, mindenesetre Péter beszélt Bartával, s bekerültem a stúdióba.

Minden héten összejöttünk a Lapkiadó Vállalat Lenin körút 9-11 szám alatti épületében, a New York palotában, ahova azután tizenöt évig mint munkahelyemre járhattam be. A délutáni foglalkozások többnyire itt zajlottak, néha különböző külső helyszínekre mentünk.

Egy tanácsterem hosszú asztala mellett ültünk mi, felvett stúdiósok, egymással szemben, lehattunk vagy huszan. Az első alkalom a bemutatkozásé volt. Mindenki elmondta, hova jár, vagy hova járt, melyik egyetemre, milyen szakra, mik a tervei, miért akar újságíró lenni. A többségünk soha nem járt még szerkesztőségben, de volt néhány „bennfentes” is, például Murányi Gábor, aki akkor már a Magyar Nemzet gyakornoka volt. A legemlékezetesebbet egy alacsony, vékony srác produkálta, aki nemes egyszerűséggel bejelentette, hogy ő József Attila nyomdokaiba kíván lépni. Diszkrét, de általános nevetéssel honoráltuk őszinteségét és mérhetetlen önbizalmát. Újságíró lett belőle is, különböző lapoknál dolgozott, míg vagy másfél évtizeddel később az akkor már

erősen átalakuló Magyar Nemzetnél bukkant fel, s lettünk kollégák. Seregi Laci néhány évvel később vidéki riportra ment, karambolozott, kómás állapotban szállították kórházba, ahol nemsokára meghalt. Elválaszthatatlan barátja volt már a stúdióban is Megyesi Gusztáv, aki azon az első délutánon Lacinál szerényebb képet festett magáról, később viszont ennek a társaságnak és generációnak az egyik legismertebb és - elismertebb képviselőjévé vált.

Mai szemmel nézve illusztris társaság gyűlt össze a stúdióban, sokuk szép pályát futott be. A már említett Megyesi Gusztin, Seregin, Murányin és Malonyain kívül ide járt Bogácsi Erzszi (később hosszú évekig a Nemzet színikritikusa), Hegyi Gyula (költő, a Magyar Hírlap kulturális újságírója, a kilencvenes évektől országgyűlési, majd európai parlamenti képviselő az MSZP színeiben), Lóska Lajos (a Művészet című lap munkatársa, több festő-monográfia szerzője), Bán András (filmkritikus lett), Blahó Miklós, (a Magyar Nemzet külpolitikai újságírója, washingtoni tudósítója, rovatvezetője lett, a Nemzet 2000-ben történő beolvasztásáig egy szerkesztőségben dolgoztunk, ekkor átment a Népszabadsághoz), vagy Balázs Samu színművész fia, Balázs Ádám, akiből diplomata lett.

A stúdió sajátos program szerint működött: a heti összejövetelekre Barta meghívott egy-egy érdekesebb személyiséget, sokszor újságírókat, ők tartottak egy rövid bevezetőt, mi kérdezhettünk, aztán az elhangzottak alapján cikket kellett írunk, amit a következő órán megbeszéltünk, s Barta is reagált rájuk. Egy vendégre emlékszem élénken, Komlós János, a Mikroszkóp színpad vezetője, korábban ávós őrnagy, majd a Magyar Nemzet, illetve a Népszabadság kulturális rovatvezetője, az újsütetű politikai kabaré megteremtője jött el, mi pedig interjút csináltunk a beszélgetés alapján, én a politikai kabaré dilemmáiról. Akkor sem voltam elragadtatva az írásomtól, utólag visszagondolva meglehetősen iskolás, nem túl izgalmas darab lehetett, amelyben azért már a politikai kabaré feszültségcsökkentő, manipulatív szerepét is pedzegettem.

A külső látogatások közül emlékezetes marad a Csepel Vas- és Fémművekben tett látogatásunk, bejártuk a gyárat, majd a nagyteremben valamelyik vezető ismertette a gyár történetét, aktuális termelési adatait. Ajándékba mindenki kapott egy kislemezt a Vörös Csepel kezdetű munkásmozgalmi dallal, mai napig megvan a lemezeink között.:)) Ennél is emlékezetesebb és izgatóbb volt az akkori végzős színművészeti főiskolásokkal lezajlott beszélgetés, nem annyira tartalmi, mint inkább szépészeti okokból: kellemes volt a sok csinos színészpálánta-hölgy látványa, leginkább Peremartoni Krisztina nevét és arcát jegyeztem meg.

A vendégek jövetele mellett a program egy idő után kiegészült azzal, hogy mehettünk a kiadványhoz tartozó lapok valamelyikének szerkesztője mellé. Én másokkal együtt Katona Évához, az Élet és Irodalom hátsó riportoldalának legendás és legendásan szigorú szerkesztőjéhez kerültem, aki sok újságíró pályáját egyengette, s akinek sok későbbi jeles riportert a további sikereit köszönhette. Én nem tartoztam közéjük. A részletek a feledésem homályába vesznek, talán a témáim nem tetszettek neki, vagy én nem csináltam meg, amit kért, a lényeg, hogy hamarosan mentort váltottam. Akkor már közelgett az egyetem befejezése, már leendő munkahelyben is kellett gondolkodnom, a Nemzethez szerettem volna menni, de ott már nem volt hely, így Barta a Magyar Hírlaphoz osztott be.

Egy szombat délután felkerestem megilletődötten a belpolitikai rovat vezetőjét, Soltész Istvánt, aki leültetett a szobájában, kedvesen elbeszélgetett velem – a többire nem emlékszem, csak arra, hogy nem lett folytatás. (Legközelebb 1982 őszén találkoztunk, amikor kinevezték a Magyar Nemzet főszerkesztőjének, korábbi ismeretségünket sosem hoztam/hozta szóba). Nem jelentkeztem újra nála, viszont Bartát Péter, aki akkor már a Nemzethez került, rávette, hogy én is maszkolhassak a Magyar Nemzethez. Közben tavasszal elvégeztem a jogot, s májustól októberig szorgalmasan vittem egymás után a megbeszélte írásokat Keserű Ernőhöz, a lap belpolitikai rovatvezetőjéhez. Kitartásom végül elnyerte jutalmát, nem csillogó gyémánt, de szorgos, dolgos gyerek, gondolhatta Keserű, s javasolta felvételemet a laphoz.

Így 1976 október elsején teljesült akkor már erős vágyam, s az akkor legtekintélyesebb magyar napilap pályakezdő újságírója lettem.

Büszkén a körön belül

A Magyar Nemzetnél dolgozni akkoriban rangnak számított. A szakmán belül és kívül egyaránt. Másképp néztek az emberre, ha azzal kért interjút valakitől, hogy ettől a laptól jött. A Népszabadság a hatalmat jelképezte, a Magyar Nemzet a szelíd, szolid másságot. Korántsem a nyílt szembenállást a fenállóval szemben, de a nüanszbéli különbséget a hivatalos szemlélettől. A nüanszokat azonban akkor nagyon is érzékelte és értékelte az ember. „Olvassa a Magyar Nemzet minden sorát!” – a háború idején választott jelszó tovább élt, és tovább élt az az alig rejtett üzenete is, hogy olvasson a sorok között, keresse a sorok, a szavak mögötti jelentést, célzást, utalást is. S az olvasók keresték és meg is találták a finom hangsúlybeli különbségeket. (Soltész István főszerkesztői

kinevezésével a nyolcvanas évek elején ez a jellemző vonás gyengült. Éber figyelemmel „fedezett fel” - nemegyszer magyarázott bele - rejtett bíráló célzásokat. Sokáig őriztem a nyomdászokról szóló riportom kefelevonatát, telefirkálva Soltész oldalszéli megjegyzéseivel, például amit a nyomdászszakma felszabadulás előtti privilegizált, egyben családias helyzetéről szóló bekezdéshez fűzött, ekképpen: „ne kérdőjelezzük meg az államosításokat!”)

A családnk érdekes módon nem rögtön lett a Nemzet olvasója. Keresztapám, a Horthy-hadsereg volt tisztje, aki keresztanyámmal és unokabátyámmal együtt velünk élt egy családi társbérletben, megfejthetetlen módon a Népszavát járatta (talán a Hajó- és Darugyár miatt, ahova a katonaságtól való eltávolítása után került osztályidegenként és dolgozott villanyszerelőként), míg apám a hatvanas évek közepéig a Népszabadságot hozta haza, s csak ekkortájt fizetett elő a Magyar Nemzetre. Ettől kezdve ő is, én is ezt a lapot olvastuk, ide bekerülni mindkettőnk szemében sikernek számított, ami büszkeséget és jó érzést okozott.

Az első komolyabb írásom, amely még véglegesítenem előtt jelent meg a Nemzetben, a vastüdösökről szólt. Azokról a már huszonévük körüli fiatal felnőttekről, akik az Ali utcai intézetben éltek az ötvenes évek végi magyarországi gyerekparalízis-járvány következményeitől megnyomorított életüket. Azok, akiknek a betegség a tüdejét károsította súlyosan, csak néhány órát tudtak szabadon, gép nélkül élni, napjaik nagyrészt egy ormótlan vashengerben, a vastüdőben kellett tölteniük. Voltak, akiknek a végtagjai korcsosultak el, ennek ellenére derűsen, nagy életakarással viselték ezt a létet. Egyszerre volt megrázóan szomorú és erőt adó látni ezeket az embereket, beszélgetni velük a sorsukról. Akkor már megjelent az Élet és irodalomban az általam is ismert Kőbányai János irodalmi riportja, *Szabó Laci fest* volt a címe, egy Ali utcai fiúról szólt, aki megtanult a lábával festeni. Az én írásom mínességben minden bizonnyal alulmaradt Kőbányaiénak, nekem azonban sokat jelentett: ez volt az igazi debütálásom a lapban.

Fél éven át külsőztem a Magyar Nemzetnél, ekkor jobbra csak a belpolitikai rovat munkatársaival találkoztam. Amikor októberben hivatalosan is a szerkesztőség tagja lettem, a titkárság munkatársa körbevitt és bemutatott a kollégáknak. Két jellegzetes arcra emlékszem: egy bodorított ősz hajú idős hölgy, bottal a kezében, kedélyes méltósággal kívánt sok szerencsét, előkelő asszonyságnak, a lap egyik vezető újságírójának gondoltam. Az elsőben nem tévedtem, Fedor Ágnes egy

Wesselényi báró özvegye volt, több regény és tévéjáték szerzője, de a Magyar Nemzetben akkoriban inkább már csak kisebb színes írásokkal jelentkezett.

Asztalom még nem lévén gyakran váraoztam a szerkesztőség tágas halljában, s feltűnt egy magas, szemüveges öregúr, aki egyenes derékkal, büszke fejtartással vonult át a termen, nagyon fontos embernek tűnt. (Elmondása szerint Malos ugyanígy járt, egyenesen ezt hitte, ez a főszerkesztő.) Herczeg Gyuri azonban, mint kiderült, az *Érdekességek a nagyvilágból* című mini-rovat színes rövidkéit írta és szerkesztette, afféle jótékonyságból megtúrt rovat volt ez, ő viszont úgy fontoskodott körülötte, mintha a lap húzórovata volna. Állítólag kidobóemberként kezdte a háború előtt valamilyen lokálban, hogy miként keveredett az újságok világába, nem tudom, ő mindenesetre franciás raccsolással, negédes stílusban, elbűvölőnek hitt mosollyal és végtelen önérzettel beszélt mindenkivel, a szebbik nemnek komikus igyekezettel tette nyolcvan felé járva is a szépet.

A megbecsült „zavarosfejűek”

A Magyar Nemzet átlagéletkora a hatvanas években valahol negyvenötven év körül lehetett. Mi sem mutatja ezt jobban, minthogy a lap hatvanas években népszerű riportsorozatát (Utazások a fekete Malibun) író három szerző közül a két, '45 előtt is aktív kolléga, Apó, alias Baróti Géza és Galamb (Ruffy Péter) mellett a harmadik: Kristóf Attila, a K. az ifjú hírlapíró titulussal szerepelt a szövegekben. Az ifjú hírlapíró akkoriban már igen közel járt a harminchoz, de a szerkesztőségben alig voltak hasonló korú társai. Egy-egy ifjonc mindig érkezett, (a hatvanas évek második felében Martin József, Ortutay (Lovas) Gyula, Lócsei Gabi), de az „öregek” dominanciája alig módosult.

A hetvenes évek közepén viszont a Magyar Nemzetnél elkezdődött egy fiatalítási hullám. A negyvenes évek legvégén, az ötvenes évek legelején született korosztályból Szényi Gábor, Kartal Zsuzsa, Láng Tamás, Gyulay Zoltán, Futász Dezső, Vértessy Péter voltak az első fecskék, aztán velem egyidőben egész sor ifjú titán került a szerkesztőségbe. Egyrésztük a már említett stúdióból (Bogácsi, Blahó, Malonyai az első évfolyamból, Hajdú Éva, Lambert Gábor, Boros István, Józsa György a másodikból), mások kisebb lapoktól már némi újságírói előélettel, de még szintén innen a harmincon: Császár Nagy László, Fehér Béla, Kapuvári Gábor, Szendrei Lőrinc.

A hetvenes évek végére, a nyolcvanas évek elejére szépen lassan ez a társaság egyre nagyobb teret kapott – a szerkesztőségen belül. A lapban továbbra is a régi nagyok voltak a húzónevek. A cikkek nagyrészt ugyan már az említett fiatalok írták, de a hétvégi lapszámokban az öregeknek volt bérelt helyük. Mit írsz szombatra? - kérdezték először tőlük, miközben mindenki azért kepekedett, hogy ebbe bekerüljön. Ennél nagyobb megtisztetésnek csak a karácsonyi vastag szám számított, ami még a Nemzet hanyatló időszakában is igen nivósra sikeredett, fájó csalódást okozott, ha valaki kimaradt onnan.

A huszonévesek csapata leginkább a belpolitikai rovat ifjaiból állt. A hall utáni folyósóról nyíló két szobában volt a mi helyünk, hogy aztán a nyolcvanas évek végén a 214-es szoba legyen valóban a „kömény mag” törzshelye, ekkor már szintisztán a mi generációnké, kiegészülve az akkor már jócskán középkorú, de tiszteletbeli fiatalként leginkább közénk tartozó Kristóf Attilával. (A főbejárat fölötti, széles erkélyes szoba ma a Boscolo luxushotel ékessége, ebben az időben ott ült Császár Nagy, Fehér, Boros, Kristóf, Szényi, s a Kristóf-kortárs, de a pályára későn érkező Kertész Péter. A nyolcvanas évek közepén egy karácsony előtt innen zuhant le az utcára lobogóstul a vállalat rosszul rögzített súlyos zászlórúdja, s ütött agyon egy arra sétáló járókelőt.) Azt, hogy egyre komolyabban kezdték venni a szűkebb társaságunkat, mutatta az is, hogy időről időre együtt mentünk vacsorázni az akkori főszerkesztővel, Pethő Tiborral. Pethő a Németvölgyi úti családi villájukban lakott, közel az Ezüst Ponty vendéglőhöz, ahol Gyuri séf kitűnő füstölt csülökkel szolgált a beszélgetéshez. Éveken át folytatódott ezek a csülkös összejövetelek, követve Gyurit először a Metró klubba, majd egy újpesti kisvendéglőbe - egészen Pethő 1982-es nyugdíjazásáig.

Érkeztünkkel a szerkesztőség addigi bohém, régi idők kávéházi hangulatát idéző hangulata is megváltozott. Korábban, ha elhangzott a folyosón a mondat: *Helyzet van* – a kollégák már mentek is a megadott szoba felé, ahol vígan ünnepelték éppen valakinek a születés- vagy névnapját, s nem fukarkodtak leereszteni a torkukon jelentősebb mennyiségű italokat. Mi sem voltunk karót nyelt, sótlan emberkék, de a társaságunkban nem akadt igazi nagyívó, a továbbra is meg-megtartott Géza, Zoltán, Ernő és egyéb napokon módjával fogyasztottunk, inkább beszélgettünk, mintsem részegeskedtünk. Dolgunk végeztével sem volt jellemző, hogy a környékbeli kocsmákban vagy az Osvát utcai Kulacs étteremben folytattuk volna a munkát, ahogy azt régebben az elődök, vagy például az egy emelettel feljebb levő Magyar Hírlap ifjú kollégái

akkor is tették. Jót derültünk a nyolcvanas évek elején a laphoz ejtóernyőzött Gál Zolin, akit több idősebb nemzetes korábbi időkből már jó ismert, s akinek pálinkától kicsattant piros arca megerősítette saját vallomását a liftben, felfelé menet dél tájban: apám, én ilyenkor már túl vagyok a harmadik felesen... (Gál Zoli mindig elegánsan, igazi régivágású úriemberként öltözött és viselkedett – a kilencvenes évek közepén közzétett ügynöklistán az ő neve is ott díszelgett)

Az újság munkarendje, tempója nem igazán hasonlított egy mai napilapéhoz. A szerkesztőség egy óra tájban kezdett benépesülni, délelőtt az ember vagy riporton volt, vagy sajtótájékoztatón ült, vagy otthon gépelte a másnapi cikkét. Három órakor kezdődött a kb. egy óra hosszúságú lapindító, ahova a szerkesztők és a rovatvezetők voltak hivatalosak, s amit az állandó részvevők ugyan sokszor hosszúnak találtak, mégiscsak rang volt odamenni. Az értekezlet végeztével Pethő többnyire végigsétált a szerkesztőségben, benézett a szobákba, hogy vagyunk, hogy vagyunk, kérdezte kedélyesen. Nálunk többnyire Szényivel váltott közvetlenül is néhány szót. Gábor papájával együtt szolgált tűzértisztként, így elnézően mosolygott, amikor Gábor a nyitott ablakból befelé duzzadó nejlonfüggönyökkel küzdve annyit mondott: egy pillanat, főnök, csak kikötök.

A főnök megszólítást és a kedélyeskedést Malos barátom is hamar átvette, néha olyan beszélgetéseket is megengedve magának, amiket más aligha kockáztatott meg, de Péter ezeket a csípős megjegyzéseket olyan váratlanul és olyan sármosan tudta mondani, hogy aki azon megsértődik, magát teszi nevetségessé, ezért – ha kényszeredetten is, de – mindenki csak mosolygott rajtuk. Malost irigyeltük ezért a schlagfertigségért, nekem mindig csak percekkel, órákkal később jutott eszembe, hogyan is kellett volna riposztotnom egy-egy helyzetben. A főnök szót sem tudtam soha senki vezetőnek mondani, Pethőt – aki régi polgári család Ludovikát végzett sarjaként sosem volt párttag, csak a hatalommal kiegyező népes táborának egy jellegzetes alakja – kissé gyerekes gonoszkodással gyakran Pethő elvtársnak szólítottam.

A 214-es szobát mi afféle központi helynek tekintettük, bolondoztunk, diskuráltunk mindenféléről, de bejöttek ide más kollégák is. Be-benézett barátkozni a Pethőt követő főszerkesztő, Soltész István is. Soltészt rendet tenni, a „renitens” lapot megfegyelmelni tették ide Pethő helyére. Akkoriban a Tájékoztató Hivatal, a tájhiv elnökhelyettesként dolgozott, s került közeli viszonyba Mária nénivel, alias Kádár Jánosnéval, aki évtizedek óta a tájhiv osztályvezetője volt. Soltész fiát (aki tanácsi és

pártközpontos karrier után a rendszerváltás idején az Országgyűlés főtitkára lett, és maradt egészen a legutóbbi időkig) az egyetemről jól ismertem, okos fiú volt. Az apját, mint említettem, egy röpké találkozás erejéig stúdiós-gyakornok koromból ismertem. Jól ismerte viszont Soltész Kertész Pétert, aki nem sokkal öelötte került a laphoz. Neki panasolta aztán, hogy akárhányszor bejön hozzánk, a Boros elkezd fütyörészni, a Javorniczky meg egy idő után kimegy a szobából. Ezt a történetet tudva később mosolyogva hallgattuk, amikor más kollégák felhánytorgatták, hogy de hiszen a Soltész mindig nálatok ült...

Első magyar nemzetes napjaimról, bemutatásomról a szerkesztőség tagjainak már esett szó, mindenkivel illedelmesen kezelt fogtam, de hogy hogy nem, egyvalaki kimaradt a sorból, mégpedig a külpolitikai rovat nagyhatalmú és félelmetes híru vezetője, Matolcsy Károly. Ha jól emlékszem, a párttitkár, Sziládi János (később évekig a Nemzeti Színház igazgatója) szólt néhány nap után, hogy te, menjél már oda Matolcsyhoz, nehezményezi, hogy nem mutatkoztál be neki. Károly – semmi Karcsi, pláne Karesz, szigorúan csak Károlynak szólíttatta magát – gyorsan megbocsátotta nekem ezt az udvariatlanságot, s bár a közvetlen beosztottaival kíméletlenül rideg és gonosz, sérelmeit nem felejtő tudott lenni, velem mindig szívélyes volt. Sok közünk persze a munkában nem volt egymáshoz. Néhány évvel később egyszer odajött és csak annyit mondott, Ráthonyi János beszélt a családomról, nagyon rendes ember volt az apád. Ezt magam is így gondoltam, de Matolcsytól valahogy mégsem estek annyira jól a dicsérő szavak, kezdtem gyanakodni, mi lehet az apám általam nem ismert múltjában, amivel kivívta Matolcsy elismerését. (Ráthonyi János '45 előtt is újságíró volt, a háború alatt haditudósítóként ismerte meg apámat, aki filmproducer volt, s a háború alatt tartalékos tisztként szintén a haditudósítóknál szolgált időről időre. Ráthonyi a hetvenes években nyugdíjasként gyakran írt Pálffy József népszerű és a többenél szabadabb szellemű lapjába, a Magyarországra, de „főállásban” a Vegyépszter vállalat üzemi lapját szerkesztette, ahova stúdióként én is maszekolhattam, innen lett az ismeretségem vele.)

Ha nem voltunk éppen ügyeletesek, s nem volt valami délutáni dolgunk, négy tájban befejezettnek nyilvánítottuk az aznapot, sokszor Borossal együtt gyalog mentünk végig a Rákóczi úton a Jégbüféig, ahol ő metróra szállt, én buszra. Egészen 2005-ben bekövetkezett fájdalmas haláláig tartó barátságunk - az ismert reklámszlogen parafrázálásával élve – aligha jött volna létre a Magyar Nemzet nélkül. Természetünkben, személyiségünkben kevés közös vonás akadt, de nagyon összehozott

minket a közös munka. Riportok sorát írtuk együtt, elutaztunk néhány napra az ország legkülönbözőbb helyeire: jártunk a Beregben, ahol egy erdész társaságában kóboroltunk faluról falura, erdőről erdőre; konspiratív körülmények között leleplező adatokat gyűjtöttünk az egri vezetők villabotrányáról bennfentes informátorunkkal a patinás Korona szálló egyik tágas szobájában; voltunk - József Attila után szabadon - Pisták Öcsödön, ahol Pityuka néni vendégszeretetét élvezve térképeztük föl a falut. Az egyik legemlékezetesebb közös vállalkozásunk is a költőhöz kötődik. Úgy döntöttünk, bejárjuk esténként az éjszakai Budapest különböző peremeit, a villamosremiztől a legszélső tanyáig csatangoltunk, majd írtunk vagy nyolc részt a külvárosi éjkekről. Az egyes riportokba az ismert József Attila vers sorait applikáltuk, majd odaadtuk az egészet rovatvezetőnknek, Keserű Ernőnek. Ernő elolvasta őket, majd visszakaptuk a kéziratot, itt-ott vastag húzásokkal. Kezünkbe vettük: a kényesnek ítélt, kihúzott szövegek mind-mind a versből származtak! Így lektorálta a szocialista Magyarország érdekeit hűen képviselve Keserű Ernő József Attilát a nyolcvanas évek közepén.

Tandori, a főmeggör

Az volt a szokás a Nemzetnél, hogy amikor az adott oldal összes cikkét kiszedték a nyomdászok, az oldalt lent a nyomdában az aznapi rovatügyeletes tördelte be, illetve ő mondta meg, hogy milyen sorrendben jöjjenek a cikkek, ő húzott, ha kellett, a tördelőszerkesztő pedig az összképre ügyelt. Ezért a pályakezdőknek meg kellett ismerkedniük a tördeléssel, a munkájuk mellett jónéhány alkalommal a tördelőszerkesztővel együtt lementek a szedőterembe is. Somorjai József, Somi szívesen vállalkozott arra, hogy szakmája rejtelseibe bevezese az ifjoncokat, készségesen magyarázott. Engem valami miatt eléggé megkedvelt, s mivel első cikkeim nem árulkodtak különösebben beces újságírói kvalitásokról, a lapnál a helyemet úgy látta biztosítottnak, ha tördelőszerkesztő leszek. Semmi ingerenciám nem volt ehhez a munkához, de megbántani sem akartam, hogy ezt eláruljam neki. Szerencsére a helyzetem másképp alakult, amit cseppet sem bántam, mert a legkevésbé sem vonzott ez a munka. S nem éreztem igazán jól magam a nyomdában sem. Legalábbis az első időkben nem.

A nyomda külön világ volt. A szerkesztőségéből az udvari folyosón átmenve az ember egy fehérre mázolt, bezárt vasajtóhoz ért. csengetett, a nyomdai portás az üvegfülkéből konstátálta, hogy nem illetéktelen érkezett, kinyitotta az ajtót, így az ember néhány lépcsőn lemenve bejutott

egy hosszú terembe, amelynek keskenyebb részében a tördelők dolgoztak, az üvegfal másik oldalán meg a nyomdagépeken a kéziszedők. Az újságírók a túloldalra csak ritkán mentek be, inkább a szedő jött ki, ha egy kéziratban nem értett valamit, vagy nem tudta kiolvasni a sok javításból, hogy akkor melyik is az igazi. Közülük egyedül Gönczi úrra emlékszem, a testes középkorú férfi ült a nagy szedőgép előtt, villámgyorsan nyomkodta a billentyűket a klaviatúrán, az ólombetűk meg szépen potyogtak egymás mellé. (Anikor egyszer Áron fiamat levittem a nyomdába, Gönczi úr kiszedte a nevét, ma is megvan a betűsor.) A kiszedett anyagot vastálcára tették, az első térben a betűket bekenték kefével festékkel, papírt tettek a szedésre, majd áthúztak felette egy hengert. Így született meg a kefelevonat, amelyből egyet a szintén a nyomdában ülő korrektorok kaptak, négy-öt példányt pedig a hivatalsegédék felvittek a szerkesztőségbe, a szerzőnek és a szerkesztőknek. Ezen lehetett kijavítani az elütéseket, vagy a tartalmi hibákat. Ugyanígy készült kefelevonat a betördelt oldalakról is. Egy újságoldal méretű tálcát a vasasztalra tett a tördelő, odahozta a külön tálcákon levő anyagokat, amelyek a lapterv szerint arra az oldalra kerültek, majd a rovatügyeletes instrukciói szerint négyesével-ötösével szépen beemelte a kiszedett sorokat a tálcára.

A nyomdászok és az újságírók viszonya mindig és mindenütt meglehetősen ambivalens, összetett. A nyomdász-öntudat legendásan nagy volt, nem véletlenül nevezték őket osztályukon belül munkásarisztokratáknak. Ez az önérzet a hetvenes-nyolcvanas években sem tűnt el. Az a már idézett mondás, hogy ha van nyomdász, lesz újság is, visszaad valamit ebből a büszkeségből. A nyomdászok többnyire intelligens, értelmes, olvasott, tájékozott emberek voltak, akik ugyanakkor mégiscsak másokat, az újságírókat „szolgáltak”, éppen ezért szívesen vették észre, ha egy firkász hibát vétett, csacsukaságot írt, rosszul tudott valamit. Azt is szívesen fitogtatták, hogy ők a szakmájukban mennyire járatosak. Szívesen évődtek, ugratták a zöldfülüeket, akik kissé megszeppenve mozogtak ebben a számukra ismeretlen, idegen közegben.

A szedőteremben a főmestér volt az úr. Amikor én a Nemzethez kerültem, már Tandori Gyuri töltötte be ezt a posztot. Nemrég lépett előre, akkoriban negyven körül járhatott, s megelőzött a ranglétrán jónéhány régebbi kollegát, akik nehezen törődtek bele, hogy egy ifjanc lepipálta őket. Tandori viszonylag alacsony, sovány, kopaszodó ember volt, agglegény, az édesanyjával lakott valahol a hetedik kerületben. Utoljára a kétezres évek közepén, a Lehel piacon találkoztam vele, ráérő

nyugdíjasként sétálgatott a kofák között, s gyakorlott „háziasszonyként” vásárolta a maga főzte ebédhez a hozzávalókat. Nem sokkal később jött a hír a haláláról. Elnyújtva, sajátos akcentussal beszélt, ahogy a szavakat húzta el, úgy hajózott végig a teremben is asztalától a kéziszedőig, a korrektorokig és vissza, mikor hol volt dolga. Nagyon értette a mesterségét, ezt az idősebbek is kénytelenek voltak elismerni.

A vicemettőr Görög Jani volt, vagy egy tizessel idősebb Gyurinál, köpcös, kicsit busafejű emberke, aki rácáfolt a nyomdászokról fentebb mondottakra, nem az eszével tűnt ki a többiek közül, talán ezért nem volt benne igazán irigység és méltatlankodás Gyuri főnökké avanzsálása miatt. Nagyon megbízható, szorgos, jó iparos volt, precízen tette a dolgát, villámgyorsan rakosgatta a betűket és a léniákat. Kissé együgyű, balga ember volt, de jóindulatú. Az egyik karácsonykor a nyomdászok szinte hajnalig dolgoztak, hogy az ünnepi szám időben elkészüljön. Délelőtt Pethő szobájában koccintottunk a sikeres befejezésre, Tandori helyett valami miatt Görög Jani jött fel a nyomdából, holtfáradtan és kicsit ittasan. Pethő megköszönte, hogy ilyen keményen dolgoztak, mire ő lányos zavarában belefogott egy hosszú, befejezetlen monológba arról, hogy az újságírók és a nyomdászok összetartoznak és többet kellene így együtt találkozoznunk...

Az akkori csapatból Szekeres úrra emlékszem még, ő külsejében is a régi nyomdászokra emlékeztetett, művelt, okos ember volt, maliciózus, fanyar megjegyzéseket tett mindenre és mindenkire, intellektuálisan csillogó szemüvege mögül enyhe lekezeléssel szemlélte az embereket, de a mesterségét nagyon értette.

Homályosan rémlenek csak tördelő-inaskodásom heteinek történései, s a későbbi időkből is inkább benyomások maradtak meg. Rovatügyeletesként hetente megfordult az ember a nyomdában, mert a rovatoldalok betördelésének irányítása – ahogy említettem - a mindenkori ügyeletes dolga volt. Odaálltunk a nyomdász mellé, aki szépen az oldaltepsi mellé készítette a külön tálcákra szedett és az oldalra szánt anyagokat, majd szépen odatette - közepes méretű bekezdésenként megfogva - a szedett sorokat, ahova az újságíró mondta. A lexikonból kell ma már felidézsem az ott röpködő szakszavakat, nyomdai kifejezéseket is, akárcsak a különböző betűméretek nevét, a lapnál használatos legkisebb nonpareille-től a petit, az antikva, a borgiszon át a tizenkét pontos ciceroig. Ugyanílyen gyakran elhangzó kifejezés volt a lénia, a cikkeket vagy az íráson belüli hasábokat elválasztó vonal-lapocska,

különböző vastagságban, vagy a fattyúsor, azaz a hasáb tetején levő fél vagy egész sor, amit szigorúan írtani kellett.

A betűfajták közül a hetvenes években még igen sokfélét használtak a lapnál, az alapfajta a bodoni volt, de például az ötödik oldalon megjelenő, kéthasábos publicisztikákat – ma is hallom, ahogy Somi szinte áhítattal ejti a jelzőt – a kecses Campaniléből szedték. Mátrai-Betegh színkritikáit mindig valamelyik mives, egyedi hangulatú betűből szedette Gyuri, Béla ezt olykor egy üveg finom itallal honorálta.

A korrektúrák elolvasása és a hibák javítása fontos része volt az írásnak. A különböző jeleket a gyakorlatban tanulta meg az ember, illetve azt a néhányat alkalmaztam, amit másoktól láttam. Aztán egyszer Ember Mária megajándékozott a Múosz naptárból kitépett korrektúra jel-jegyzékkel, mondván, ne csak a jobbra meg a balra hajló derékszöveget, meg a vonal végén és telején levő köröcskét variáljam. Az egyik fontos jelzés volt a mai delete őse, a görög deleatur, aminek kacskaringós írását sem tudtam elsőre kivitelezni.

Címek és rangok

Említettem már, hogy a politikailag érzékeny vagy éppen szigorúan tabu témák korában nagy hangsúlyt kapott a Nemzetnél az igényes stílus, a szakmailag korrekt megformálás. Érvényes volt ez a tördelésre is, arra, hogyan néznek ki a címek, vagy hogy véletlenül se szerepeljen egy oldalon címben ugyanaz a szó.

A címadás fontossága egyike volt azoknak a szakmai értékeknek, amelyek a Magyar Nemzetnél sokat számítottak. Nem mindenki tud címet adni, pontosabban: jó címet. Külön tudomány ez, érzék kell hozzá. Vannak szerkesztőségek, ahol a szerző nem is adhat címet, az egy külön munkatárs dolga. A Nemzetnél direkt erre a célra nem volt ember, kivéve a kilencvenes évek végének rövid időszakát, amikor a tördelésből „kilépő” H. Barta Lajosnak ezzel a megbizatással találtak munkát.

Írásokat ritkán vitattunk meg egymással a rovatban, címeiket annál inkább. Az ember ott gyötrődött negyedórán át a cikke fölött, próbálkozott ezzel is, azzal is, ez se tetszett, az se tetszett. Mondjatok már egy jó címet, fordult végül a szobatársaihoz. Miről szól, kérdezték, vagy belenéztek a szövegbe, s kiragadtak egy jól hangzó, találó mondatot, fordulatot. Gyulay Zoli például, akit egyébként se a jelleme, se az írásai miatt nem

becsültünk túlságosan, kimondottan jó címekkel tudott segíteni a bajbajutott szerzőn.

A címnek nemcsak tartalmilag kell stimmelnie, nemcsak jól kell hangzania, magára vonnia a figyelmet, felkelteni az érdeklődést, hanem passzolnia kell a lap általános hangvételéhez, stílusához, s nem utolsósorban az írás terjedelméhez, a betördelt cikk méretéhez, ahhoz, hogy hány hasábra tördelik, hiszen nem elég blickfangosnak vagy tárgyyszerűen lényegsűrítőnek lennie, el is kell férnie.

S hogy még mi minden befolyásolhatja egy cím sorsát, hatását... Egyszer Bogács község fürdőjének hányattatásairól készítettem riportot, amelynek a Bogácsi furcsaságok címet adtam. Nemsokára odajött hozzám Zay Laci, aki szerkesztőként olvasta a cikket, s kért, hogy találjak ki másik címet, nehogy kolléganőnk, Bogácsi Erzsí megbántódjék miatta! (Egyébként bevett dolog volt az újságból kivágott címekkel ugratni egymást: Ernő névtáblája fölé odabiggyesztették a Keserű a szőlőt, a Mackónak becézett Illés Sándor megkapta a Mit kerestett a Mackó a málnásbant stb.

Zay Laci szintén a lap jellegzetes alakjai közé tartozott. Testes, magas ember volt, ritkuló hajjal, jellegzetes kásás beszéddel, papos kenetteljességgel. Evangélikus pap volt az ötvenes években, nem tudom, hogyan lett újságíró. Óvatos, aggodalmaskodó férfiú volt. Filmkritikákat írt és ő volt Mátrai-Betegh helyettese, a rovat gyakorlati irányítója, plusz a lap szakszervezeti titkára. Ebbeli minőségében valamikor a nyolcvanas évek közepén a szakszervezeti bizalmi-helyettesi funkcióra próbált rábeszélni, s nem igazán értette, miért nem akarom ezt sem elvállalni. A rovatban a kollegái gyakran idézgették mosolyogva egyik gyakori mondását, hogy én ezt már nem bírom tovább, fogom magam és kiugrom az ablakon...

Kiugrott pap volt, de az ablakon hála istennek nem lépett ki, sőt, a szerkesztőségi ranglétrán lépegetett előrébb, a kilencvenes évekre szerkesztőbizottsági tag lett. Halála után került nyilvánosságra a belügynek dolgozó III/III-as újságírók listája, amelyen néhány más nemzetessel együtt az ő neve is szerepelt. Anélkül hogy ismerném beszerzésének és „ügynökösködésének” részleteit, azt gondolom, az ő esetében az előkelő származás és a papi múlt éppen elegendő okul szolgálhatott arra, hogy megzsarolják. Elgondolkodtam viszont az emberek sajátos viselkedésén, mert eszembe jutott egy régebbi epizód: valamikor a nyolcvanas évek elején Gyulay Zoli büszkén újságolta, hogy a Lottó tárgynyeremény játékán, ahol a szelvényt vásárlók között

sorsoltak ki különféle árucikkeket, nyert egy Skoda gépkocsit. A folyosón Zay Laci odasúgta: tudod, hogy így jutalmazták az ügynököket... Furcsállom ma is, hogy tisztességes, erkölcsös ember letére hogyan tudta ezt mondani, miközben mégiscsak ugyanoda tartozott.

Bármilyen furcsán is hangozhat, nem igazán foglalkoztunk azzal, vajon ki a spicli. Tudtuk, hogy vannak, egyik-másik kollegáról sejtettük is, Zoli esetében ez be is igazolódott, másról, aki mindig ott sertevertélt, odasündörgött a beszélgetőkhöz, nem derült ki. Vagy nem is volt az, csak annak látszott...Mindegy volt. A lista nyilvánosságra hozatala, amely korántsem sem volt teljes, azért szolgált néhány meglepetéssel. A hetvenévesen is snájdig, kedélyes Gál Zoliról el tudtam képzelni, Zay Laci esetét meg tudtam érteni, Gyulay tuti egyes volt. Szabó Gyuri, a művelt latinista már kicsit kilógott a feltételezett névsorból.

Egyébként kezdettől fogva mélyen elhibázottnak és félrevivőnek ítélem az egész ügynökösdis-játékot. A besúgók jórésze sokkal kevésbé volt véleményem szerint ártalmas és rosszat tevő, mint azok, akik nyíltan tisztségüknél vagy pártmegbízatusuknál fogva jelentettek, írtak úgynevezett hangulatjelentéseket, szolgálhatták kollegáik, embertársaik kárára a szocializmust. Emlékszem arra a jelenetre, amikor a hallban egy szerkesztőségi értekezleten Soltész bemutatott egy új kollegát. Az intrikus Matolcsy nem állta meg, hogy kajánul Malonyaihoz ne hajoljon, megbökve: Szerinted melyiküké a magasabb sarzsi?

A szerkesztőségre egyébként egyfajta laissez faire hangulat nyomta rá a bélyegét. Különböző színvonalon író, dolgozó emberek, de néhány kivételtől eltekintve alapvetően önálló egyéniségek, individuumok dolgoztak a lapnál. (Ez ism közrejátszott szerintem abban, hogy a kilencvenes években a szerkesztőség – más napilapok munkatársaival ellentétben – nem tudott összetartani, az egyéni véleményeket a lap függetlenségének megőrzése érdekében félretenni, a közös érdeket felismerve összefogni.)

A szerkesztők is csak a szükséges mértékig telepedtek rá a munkatársakra. Keserű Ernőnek például szokása volt, hogy kis cédulákon vagy újságkivágásokon adott ki egy-egy témát, vagy egy MTI-hírt nyomott a kezünkbe, hogy nézzünk utána. Elég hamar rászoktam arra, hogy saját ízlésem, megítélésem szerint válogassak a kiadott feladatok között. Így aztán jónéhány érdektelennek, unalmasnak talált téma a papírkosárban végezte. Persze, a számonkérhető, fontosnak ítélt

megbízásokat nem lehetett elsumákolni, de volt egy széles mező, ahol a munkatársi szabadságnak tág tere nyílt.

Kollega nénik és kollega bácsik¹

Kik dolgoztak a Magyar Nemzetnél a hetvenes, nyolcvanas évek fordulóján?

A Nemzetnek sok jeles újságírója volt abban az időben. Közülük sokan még a háború előtt kezdték pályájukat. A kulturális rovatot Mátrai-Betegh Béla vezette, színikritikái eseményt jelentettek abban az időben is, s ma is emlegetik azt az ötvenes évekbeli Hamlet-kritikáját, amely abban az időben felért egy rendszerbírálattal. A rovat főmunkatársa volt Ruffy Péter, ugyancsak a régi veretes zsurnaliszta-stílus reprezentánsa. A belpolitikai rovat főmunkatársa volt Baróti Géza, több színpadi darab szerzője és az ötvenes évek végén indult, közkedvelt rádiósorozat, a Szabó család egyik írója. Baróti a toll igazi virtuóza volt, ahogyan írni tudott, az elvárásolta az ember, ám abban már nem mindig mutatkozott igényesnek és makulátlannak, amit írt.

A szerkesztőség egyik oszlopa a két olvasószerkesztő volt, Antalffy Gyula és Csatár Imre. Felváltva dolgoztak, egyik nap az egyikük, a másik nap a másikuk volt az ügyeletes, akinek a kezén az összes kézirat keresztülment. Kettejük életútja meglehetősen különbözött. Antalffy a háború után a kisgazdák lapjainál volt újságíró, Csatár viszont munkáscsaládból származott, hithű kommunistaként egészen fiatalon a Szabad Ifjúság című hetilap főszerkesztőségéig vitte, de '56 után súlyosan meghasonlott önmagával és a párttal is: a testvérét ellenforradalmárként kivégezték. Ő sose lépett vissza a pártba, de rövidebb szilencium után afféle parkoló pályaként a Magyar Nemzethez került. Majd húsz éven át alkottak ők igen színvonalas párost, kitűnő szerkesztők voltak. Antalffyról nekem már csak futó benyomásaim lettek, az én oakerülésemmel egyidőben vonult nyugdíjba, néha ezután is be-beugrott szerkeszteni. Csatár viszont egészen a 2000-es beolvasztásig a lapnál dolgozott, az utolsó években már nem szerkesztőként, csak népszerű hétvégi rovatát, az Útközben-t írta rendszeresen, nem lankadó buzgalommal, akkor is,

¹ Futász és Kristóf gyakran jártak horgászni. Egyszer a Rábánál egy másik horgász így szólt Futászhoz: Mit fogott, Kollega Bácsi? Kristóf nevetve mesélte, Dezső hogy kiakadt a kollegabácsizáson

amikor már erősen megromlott látása miatt nagyítóval olvasta az újságot és fejből diktálta szálás, szikár mondatait a gépíróknak.

Antalffy helyét Ember Mária vette át. Ő az ötvenes években már dolgozott az újságnál. Pedáns, a fogalmazás tisztaságára kényesen adó asszony volt. Gyakran behívta magához a szerzőt, elővette a kéziratot és - mint egy tanítónő a kisiskolással - sorról sorra végigvette vele a problémás mondatokat. Sokan nem kedvelték ezt a kioktatónak érzett stílust, én szívesen vettem, ha foglalkozott a cikkemmel, azt gondolom ma is, hogy szerkesztő nélkül nem újság az újság. (A kilencvenes években a megnövekedett anyagmennyiség miatt nemegyszer előfordulhatott, hogy egy kézíratra éppen csak rápillantható a napos szerkesztő, már küldte is tovább a tördelőkhöz. Kikérem magamnak, mondtam tréfás-komolyan, hogy úgy jelenjen meg meg az írásom, hogy azt rajtam kívül nem olvasta el el rendesen senki...)

Máriától sokat tanultam, s az évek során egyféle baráti viszony alakult ki köztünk. Általa ismertem meg Zimány Tibort, a volt recski fogolyt, akivel készítettem, 87-ben a *Mozgó Világban* megjelent interjúm az első nyilvánosságban először számolt be a recski munkatáborról. Az ő közvetítésével lettem bedolgozó interjúkészítője a közéleti szereplőkről nagy életút-interjúkat készítő Oral History Archivumnak, amelyet korábbi férje, Hegedűs B. András és Kozák Gyula vezetett, kezdetben a Népművelési Intéret Corvin téri épületének egy folyosóra néző kis szobájában. Mária vendégeskedett Pannonhalmi úti lakásunkon és Mindszentkállai nyaralónkban is, ahol baráti körben mesélt 56-ról. Hajtűkanyar című megrázó regényét csak később, halála után olvastam el.

Csatárhoz valamelyest hasonló politikai múlttal került a Nemzethez az ötvenes évek végén egy másik főmunkatárs, Kovács Judit, de ő egy pesti zsidó polgárcsalád illegális kommunistává lett gyermeke volt. A Nők Lapja alapító főszerkesztője volt 1956-ig. Tisztán látó, érzékeny, művelt asszony és újságíró volt, de ő nem fordított hátat a pártnak, s aktív részvevője maradt a nőmozgalomnak is. Bár a Nemzetnél semmilyen tisztséget, funkciót nem látott el, sokszor ő írta a vezércikket, s a szerkesztőségen belül is volt szava és befolyása. Olyannyira, hogy a rendszerváltás után az egyik, újsütetű demokratává lett harcias kollegina a folyosón neki vetette oda: *Eddig ti mondtátok meg, mi legyen, most majd mi mondjuk meg, mi lesz.*

A lapon belüli hierarchiát, s az egyes újságírók helyzetét, rangját hüen tükrözte, hogy ki milyen műfajú cikkeket írhatott, és azok mikor jelentek

meg. A hétfői szám és a karácsonyi lap kitüntetett helyét már említettem, ezekben megjelenni megtiszteltetés volt. Egy szűkebb kör írta a lap nagy vezércikkeit is és a hétfői kilencedik oldal publicisztikáját. Pethő újítása volt az úgynevezett minivezér: hétköznaponként a korábbi kéthasábos vezércikk helyett két feleakkora terjedelmű mini jelent meg, amelyek sem tartalmukban, sem művességükben nem érték el a vezércikkek szintjét, letudta őket az ember, de senki nem szerette, így ezt gyakran osztották a fiatalabbakra. Különösen sok minivezért jegyzett egy idő után Malonyai Péter, aki gyorsan és kulturáltan tudott írni szinte bámiről, ezért gyakran szóltak neki. Néhány hónap után Péternek elege lett ebből a nagy megtiszteltetésből és morgolódva megjegyezte: hogy jön ő ahhoz, hogy huszonhat évesen, csekély élettapasztalattal bölcselkedjen, elmélkedjen a világ ilyen-olyan dolgairól...

Az említett neves kollegák mellett a lapnak számos rendszeres külső szerző is hozott kéziratot. A szombati kilences oldal legkedveltebb írása a tárca volt, amit hosszú éveken át felváltva írt két ismert író, Csurka István és Görgey Gábor. Csurka volt az erőteljesebb, a markánsabb, a kritikusabb, ő sokszor elment addig a határig, ameddig akkoriban el lehetett menni. Különösen az az írása maradt meg az emlékezetemben, amely a Sasok és varjak címet viselte, s amelyben a ritkuló számú büszke sasok és az utat ellepő káráló, szürke varjak világát állította szembe egymással, minden Nemzet törzsolvasó érthette, miről, kikről beszél.

Más akkori írók is dolgoztak külső szerzőként a lapnak, például Karinthy Ferenc, akinek korábban rendszeres rovata is volt, vagy Bor Ambrus, akinek olykor dagályos, kellemedő, modoros stílusát mi, fiatalabbak nem sokra értékeltük. S a karácsonyi lap fényét növelte Illyés Gyula. Híres kolumnás írása a határon túl élő magyarokról dühödte reakciót váltott ki Romániában, egy Lacranjan nevű szerző intézett egészen durva támadást ellene. Illyés válaszolni akart, de a magyar pártvezetés – nem akarván élezni a felszín alatt egyébként sem feszültségmentes viszonyt a román kommünista párttal és Ceausescuval - ehhez nem járult hozzá, amit Illyés mély sértettséggel, de tudomásul vett.

A hetvenes évek végének egyik másik, botrányt okozó írása egy következő karácsonyhoz fűződik. A lap közölte Ördögh Szilveszter novelláját, amelyben az író Máriát illetve profán jelzővel, kiváltva ezzel a katolikus egyház rosszallását és - a pártvezetés elmarasztaló reagálását, mondván megsértjük hitükben a vallásos embereket, akiket az „aki nincs ellenünk, velünk van” jelszó jegyében a párt nem akart ellenségé tenni. Ez a két ügy is hozzájárulhatott ahhoz, hogy Pethőt nyugdíjazták, s a

helyére kinevezték a megbízható Soltész Istvánt. Egybeesett mindez a párton belüli harcok és a nagypolitikai helyzet alakulásával is, utóbbiak közül főként a lengyelországi események, a Szolidaritás fellépése erősített fel egy keményvonalasabb irányt a magyar pártban, amelynek folyamányaként a nyitottabb szellemű Pozsgay Imrét a kulturális miniszteri posztból felmentették és a Hazafias Népfront főtítkárának választva félreállították. Mivel a Magyar Nemzet lapgazdája a népfront volt, a vonalasabb pártvezetők úgy vélték, nem volna szerencsés, ha a puhább, kevésbé megbízható Pethő maradna a lap élén, s így szinte egy saját újságot kapna Pozsgay.

Soltész tökéletesen beváltotta az e tekintetben hozzáfűzött reményeket, a következő hét évben Pozsgay leginkább csak protokolláris események alkalmával szerepelt a lapban, reformista nézetei kifejtésére nem kapott módot, s miközben a népfront a reformista szárny különböző képviselőinek szervezett megjelenési formát nyújtott, s több reform-anyag elkészítését támogatta, ezekről a lap alig adott hírt.

A kulturális rovatban Zay Laci volt a rovatvezetőhelyettes, ide tartozott Ruffy Péter főmunkatárs, aztán Vértessy Péter, Lőcsei Gabriella, Barta András, Gábor Pista, Kartal Zsuzsa, Bogácsi Erzsi, Hajdú Éva, Józsa Gyuri, Berkes Erzsi, később Hanthy Kinga, Marafkó Laci, Dénes Pista, Mátraházi Zsuzsa. Az emblematikus rovatvezető, Mátrai-Betegh Béla fájdalmasan hirtelen halála után 1981-ben helyére egy jóindulatú, de meglehetősen közepszerű kádert hoztak, Szalontay Mihályt, aki megmaradt „idegennek”, öt néhány év után Vértessy Péter váltotta. A belpolitikai rovatot Keserű Ernő vezette, itt dolgozott főmunkatársként Baróti Géza, Kovács Judit és Kristóf Attila, aztán a derékhad: Komor Vilma, Gyulay Zoltán, Rácz Jutka, Csákváry Margó, Illés Sándor, Sárvári Márta, Fehér Béla, Szényi Gábor, Boros István, Malonyai Péter, Javorniczky István, Kertész Péter, Császár Nagy László, Murányi Gábor, Kurcz Béla. A külpolitikában Matolcsy mellett Várkonyi Tibor, Martin József, Lovas Gyula, Blahó Miklós, Futász Dezső, Zsigovits Edit, Lambert Gábor. A sokáig szinte egyszemélyes gazdasági rovatot Vig Istvántól a hetvenes évek végén Tóth Gábor vette át, s duzzasztotta fel igazán rovatá, munkatárs lett Weyer Béla, Kapuvári Gábor, Faludi András, Horváth L. István, Zsubori Ervin, Bognár Nándor, Gergely Laci, Mélykuti Attila, Szendrei Lőrinc. Zsolt Robi sokáig egyszemélyes sportrovatóba besegített Gyulay, majd Malonyai, akinek később a belből sikerült hivatalosan is átsoroltatnia magát ide. Somorjai József és H. Barta Lajos – Somi és Husi - volt a két egymást váltó tördelőszerkesztő, Csátár

Imre, Nagy Pista, Ember Mária az olvasószervezők. Köves Rózsa, majd Barta András vezette a levelezést, itt dolgozott Futász Dezső felesége, Baranyai Jutka. '82-ben települt át Magyarországra és jött a Nemzethez Bodor Pál alias Diurnus. Soltész hozta a laphoz Buza Pétert a tudományos rovat vezetőjének.

Szerkesztőségi dizájn

A New York palota még a hetvenes években is megőrzött sok mindent egykori szépségéből, eleganciájából. A lépcsőház márvány lépcsőin és oszlopai között örömmel sétáltunk föl a másodikra, ahol a Nemzet lakott. A mi szobáink a körútra és a Dohány utcára néztek, az L hosszú szárának végén levő hallból nyíltak a Film Színház Muzsika című hetilap szobái. Később közéjük beékelve volt egy-két szobánk az Osvát ucai fronton is, a levelezési, majd a tudományos rovat lakott itt, illetve Kovács Judit és a nyolcvanas évek elejétől Bodor Pál. Az Osvát utcai szárny legvégén volt az orvosi rendelő, ahol a kedélyes idős Lax doktor minden betérő betegnek azt tanácsolta: Úsni, úsni, úsni!

Az első emeletet a kiadó irodái foglalták el, fölöttünk volt a Magyar Hírlap szerkesztősége, a lépcsőházból nyíló belső udvari helyiségekben több folyóirat honolt (Új írás, Szovjetunió, stb.) a negyediken a Szépirodalmi könyvkiadó, a sarokban pedig az ebédlő.

A szobák berendezése meglehetősen egyhangú volt, a hatvanas években készült sárgásbarna nehéz íróasztalokon püföltük a sok újságíró kiszolgált Optima írógépeket. (Péter egy ujjal gépelt, mint a sas, roppant gyorsan és nagy erővel csapott le a betűkre, sokat zrikáltuk, hogy szétveri és majd – katonai műszóval élve – ráhátékkázzák a kárt.)

Ernő Baróti Gézával ült egy szobában, náluk a háború előtti időkből valahol megmaradt koloniál garnitúra volt, amit Baróti vásárolt meg és vitt el biatorbágyi nyaralójába, amikor a nyolcvanas évek közepén lecserélték a régi asztalokat, székeket, s modern, fémlábás, középkék színű asztalokat kaptunk, úgy nézett ki a szerkesztőség, mint egy kistafirozott kerületi rendőrös.

A New York palota egykor szerkesztőségek otthona, ma luxusszálloda. Hosszú éveken át állt üresen, amióta az utolsó „lakója” is kiköltözött, a Nemzet 1991-ben ment el. A nem oly régi múlt emlékét semmi nem őrzi. Lehetett volna pedig kétágyas Baróti szoba, Mátrai-Betegh Béla lakosztály vagy éppen – az öregkorában is naponta sajtótájékoztatóról

sajtótájékoztatóra járó Gárdonyi Jenő beceneve után - Apuci apartman.
☺)

A díszes lépcsőházból az ember egy viszonylag tágas, kibugyrosodó hallba lépett. Földrajzilag is ez volt a szerkesztőség központja, régi fotelekkel volt berendezve, itt fogadhattuk az interjúalanyokat, vendégeket, olvasókat, s itt tartottuk az összszerkesztőségi értekezleteket is. Ilyenkor a főbejáratot bezárták, néhány látogató idegesen rázta az ajtót, hallatszott, amint zsörtölődik, hogy miért nem tud bejutni, végül valaki kajánul kikáltott, hogy Zárva, hátul tessék bejönni. A hátul a belső udvarra néző nyitott folyosóról nyíló bejáratot jelentette, persze, aki először járt itt, az tanácstalanul toporgott még egy ideig.

A hallban a bejárattal átellenben volt a szerkesztőségi titkárság, a munkatársak első útja minden nap idevezetett, mert itt voltak a a saját fakkok, ezekbe tették az érkező leveleket, újságokat. Minden újságíró megkapta a négy országos napilapot, s lehetett igényelni elég nagy számban más magyar újságot, folyóiratot is. Ezt a lehetőséget igyekezett is az ember kihasználni, amíg a kerete engedte. A nap a szerkesztőségben úgy indult, hogy az ember magához vette a napilapokat, bent a szobájában átlapozta őket, elolvasta, ami jobban érdekelte, vagy ami a témáiba vágott, információkat, ötleteket gyűjtött belőlük. Természetes volt mindenki számára, hogy naprakésznek kell lenni a hazai és a külföldi ügyekben.

A szerkesztőségi titkárságra bekkukkantás után a munkatársak útja jobbra vagy balra vezetett. A balra nyíló folyosó legvégén volt a kulturális rovat három szobája, utána következett két tágasabb rovatvezetői szoba, a gazdasági és a belpolitikai rovatvezetőé, aztán egy kisebb beugróból nyílt a belpolitikai rovat két szobája. Ezen a szárnyon volt még három kisebb szobácska, itt ültek a gépírók, akiknek a munkatársak a cikkeiket diktálták. A hallból a másik irányba indulván balra jött a főszerkesztői szoba, majd a folyosó derékszögben jobbra fordult, itt ültek a főszerkesztőhelyettes, a külpolitikai rovatvezető, aztán jött a napos és az előrés és a napos olvasószerkesztő szobája, szemben velük ült a tördelő szerkesztő, végül kétoldalt, az utca és az udvar felé a külpolitikusok, a „köles urak” szobája zárta a sort, a legutolsó két helyiségben állt a telexgép, s itt ültek a telexeket, illetve a kéziratokat hozó-vívó hivatalsegédek. A külpolitikusok előbb említett ragadványnevét éppen egyikük, az általunk kissé lelketlenül Madonnának elkeresztelt, sűrű fekete hajú, pizskafa formájú csúnyácska hölgy adta, aki első

munkanapjai egyikén izgatottan kereste a Köles urat, *Vigye ezt az anyagot a külöshöz* (az ügyeleteshez - JI.), mondta neki a napos szerkesztő.

A „segéderők”

Az, hogy egy újság hány ember összehangolt munkáját igényli, hogy mennyire csapatmunka az újságcsinálás, s hogy minden részvevőnek megvan a maga fontos helye és szerepe, érdemes emlékezetükbe idézni azoknak is, akik ezt a világot, a lapkészítésnek ezt a divatból rég kiment, múzeumi módját csak hírből ismerhetik.

A nyomdászok mellett a hivatalsegédék ugyanúgy a szerkesztőség nélkülözhetetlen és természetes részei voltak, mint a gépírók, a titkársági alkalmazottak, vagy éppen a sofőrök. Nehéz pontosan leírni a „segéderők” és az újságírók viszonyát, semmiképpen nem jellemezte ezt lekezelés, lenézés, nagyon is tudtuk becsülni azt a segítséget, amit ők nyújtottak, mégha olykor kajánul évódtünk is egyikükön-másikukon. Rengeteg történet, anekdota fűződik hozzájuk is. Én már nem ismertem a legendás Pipást, az idős hivatalsegédet, aki évtizedeken át dolgozott a szerkesztőségben, s az idősebbek úgy emlegették, hogy néha jobban tudta, kinek mi a dolga, mint maga az illető. Az én huszonöt évem java a Nemzetnél Józsi bácsi hivatalsegédességére esett. Józsi bácsi szikár, középtermetű férfi volt, kis őszülő kefebajusszal, ő volt a csapatban a legrégebbi, s – rövidebb időszakoktól eltekintve - az egyetlen férfi a négy-öt nő között. Az újságírókkal szemben Józsi bácsi nagyon készséges és udvarias volt, nagy Fradi-drukkerként gyakran hozta szóba hétfőnként az előző napi meccset. Igazi házmester külseje volt, enyhe kisnyilas beütéssel, Malonyai malíciózusan megjegyezte, hogy ha úgy hozná megint a sors, Józsi bácsi biztosan elvitetné a zsidókat. Sokáig dolgozott a lapnál a középkorú, vénlányos külsejű, gyengébb idegzetű Ilonka, aki olykor elsírta magát, s aki gyakran panaszkodott Józsi bácsi kiállhatatlanságára. Egyszer egy bántó megjegyzése miatt a telexek vágására használt nagyollóval rontott rá. Egy alacsony, dundibb nő – a nevét elfelejtettem -, folyton *Puszika, édessel* köszönt, ha bejött a szobába, egy idő után csak így neveztük.

A sofőrök között is akadt mindig néhány érdekes figura. Közülük a legidősebb, legrégebbi motoros, bizonyos Gyurcsó úr semmi emlékezetessel nem hívta fel magára a figyelmet, annál furcsább volt Rácz úr. Magas, gyomorhajos külsejű ötvenes férfi volt, egy idő után a feleségem már aggódva engedett el reggel, ha tudtam, hogy vele megyek

vidéki útra. Én a kocsiban szerettem hátra ülni, ott kevésbé kellett kényszeredett társalgásokat folytatni, lehetett olvasgatni is. Rácز úrnál ez azonban nem csekély veszéllyel járt, mert ő vezetés közben gyakran hátrafordult, úgy fejtette ki néha önmagukban is ijesztő elképzeléseit. Például arról, hogyan oldaná meg a két nagyhatalom, Amerika és a Szovjetunió ellenségeskedését, hogyan teremtené meg a világbékét.

Összejönnének a népek egy nagy arénában, kezdte Rácз úra, a porondon meg szemben állna egymással a Reagan meg az Andropov, mindkettő kapna egy pisztolyt, aztán tessék, aki lepuffantja a másikat, az a győztes.

Pálmai úrral is sokat furikáztunk vidékre. Vézna, félénk kis emberke volt, aki néha úgy markolta és nyomta előzés közben a volánt, mintha saját fizikai erejének hozzáadására is szükség volna a gyorsabb haladáshoz. Különösen Fehér Béla volt elemében, ha együtt utaztunk vele, minden alkalmat kihasználta, hogy a kicsit jámbor, naív Pálmai urat heccelje, amit az nem vett észre. Egyszer Miskolcra mentünk és a város határában utolértünk egy, a belső sávban cammogó rendőrautót. Pálmai némi habozás után ötvennel szép lassan megelőzte a rendőr-kocsit, mire Béla hátulról aggódó hangon megszólalt: Pálmai úr, nem lesz ebből baj? egy rendőrautót?!... A kis ember kényelmetlenül fészkelődött az ülésen, s hosszasan bizonygatta, hogy dehát Fehér úr, ötvennel szabad menni, annyival a rendőrt is meg lehet előzni...

Pethő elvtárs fenséges nyugalma

Pethő első főszerkesztősége 1982-ben – érdemei elismerése mellett – véget ért. Emlékszem, a New York palotával szembeni lámpánál álltunk Németh Petivel, a Magyar Hírlap sportújságírójával. *Eltűnt az utolsó írni tudó főszerkesztő is* – kommentálta a leváltást Németh, aki ráadásul ismerte Soltészt korábbi hírlapos életéből.

Igaz, ami igaz, Pethő minden óvatossága, határozatlansága, kompromisszumkészsége mellett európai kitekintésű, műveltségű és széles tájékozottságú valaki volt, aki sok érdekes, új dologra felfigyelt, s szívesen írt szombati publicisztikáiban olyan semleges, de fontos témákról, mint a kvarkok felfedezése vagy a fekete lyuk.

Pethő legendásan megfontolt volt, ha dönteni kellett. Ilyenkor felnézett, hosszasan bámulta a menyezetet, azzal évődünk a háta mögött, hogy nézi, mikor esik le egy vakolatdarab a plafonról. A titkárnője, Dézsy Vera

éppen ellenkezőleg, kapkodó, hadaró hölgy volt, vibrált körülötte a levegő, „*rám ragadt Pethő elvtárs fenséges nyugalma*”, volt a szólása.

Pethő harcosnak a legkevésbé sem volt nevezhető, ugyanakkor a legkevésbé sem kellett tartani tőle. Ha egy kéziratot politikai okokból kényesnek, veszélyesnek ítelt, egyszerűen betette a fiókjába, *ezt nem közöljük*, s az ügy ezzel le volt zárva.

Nem tudok olyan esetről, hogy bárkinek is ártott volna, vagy akár csak szemrehányást tett volna, ha utóbb őt marasztalták el egy-egy megjelent és a pártközpont által kifogásolt írás miatt.

Miattam egy letolást kapott, de a pontos történetét ennek is csak jóval a rendszerváltás után ismertem meg magam is, amikor Murányi Gábor pártközponti dokumentumok alapján rekonstruált néhány ilyen esetet.

Történt, hogy rövid publicisztikát írtam kissé ironikus hangnemben annak a régóta húzódó építkezésnek a visszasságairól, amely a Rossevelt téren a Gresham palota melletti telken zajlott. Megemlítettem a cikkben, hogy a népnyelv Spenótpalotának keresztelte el ezt a meglehetősen otromba, az Akadémia és a Gresham palota között éktelenkedő, oda nem illő spenóztöld épületet, amelybe végül a Tervhivatal költözött.

Az ártatlan kis írásból ügy lett, Pethő feddő hangú levelet kapott a pártközpontból, kiderült, egy korábbi főszerkesztői eligazítón mondták a főszerkesztőknek, hogy egyelőre ne foglalkozzanak ezzel az épülettel és az építkezés elhúzódásának okaival. A letolásról én mit sem tudtam, így arról is csak Murányi későbbi múltidézésből értesültem, hogy Pethőt arra utasították, a cikkért felelős személyeket vonja felelősségre. Pethő levelet írt az illetékes elvtársnak, melyben közölte, hogy a szerzőt és a cikket leadó rovatvezetőt figyelmeztetésben részesítette. A pártközpontban azonban nem érték be ennyivel, „az ügy súlyosságára tekintettel” szigorúbb büntetést követeltek. Ekkor hívott be Pethő, és közölte, hogy megvonja a havi prémiumomat. Döntéséről tájékoztatta a pártközpontot is, ahol ezzel napirendre tértek az ügy felett. Azt csak Pethő és én tudtuk, hogy - vagy mert nagyrészt szabadságon voltam vagy mert nem teljesítettem a prémiumhoz szükséges flekkmennyiséget, - abban a hónapban nekem nem járt a prémium, amit Pethő büntetésként megvont tőlem.

Alakok és alakzatok

Becenevek a Nemzetnél

A Nemzetnél is kapott szinte mindenki valamilyen becenevet, ragadványnevet.

Nekem Malonyai jóvoltából ide is átjött a katonaságnál kapott és az egyetemen is elterjedt Cigus. Kiegészülve a Javival, Javorral, Csákváry Margó Javszernek hívott.

Íme néhány:

Antal Gábor – Tanár úr

Gábor Pista - Snuki

Boros Pista - Boros Pipó

Kertész Péter - Öreg

Kristóf Attila - Bubuc

Murányi Gábor - Mirr-murr

Baróti Géza - Apó

Malonyai Péter - Malus/Malos

Zsigovits Edit - Zsiga

Illés Sándor - Mackó

Csákváry Margit - Margó

Balla Ödön - Balla Dönci

Szabó Jóska - Dodó

Fehér Béla - Weisz

Császár Nagy László - Csaszi

H. Barta Lajos - Husi

Rajcsányi Károly - Rajcsi

Bodor Pál - Diurnus

Lambert Gábor – Lambi

Ruffy Péter – Péter bácsi

Szényi Gábor – Szőnyeg, Gabus

Szóltam már néhány emblemikus alakjáról az akori szerkesztőségnek. Folytatom a sort Antal Gáborral, a Tanár úrral. Antal tagbaszabott, tekintélyes hasú, kövér ember, illett rá a tohonya jelző. Csoszogva járt, szivarfüstjének illata messziről jelezte jöttét vagy ottjártát, kicsit dörmögő hangon, jellegzetes hanghordozással beszélt. Akkoriban főleg folyóirat-kritikákat, ismertetőket írt, meg interjúkat készített „*Min dolgozik...?*” címmel jeles társadalomtudósokkal, irodalmárokkal. Balassa Péter, akivel jó barátságban voltunk, s aki egyébként a hatvanas évek végén egyetemistaként egy-két nyarat a Nemzetnél gyakornokoskodott, egyszer említette, hogy nagyon szeretne bekerülni a „meghívottak” közé, örülne, ha Antal őt is meginterjúvolná a munkájáról ebben a sorozatban. Emlékeim szerint erre nem került sor, pedig Péter kritikusként, esztétaként akkor már a posztmodern fiatal írók, Esterházy, Nádas fő mentorának számított.

Nem tudom, hogyan ragadt rá a Tanár úr megszólítás, de ha valakire, rá illett: igen nagy tudású, művelt, okos és szellemes ember volt, két lábon járó lexikon. Mélyen megmaradt bennem egy jelenet: karácsony előtti nap volt, kevesen lézengtek már a szerkesztőségben, én egyedül ültem a

szobánkban, amikor bejött Mátrai-Betegh és Antal, együtt vagy egymás után, nem tudom. Antal egyszer csak arra terelte a szót, hogy ő mennyi rossz dolgot csinált életében. Mátrai kedves együttérzéssel és megértéssel szelíden ellenkezett vele, s az érdemeit, erényeit hozta fel az önmarcangolással szemben. Megérintett, de zavarba is hozott ez az őszinte hang, hiszen bár kedveltük egymást, nem voltunk bizalmas viszonyban, hogy ilyen nyíltan kitérüljön előttem.

Később tudtam meg, hogy Antal fiatal zsidó értelmiségiként az ötvenes években lelkes sztalinista volt, dogmatista kommunista hevületében talán ártott is sokaknak, aztán a hatvanas években a Hungária (volt New York) kávéházban törzsasztala volt, sok fiatal értelmiségi ült oda és hallgatta az előadásait, Kenedi János nevére emlékszem, aki az emlékezéseiben említi is ezeket az éveket.

Egy vidám anekdota is terjengett a szerkesztőségben Antalról: egyszer a feleségével készültek ebédelni a Hungáriában, mennyi pénz van nálad, szívem, kérdezte Antal az asszonyt, majd a választ hallva anyit mondott: *Akkor ma csak egyikünk eszik...*

Nyomdászok lehettek a szerzői annak a már említett viccelődésnek, hogy az újság megjelenéséhez nem kell újságíró, csak nyomdász legyen. (Ennek igazsága és fontossága a Magyar Nemzet kilencvenegyes sztrájkakor, amiről még bővebben lesz szó, újra beigazolódott: a tulajdonosok akkor ültek komolyan a tárgyalóasztalhoz, amikor az öt tördelő közül hárman szintén letették a munkát.) A Magyar Nemzetnél azonban ezt a mondást biztosan ki kell egészíteni azzal, hogy a lap megjelenéséhez kell a nyomdász – és a *Rajcsi...*

Rajcsányi Károly főszerkesztőhelyettesnek volt ez a beceneve. Rajcsányi szociáldemokrataként a Népszavánál dolgozott sokáig, majd az övenes évek végétől lett a Magyar Nemzet mindenese. (Népszavás idejéről Faludi György memoárjában olvastam később, történetesen azon ironizált Faludi, hogy Rajcsi is szemet vetett – esélytelenül - az ő barátnőjére) Alacsony, köpcös emberként idegesen fújtatva ingázott a szerkesztőség és a nyomda között, ő volt a lap lelke és motorja. Félrevezetően hangzik, ha azt mondom, hogy nem a tartalmi kérdésekkel foglalkozott elsősorban, hiszen de mennyire tartalmi kérdés egy lapnál, hogy az oldalak hogyan néznek ki, hogy a cikkekben ne legyen elütés, értelemzavaró mondat stb. Rajcsányinak fantasztikus szeme és érzéke volt, a legapróbb hibát is azonnal kiszúrta. A tekintete villámgyorsan pásztázta át a kefelevonatot, s rögtön észrevette, ha hiányzott egy betű, egy vessző vagy bennmaradt egy

gépelési hiba. Más újságíró percekig nézheti az oldalt, átsiklik a szeme az ilyen hibák fölött, Rajcsival ez nem fordulhatott elő. Ha valami nem tetszett neki, dühösen felpattant, kifakadt, villámokat szórt a szeme, hogy öt perc múlva a legkedélyesebben szóljon hirtelen haragja „tárgyához”. Sohasem emberekre haragudott, - ezért is felejtette el könnyen a mérgét -, a lapért aggódott. Hogy az jó, a Magyar Nemzethez, a szakma többnyire íratlan törvényeihez méltó legyen.

Munkásköltőként indult a negyvenes években, mindebből nekünk már csak rímfaragó hajlama jutott, szóvicceihez huncutul mosolygott. Ma Lónyai, de mi lesz holnap? – kacsintott Malonyaira, akit egyébként is kedvelt.

Az, hogy messze több egyszerű technikai levezenylőjénél a lapnak, hogy vérbeli szerkesztő a szó tartalmi értelmében is, nekem akkor derült ki, amikor egyszer Keserő Ernő távollétében ő tartotta a rovatértekezletet. Egymás után jöttek az ötletek, a témajavaslatok, mindegyikhez volt egy jó észrevétele, hivatkozott megjelent írásokra, amelyeket fel lehet használni, okos écékat adott.

A szerkesztőség volt az igazi otthona, késő éjszakáig maradt bent, akkor is, amikor nem ő volt az ügyeletes főszerkesztőhelyettes.

A szerkesztőségben lett rosszul '83 forró augusztusában, innen vitte el a mentő, akkor talán még élt. Mindenkit megdöbbsentett a halála, különösen mert másfél évvel előtte halt meg ugyanilyen hirtelenséggel, szívrohamban Mátrai-Betegh, akit – a pártközpontból delegált, rosszindulatú intrikus Lökös Zoltán főszerkesztőhelyettesével vívott bátor csatározása miatt – néhány hónappal előbb megalázó módon elbocsátottak.

A belpolitikai rovat vezetője odakerülésem idején és még vagy tíz éven át Keserő Ernő volt. Ernőt egyszerű falusi gyerekként az ötvenes években emelte fel a párt és jelölte ki számára az újságírói pályát a Lenin-iskola elvégzése után. Korántsem tartozott az írásművészek közé, ezt ő is tudta magáról, jó kádernek számított, ezért került egyre magasabb beosztásokba, a nyolcvanas évek második felében már főszerkesztőhelyettes volt. Valószínűleg soha nem voltak benne különösebb érvényesülési ambíciók, egyszerűen kellően közép-szerű, ugyanakkor rendes ember volt ahhoz, hogy különféle elvárásoknak megfeleljen, felfele is, lefele is. Tisztességgel, korrektül tette a dolgát, de igazán otthon balatonszéplaki nyaralójában és a karádi szőlőjében érezte magát. Roppant ügyes, praktikus ember volt, kiváló építőmester lett volna

belőle, ha a néphatalom nem szán neki más sorsot. A nyaralóját, majd később a családi házat is szinte maga építette. Rovatvezetőként közvetlen, emberséges volt, aki megtanulta, meddig lehet elmenni, tudta, mi a dörgés, de nem volt benne rosszindulat. Ha fel is horkant néha egy-egy kritikusabb mondat olvastán, amit aztán szépen kihúzott, nem haragudott meg a szerzőre, nem tett rosszat neki. Kétségtelen, hogy a szocialista lapszerkesztő ideális képviselője volt, megbízható elvtárs, ugyanakkor velünk szemben csöppet sem volt vonalas. Azért meg külön hálás lehetett neki a mi fiatal társaságunk, hogy az úgynevezett musz-vezércikkek megírását érzékeny nagypolitikai témákról, a sátoros ünnepek alkalmával történő kötelező tiszteletkörök megtételét – november hetedikre, május elsejére, április negyedike, a soros párt- vagy népfront-kongresszus - magára vállalta, és az ilyenkor szokásos paneleket, frázisokat évről évre variálva ő írta meg a cikket, mentesítve minket az alól, hogy véleményünkkel ellentétes, nehezen vállalható tirádákat vessünk papírra a szocializmusról.

Jellegzetes figurája volt a Nemzetnek Szabó Jóska, Dodó, aki akkor már csak be-bejáró nyugdíjasként színes hírfejeket publikált leginkább, a gardák vonulásáról, a tiszavirágzásról, vagy hogy kijött-e barlangjából február elején a medve.. El-elüldögélve a szobánkban nagy hódításairól regélt, hogy az esztergomi vonaton egy titkárnövel, tizenötször... meg hasonlók...

Sajátos ízt hozott a szobánkba egy reaktivált rendőrségi tudósító, Balla Dönci is, aki a háború előtt slapajként már dolgozott a szakmában, például a biatorbágyi robbantásnál is ott volt. '45 után polgári elemként kitétek a sajtóból. Bevallása szerint ekkor élt a legjobban: különféle méretű és fajtájú vándorzászlókat varratott asszonyokkal, amelyekkel aztán végigházalta a nagy üzemeket, gyárat, s ő, az osztályidegen a káderigazgatókra olyan szöveggel tukmálta rá az asztalra és falra tehető zászlókat, hogy *az elvtárs nem vesz szocialista vándorzászlót?, milyen dolog ez...* Tízezreket keresett ezzel, míg aztán a hatvanas években visszatért a szakmába, előbb a Népszavához, majd Soltész idején a Nemzethez. Szórakoztatóan bugyuta dolgokat tudott mondani. Egyszer év végén elmesélte, hogy meghívta a barátait magához szilveszterezni. *„Apukám, vettem hat zsemlet, ha megmarad, legfeljebb kidobom, megengedhetem magamnak...”*

A külpolitikai rovat volt a Nemzet egyik erőssége. Matolcsy enyhén szólva nem tartozott a jótollú újságírók közé, ritkán is írt, annál szigorúbb és hektikusabb volt a munkatársaival, akiket viszont kifelé mindig

megvédett, a rovatát nem hagyta bántani. Fura érzésekkel olvasom mostanában megjelent sajtótörténeti munkákban azt a megjegyzést, hogy tudniillik a Kádár-korszakban a lapok az MTI külföldi híreit kellett átvegyék, nem adhattak a nagyvilág eseményeiről saját anyagot. A hírekre ez a megállapítás igaz, ám a Magyar Nemzet olvasói egyáltalán nem csak ezeket az ellenőrzött egyencikkeket olvashatták. A külpolitika fontosságát a lap azzal is hangsúlyozta, hogy korábbi hagyományait megőrizve a vezércikk mellett négy hasábon nagy főcímmel a legfontosabb külföldi hírek sorakoztak. Ezt a szerkezetet legfeljebb egy-egy pártkongresszus vagy nagyon fontos belpolitikai történés miatt rúgta fel a lap. A főcím alatt keretben a Külpolitikai helyzet című értékelő összefoglaló következett, ebben már máshonnan átvett értesülések is szerepeltek. A második oldalon az ötödik-hatodik hasábon pedig mindig egy négy-öt flekkes cikk jött, egy konkrét témát alaposabban körüljárva, s a szerzők itt bőven hivatkoztak más forrásokra, a nagy nyugati lapok és hírügynökségek anyagaira is. A Magyar Nemzet olvasói tehát joggal érezhették úgy, hogy hitelesen értesülnek a világ fontos eseményeiről, s nem marad előttük ismeretlen az a bizonyos másik világ sem. Ezek a cikkek a Nemzet legtöbb cikkéhez hasonlóan visszafogott, mérsékelt hangneműek voltak, nem a bösz imperialistázás, s az elfogult szocializmus-dicsőítés jellemezte őket, szemben mondjuk a Népszabadság külpolitikai írásaival. A hatvanas évek közepén indult *Magyarország* hetilap mellett a Nemzet volt az az újság, ahol tehát viszonylag árnyalt elemzések jelenhettek meg a kapitalista országokról is.

A rovat munkatársai közül többen a kor legjobb külpolitikai újságírói közé tartoztak. Ilyen volt például a nagy műveltségű, francia orientációjú, bár egyébként kissé óvatos Várkonyi Tibor, vagy a lexikon-tudású, bámulatos memóriájú Avar János, aki a Népszabadságtól jött át a hetvenes évek elején az akkor létrehozott washingtoni tudósítói posztra, ahova még kétszer visszatért később is. Egész Amerika történelmestül, politikástul a fejében volt. Ahogy említettem, művelt és tájékozott volt Zala Tamás is, aki *Az Újvilág születése* címmel megjelent könyvével történelem kandidátusi fokozatot szerzett. A fiatalabbak is az ő színvonalukat folytatták, Martin Jóska, Futász Dezső vagy a később a Népszabadsághoz tudósítónak átmenő Lovas Gyuszi, Blahó Miklós, az egyetlen nő a csapatban: Zsigovits Edit, vagy a mi generációnk „széléhez” tartozó Lambert Gábor, még később Vida Laci, Stier Gabi. Tatár Imre főként német ügyekben volt járatos, komoly újságírói előélet után jött a laphoz, de gyorsan „nemzetessé” vált, mozgékony és friss maradt napjainkban is, kilencvenöt évesen.

Futász Dezső „kültagként” került abba a szűkebb körbe, amely egyfajta baráti társasággá is szerveződött, s alapvetően a belpol rovat fiataljaiból állt. A hetvenes évek legvégén ez a csapat a következőkből állt: Malonyai, Fehér Béla, Szényi, Boros, Kristóf és én. Már ’78-ban az esküvőmon is ott látszanak a fényképeken, de rendszeresen találkoztunk a szerkesztőségen kívül is, többször szilvesztereztünk együtt. Dezső Malonyaival keveredett barátságba, s így lett része ennek a társaságnak, szintén a Nemzetnél dolgozó feleségével, Jutkával együtt. A nyolcvanas évek elején ez a társaság kiegészült Kertész Péterrel. Dezső gyakran járt horgászni Attilával, ahogy írtam, innen származik a kolléga bácsis történetük is.

Ahogy mindnyájan, ő is próbálta feszegetni, lazítani a kereteket. Emlékszem egy írására, Mozambikban járt, s a szokásos szárazabb elemző írás helyett riportszerű, a mindennapi életet felvillantó anyagot készített, amellyel egyáltalán nem nyerte el a rovatvezető, Matolcsy tetszését. Zalával jóban volt, és sikerült elérni célját, ő lett a nyolcvanas évek elején a Nemzet washingtoni tudósítója. Egy év után azonban házassági problémái miatt haza kellett jönnie. Karácsonykor mindnyájunknak hozott valami apró ajándékot. Engem egy Webster zsebszótárral lepett meg. (S valóban meglepett, hogy nekem is vett ajándékot, kedveltük egymást, de nem volt olyan szoros a kapcsolatunk.) Az itthon ismeretlen, gyönyörűen szóló mini hifitornyát is megcsodáltuk, amikor bulit tartott a lakásán. A nyolcvanas évek végén az elsők között volt, aki más utat választott. Ráérezett az idők változására, s létrehozott egy számítástechnika lapot, a Computerworldot, illetve megszerezte a Playboy magyar kiadásának jogát. A magyar Playboy főszerkesztőjének magával vitte a Nemzet kulturális rovatvezetőjét, Vértessy Pétert. Érdekes váltás volt ez: a következő néhány hónapban, amikor úr keletkezett a vezetésben, s belülről próbáltunk vezetőket találni, talán mindkettőjüknek lett volna esélye valamilyen posztra, de akkor ők már nem voltak a lapnál.

Kristóf

Kristóf Attila külön fejezet. A Nemzet történetében is. A társaságunkéban is. Az enyémben is, Mint a narcisztikus gyerek-felnőttek, Attila is magán keresztül érzekelte a világot. Effajta érzékenységének, hiúságának volt a hozadéka kétségtelenül kiváló újságírói teljesítménye, de ebből fakadt főként '90 utáni visszas viselkedése is.

Sokan szemére vetik látszólagos pálfordulásait, felemlegetve, hogy Kádár feleségének dedikálta és vitte el egyik krimijét, a rendszerváltás után viszont vehemensen a magyar jobboldali pártok iránt köteleződött el. Számomra ez az epizód is sokkal egyszerűbben érthető, s természetének narcisztikus jellegével magyarázható.

Sosem volt a szocializmus híve és szószólója, viszont például Soltész főszerkesztősége idején ügyesen kihasználta, hogy Soltésznek jól jött, hogy Kristóf nem ellenséges vele szemben, sőt, kicsit még reprezentálhat, példálózhat is vele. Soltész kivételesen kedvező helyzetet garantált neki. Félévre is visszavonulhatott csopaki házába, írhatta a könyveit, aztan visszajött, csinált egy riportsorozatot, kissé vonalas témákban, de eléggé kulturáltan, például egy szocialista brigádról, vagy "jeles" szocialista politikusokról, például a Központi Ellenőrző Bizottság elnökéről, bizonyos Brutyó Jánosról. (Soltész ezeket az idősebb funkcionáriusokat derűségünkre bizalmaskodón csak úgy emlegette, hogy Brutyó bácsi meg Apró bácsi...) Attila elégtételként, neki járó kiváltságként élte meg mindezt, mivel előtte éveken át úgy érezte, hogy Pethő mellőzi őt, nem kapja meg azt a megbecsülést, amit a Nemzet legendás főszerkesztőjétől, az '57 és '72 között regnáló Mihályfi Ernőtől megkapott, akinek egyik kedvence volt, s akinek köszönhette huszonhét évesen a legnagyobb magyar újságíró kitüntetést, a Rózsa Ferenc díjat.

A hetvenes években Kristóf sokat kritizálta Pethőt, ezért is furcsállták sokan, hogy a rendszerváltás után kvázi fegyvertársak lettek. Az említett hiúság és narcizmus részben erre is magyarázatot ad.

Visszatérve a Mária néninek adott könyvekre, ebben az esetben sem volt szó fenéknyalásról, csupán arról, hogy Soltész elmondta, Kádár felesége kedveli a krimijeit, s Attila erre készséggel vitte el személyesen az új könyvét a parlamentbe.

Abban, hogy '89 után Attila a közélet jobb oldalán találta magát és a helyét, szintén inkább az játszott szerepet, hogy honnan kapott nagyobb elismerést, illetve honnan érte narcisztikus sérelem. Ilyen sebet ütött a

lelkén a 89-es főszerkesztő-választás, amelyet részünkről cserben hagyásként, árulásként élt meg. Még komolyabb lelki pofont kapott vagy fél évvel később. Megjelent egy vezércikke, ha jól emlékszem, valamilyen egyházi, vallási témában, amelyben lelkesen az Antal-kormány álláspontjával értett egyet. A megjelenés napján a szobánkban beszélgettünk, Attila velem szemben ült, amikor belépett az ajtón egy fiatal kolléga, talán két hete lehetett a lapnál, én sem nagyon ismertem. Ki a Kristóf Attila, kérdezte, mire Attila jelezte, hogy ő. Langmár Ferenc közelebb lépett, s így szólt: ilyen szemét, benyalós cikket én még nem olvastam. Azzal kiment.

Teljes döbbenet ült mindannyiunkra, ez az otromba stílus ismeretlen volt a Magyar Nemzetnél. Másodpercek teltek el, amíg Kristóf is magához tért, aztán vérvörösén kiviharzott. Martinhoz ment, a főszerkesztőhöz, aki szintén megdöbben, hívatta Langmart és közölte vele, választhat, bocsánatot kér Attilától, vagy elmegy a laptól. (Langmar egyébként az utóbbi mellett döntött.)

Ez a valóban felháborító jelenet tovább erősítette Attilában a liberálisokkal szembeni ellenszenvet.

Emlékszem később egy összezördülésünkre, amikor Attila már főszerkesztő-helyettesként valamit meg akart változtatni egy cikkben, én pedig nemet mondtam. Akkor előntötte a pulykaméreg, s szinte fizikai következményekkel fenyegetett, aztán lehiggadt.

Mindenben a legjobb akart lenni, ami néha mulatságos dolgokat eredményezett. Egyszer valahogy szoba került, hogy kinek milyen magas láza volt már életében. Nem sokkal korábban negyvenegy fokos lázzal feküdtem otthon, mondom, nekem negyvenegy fok volt a lázam, mire Attila rávágja, nekem volt magasabb is, negyvenke..... De mielőtt kimondta volna, észbe kapott, hogy az már a halál, s gyorsan elhallgatott. Borossal éveken át jót derültünk, amikor eszünkbe jutott ez a történet.

Újságíróként sokunk számára mérce volt az az írni tudás, amivel Attila rendelkezett. Tekintélye volt előttünk, de ezzel emlékeim szerint egyáltalán nem élt vissza, nem kivagyiskodott, elég volt neki ez a fajta normális tisztelet. Szívesebben volt a nála tiz-tizenöt évvel fiatalabbak társaságában, mint az idősebbekkel.

Sokan egyben látják az életét, nekem külön válik a hetvenes-nyolcvanas évek és a későbbi idők Attilája, az elmúlt dicstelen húsz év nem anullálja bennem a korábbi időszakot. Inkább sajnálom, hogy egy nagyon

tehetséges, okos, jobb sorsra érdemes embert a hiúsága saját szempontjából nézve is rossz irányba vitt. Ennél a Magyar nemzet nevet bitorló, pártzócső újságnál ottmaradni, s megjelenni benne egy Kristóf Attilának szerintem megalázó, ahogy megalázó volt az a szituáció is, amikor az új vezetés elnöki tanácsadói címet adott neki. A másik főtanácsadót úgy hívták: Schlecht Csaba, akit a rendőrség keresett, de nem talált (!), mint a Fidesz cégátjátszási sötét üzletének, a Kaja Ibrahim ügynek a lebonyolítóját. (A 2000 után történtek igazi veszteseinek, megalázottjainak jómagam mindig is a lapnál maradó látszólagos győzteseket, Kristóf mellett Szényit és Lőcsei Gabit tartottam, mindketten valóban remek újságírók voltak, sokkal többre hivatottak, mint hogy a nagyon közepszerű új főnökök melléklet-társszerkesztést és műsorújságot bízzanak rájuk.)

Attila csak magával törődését az a történet is jól példázza, aminek én voltam az egyik elszenvetője. Az Hersant csoport képviselőjében gyakran jött Pestre egy hozzám hasonló korú férfi, Emmanuel Kriegel, aki mint az újságíró alapítvány társelnökével és angolul tudó emberrel néha leült velem megbeszélni a dolgokat. Fél évvel az Hersant érkezése után egyszer hívott, hogy menjünk le ebédelni a házában levő Lucullus étterembe. Ott előadta, hogy a franciák elégedetlenek Kristóffal mint főszerkesztő-helyettesével, alkalmatlannak látják erre a posztra, s le akarják váltani. Kicsit tépelődtem, hogy mit tegyek, de baráti viszonyunkkal ellentétesen éreztem volna, ha ezt valahogy nem hozom Attila tudomására, ha nem figyelmeztetem arra, hogy mi készül. Arra nem számítottam, hogy saját helyzetének fenyegetettsége minden gátlást megszüntet benne, s a legkevésbé törődve azzal, hogyan érint engem a lépése, azonnal bement a francia igazgatóhoz, s elmondta, mit hallott tőlem. Ő ezzel egy időre megmenekült, néhány hónappal később találtak neki más pozíciót, engem viszont meglehetősen kellemetlen helyzetbe hozott, amiből nem lett ugyan károm, de a francia fiú természetesen többet nem beszélt velem semmiről.

Csillag és Tuom

Rövid ideig dolgozhattunk csak együtt, de nekem fontos kolléga volt Csillag István. Meggyászoltam, amikor ötvenhat évesen meghalt. Korábban sok jó riportot írt, de odakerülésemkor már igen megkeseredett, meghasonlott ember volt. Sokat ivott, de én a szerkesztőségben nem láttam részegen. Sokszor felfortyant valami marhaságon, ilyenkor rekedtes, mély hangján oda-odavetett egy-egy gorombaságot, de alapvetően igazi szívmember volt. Velem mindig barátságos és segítőkész volt. Nem járt be minden nap, üldögélt néhány órát az asztalánál, beszélgetett a kollégákkal, aztán hazament. Különösen kedvelte Szényit, akivel egymással szemben ültek, olykor ráripakodott, amikor Szényi valamit nem tudott, de mindez csak játék volt. Ahogy az is, amikor Szényi bejelentésére, miszerint januárban nyaralni megy Tihanyba az újságíró üdülőbe, Csillag Pista felhorkant és üvöltve mondta: *Jegyezd meg! Nyáron nyaralunk, télen pihenünk!*

A neten a következőket találtam róla: Csillag István (Bp., 1922. jan. 12. - Bp., 1978. dec. 10.): újságíró, író. Az Orsz. Színészegyesület Sziniisk.-jának elvégzése után, 1942-ben munkaszolgálatra vitték. 1945-ben rövid időre a Szegedi Színházhoz szerződött. 1947-ben Bp.-en beiratkozott az egy. orvosi karára, de tanulmányait 1948-ban megszakítva a Magyar Rádióhoz szerződött sportriporternek. Itt dolgozott 1952-ig. 1953-1958 között a Béke és Szabadság, a Hétfői Hírlap, a Magyar Hírlap munkatársa volt, de továbbra is gyakran szólalt meg a Rádióban. 1958-60-ban sajtó-propaganda főelőadó volt az Orsz. Erdészeti Főigazgatóságnál. 1960-tól mint a Magyar Nemzet szerkesztőségének tagja, a belpolitikától, a kultúrától a sportig sok témakörben írt cikkeket, riportokat. Újságírói portrészorozata a televízió műsorán szerepelt (Ólombetűs vallomások). 1973-ban a Hungária nevű tengerjáró hajón világkörüli utat tett, élményeit könyvben örökítette meg. - M. A munka hősei (cikk-sorozat, Bp., 1951, 1952); Colombótól Rotterdami a Hungárián (Bp., 1978).

Első külföldi munkautamat a Nemzettől neki köszönhettem. Abban az időben, a hetvenes évek végén épült az a magyar-szovjet gázvezeték, amely a messzi Orenburgból hozta a gázt Magyarországra. Magyar újságírók gyakran utaztak a helyszínre, beszámolni a munkálatokról. Csillag is többször járt már Kárpát—Ukrajnában, ahol a magyar építőmunkások dolgoztak. Kicsit ráunt már az utazásra, ezért a legközelebbi csoportos útra engem javasolt maga helyett.

Busszal utaztunk Ungvárra, Husztra, nyolc-tíz újságíró. Én általában nem igazán törekedtem kollegiális kapcsolatba, ismeretségbe keveredni más lapok munkatársaival, még a házban fölöttünk levő Magyar Hírlaptól is csak azokkal köszöntünk egymásnak, akikkel a kispályás focibajnokságban megismertük egymást, vagy akik pöcificizni jártak le a Nemzethez. (Gyerekes dacból talán, de – mivel nem voltunk egymásnak bemutatva - nem köszöntem sem a Hírlap főszerkesztőinek, se a kiadó igazgatójának.) Rajtuk kívül mint bírósági, jogszabályügyi tudósító néhány olyan kollegával ismertük egymást, akik hasonló dolgokról írtak. (Közülük sem mindenkiel mutatkoztunk be egymásnak, például a népszabadságos Szabó Lászlót gondosan kerültem). Ezen az úton viszont megismertem néhány idősebb kollegát: Szalay Zoltán fotóriportert, aki a Hírlapnál dolgozott, D. Szabó Imrét a Népszavától. Emlékszem még egy másik fotósra, Horváth Dávidra az Új tükörtől. Kellemes társaság volt, csak Dávid nem nyughatott, s miután a többség aludni tért, ő a munkácsi szállodában az egyik este addig alkudozott a helyiekkel, amíg összehozott magának egy kis orgiát az alagsorban helyi prostituáltakkal.

A csoport tagja volt még két híradós is, Vajek Jutka szerkesztő-riporter és az élettársa, Burza Árpád operatőr. Arról, hogy mit csináltunk az építkezés helyszínein, kikkel beszéltünk, nagyon homályos emlékeim maradtak csak, viszont a *magyarok külföldön* című fejezethez újabb adalékokat gyűjthettem. A Szovjetunióban igen olcsón lehetett háztartási gépeket venni, ezek igen robusztus, többnyire ólomsúlyú, de élethosszig tartó árucikkek voltak. Én mint viszonylag ifjú házasság szerény háztartásunkat egy formás, kerek Burját porszívóval gazdagítottam. Vajek és Burza viszont a hazainduláskor egész szerszámboltnyi készlettel jelent meg a busznál, rémlik egy hatalmas láda, amiben fűrógép és mindenféle szerszám volt.

Szokás volt azokban az években, hogy egy-egy fiatal munkatárs néhány hétre kihelyeztetett a népfrent-központba: nem számított kitüntetésnek ez a dolog, különösebben senki nem kepekedett érte. Kurcz Bélára emlékszem még, akit utánam odaküldtek egy időre. 1978-ban Pethő engem delegált a népfrentba. A kulturális osztályra jártam be, hogy mivel telt bent az idő, nem emlékszem. Arra viszont igen, hogy egyszer-egyszer elkísértem a munkatársakat két-három napos vidéki útjukra. Horváth Lacival jártunk Szentesen, felkerestük többek között az ottani Árpád tévesz elnökét, aki felvirágoztatta a szentesi paprika-termesztést, a Kurca patak partján lakott, az ottani Rószadombon, egy takaros családi házban. Kuláknak bélyegezték az ötvenes években, aztán a hatvanas évek eleji

szövetkezetesítéskor szükség volt a hozzáértésére, amit igazolt is elnökként. Máskor Kaposvár környékére utaztunk, az egyik helyen a népfront szervezte borversenyre látogattunk el, ahol mint jeles vendéget kapacitáltak, hogy üljek be én is a zsűribé, de bort nem ivó és –szerető emberként visszautasítottam a megtiszteltetést, igen visszásnak éreztem volna, hogy akár csak egy szavazattal is én befolyásoljam a döntést, hogy kinek a bora a legjobb.

A népfrontos időért aztán kárpótolt a sors. Ötévenként került sor a finn-magyar baráti társaságok találkozójára, s következő alkalommal a Magyar Nemzet is küldhetett újságírókat az útra. Pethő Malonyait javasolta, de a népfrontosok megmakacsolták magukat és ragaszkodtak hozzám, mondván, az ott töltött időm alatt rászolgáltam erre. Így végül én utaztam a kéthetes programra.

Az első néhány napot Helsinkiben töltöttük, emlékszem a japán építész Sziklatemplomára, Alvar Aalto modern kongresszusi központjára, Tapiola erdőbe rejtett lakótelepére, a fenyők között vezető gyönyörű útra Ainolába, a Sibelius-házhoz, közben a buszban a Finlandia szólt. Aztán minden város delegációja a testvértelepülésre utazott. Én ritka szerencsésnéként a veszprémiekkel mehettem, föl a Sarkkörre, a nyolcszáz kilométerre levő Rovaniemibe. Maga a vonatút is igen különleges volt: a régies faborítású vagonokban a falon balta függött, s az emeletes ágyak is a harmincas évek favágóinak életkörülményeit idézték.

Rovaniemiben az ottani baráti társaság vezetői igen oldott találkozáson fogadtak minket, vidáman kínálgatták és fogyasztották a koskenkorvát és más egyéb vodkát és pálinkát. Itt ismertem meg és lettünk hosszú évekre barátok Tuomo Molanderrel és feleségével, Seijával. Tuomo közgazdászként dolgozott a lappföldi regionális tervezőintézetben. Ebbéli minőségében később is gyakran járt Magyarországon, ilyenkor eljött hozzánk is, de voltak Seijával turistaként is nálunk. Mi 1981-ben vendégeskedtünk náluk a sógoromékkal, Tuomo éppen hivatalos úton Svédországban volt, Seija volt a vendéglátónk. Nagyon megszerettük őket feleségemmel, Évával együtt. 2007-ben Tuomo születésnapját Budapesten együtt ünnepeltük, igen jó hangulatban, a Columbus jazzhajón, mert Tuomo nagyon szerette a jazzt, a magyarok közül kedvence volt a Benkó dixieland zenekar. (Megleptem egyszer ajándékként egy lemezzel – később vettem észre, hogy Benkóék helyett az omegás Benkó Lexikon című albumát nyomtam a kezébe.)

Néhány héttel később egy reggel Finnországból hívtak, a szintén ittjárt baráti házaspár hölgytagja volt a vonal másik végén, aki szomorúan közölte, hogy Tuomo szívrohamot kapott a vidéki házukban és rövid időn belül meghalt. Megdöbbenett a hír, azóta is szomorúan és meleg érzésekkel gondolok rá.

Tuomo, aki az ottani reformkommunista szárny vezető alakja volt, egyébként a rendszerváltozás után egy időre „elhidegült” Magyarországtól. Csalódott volt, mert bízott a magyar modellben, azt remélte, hogy itt sikerül egy emberibb, de mégiscsak szocialista társadalmat létrehozni. Meg is szakadt a kapcsolatunk néhány évre, nem válaszolt a leveleimre, mígnem mindezt egy rövid írásban megírtam a Nemzetben, mondván, lehet, hogy már nem is él. Hamarosan jelentkezett: egy magyar barátjától értesült a cikkről, jelzi, jól van, s hamarosan újra Pestre jön. Így is lett azután még évekig, egészen váratlan és megdöbbentő haláláig.

A nagyon emlékezetes finnországi út egyetlen apró mellézköngéje a helsinki városházán rendezett búcsúvacsorán történt. A veszprémi delegáció néhány tagjával jó ismeretségbe kerültem, egy szimpatikus, testes mérnökemberre emlékszem, meg Kárász Józsefre, aki a helyi Unicbank fiók vezetője volt, s végzett botanikusként kapásból vágta a soha nem látott lappföldi növények latin nevét. A tízegynéhány útitárs között volt a veszprémi tejipari vállalat igazgatója is. A két hét során nemigen váltottunk szót egymással. A fogadáson hosszú sorban álltak az emberek a svédasztalhoz s türelmesen várták, míg az ételekhez érnek. Ez az alak azonban se szó, se beszéd, az elejére perdült és vígan kezdte szedni tányérjára a finom ennivalókat. Nem álltam meg, és figyelmeztettem a sorra, ám neki állt feljebb, mit képzelek én, hogy jövök ahhoz, hogy neki szóljak stb. Kicsit vitatkoztunk még, aztán ki-ki morogva odébb vonult, beképzelt bunkó, mondtam magamban.

INTERMEZZO

avagy beszúrás egy korábban írt emlékezés-töredékből, részben ugyanezekről, de más hangnemben:

És a kocsiban ülünk Pistával és megyünk Pityuka nénihez. Nem tudjuk, hogy Pityuka nénihez megyünk, de Pityuka néni vár és amikor megérkezünk, megmutatja a szobát „a két újságírónak”, és megkérdezi, hogy reggelire jó lesz-e rántotta vagy inkább felvágottat és lekvárt szeretnénk friss kenyérral.

És amikor letelt az időnk és a kocsiban ülünk és távozunk Pityuka nénitől, nem tudjuk, hogy sose térünk vissza, de sejtjük, hogy a Viszontlátásra nem több a megszokott formalitásnál és a szavaknak van, hogy fontosabb a funkciójuk, mint az értelmük.

Tá-tá, táá-tá-táá-táá és viii-viii,vi-vi.vááá-vááá – mondja Brahms a negyedik szimfóniában és látni a rádióban a zenét, a Mestert, a karmestert, a vonósokat, látni egy világ látomását – amint bukkan elő, dereng a század, a száz évvel ezelőtti. Nem ugyanaz, mint a száz évvel azutáni?

Pisták Öcsödön Pityuka néninél – van-e képtelenebb kép és játék, szó-kép és szó-játék

Talán csak: LÓ fityeg a pöcsödön.

Hogy kerültem én ebbe az egészbe? Olyan hihetetlen. Volt egyáltalán? Voltam én? És ott voltam? Heteken át, hónapokon át, éveken át? Huszonöt évig? Éwigkeit?

A portás éveken át megállít, hova iparkodok?, utálok őt, utálok őket, évek telnek el, amíg az egyikük már nem kérdez, csak köszön és enged tovább, majd a másik is, aztán jön az őrségcsere, egyik volt ávós váltja a másik volt belügyest, tiszteletem Javorniczky úr, mondja az egyik, régebbi motoros, az elvtársak korában, én meg fölmegek az emeletre és negyed négykor belép a szobánkba a főszerkesztő, régi motoros, régi lovas, tartalékos tüzérfőhadnagy volt a háborúban, előkelő nemesi, értelmiségi család kádáristává serdült sarja, régivágású úriember, ezért hát hangos főszerkesztő elvtárssal köszöntöm, a szeme se rebben, érti vagy nem érti, a plafont bámulja, a vakolatdarabka nem moccan, akkor azt mondja, hát ...üüm..., megfontoltan és megy tovább a szokásos délutáni körútján, végigjárja szerkesztőséget, s mindenkire van néhány kedves hát üümje .

Lehet-e ennél többet mondani? Lehet-e kifejezőbbet mondani, ott és akkor, egykori tartalékos tüzerfőhadnagyként, nemesi, értelmiségi család kádárista káderré serdült sarjaként, nómenklatúrába emelt főszerkesztőként, aki alig húsz éve hogy a szerkesztőség erkélyéről az utcán összegyűlt tömeg közé dobta a vörös nyakkendőjét és hat év se telt rá, s a pártfőtitkárt kísérgette szerte a világba, mondhat-e többet, mint hogy hát ... ühümm ... és nézhet-e máshova, mint a plafonra, ahonnan sehogy sem akar lepottyanni az a vakolatdarabka.

Rendes ember volt az apád, szól oda a folyosón sok évre rá, amikor a régebbi portások már nem lépnek ki a fürkéljükből, hogy hova, hova, és nem kell dühösen itt dolgozommal vágni utat közöttük, a főszerkesztő-helyettes, maga is régivágású úriember, de neki nem jár tőlem ki az elvtárs, a keresztnevén viszonzom a szívélyességét és farkasmosolyán át - mely szót a Windows helyesírási programja nem ismeri és pirossal aláhúzza - előttem áll az apám.

Ez jó, ebben van érzés – mondja, kezében az újság, benne a cikkem, a tizedik talán, kicsit rólunk szól, mirőlunk, lágymányosiakról, ezt ismeri a windows!, emlegeti tizenöt év múltán az irodalmár-politikus Gy. Kiss Csaba, interjút ad, de előbb vállon vereget és merengő tekintete végigszalad az Ulászló utcán, jön szembe a két Kemenes házmester-gyerek, a halott kisebbik nyitja a pince ajtaját, ahol az unokabátyám, Péter zenekara gyakorol, csak vendég vagyok, nekik egy szál gitárjuk van, meg egy csörgődob, meg két húséges gidájuk, Ági és Szilvi, de szilveszterezni – először egyedül, nem otthon! – már nem közéjük visz Péter, a barátnője barátnőjének a húga is lejön a másodikról, egykorú velem, BÚMM, kacarászik éjfélkor, mert hogy kezdődik az új boldog gazdasági mechanizmus éve, és nem lesz a dologból semmi, a kettőnkéből – amott meg a Laux fiú, nem a dobos, az öccse, csönget és kirepül a gangra az ajtó, bent a felrobbant tűzhely előtt az apja, a mentőt én is magam előtt látom, ugrás visszább: ez is mentő, régebbi típus, az Okolicsányi fiú ugrik ki belőle, búcsúzni jött, már megy is, elzúg a mentő, a határ felé, a nagybátyám barátai más úton hagyják el az újra romos Budapestet, húsz év múlva az egyik újra csönget az ajtón, amit mi azóta sem hagyunk el, néger kisfiút vezet – afroamerikai feleség -, Apu, a bácsiék itt tartják a lovukat? - néz az apjára, angolul, amikor jön befelé a lépcsőházba, a bejárattal szemben még mindig ott a tábla, Koldulni és házalni tilos!, mikor is járt az udvaron az

utolsó hegedűs? Kétfillérest dobtunk újságpapírba csomagolva, befejezte, meghajolt, összeszedte, meghajolt, ment tovább a Bartók Bélán, alias Horthy Miklós, még aliasabb Átlós út vagy a Kosztolányin, alias Lenke tér – Gy. Kiss Csaba szeme könnyes lesz, röpködnek az ő emlékei is, újabb tíz év és újra interjú ad, vadul kéri számon az elsikkasztott rendszerváltást, az apám mit sem tud mindezekről, régesrég halott, ez tetszene neki? találgatom, ahogy jönnek sorra a cikkek, ez nem szocializmus, mondta csendesen, az Angliában van, badar beszéd, gondoltam, ez nem az, stimmt, agree, mondanám ma, hungishül, de hogy az az lenne..?!

A változás apró szelei

Egy-két éve lehettem a Magyar Nemzetnél, amikor hazajött a lap washingtoni tudósítója, Zala Tamás. Zala okos, tudós férfiú volt, zsidóságát elég nyíltan vállaló valaki, főszerkesztői ambíciókkal. Erre származása miatt a Magyar Nemzetnél az akkori káderpolitikának megfelelően alig volt esélye. Sziládi János éppen akkoriban ment át a Nemzeti Színház élére, utána Zala lett a párttikár. Nyílt szellemű, újító hajlamú emberként elég hamar megnyerte magának többünk rokonszenvét, voltak ambíciói, csinálni akart valamit, elég nagy volt a kontraszt közte és a meglehetősen tétova Pethő között. Mi, ifjak szerettünk volna változást, élénkület, újítást látni, Zala személye és habitusa ezt ígérte. Jóban volt Futász Dezsővel, rajta keresztül ő is kereste a mi támogatásunkat. Megpezsdítette a meglehetősen langyos szerkesztőségi életet, közös programokat, háttérbeszélgetéseket szervezett, jeles szakemberekkel, emlékszem például, egyszer Bácskai Tamás közgazdász jött el és beszélt érdekes világgazdasági összefüggésekről.

Egyszer Zala szólt nekem, hogy volna lehetőség plusz pénzt keresni. Mi lenne az? kérdeztem. Beszédet kellene írni vállalatvezetőknek ünnepi alkalmakra. Megköszöntem a lehetőséget, de mondtam, én nem akarok ünnepi beszédeket írni. Először nem is értette, mi a bajom ezzel, aztán megérezhette, hogy ezt nagyon nem tartom méltó és vállalható dolognak, meg is neheztelt kicsit miatta.

A Magyar Nemzetnél a pártalapszervezet meglehetősen kislétszámú volt lehetnek vagy tízen abban az időben, a hatvanfős szerkesztőségben.

Közbevetés: Sajátos módon a - mint később kiderült: rendszerhanyatló - nyolcvanas években a duplájára nőtt! ki fejtí meg? jött sok új kollega, s belülről is jelentkezett egy-két karriert remélő, Kapuvári például, de Tóth Gábor előléptetése után mégsem ő lett a gazdasági rovat vezetője, hanem a már párttag Weyer Béla, de nem ezért! Furcsa história a Murányié, aki akart, de nem vették föl?! miért, ki érti? Míg korábban a Barta András vezette vállalati stúdió jelentette a lap utánpótlásának fő forrását, ennek megszűnte után általánosabbá vált, hogy sokan érkeztek más szerkesztőségekből, tíz-tizenöt éves gyakorlattal is, részben beilleszkedve a nemzeti szellemiségbe, részben azonban különbözve is attól. Közöttük sok volt a párttag. A nemzetessé válók közé sorolás vállaltan szubjektív, ide sorolom például a Pest megyei hírlaptól átjövő Weyer Bélát, Marafkó Lacit, Dénes Pistát, Szabó Gyurit vagy Gergely Lacit. (Igazi pályakezdő a belpol rovatban valójában csak egy fiú volt, Dési Jancsi, aki elég gyorsan a szűkebb társaságunk tagja lett, különösen Borossal és Kertésszel keveredett barátságba, s aki ugyanakkor elég hamar távozott a laptól, öt-hat évet dolgozott csupán velünk.) Érdekes jelenség volt Mélykuti Attila. Alacsony, mokány, nagyon temperamentumos, könnyen tűzbe jövő kolléga volt, nagy lobogással, szenvedélyesen tudott érvelni. Ő lett a szerkesztője a Nemzet egyik reform-rovatának, a Megújuló gazdaságnak, ahol még nem ellenzéki, de nem is pártos szerzők fejtették ki gondolataikat fontos gazdaságpolitikai kérdésekről. Ez népszerű, progresszív cikkfolyamnak számított.

Se Pethő, se Matolcsi nem volt párttag, egyedül Rajcsányi Károly főszerkesztőhelyettes, régi szocdem volt az. Mellette párttag volt még Kovács Judit főmunkatárs, a Nők Lapja első főszerkesztője, (a kilencvenes években egy szobában, a kegyvesztetteknek asílumként létrehozott riportrovatban vegetálgattunk, a Nemzet 2000-es csúfos beolvasztása után néhányszor otthon is meglátogattam, legutoljára flódnit vittem neki a Daubnertől), Komor Vilma, (otthon Nyusz-nyusz volt a beceneve, a férjéé meg Mackó, a harminc évvel háború után is férjét gyászoló édesanyja patinás rákoshegyi villájából való a békebeli konyvespolcaink), Keserű Ernő, a belpolitikai rovat vezetője, a stúdióvezető Barta András, a régi munkásmozgalmi harcokból ittmaradt Ránkiné, aztán a Krónika oldal szerkesztője: Vass Éva, a tördelőszerkesztő, Somorjai József alias Somi, Köves Rózsa, a levelezési

rovat vezetője, (mindkettő szintén régi, háború előtti szocdem), Vig István, a gazdasági rovat vezetője, majd az utóda, Tóth Gábor, (a Szövetkezet című lap főszerkesztői székéből került a Nemzethez, Császár Nagy szerint ő „fedezte fel” a sárbogárdi áfészt vezető Demján Sándort, az első szocialista modern áruházlánc, a Skála vezetőjét, ma Magyarország egyik leggazdagabb emberét). Tóth volt később a párttitkár (messze a rendesebb fajtából, bár a Nemzetenél a többiek: Sziládi, Zala, Köves Rózsa, Barta sem volt ártó, a legkevésbé sem), főszerkesztőhelyettes, majd a rendszerváltásnak hála nyolc éven át főszerkesztő. Őt kivéve mind ötven fölöttiek, vagy annál is idősebbek, egyedüli ifjoncként a nálunk nyolc-tíz évvel idősebb Rácz Jutka járt még a taggyűlésekre. A nyolcvanas évek elején lépett be Futász Dezső is, akinek az ötvenes években magasrangú pártvezető volt az apja, később a Lapkiadó Vállalat személyzetise, de Dezső leginkább a washingtoni tudósítói poszt elnyerése miatt lett párttag, amit aztán meg is kapott.

Közülünk senki nem dédelgetett efféle tervet. Szényitől egyszer az ebédlőben megkérdezte Vass Éva: Gábor, maga mikor lép be a pártba? – Majd ha a húgom belépett, felelte Szényi, aki tudvalevőleg egyke volt. (Tréfás természetét mutatja, hogy későbbi feleségét, Kormos Valériát, aki rövid ideig a Magyar Nemzet főszerkesztője lett 1998-ban, éveken át azzal bolondította, hogy van egy bátyja, Vladimir, aki a Szovjetunióban él, fontos beosztást tölt be, de a szüleinek nagyon fáj, hogy nincs itthon a nagyobbik fiúk, ezért erről nem szabad beszélni a családban. Vali egy ideig derekasan hallgatott is, aztán egyszer csak megsimogatta Szényi anyuka vállát: ugye, nagyon nehéz a Vladimir nélkül?....)

Szényi viccelődése máshol nem biztos, hogy elintéződött volna egy „Jaj, Gábor maga mindig csak tréfál” megjegyzéssel, a Magyar Nemzetenél azonban ebből nem (sem) lett ügy.

Fő a jó kedély

Az ökörködésnek, az ugratásoknak a Magyar Nemzetenél komoly hagyományai voltak, amiben aztán az ifjabb nemzedék sem maradt le az öregek mögött. Az „ifjak csapata” egy időben elérte, hogy saját oldalt szerkeszthetett, ahol könnyedebb írásokat publikáltunk, hétről hétre más írta a *Virág az ecetfán* című humoros tárcasorozatot, volt egy kis rovat is, „ahova” az olvasók megadott időpontban betelefonálhattak mindenféle jópofa dologról hírt adva. Egyszer Borossal tartottunk ilyen ügyeletet, amikor csöngött a telefon, a vonal túlsó végéről valaki elkezdte

magyarázni, hogy magyar tudósok új állatfajta kísérleteztek ki, a macska és a nyúl keresztezéséből létrejött szüleményt nyucskának keresztelték el. Szépen feljegyeztük a mondottakat, majd átmentünk a szomszéd szobába, ahol éppen valamilyen névnapot ünnepeltek a többiek. Elmeséltük a legutolsó hívat, erre kitört a röhögés: kiderült, hogy a jeles tudós, a nyucska szülőatyja nem más, mint Szabó Dodó kollégánk vendégként betoppant fia, akinek nem ismertük fel a hangját, ő ámitott minket hosszasan a nyucska történetével, miközben a többiek a hasukat fogták a nevetéstől.

Pethő szokása volt, hogy egy-egy újsághírre vagy olvasott cikke, amit kívágott, ráfirkantotta, hogy vezércikk, folyó írással ráírta: *Pe*, s betette a kijelölt kolléga titkárságon levő fakkjába. Csákváry Margit idősebb kolléganőnk, az egészségügy gazdája, egymás után írta szakkifejezésektől hemzsegő, hosszú és nem túl olvasmányos cikkeit különböző betegségekről, orvostudományi újdonságokról, Pados professzorral meg Schultheisz professzorral állt rendszeres kapcsolatban. Szobatársa, a nagy tréfamester Illés Sándor, alias Illés Mackó, akivel kölcsönösen nem szívelték egymást, egyszer talált az orvosi lapban egy szakcikket, amely a sztafilokókusokról szólt, kivágta, ráfirkantotta: vezércikk - *Pe*, s betette Margó fakkjába. Margó csodálkozva nézte az „utasítást”, ezt azért ő sem értette, de ott volt, hogy vezércikk - *Pe*, hát napirendre tért fölötte. Aztán egy idő után mégiscsak bement Pethőhöz, hogy Te, Tibor, tényleg a sztafilokókusokról akarsz vezércikket?...

A legnevezetesebb élce és tréfa azonban Szász Pistához fűződik. Pista életének elmesélésére és a lapon belüli helyének leírására oldalak kellenének, most csak annyit, hogy művelt, komolyzenében, hadtörténetben igen járatos kollega volt, de akkoriban elég labilis volt az állapota, egy kicsit amolyan falu bolondja szerep jutott neki. Különösen Attila lelte kedvét az ugratásában. Pistát egy nap hívatta Pethő, s egy hivatalos külsejű, sok pecséttel ellátott levelet adott át, ami Moszkvából érkezett, és amelyben tudatták István Szász újságíróval, hogy hadtudományokban való jártasságára és egyéb érdemeire tekintettel őt érte az a megtiszteltetés, hogy első magyar újságíróként egy Szozuz úrhajó fedélzetén látogatást tegyen a világűrben. Pista repeső arccal jött vissza a szobába, elújságolva, hogy egy hónap múlva utazik Bajkonurba, az orosz űrközpontba, s addig mindenféle orvosi vizsgálatot kell elvégeztetnie. Becsülettel végig is járta a megjelölt helyeket, gyűjtötte a leleteket, s nap mint nap beszámolt úti előkészületeiről.

Igen nehezünkre esett komoly arrcal végighallgatni Pista lelkesült beszámolóit, hiszen a levelet Kristóf Attila fogalmazta, Vértessy Péter kollégánk fordította angolra, Pethő pedig vállalta a hitelesítő szerepét a bohózatban. Pista azonban annyira beleélte magát leendő úrutazásába, hogy egy idő után aggódni kezdtünk, s Kristóf szólt Pethőnek, le kellene állítani Pistát, mert még baj lehet a mókából.

Pista, amikor meghallotta, hogy ugratás volt az egész, csak annyit mondott: *Kezdetől fogva tudtam...* aztán mintha mi sem történt volna, beállt a hátsó traktuson pöcificizók közé.

ÚJABB INTERMEZZÓK

újra a régi emlékezésből:

Amikor Péteréssel /Turcsány, a költő, a csavargó, 90 után kiadótulajdonos és helyi politikus, szeptember óta halott/ a Zselicségben barangolt, még nem volt hírlapíró. (Igaz, később sem lett igazán az. Újságnál író, így pontosabb.) Külön mentek, ő az Osztjapenkótól - a kapitány nevét a helyesírási program nem ismeri, akkor a köznyelvben ő tükrözte a szovjetek létevel való megbarátkozást, a nyelv már csak ilyen: a fiamék a Kisfécón találkoztak a társaival, így becérték a munkásköltőt, azaz a róla elnevezett teret, ma az Aporon adnak randevút a nem vallásos ifjak is - ,stoppal, egy barátságos néger fiú vette föl a sportkocsijába, Siófokig vitte, onnan vonattal döcögött Dombóvárig, éjfélre járt, mire megérkezett, az állomáson várunk, mondta Péter Pesten, ő volt az egyetlen utas, a falu szélén, világ végén egyedül, Péterék sehol. Hűvös nyárelő volt, gyengén világított néhány neon az út mentén, várt, várt, aztán elindult a falu felé, nemsokára két alak vált ki a félhomályból, Péter és grafikus-barátja, András. A szőlőhegy felé vették az utat, hogy majd meghúzzák valahol magukat éjszakára. Találtak is nemsokára egy haranglábát, létra sehol, Pétert fölsegítették a padlására, de ők egyedül nem bírtak föl húzózkodni a magasba, egyikük lent maradt volna, hát úgy döntöttek, maradnak mind a ketten a földön. Sose látták egymást azelőtt, testvériesen megosztottak az egy szem hálósákon, belebújtak, úgy aludtak, mint két szent a közös koporsóban. Reggel érdeklődő tekintetekre ébredtek, biciklit toló, szerszámot cipelő falusiak bámulták csodálkozva a két idegent a harangláb tövében, bólintottak, és mentek tovább, összeszedelőzködtek ők is, s elindultak toronyiránt, neki a domboknak, az erdőknek, falvaknak. Mélykékre festett cigányházakba tértek be, a falon az ágy fölött nagy Krisztus-kép lógott, az egyszem szobában rozzant bútorok, lavórok

összezsúfolva, kedves férfiak és asszonyok, az erdőben barátságos erdészek mutatták meg a vidék rejtett zugait, nem firtatták, ki fia borjai, hogy kerültek ide a messzi fővárosból, kínálták őket ennivalóval, friss forrásvízzel, aztán elbúcsúztak, hogy soha többé sose lássák egymást, bár ezt nem tudták, csak érezték világosan.

Nézték őt később a híres postarablónak, Stratileknek is. Újságíró volt már, az Őrségbe ment riportot írni, Éva is elkísérte, már a szombathelyi vonaton is gyanúsán méregették a civil ruhás nyomozók, forgatták a személyijét, faggatták, hogy ugyan mi keresnivalója is van itt az osztrák határ közelében, de továbbengedték. Őriszentpéterről gyalog vágtak neki az útnak, Pityerszerre, a szabadtéri falumúzeumba. Egy szekér dőcögött arra, a fuvaros az intésre megállt, intett, hogy van még hely a bakon, társalogtak erről, arról, főleg a barátnője, ő csendesebb kedvében volt, zöld ballonkabátja zsebébe dugta a bal kezét, hűvös ősz volt, inkább csak hümmögött meg a tájat nézte. A Pityerszer előtti utolsó lejtő alján a fuvaros elköszönt, másfele vitt az útja, ők felkutyagoltak a skanzenbe, sétálgattak az öreg faházak között. Váratlanul egy határőr kiskatona bukkant elő, AMD géppisztollyal a nyakában, kicsit furcsán hatott a nézelődő turisták között, de kisvártatva ahogy jött, el is tűnt .

Visszafelé betértek a lejtő alján levő kocsmába, hát ki ül az asztalnál? Az ő fuvarosuk. Intett nekik, odatelepedtek, beszélgettek, egyszercsak a fuvaros lesüti a szemét és röstelkedve bevallja, hogy ő bizony hallotta a hírekben, hogy szökésben van a Ferenc körúti posta kirablója, az a cseh férfi, a Stratilek, akinek a rabláskor megsérült a bal keze, s neki gyanús volt, hogy ez az idegen férfi csak úgy ül és nem szól semmit, a balját meg a zsebébe rejti, szégyelli nagyon, de ő bizony szólt a határőröknek. Mert itt a határszélen az embereknek állampolgári kötelességük azonnal jelezni az őrsre, ha gyanús idegent , dezertőrt látnak, röstellni nagyon és meghívott egy körre, afféle vigaszdijként, még inkább hogy a lelkiismeretét leöblítse a féldecivel.

A Honda Civic a megbeszélt időben fordult be a parkolóba. Mint egy óriásakváriumról kinézve úgy látszott a világ. Két hete még Trabanttal jártam, büszkélkedett a kocsival a népszerű író,/Esterházy/ aki ragyogó arccal tekergette ide-oda a volánt.. Az első regényét nemrég adták ki németül, a honoráriumából - lesz, ami lesz, egy életem, egy halálom, gondolta - vette ezt az akkor álomautót. A nyolcvanas évek második felét

írtuk, én meg egy riportkönyvet szerettem volna írni róla, ezért találkoztunk. Elhajtott egy étteremhez a hegyen, jót ettünk és jót beszélgettünk, és azzal váltunk el, hogy még töpreng a dolgon, mert hogy ő mást sem ír, csak a saját életét, most akkor írja meg azt más? és akkor mit ír ő? a felesége biztatja, de ő még tépelődik, aztán megettük a desszertet is, és ez lett a vége, azaz nem lett semmi, csak egy interjú, amúgy gratisként jó néhány évvel később, a házában, az ősök antik bútorai között, kellemes, meghitt légkörben, kellemes, meghitt beszélgetés, és hogy elmondhatta, ismeri a nagy író, majdnem írt is róla.

És a nagy író nagy írókortársát /Nádas Péter/ is ismerte és vele is a lakásán beszélgetett, sehol egy ősi bútor, meghitt környezet, egy íróasztal, két kis fotel, fehérre meszelt falak, egy fegyelmezett, ám figyelmes szerzetes rideg célszerűséggel be nem rendezett cellája volt a szín, de vele is kellemesen és meghitten beszélgettek, az író válogatottan finom aprósüteményt hozott az alkalomra a patinás cukrászdából, aztán átírta az interjút a saját írói modorában, a saját szájíze szerint, kiírta belőle az élő beszéd minden természetességét, míves mondatokká formált át minden esetlegességet, neki meg nem is főként a hiúsága: a szíve vérzett és könnyet ejtett minden szóért, ami a maga végtelen egyszerűségében hagyta el anno az író száját, hogy a mondatfaragás mesterségbeli tökélyének példázataként ragyogjon vissza majd az újságpapírról.

Amikor díjat kapott, /Pulitzer-émlékdíjat, 1998-ban/ a kollégák a maguk módján gratuláltak. Fekete Jutka azonnal, nagy lendülettel, "hallom, te kaptad a díjat", (Jutka heteken át rakosgatta, másolgatta a cikkeit, beküldte a pályázatra), "nem tehetsz róla", kellemkedte kellemetlenül undok hangján, tele volt jó akarattal, és főleg elteltségtől önmagától, csak hogy nagy bánatára mások nem így gondolkoztak róla. A szerkesztő, /Marafkó Laci/ megedződve a sokéves óvatosság-gyakorlatoktól jobban becsomagolta a mondandóját, mostanában nem igazán írtál olyat, amivel rászolgáltál, korábban persze igen, de mostanában... motyogta baráti mosollyal, (ő nem pályázott, de nem is kapott díjat). / Egy másik intrikus hajlamú kollegina, Kinga álnaivul azon elmélkedett, hogy a publicisztika kategóriában tüntettek ki, de a megemlített írásaim interjúk voltak. Persze, ő is a zsüri tagja, utalt Martin Jóskára. Volt azért sok kolléga, aki őszintén gratulált. (A vezetők kissé kényszeredetten, nem voltam akkoriban "jó elvtárs".)

Ő sem pályázott, a zsűri választása esett rá, később, amikor maga is zsűritag lett, megtapasztalhatta, amit addig is sejtett, hogyan működik a zsűri, milyen alkudozások, megfontolások, kölcsönös engedések, szakmai és emberi rokon- és ellenszenvek csatáznak, míg a végén kihirdetik a győztest. Neki szerencséje volt, kellett akkor egy - képes beszéd - 178 centi, 75 kiló, barna hajú, barna szemű, nem túl öreg, nem túl fiatal, nem túl ide hajló, nem túl oda hajló, nem zseniális, de nem is tehetségtelen és így tovább ilyen és olyan, és ő pont ilyen és olyan volt, ráadásul nem ellenszenves senkinek a zsűriben és rokonszenves többeknek a zsűriben.

Ez most bejött. Ez az ilyen és olyan, de se ilyen és se olyan. Máskor nem jött be.

A „másság” közkatonái

A Magyar Nemzet viszonylagos „mássága”, hagyományai a rendszerváltozás előtti időszakban kedvező lehetőséget kínáltak a lap számára arra, hogy újra igazi újsággént viselkedjen. Ez az időszak az akkorra már középkorúvá érett egykori „zavarosfejűek” – ahogyan félig tréfásan, félig komolyan az idősebbek minket neveztek – előtt különösen csábító jövőt nyitott meg. A belpolitikai rovat munkatársaiként egyre többször volt alkalmunk elmenni – bár nem mindig tudósítani – olyan eseményekre, rendezvényekre, ahol a szerveződő ellenzék képviselői is megszólalhattak. Ilyen volt például a Kossuth klubban egy beszélgetés, ahol többek között Haraszi Miklós, Kis János és Demszky Gábor is beszélt. Demszky – akivel ötödik általánosban osztálytársak voltunk, s a gimnáziumi és az egyetemi évek alatt is gyakran találkoztunk baráti társaságban, s aki filozófiai műveltségével és éles eszével kitűnt kortársai közül – némi csalódást okozott: a szamizdatos munkáról számolt be, de nagyjából olyan szinten és mélységben, mint ahogy egy brigádvezető ismerteti a termelési eredményeket, nyoma sem volt annak az elméleti felkészültségnek és szellemi színvonalnak, amire a korábbi Demszkyből emlékeztem.

Erről a rendezvényről nem jelenhetett meg semmi a lapban, ahogy sajátos helyzetbe kerültem az Ellenzéki Kerekasztal (EKA) jogi kari ülései esetében is, ahol Kónya Imre, a megbeszéléseket szervező Független Jogászforum vezetője jóvoltából jónéhány ülésükön résztvehettem. Mint a Nemzet újságírója, de azzal a vállalással, hogy az elhangzottakról nem írok, hiszen azok munkamegbeszélések voltak, nem a nyilvánosságnak szóltak. Egy-két rövid kommunikét tettem csak közzé a lapban, amikor a

pártok képviselői ezt szükségesnek látták. Könyvét egyébként ügyvédi praxisából ismertem, a hetvenes évek végén ő társasházak szervezésével kereste – elég jól – a kenyerét, mi egy ilyen közösség tagjaként kerültünk vele kapcsolatba. Később egy-két focizáson, majd a népfront reformhangulatú rendezvényein találkoztunk újra, s ő javasolta a többieknek, hogy Stépán Balázst a Hírlaptól és engem engedjenek be a jogi kar büntetőjogi tanszékének könyvtárában tartott megbeszélésekre, amit a többiek elfogadtak. Az ottani résztvevők közül már ismertem, Sólyom Lászlót, Keresztes Sándort, Magyar Bálintot, Révész Tamást, illetve Tölgyessy Pétert, aki az első napilapos interjúját - még a Jogtudományi Intézet ifjú kutatójaként - néhány hónappal korábban nekem adta.

Tölgyessy korábbi nagy alakításán is jelen voltam, amikor Kulcsár Kálmán, akkori igazságügyminiszter 1989 januárjában az általa gondozott új alkotmánytervezetről nyilvános vitát rendezett a parlamentben a szerveződő ellenzéki pártok képviselőivel. A vöröshajú Kulcsárnak arca, keze, lába mindene egyre vörösebb lett, amikor Tölgyessy ízekre szedte a javaslatot, vagy egy órán át paragrafusról paragrafusra menve mutatott rá a tervezet gyengéire.

Egy másik meg nem jelent tudósítás sorsa még érzékletesebben mutatta, hogyan változtak a politikai éghajlati viszonyok szinte napról napra abban az időben, hogyan taktikáztak a játszma résztvevői, politikusok és vezető szerkesztők, a mi esetünkben Soltész István, attól függően, hogyan érzékelték éppen a széljárás változását. (Emlékszem, egy este Berecz János, az MSZMP KB akkor újra befolyásos titkára sétált végig Soltésszal a szerkesztőség folyosóján, s Soltész némi elképedésére széles mosollyal tegezve üdvözölte a szobánkból éppen kilépő Boros Pistát, akit - apja barátja lévén - még gyerekkorából ismert.) A Rakpart klub, amelyik ellenzéki összejövetelek helyszínéeként és szervezőjeként létezett már egy ideje, Bozóki Évát, Donáth Ferenc özvegyét hívta meg előadónak, aki Nagy Imre és társai snagovi fogva tartásáról beszélt. A másfél oldalas tudósítással úgy hét óra körül siettem a szerkesztőségbe, ahol Soltész is elolvasta az anyagot. Feltehetően lázas telefonálgatásba kezdhett, mert a lapzártáig hátra levő két-három órában ke-be járt a napos szerkesztő szobájába, többször fordult a helyzet, hol úgy jöhet, hol úgy nem, végül ez utóbbi győzedelmeskedett, s a már kiszedett anyag kefelevonatban maradt, nem jelent meg a lapban. Néhány nappal később hasonló írás már gond nélkül lejöhetett...

Rendszert válts!

Érdekes helyzet adódott '89 végén a lapnál: Soltész némi átmentési próbálkozás után – a népfronton keresztül Andrew Sarlós kanadai magyar milliomos jött szóba potenciális befektetőként, de az üzlet meghiúsult, a népfront pedig lemondott lapgazdai jogairól – kicsit váratlanul novemberben a helyzetet felmérve félreállt, lemondott.

Soros György látszott befutónak, Karácsony előtt a képviselői, Vásárhelyi Miklós és Dornbach Alajos meg is jelentek a szerkesztőségben, egy szerkesztőségi értekezleten beszéltek a jövőről. Vásárhelyi Miklós régről jóban volt Pethővel, úgy ítélte meg, hogy Pethőt méltánytalanul küldték nyugdíjba annak idején, rehabilitálni kell. Pethő már nem akart főszerkesztő lenni, a szerkesztőbizottság elnöki tisztét vállalta volna. Martin Józsefet gondolták főszerkesztőnek. Jóska nem igazán vágyott erre a pozícióra, végül némi tusakodás után kötélnek állt. Kiírták a főszerkesztőválasztást, mi Jóskát támogattuk, de valahogy felmerült, hogy Kristóf is indulna, s mi nem beszéltük le róla, gondolván, jobb, ha több jelölt van. Attila ezt később erősen zokon is vette, amikor csak hét szavazatot kapott, s Martin fölényesen győzött. Rám talán egy kicsit kevésbé neheztelt, mert - közvetlenül a választás előtt ugyan, de - megmondtam neki, hogy Jóskára szavazok. A választást megelőzően egyébként volt egy szerkesztőségi értekezlet, ahol fölmerült Tóth Gábor jelölése is, Én is felszólaltam, s meglehetősen nyíltan és őszintén felsoroltam az érveimet Jóska mellett, megemlítve Gábor néhány hiányosságát, például hogy nem tud nyelveket, ami egy Nemzet főszerkesztőnél komoly hiátus. Borosnak nagyon tetszett a szókimondásom, bennem viszont a mai napig él némi bizonytalanság afelől, tényleg kellett-e ilyen nyersen fogalmaznom.

Gáborban komoly sebet ejthettek a szavaim, de a kétségtelen korrektségét dicséri, hogy semmiféle visszavágás, bosszú nem mozgatta, később sem, amikor végül főszerkesztő lett, sőt, mindig fair volt velem szemben. Csak annyit jegyzett meg egyszer, hogy honnan tudom én, mennyire tud ő angolul. Ebből a megjegyzéséből is láthattam, milyen rosszul esett neki a kritikám.

Gábor korrektségére jellemző az az eset is, hogy amikor egyéves rovatvezetői regnálás után a franciák leváltották az elbocsátások ellen tiltakozó egész rovatvezetői gárdát, s az általam szerkesztett publicisztikai oldalt Gábor vette át, megkérdezte, maradhat-e az általam kitalált oldalszerkezet, élén a lap szemléletét kifejező mottószerű Bocskai-Bibó

idézettel: „*A dolgot őt magát...*” Természetesen, mondtam akkor, s ezt az engedékenységet jóval később bántam csak meg, de nem Gábor miatt. Ugyanis szinte semmi más nem maradt meg mára a régi Nemzetből, de a Napi Magyarországra való beolvasztás után és azóta is ez a mondat díszleg az egészen más szellemiségű és megközelítésű véleményoldal tetején, amelyre a legkevésbé a tárgyyszerű, elemző szemlélet igaz.

Gábor főszerkesztőként más dolgokban is nagyon kulturáltan, rendesen vioselkedett velem, mintha saját maga előtt is takarni akarta volna a tőlem kapott sebet, nehogy kicsit is bosszúnak tűnhessen valami. Főmunkatársként dolgozhattam a szinte néhányunk asylumának létrehozott, Boros vezette riprotrovatban, s szombatonként egy régi időkre emlékező, kultúrtörténeti úgynevezett Polgárolt szerkeszthetem éveken át. Több részes kolumnás interjúsorozatokat készíthettem a támogatásával, amelyekből később könyv is született, az egyik a *Magyar politikusok arcképcsarnoka* címet viselte, Bozóki Andrással és Stumpf Istvánnal rajzoltuk meg az akkori idők számotevő politikusainak portréját, a másik, a *Személyes ezredforduló*, tizenhat elmélkedő beszélgetést atalmazott a mögöttünk hagyandó és az előttünk álló századról ismert művészekkel, tudósokkal. Ez utóbbi szerepelt az említett Pulitzer-emlékdíj hivatalos indokaként.

Viszátérve a kilencvenes évek elejére. Soros tehát hirtelen visszalépett. A hitelesnek látszó pletykák szerint Antall Józseffel és más MDF-es vezetőkkel való beszélgetései tántorították el vételi szándékától, nem akart konfrontálódni az ország várható új vezetőjével. Így a lap tulajdonos nélkül maradt. Voltak viszont választott vezetői, Pethő szerkbiz elnökként és Martin főszerkesztőként. Jóska nemes gesztusként Tóth Gábornak ajánlotta fel a helyettesi posztot, Gábor azonban akkor komoly szemműtét előtt-közben volt, nem dolgozott, így Marafkó Laci, a korábbi olvasószerkesztő volt valójában az egyetlen helyettes. Jóska később elmondta, hogy igazából ránk, Borosra és rám kívánt támaszkodni, de úgy gondolta, nem volna még szerencsés minket tenni ebbe a pozícióba, a fontolva haladást okosabbnak látta.

(Ám a sors másként hozta: miután a tulajdonoskeresési tárgyalásokon Pethő - Jóska háta mögött - az új kormány preferálta Hersant csoport mellé állt, a többség által támogatott Dagens Nyheter csoporttal szemben, Jóska – részben személyes csalódása miatt Pethőben, részben más okok miatt - hirtelen lemondott. Ezt a döntését nem tanácskozta meg egyikünkkel sem, így derült égből villámcsapásként ért mindenkit a bejelentése.)

Visszakanyarodva a tulajdonoskereséshez: Külföldi partnerben gondolkodott mindenki, hiszen a szerkesztőségi infrastruktúra igencsak lerobbant állapotban volt, kicsit is komolyabb magyar befektető, aki lapot akart volna venni és tudott volna fenntartani, nem bukkant fel. Amennyire tudom, csak nyugati kiadók és lapok képviselői mutattak – szerintem inkább félkomoly - érdeklődést, csak úgy röpködtek a nevek: Mondadori csoport, Le Monde stb. Különösen Bodor Pali szeretett dobálózni efféle nagy nevekkal, ezzel bizonygatva, hogy milyen komoly érdeklődők toporognak a küszöbön...

Én valamikor tavasszal egy ilyen tapogatózó beszélgetésen voltam jelen, a Chicago Tribune szerkesztője jelentkezett be Martinhoz. Nem emlékszem már, miért, de Jóska szólt, hogy menjek be én is. Az amerikai úrból leginkább a széles gesztikulására és a sajátos kiejtésére emlékszem, ahogy mulatságosan hosszan elnyújtva mondta, hogy a Sikéééjgő Tribjúún. Lehet, hogy a többiek közül is tiszteletét tette egyik-másik képviselője, mindenesetre végül két valódi vevőjelölt maradt a kalapban: a svéd Wallenberg csoport által kiadott nagy napilap, a Dagens Nyheter és az ismert francia konzervatív napilap, a Le Figaro kiadója, az Hersant.

A tárgyalások részleteiről keveset tudok. Június elején úgy nézett ki, hogy a dolog eldőlt, a svédek veszik meg a lapot. A szerkesztőség is mellettük döntött. Emlékszem, hogy azokban a napokban járt Budapesten a már említett, eurokommunista beállottságú finn barátom, Tuomo Molander, aki értetlenkedve hallgatta, miért akarunk mi ehhez a nagytőkés csoporthoz tartozni. Délutánra megbeszélte találkozásunkra nem is tudtam elmenni, mert váratlanul fontos ülést tartott az újságíró alapítvány kuratóriuma, amelynek én is tagja voltam.

Aztán valamikor június közepén bejelentették: a kormány az Hersant-t támogatja.

Erre az időszakra még részletesebben visszatérek, előreszaladva az időben most azt az epizódot említem meg, hogy a franciák tulajdonossá válása után, a szerkesztőségi Chartának megfelelően kiírták a tulajdonosok (az Hersant, a Lapkiadó vállalat, a Postabank és a szellemi apport fejében huszonöt százalékkal bíró újságíró alapítvány) a főszerkesztői pályázatot. Ekkor történt, hogy Ember Mária egy beszélgetés során felvetette, induljunk mi hárman, kollektíve a főszerkesztőségért: Boros, Blahó Miki és én. Teljesen meglepett az ötlet, hiába voltunk mindhárman közel a negyvenhez, a Magyar Nemzet főszerkesztői posztjára abszolút fiatalnak, nem érettnak éreztem magunkat. Ez a gondolkodásom is jól mutatja azt az

attitűdöt, ami a Magyar Nemzet kicsit hierarhikus, tekintélytisztelő, régimódi légkörét jellemezte.

Mivel a szerkesztőségen belül nem akadt igazán szóba jöhető jelölt, Hankiss Elemér és Gombár Csaba médiavezetői kinevezésének mintájára, úgy gondoltuk, hasonló beállítottságú és háttérű társadalomtudós volna a legalkalmasabb főszerkesztőnek. Az egyetem alatt már közelebbi viszonyba kerültem Schlett Istvánnal, aki a jogi karon a tudszoc tanszéken tanított, valójában már politikatudományt, s ez a viszony később, újságíróként tovább erősödött, sok interjút készítettem vele. A többiekkel egyzetetve megkerestem hát Pistát, aki végül vállalta, hogy elindul. Be is adta a pályázatát. Kristóf és mások azonban abban az időben Schlettet túl liberálisnak vélték, s talán attól is tartottak, hogy a mi befolyásunk érvényesül majd általa, ezért a pályázat lezárása előtti napokban váratlanul megpuccsolták a pályázatot. Negyvenkét aláírást gyűjtve petíciót adtak át a tulajdonosoknak, kérve, hogy pályázás nélkül nevezék ki főszerkesztőnek Tóth Gábort. (Gábort próbálták rávenni a pályázaton indulásra is, de ő ettől elzárkózott.)

Az újságírói alapítvány társelnökeiként Borossal együtt vettünk részt azon az ülésen, ahol a tulajdonosok ezt a meghökkentő kérést megtárgyalták. Általános volt a döbbenet, a franciák és a lapkiadósok sem értették, hogyan viselkedhet így egy szerkesztőség, hogyan vághatja maga alatt a fát, fúrhatja meg a saját önállóságát biztosító eljárást. Azért meghallgattuk Tóth Gábort, akinek a viselkedése még inkább meggyőzte a tulajdonosokat arról, hogy ne rúgják fel az előírt rendet. Mi Borossal szándékosan nem szóltunk egy szót sem, nem akartuk befolyásolni a többieket, de Gábor pechjére erre nem is volt szükség. Gábor feltételekkel állt elő, például hogy bizonyos példányszám alá csökkenés esetén se lehessen leváltani a főszerkesztőt. (Az akkori százhuszezer példány megtartása egyébként reálisnak tűnt, eszünkbe sem jutott, hogy egy év alatt mekkorát zuhanhat a lap eladása.) A vége az lett, hogy a tulajdonosok kérésére Pethő ideiglenesen vállalta a főszerkesztői teendőik ellátását is.

Nem volt a lapnál éppen akkoriban Malonyai sem, aki néhány év kitérő után – Népszava, MTI – újra visszatért, majd újra elment. (Akkor sem volt éppen a Nemzetnél, amikor a Fidesz hatalomra került 1998-ban, s hamarosan új főszerkesztőt neveztetett ki a lap élére. Schmidt Máriának volt döntő befolyása erre az ügyre is, mint Orbán közeli tanácsadója. Őt, de még inkább a férjét, Ungár Andrást Péter még az egyetemi időkből jól ismerte, Ungár a maga cinikus, ironikus stílusában mondta Péternek,

amikor ekkortájt összefutottak, ha ott vagy, téged nevezünk ki főszerkesztőnek. Aztán egy megbízható személyt, Szényi feleségét, az egy ideje már úgymond konzervatív értelmiségi szalonokba járó Kormos Valit tették meg időlegesen, pünkösdi királynőnek, míg a Nemzet beolvasztása a Napi Magyarországba egy évvel később meg nem történt.)

Jönnék a franciák!

Arról, hogy Antall József miért vetette magát ennyire bele a Magyar nemzet eladásának ügyébe, leginkább feltevések vannak. Az egyik, amit úgy emlékszem, valahol el is mondott, hogy a nagypolitikában gondolkozó Antall Magyarország külkapcsolatait igyekezett egyensúlyosabbá tenni, s például a német főlényt ellensúlyozni a Franciaországgal való kapcsolatok erősítésével. Ennek az elgondolásnak és politikai játszmának esett áldozatul, hogy így mondjam, a Magyar Nemzet is, amelyet a kormányfő egy konzervatív francia cégnek, a Hersant-nak ajándékozott oda. A francia volton túl biztosan szerepet játszott a döntésében a kiadócsoport konzervatív irányultsága, a Le Figaro jó híre, s hogy a Nemzet irányvonala is az általa képviselt politikai, eszmei mezőn belül maradjon. Sajnálatos körülményként jött számításba az is, hogy az új parlament és kormány megalakulásakor a többi országos napilap már elkelt, a Népszabadságot a Bertelsman, a Hírlapot Robert Maxwell, a Népszavát Fenyő János szerezte meg. Antalléknak maradt egyedül a Nemzet, amely egyébként hagyományait tekint is közel állt hozzánk, s személy szerint Pethő is szimpatizált az MDF ideológiájával, s mint a később látni fogjuk, örömmel szolgált volna végre egy olyan „urat”, pártot, kormányt, amelynek a felfogásával egyet ért, akár félretéve vagy lazábban értelmezve a minőségi, tárgyilagos újságírás írott és íratlan szabályait.

Antall meghosszabított keze és utasításainak végrehajtója ebben a játékban a Pallas Lapkiadó Vállalat élére sebtiben kinevezett derék halbiológus, Horti József volt, aki történetesen Pozsgay Imrével is rokoni, apóstársi viszonyban állt.

A lap sosra tehát eldőlt. A már említett affér után Martin József távozott a lap éléről, az újság operatív vezetője néhány hónapig egyetlen főszerkesztőhelyettesként Marafkó Laci volt.

A franciák emlékeim szerint már korábban megjelentek a szerkesztőségben, (a svédek hasonló felbukkanása nem rémlik), szépen előadták a terveiket, ígértek füt-fát. A hallban tartott értekezlet számunkra

megrendítő pontja volt, amikor felállt Kristóf Attila, s mint egy kisdíák, kicsit zavartan, habogva úgy mutatkozott be, hogy Agota Kristof Svájcban élő, franciául publikáló regényíró öccse vagyok...tett még néhány tiszteletkört is a franciák felé, nem értettük, miért kell ilyen alázatosan viselkednie, hiszen mégsem akárki ő, sem a magyar újságírásban, sem a Magyar Nemzetnél.

A franciák bejövételéről döntő határozat után Bodor Pali, aki a szerkesztőséget képviselő Magyar Nemzet Újságíró Alapítvány elnöke volt, s aki a svédeket pártolta volna, az eljárással egyet nem értve lemondott a kuratórium elnöki tisztéről. A helyére társelnökként Boros Istvánt és engem választott a társaság. Így a konkrétumokról folytatott tárgyalásokon a Hírlapkiadó és a Postabank mellett már mi képviseltük a szerkesztőséget. Első dolgunk volt, hogy médiaüzleti ügyekben járatos ügyvédet kerestünk, s végül dr. Kun Tibort kértük fel, aki a Népszabadság privatizációjában szerzett már tapasztalatot. Kun Tibor alias Kun Zsiga felettem járt az egyetemen, kicsit fura, olykor hebrencs figurának ismertem ott, de a tárgyalásokon vérbeli profiként volt a segítségünkre, nagy szerepe volt mindabban, amit a szerkesztőség javára elértünk. (Egy-két évvel később egy másik tárgyaláson is együtt ültünk, kicsit távolabb a belvárostól, a Rózsadomb tetején, egy akkor hivalkodóan modern irodaház tágas szobájában. Történt, hogy újra felémlett a tulajdonosváltás lehetősége, a franciák távozni készültek, s mi keresgélünk megfelelő vevőt. Boros egy nap arra kért, van egy jelentkező, vasárnap este menjek a Törökvész út akárhány számú házhoz. Amikor este hatkor kiszálltam a kocsiból, a megadott címen a Vico székháza előtt találtam magam. Nem akartam Borost cserben hagyni, nagyon mérges voltam, de becsengettem. Fegyveres őrök nyitottak ajtót, s vezettek fel Fenyő János akkor luxusnak tetsző hatalmas irodájába. Már ott ült Boros, Kun Zsiga és meglepetésemre még valaki - a kerekasztal-tárgyalásokról már általam is ismert Fodor Gábor, akkor már az SZDSZ ügyvivője. Fenyő a beszélgetés közben egyszer csak odaszólt, hogy rokonszenvezek-e vele, mert hogy őt vagy szeretik vagy utálják. Kitértem valahogy a válasz elől, nem akartam Boros próbálkozásának keresztbe tenni. Odakint aztán Boros szabadkozott, amiért belecsalt ebbe a kényelmetlen helyzetbe, mondtam, rendben, de legközelebb biztos lehet benne, hogy be se megyek, ezt az ügyletet pedig nem támogatom. Szerencsére nem is lett semmi belőle.)

A franciák rögtön azt ajánlották, hogy legyünk a vendégük, menjünk ki Párizsba, ott tárgyaljunk. Mi Pistával azt gyanítottuk, hogy a pártatlanságunkat akarják nem csak szép szóval, de hatásosabb módon is

elveszejtetni, ezért nem éltünk a gáláns ajánlat elfogadásával. Ehelyett a szerkesztőségben, majd az Intercontinentalban adott vacsorán egyezkedtünk a feltételekről. A párizsi meghívás célzatossága egyébként beigazolódott, a pletykák szerint a hírlapkiadó igazgatója egy ajándékautóval lett gazdagabb az út végén. A rossz nyelvek szerint a francia tárgyaló delegáció vezetője, bizonyos Morny úr, aki elmesélése szerint a nyár néhány hónapját saját yachtján valahol a déli tengereken és szigeteken szokta volt tölteni, egy Reanult Clio tulajdonjogát ajánlotta fel derék tárgyalópartnerének, várván, hogy erre az kissé ingatja majd a fejét, jelezve, hogy elegánsabb kocsira fáj a foga, de meglepetésére az illető úr boldogan és hálásan elfogadta a kis Cliot.

Az itteni tárgyalásokon a Lapkiadó Vállalat jogásza, egy bizonyos Liszkay Gábor volt Horti tanácsadója, aki egyre inkább érdemben intézte a dolgokat a nem túl hozzáértő Horti helyett. Minden hájjal megkent, cinikus fiú volt már ifjan is. Ezzel együtt nem gondoltuk volna, hogy egy évtizeddel később ő ül be a lap patinás és érdekes szerkesztőket látott főszerkesztői székébe, mégha ennek a lapnak már csak nevében volt is köze a Nemzethez.

A franciák bejövetelébe a szerkesztőség nem egy-kettőre törődött bele. Az alapítvány kuratóriuma Bodor Pali aktív vezetésével megpróbálta megnyerni azoknak a politikusoknak a támogatását, akiknek szavuk lehetett ebben az ügyben. Ez leginkább két ember volt: a köztársasági elnök és a miniszterelnök.

Göncz Árpád fogadott is minket. Együttérzéséről, szimpátiájáról biztosította a társaságot, de nem tudta és nem is nagyon akarta befolyásolni az eseményeket. A nagyon szívélyes és valóban baráti hangulatú beszélgetés során elárulta, hogy a Nemzet a kedvenc lapja, de amikor napok múlva interjút fog adni egy fontos belpolitikai kérdéstről, nem nálunk kopogtat majd, hanem a Népszabadságnál, mert azt háromszor annyian olvassák.

Antallal és Antallhoz még annyira sem volt szerencsénk. Két tanácsadója, Kodolányi Gyula irodalmár, Illyés Gyula veje és Czakó Gábor író fogadta a küldöttséget parlamenti szobájukban. Igen kínos félórát éltünk át. Czakó még valamelyest közvetlen hangon és modorban tárgyalt, Boros Pistával ismerték egymást, ez is hathatott rá. Kodolányi viszont olyan rideg és kimért volt, hogy úgy éreztem, visszarepültünk az időben, s valahol Metternich korában és udvarában feszengünk éppen mi, alázatos petícióhozók, velünk szemben pedig miniszteriális pózban, felszegett fejjel és

rezzenéstelen, gögös arccal ül a Kegyelmes úr, aki méltóztatik ugyan meghallgatni szerény kérelmezőit, de egyértelműen tudomásukra adja, hogy semmibe veszi őket és a legcsekélyebb jóindulatra és jó kimenetelre se számítsanak.

Tanulságos, egyben szomorú volt látni, miként viselkednek a hatalom frissen felkent urai, akik láthatóan az egész rendszerváltást úgy fogják föl, mint ahogy az említett kolleganő vágta volt a szerkesztőségben Kovács Judit fejéhez: *eddig ti mondtátok meg, hogy mi legyen, ezután mi mondjuk meg.* Az, hogy a változás nemcsak személy- és garnitúra-cserét jelent, hanem magát a hatalmat is másképp kell fölfogni egy demokratikus világban, mint egy autoriter állampárti rendszerben - Kodolányi viselkedésén is látszott -, meg se fordult a fejükben. Tanulságos, de roppant lehangoló is volt látni, hogy azok a hasonlókorú literátor férfiak, akik tegnap még ugyanolyan szerény autókban ültek, a többiekkel együtt itták a sört és szidták a rendszert, etikusan és okosan élték a maguk értelmiségi létét, ma – hatalomba kerülve - úgy pöffeszkednek és pattintják le magukról tegnapi kortásaikat, hogy az a legfeudálisabb földesúrnak is becsületére válnék.

A franciák tulajdonossá válása tehát eldöntetett, de a lehetőségekhez képest keményen tárgyaltunk és sikerült a szerkesztőség önállóságát, jogait tartalmazó Magyar Nemzet Chartát is elfogadtatni velük. Eszerint például a főszerkesztő választás a szerkesztőség joga, pályázatot kell kiírni a posztra, és a tulajdonosok a szerkesztőség jelöltjét nevezik ki. Voltak egyéb garanciák is. Aztán a Chartát rövid idő alatt elfújta a szél...

A nem adjuk olcsón a bőrünket magatartásnak ékes példája volt az is, hogy elhatároztuk, nem hagyjuk szó nélkül a történeteket és az üzlet megkötését bejelentő sajtótájékoztatón felolvassuk az ügylethez való viszonyunkat kifejező álláspontunkat. Rosszul éreztük volna magunkat, ha szép jámboran, balga juhok módjára ballagunk be az akolba, ahova külső erők tereltek minket. Ez a szép feladat nekem jutott, én fogalmaztam meg a szöveget, s én is olvastam fel a sajtó igen szép számmal megjelent képviselői előtt a Vörösmarty téri Gerbeaud cukrászdában tartott sajtótájékoztatón.

A franciák morogtak egy kicsit miatta, miért kellett ezeket a már lezárt dolgokat újra előhozni, de különösebb ügyet se akkor, se később nem csináltak belőle, velem sem éreztettek semmiféle neheztelést.

Egyébként azt gondoltuk, ha már így alakult, nem feltétlenül rossz vége kell legyen ennek a fordulatnak. Elvégre a Figaro mégiscsak

Franciaország egyik patinás, tekintélyes, napilapja, hozzáértésüket a lapcsináláshoz nehéz lett volna vitatni.

Már a tárgyaláson részt vett egy joviális külsejű, nyugodt, szimpatikus, hatvan év fölötti úr, bizonyos Sebestyén Tamás, aki '56-ban ment el Magyarországról, s a testvére, az előző évben elhunyt Sebestyén György, a Nemzet 1952 és 56 közötti kulturális rovatvezetője volt, aki disszidált és Ausztriában lett ismert író. Sebestyén Tamás Párizsban élő zsidó üzletember volt, nem emlékszem már, milyen kapcsolatban állt az Hersanttal, mindenestre őt nevezték ki a lap elnök-vezérigazgatójának, aki a gazdasági helyzetért volt felelős. Sebestyén és Pethő gyorsan szót értettek, Sebestyén láthatóan nagyon tisztelte Pethőt, s nemcsak mint tekintélyes újságíró, a lapalapító fiát és volt főszerkesztőt, hanem – ahogy Várkonyi Tibor megfogalmazta – azt a magyar dzsentrifon katonatisztet, akire ő, a zsidó ember kisebbségi érzésektől táplált alázattal nézett fel, megtiszteltetésnek véve, hogy ez a jeles férfiú őt egyenrangúként kezeli.

A Nemzet felülről vezérelt privatizációja egyébként élénk sajtóvisszhangot és figyelmet váltott ki, rengeteg cikk jelent meg, többek között a Mozgó Világ újságírója is hosszú oldalakat szentelt a témának. Nemcsak a friss politikusok gyors átváltozásának átélése ajándékozott meg fájó tapasztalatokkal, de hasonló kiábrándító élményt szerzett számomra egy nagyon tehetséges és rámenős újságíró kolléga, Mihancsik Zsófia is. Vele még a jogi egyetemről ismertük egymást, volt idő, amikor nagyon szoros barátságban voltunk, de később is szívélyesen és örömmel üdvözlöttük egymást. Zsófi többünket megkeresett, s interjú formájában dolgozta fel a történeteket. A régi barátság miatt is közlékenyebb voltam vele, mint esetleg más kollegával lettem volna, de megkértem arra, hogy azokat az információkat, amelyeket háttérinformációként azért osztok meg vele, hogy jobban képben legyen, kezelje bizalmasan. Ő ezt meg is ígérte, aztán mégsem tudott ellenállni a társadalmi felelősségérzettől vezérelt újságíró-énjének és a csábításnak, hogy néhány saftos kulisszatitkot írhat meg. Úgy ítélte meg, a felháborító disznóság leleplezése, amit az új kormányzat és maga a miniszterelnök csinált, a beleavatkozás egy újság sorsába, többet ér a magánérzelmeknél, az ígért szónál, a barátságnál. A nem nyilvános közlésre szánt mondataim nyersebbek és kevésbé átgondoltak voltak, s bár megfelelték a valóságnak, abban a formában, ahogy akkor mondtam, nem engedtem volna, hogy megjelenjenek. Tudta, érezte ezt Zsófi is, ezért amikor kérdeztem tőle, hogy mikor mutatja meg a velem való beszélgetés szövegét, kitérő válaszokat adott, még nincs kész, még

dolgozik rajta stb. majd egyszer csak megjelent az újság. Benne az én, nem publikálásra szánt mondataimmal. Úgy emlékszem, Hortiról például elég őszintén és számára nyilvánvalóan bántón elmondtam a véleményem, amit több tízezer példányban semmiképpen sem akartam volna, mert nem ő volt a leginkább felelős azért, hogy csekély hozzáértéssel kinevezték egy nagy kiadó élére és hű alattvalóként végigcsináltatták vele ezt a politikai motivációjú színjátékot. Mint embert nem akartam volna szerény képességeit ecsetelve megsérteni. Nagyon rosszul éreztem magam, nem mintha bármi kellemetlenségem is lett volna a szavaim miatt, sokkal inkább azért, hogy csalódnom kellett egy hozzám közel álló ember tisztességében, s hogy akaratom ellenére belegázoltam egy másik ember lelkébe.

Hígul a lap

A hetvenes évek közepén a Nemzethez egyre több huszonéves ifjonc került, nem utolsó sorban és egyre nagyobb számban a Lapkiadó Vállalat már említett újságíró stúdiójából. Ez a közös gyökér - a különbözőségeink ellenére is - nem tudom pontosan hogyan, de - valamiféle egységes arcot, jelleget, mentalitást adott nekünk és így a lapnak. Elég gyorsan és lelkesen idomultunk ahhoz a szellemiséghez, amelyet a korábban már említett nagynevű, a polgári újságírás hagyományait még közvetlenül magukba szívó és változatlanul megőrző idősebb kollegáink képviseltek. Tőlük tanultuk a szakmát, az apró fortélyokat, csíneket-bíneket. Nem előadás formájában, hanem személyes példájukkal, írásaikkal, egy-egy magyarázó szóval adták át nekünk azt, hogyan is kell napilapot csinálni. Magasra tették a léceket, s ugyan még át-átfértünk alatta, de tudtuk, mit akarunk előbb-utóbb átugrani. Egy szó mint száz: nemzetesek lettünk, ahogy ők is azok voltak, nem vágytunk másik laphoz, ha valahol, akkor csak itt akartunk újságírók lenni.

A nyolcvanas években a stúdió nem folytatódott, s ez éreztette hatását a Nemzet rekrutációjára is. A szerkesztőség előregedése nem állt meg, egyre több régi kolléga érte el a nyugdíjkorhatárt, s bár a többségük tovább dolgozott, a napi munka dandárját már nem ők végezték, arra fiatalabb, frissebb emberek kellettek. Az addig szinte egyszemélyes gazdasági rovat is hirtelen valódi rovattá nőtte ki magát, majd' annyian lettek, mint a belpolitikai rovatnál. Az újonnan jöttek öt-tíz éves gyakorlattal rendelkeztek, más lapok műhelyében taulták és gyakorolták a szakmát, s bár legtöbbször igen hamar átvette a „nemzetesnek lenni rang” érzését, azért kicsit idegenek maradtak. Legalábbis azok számára - s a mi

generációnkat ide sorolom -, akik magukat és a régi kollegákat tekintették igazi nemzeteseknek. Már említettem, hogy nagyrészt ennek a folyamatnak volt köszönhető, hogy az addig meglehetősen csenevész párt-alapszervezet létszáma egy-két év alatt a duplájára duzzadt.

Voltak az újdondászok között jó képességűek is, de szép számmal akadtak igyekvő, szorgalmas, de átlagosabb képességű és tudású kollegák. Persze, egy újságnál nagyon fontosak a húzóemberek, a derékhad, nem állhat csupa zseniből és sztárból egy szerkesztőség, de a Nemzetnél hagyományosan sok volt a legalábbis igényesen fogalmazó munkatárs, nem beszélve arról a nem kevésről, akik a szépírás mesterei voltak. Emberileg - egykét kivételtől eltekintve - nem volt velük különösebb probléma, de jöttükkel létszámban is fölénybe kerültek az „iparosok”, akiknek nem a mives fogalmazás és a nagyon igényes stílus volt a kenyerük.

A nyolcvanas évek közepén a gazdasági rovat munkatársa lett Faludi András. Említettem már e visszaemlékezés elején, hogy ifjúkori költői próbálkozásaimat édesanyám megmutatta egy kolléganője újságíró fiának. Ő volt Faludi. Különböző gazdasági témákról írta a cikkeit, de egy télen két hetet Galyatetőn töltött a SZOT-szállóban és üdülési élményeiről színes riportban számolt be a Magyar Nemzetben. Nem túlságosan irodalmi szintű írásának egyik epizódja a következő volt. Előző este kellett megmondani, hogy a két menü-lehetőség közül ki melyiket választja reggelire, ebédre vacsorára. Faludiék az A menüre szavaztak, amely másnap reggelire virslit ígért. Igenám, de éjszaka nagy hó esett, s a hússzállító autó nem jutott fel a hegyre. Sóvárogva néztük, írta Faludi, amint a „boldog B menüsök nagy élvezettel majszolják a túrot és a tejfölt.”

Nem tudom, a mai olvasó hozánk hasonlóan komikusnak és gyermekesnek érzi-e ezt a fogalmazást, mi a hasunkat fogtuk a röhögéstől, s a szobánk falán erre a célra rendszeresített táblácskára ki is tettük az ominózus cikket, aláhúzva a benne található hasonló gyöngyszemeket. A hozzánk bejövő gazposok hírért vitték a mi gúnytűzésünknek, úgy hogy Tóth Gábor, a gazdasági rovat vezetője megtiltotta a munkatársainak, hogy a gazdasági cikkeken kívül más jellegű írásokat publikáljanak, mondván, ne röhögjenek rajtuk a Kristófék...

Nem emlékszem arra, hogyan is vetődött fel az ötlet, valamikor '87 táján elhatároztuk Borossal, hogy újraindítjuk a stúdiót. Soltész belement, így minden héten egyszer vagy húsz értelmes tekintetű ifjú hölgy és

fiatalember, akiket sok jelentkező közül felvételi beszélgetés alapján választottunk ki, foglalt helyet a főszerkesztői szoba hosszú asztala körül, s hallgatta a magyarázatainkat, írta a cikkeket. Három évfolyamot vittünk így végig, s amikor '91-ben az Hersant megvette a lapot, s minket rovatvezetőnek neveztek ki – mosolyogtunk, hogy ez egyfajta fizetség az alapítványi tevékenységünkért -, akkor nem volt különösebb gondunk, kikkek is töltjük fel a rovatot. Öten-hatan lettek a lap munkatársai a stúdiósok közül, de a mai sajtóban igen sok helyen bukkanhatunk azok nevére, akik rövidebb-hosszabb ideig a mi „tanítványaink” voltak. (A teljesség igénye nélkül - és sűrű bocsánatért esedezve azoktól, akikről megfeledekzem -: Élő Anita, Sümegi Noémi, Bethlenfalvy Gábor, Mucsányi Marianna, Kozári Réka, Sipos Balázs, Farkas Adrienn.) Ez a derékhad szintén azonosulni tudott az úgymond nemzeti mentalitással, viszont közülük többen elmentek, amikor változott lassan a lap profilja. A helyükre jövők - bár többségükben szintén fiatal pályakezdők voltak - korántsem vitték tovább, tanulták el, mit jelent nemzeti módon újságot csinálni.

A kilencvenes évek elejétől tehát komoly minőségromlás ment végbe egyre gyorsuló tempóban és növekvő számban. Egyrészt más lapoktól érkeztek gyakorlott kollégák, többnyire jó-közepes iparosok, akiknek a Nemzet már inkább csak munkahely volt, megélhetési forrás. Közülük nemegy vezetői beosztásba is került, mivel a nem megbízható korábbi régi rovatvezetőket velük próbálták pótolni. Másrészt – ahogy említettem - bekerültek ifjú slapajok, akik viszont olyan főnököket találtak maguk fölött, akik nem a szakma legjobb és messze nem nemzetesen elkötelezett művelői voltak, majd rövid idő múlva egyikükből-másikukból szintén rovatvezetőt, -helyettest csináltak, anélkül hogy ők maguk végigjárták volna az újságírói létra minden fokát. Az utánuk érkező ifjaknak tőlük kellett volna ellesni a mesterség csinját-bínját – de nem volt mit...

Csináltunk egyébként még 1993 után Tóth Gábor főszerkesztősége idején is stúdiót, de míg az első eresztésnél valóban okos, tehetséges, nyitott szellemű ifjak jelentkeztek, volt bőven kikből válogatni, a kilencvenes évek elején már leginkább a lap úgymond jobboldali szellemét helyeslő, ilyen beállítottságú, kevés kivétellel szerényebb képességű srácok és lányok érdeklődtek a stúdió iránt, akikkel korántsem volt akkora öröm a foglalkozás, úgy hogy két év után abba is hagytuk az egészet.

A sztrájk és aztán – semmi

A 91-es év meghozta az 1945 utáni magyar újságírás első és mindmáig egyetlen sztrájkját. A közvetlen előzménye és kiváltó oka az volt, hogy a laőpvezetés augusztusban leváltotta a teljes rovatvezetői kart és felmondott nyolc újságírónak. Ezt a szerkesztőség indokolatlannak és politikai színezetűnek ítélte és tiltakozásul sokan aláírták azt a nyilatkozatot, hogy Pethő Tibor mondjon le főszerkesztői tisztségéről. Nem emlékszem, hogy miért, de az ebben aktív Murányi Gábor mellett én vittem be Pethőhöz a szöveget. Ő megrendülten vette át az iratot, de egyikünk sem úszott a boldogságban, hogy idáig fajultak a dolgok. Az elbocsátottak visszavételét a vezetés megtagadta, ezért öttagú sztrájkbizottság alakult, a szakszervezetis Kertész Péter vezetésével, s egy szép őszi napon a Magyar Nemzet nem jelent meg. Tíz-tizenöt nem sztrájkoló munkatárs próbált előtte napokon át lapot csinálni, a kegyelemdőfést és a sztrájk pirrhuszi győzelmét az hozta meg, amikor az öt tördelőből három szintén csatlakozott a sztrájkoló munkatársakhoz. Ekkor a lapvezetés meghátrált és visszavett néhány kollegát. Beigazolódtott az a régi nyomdász-mondás, hogy egy újság létezhet újságírók nélkül, de nem létezhet nyomdászok nélkül...

A lapon belüli megosztottságot sokan politikai jellegű szembenállásnak igyekeztek és igyekeznek beállítani. Én mindig is hadakoztam ezzel a magyarázattal, nevezetesen, hogy a liberális meg a kontervatív újságírók viaskodtak egymással. Szerintem alapvetően az újságírásról való felfogásunk különbözött.

Sokunkhoz, így koczám is az a mentalitás állt közel, hogy az újságíró dolga a tárgyyszerű, pontos tájékoztatás, a híreket, a történéseket korrekt módon meg kell írni, azokról nem hallgathat egy tisztességes minőségi újság. Az más kérdés, s abban nagy szabadsága van, hogy miként ítéli meg az adott ügyet, mi a véleménye, ennek kifejezésére való a publicisztika.

Az úgynevezett másik oldal képviselői viszont összeegyeztethetőnek érezték az újságírást valamely szerintük jó, támogatandó ügy, csoport, párt támogatásával, szolgálatával, azzal, hogy ha a hasonló szellemű politikai erőnek esetleg kedvezőtlen lehet valamely esemény, akkor arról ne írjunk. Apró, de szemléletes példája volt ennek, amikor a kilencvenes évek elején konfliktus támadt az Antall-kormány külügyminisztere és a washingtoni magyar nagykövet, Zwack Péter között. Vitájuk a nyilvánosság előtt zajlott, a lapok vállvetve számoltak be az újabb fejleményekről, Pethő

viszont egy idő után azt mondta, ne foglalkozzunk ilyen lényegtelen a dolgokkal, mert ez árthat a kormánynak, amelynek a politikáját segítenünk kell. Én azon a véleményem voltam, hogy nem valami másodlagos, magántermészetű csetepatéről van szó, ezért az újabb hírekről hírt kell adnunk, aztán a vezércikkben vagy a kommentárban kifejthetjük az álláspontunkat.

A vég(em)

A sztrájk után megkezdődött a Magyar Nemzet lassú felbomlásának története. Ítélnék úgy is, végérvényessé vált, hogy ez lesz a sorsa: a folyamatos erózió, drámaibban fogalmazva a végős önmegsemmisülés, önmegsemmisítés

Ha sorra vesszük, kik dolgoztak még a lapnál a kétezres összeolvasztáskor azok közül, akik a nyolcvanas évek végén munkatársak voltak, igen jelentős személycserét látunk. Még inkább így van, ha azokat nézem, akik ilyen-olyan módon meghatározták a lap karakterét. A hatvanas, hetvenes években is meghatározó szerepet játszó öregek közül ekkor már nem élt Ruffy Péter, Baróti Géza, Antal Gábor, Barta András, Zala Tamás, Köves Rózsa, Ember Mária, Mátrai Betegh Béla, Pethő Tibor, Gábor István, Csillag István.

Az első világháború idején születettek közül Illés Mackó, Kovács Judit, Csatár Imre járt be nyugdíjasként a szerkesztőségbe. A huszas évek gyermekei közül a Népszavánál ma is író Várkonyi Tibor kilencvenhárom táján mondott búcsút vagy harminc év után a lapnak, de szépen sorban távoztak egyre többen a középgenerációból is. A lap jobbratolódását, párthoz kötődését támogató vagy nem bánó kollegákat nem számítva – Kristóf, Lőcsei, Szényi, stb. - a velem nagyjából egyidőben odakerültek közül alig néhányan maradtak: Fehér Béla, Lambert Gábor, Hajdú Éva, a kicsit későbbiek közül Szendrei Lőrinc, Marafkó Laci, Gergely Laci, Kurcz Béla. A nyolcvanas évek legvégén ment el a laptól Futász Dezső, Vértessy Péter, Józsa György, a franciák bejövetele után Bodor Pali, aztán Thurzó Tibort követte a szép reményekkel indult hetilaphoz, a Köztársasághoz, majd Respublikához többek között Dénes Pista, Juhász Pista, a Hrlaphoz ment Császár Nagy, Dési, Kertész Péter, a HVG-hez Weyer, majd Murányi, Vida.

A legnagyobb hiányt számomra az jelentette, amikor Boros is felállt, a hétvégi Szép Szó melléklet kitalálását és szerkesztését bízta rá Fenyő János a Népszavánál. Ettől kezdve egyre magányosabbnak éreztem

magam, a korábbi stúdiósok jelentettek valamelyest társaságot, Élő Anita, Sümegi Noémi meg Cseke Hajni, s a velem egy fülkében ülő Kovács Judit és Csátár Imre. Gyötrelmesen nem találtam a helyem. Mentem befelé délelőttöként a szerkesztőségbe a Dózsa György úti metrómegállótól a kietlen Visegrádi utcán, s arra gondoltam, megint nem csinállok majd semmit. Volt, hogy hetekig nem is írtam, egyre kevésbé volt kedvem bármiféle témához, gyöttrődés volt minden nap, minden bent töltött óra.

Hogy miért nem mentem el? Nem volt hova. Számomra az újság egyenlő volt a Nemzettel, máshol nem tudtam, nem is akartam elképzelni magam. Nem voltam csereszabatos újságíró, mondhatni: nem voltam igazi újságíró, aki bárhol megállja a helyét, bárhova való. Ha egyáltalán újság, akkor a Nemzet volt az egyetlen lap, amelyik nekem megfelelt, s amelyiknek én is hasznára lehettem. Egyszer–egyszer hívtak máshova, a Népszavához a főszerkesztő, Deák Andris a kilencvenes évek legelején rovatvezető-helyettesnek, eszem ágában sem volt menni, kicsit később Tamás Ervin a Népszabadsághoz a publicisztika rovat vezetőjének, neki is köszönettel nemet mondtam.

Borossal mehettem volna, s ha nem a Népszaváról van szó, talán el is megyek, de Fenyő János gazembersége kizárta, hogy az ő lapjánál dolgozzak, elég volt a vele való találkozásból a már említett kínos tárgyalás a Nemzetről.

Újságot máshol írni nem akartam. (Az egyetlen tétova kivétel: a Nemzet beolvasztása után megkértem régi barátom, Babus Endrét, érdeklődj meg, mehetnék-e a HVG-hez. Ezt a lapot becsültem, tudva ugyanakkor, hogy stílusa, megközelítése távol áll tőlem, s én sem vagyok igazán odavaló. Az akkor már ott dolgozó volt nemzeti kollégám, Weyer Béla ki is fejezte ebbéli véleményét, ami tehát egyezett az enyémmel...Juhász Gábor, a belpolitikai rovat vezetője támogatta a szándékomat, de Lipovecz Iván főszerkesztő másban látott fantáziát. Bár Lipovecz sosem volt rokonszenves nekem, őszintén azt gondolom, bölcs, mindenkinek kedvező döntést hozott.) De ezt az áldatlan állapotot sem kívántam az idők végezetéig fenntartani. Kérdezgettem ilyen-olyan ismerősömet, nem tudnak-e valamilyen munkát, állást. Nem voltak könnyű helyzetben, mert nem igazán tudtam megmondani, miféle munkára is gondolok, ami jó volna. Ezeknek a megkereséseknek lett az eredménye, hogy valamikor '99 őszén szólt Schlett Pista, hogy Heltai Péternek, az Aktuális műsorok főszerkesztőjének említette a váltási szándékomat, s ő találkozna velem. Mondtam, a tévészés sosem vonzott, de kiderült, hogy bár szerkesztőként

is kipróbálhatnám magam, Heltai igazából arra gondolt, érdekelne-e a tanítás. Indul egy magánfőiskola, mondta, ahol az egyik szak az újságírás volna. Tetszett az ötlet, így bekapcsolódtam a Budapesti Kommunikációs Főiskola, a BKF szervezésébe. Az első megbeszélések a Parlamentben az egyik alapító, a Stumpf István kancelláriaminiszter vezető munkatársaként dolgozó Herbst Árpád dolgozószobájában zajlottak, úgy volt, 2000 őszén indul is a képzés.

Az akkreditáció elhúzódása miatt ez végül egy évet késett, így én sem tudtam otthagyni a Nemzetet.

Bármennyire furcsa és talán nehezen hihető, megváltás volt tehát, amikor februárban egy délelőtt szólta, hogy délután menjek a kiadó vezetőjéhez. Gyorsan híre ment, hogy másik három kollégával együtt az elbocsátásomat jelentik be. Így is lett. Van ilyen, amikor azzal tesznek jót valakinek, ha rosszat akarnak neki...

Egy hónap múlva bejelentették, a Nemzetet egyesítik a Napi Magyarországgal. Így megúsztam, hogy végigéljem azokat a dicstelen, méltatlan napokat, amikor az ottmaradt kollégák azon ügyeskedtek, hogy maradhassanak az új lapnál, vagy éppen azon főtt a fejük, hová menjenek, mert vagy ők nem akarnak tovább itt dolgozni vagy rájuk nem számít a Napi Magyarország embereiből felálló új vezetés.

Megkönnyebbültem, s bár boldog nem voltam, hogy ez a lett a Nemzet vége, de akkor már nem volt bennem semmi reménykedés és illúzió, szemben azokkal, akik korábban álltak fel, s a mai napig szomorúsággal és dühvel vegyes nosztalgiával emlékeznek vissza a távozásukra. Bennem szép lasan, fokozatosan lazultak meg az érzelmi kötelek, úgy hültek ki az érzések, mint egy évekig elhúzódó szerelmi szakításban.

ÚJ IRÁNYOK A MATEMATIKA ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYOK OKTATÁSÁBAN

KIS MÁRTA

Nemzetközi felmérések eredményei

Több nemzetközi felmérés (TIMSS-vizsgálat¹, PIRLS-felméréssorozat², PISA-vizsgálatok³) egymással összhangban álló eredményei jelzik azt, hogy a magyar tanulók teljesítményei az elmúlt évtizedekben romlást mutatnak. Matematikából és természettudományból ma az általános iskola végén a felmérés szerint kevesebbet tudnak, mint 10–15 évvel ezelőtt a diákok. A romlás a teljesítményskála mindkét végén megmutatkozik.

A társadalomnak egyre nagyobb szüksége van a matematikában, természettudományokban járatos diákokra, azonban a PISA felmérések eredményei azt mutatják, hogy az utóbbi időben növekszik a gyengén teljesítők aránya, ami súlyos foglalkoztathatósági, képezhetőségi problémákat jelent. Ugyanakkor csökken a kiemelkedő szintű eredményt elérők aránya is, ami beszűkíti az egyetemi képzés beiskolázási bázisát, és veszélyezteti a tudományos utánpótlást.

A fent említett nemzetközi felmérések szerint Magyarország azok közé az országok közé tartozik, ahol jelentősek az iskolák közötti különbségek is. A családi háttérnek a teljesítményt meghatározó hatása igen nagy, és az iskola sok esetben kevésbé képes az esélyek kiegyenlítésére. A felmérések eredményei szerint komoly gondok vannak a diákok tanulási stratégiáival, hiszen a gondolkodva feldolgozó, megértésre törekvő módszerekkel szemben a memorizálást helyezik előtérbe. Mivel a PISA felmérés kezdettől fogva a társadalmi szempontból érvényes, alkalmazható tudást helyezte a középpontba, így a memorizálást előtérbe helyező oktatási módszertannal tanuló diákok eredményei jelentősen elmaradtak az elvárttól. A számítógépes és a kreatív problémamegoldás-teszten elért eredmények még az egyébként sem túl jó, papír alapú tesztek eredményeinél is gyengébbek lettek. Mindez azt jelzi előre, hogy a

¹ Third Mathematic and Science Survey, later Trends in International Mathematics and Science Study

² Progress in International Reading Literacy Study

³ Program for International Student Assessment

modern, technológia-gazdag tanulási és munkahelyi környezetben a tanulók jelentős része nehezen tud majd helytállni. (Csapó et al. 2014)

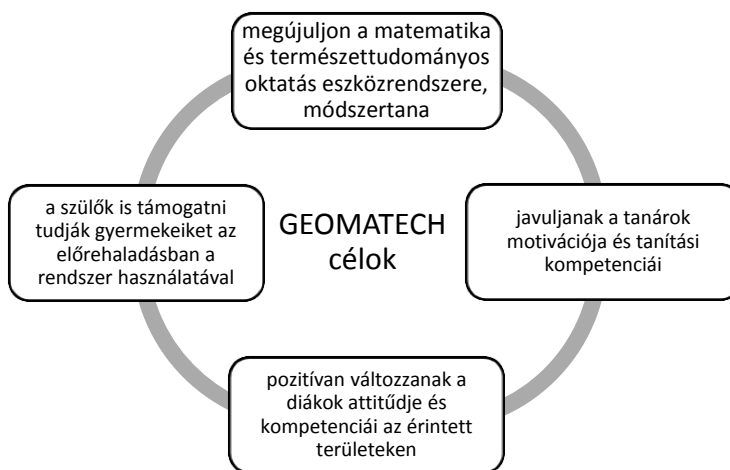
Projektek Magyarországon

Több nagyszabású projekt is elindult Magyarországon, melynek célja, hogy javuljanak a matematikai készségek, valamint gyakorlatiasabb, élményszerűbb, a modern kor követelményeinek megfelelő alkalmazhatóbb tudáshoz jussanak a diákok az iskolában. A matematikatudás a későbbi képezhetőségnek és foglalkoztathatóságnak elemi előfeltétele, egyben alapvető gazdasági érdek is.

GEOMATECH projekt

A 2013. szeptember és 2015. szeptember között megvalósult GEOMATECH Projekt kiemelt célja volt, hogy Magyarországon megújuljon a matematika és természettudományos oktatás eszközrendszere, módszertana; a tanárok motivációja és tanítási kompetenciái javuljanak; a diákok attitűdje és kompetenciái pozitívan változzanak az érintett területeken; illetve hogy a szülők is támogathatják tudják gyermekeiket az előrehaladásban a rendszer használatával.

A 2013. szeptember és 2015. szeptember között megvalósult GEOMATECH Projekt legfőbb céljai az alábbiak voltak:

1. ábra: GEOMATECH célok
Forrás: saját szerkesztés

A tanulók tudásának használhatóságát nem csupán az elsajátított tudás mennyisége, hanem inkább minősége jellemzi (Csapó 1999). A korábban említett felmérések megmutatták, hogy a tanulók jobb eredményt értek el a tananyaghoz közelebb álló feladatokban, mint azokban, amelyekben a korábban megszerzett tudásukat kellett alkalmazniuk. Jellemző volt, hogy ha még képesek is voltak reprodukálni a tananyagot, úgy, ahogy azt megtanulták, alig tudták azt új környezetben alkalmazni. A tanulók tudásának minőségével egyre nagyobb problémák voltak, amelyek nagyrészt a tanítási módszerekre és az eszközök korszerűtlenségére voltak visszavezethetők.

A GEOMATECH projekt a fenti gondokra több területet átfogva próbál megoldást nyújtani. A program során kiemelkedő szerepet kap:

- az élményalapú, tapasztalati tanulás;
- a problémamegoldó gondolkodás;
- az elvont matematika fogalmak, összefüggések vizuális megjelenítése;
- az információs-kommunikációs technológiák alkalmazása;
- a csoportos munkavégzés;
- a nyíltvégű, kreativitást igénylő feladatok alkalmazása.

GEOMATECH tananyagok

A cél elérése érdekében a tanórákhoz illeszkedő, az interneten elérhető digitális eszközzel fejlesztettünk ki 1800 komplex tananyagegység formájában. A GEOMATECH határozott célja a közvetlen tapasztalatszerzés, valamint a tanári és tanulói kísérletezés ösztönzése, amelyhez segítséget a tananyagegységekben található tanári és diák útmutatók adnak. A tanári útmutatók oldalak példát és ajánlást is tartalmaznak, hogy mely korosztálynak (általános iskola alsó-, felső tagozat, középiskola), milyen szinten (alap, emelt, tehetséggondozás) javasolt az adott tananyagegység alkalmazása. A matematika tanítás módszerei között a modern pedagógia egyre inkább előtérbe helyezi a tanulói önállóságon alapuló felfedezettő tanulást. Megfelelő tanári attitűddel és szemlélettel a legtöbb tananyagegység alkalmas e módszer választására.

A diák útmutatók segítségével a tanulók otthon akár önállóan, akár szülői támogatással (korosztálytól függően) gyakorolhatnak, elmélyíthetik tudásukat, önálló felfedezéseket tehetnek, illetve új aspektusból

vizsgálhatnak korábban már megtanult fogalmakat összefüggéseket, sok esetben játékos formában.

GEOMATECH módszertan

A GEOMATECH azonban több mint a portálon lévő tananyagok összessége. GEOMATECH alatt értjük a tananyagegységeken kívül azt a módszertant, amivel mindezt oktatni tudjuk, illetve tágabban értelmezve, az összes olyan infokommunikációs támogatást, ami alkalmazható a matematika és természettudományos oktatásban; valamint az ezekhez kapcsolódó módszertanokat. Fontos, hogy a tanárok megismerjék, és jártasságot szerezzenek abban, hogy miként kell felkészülni egy olyan órára, ahol digitális tananyagokat használnak, milyen szituációkban érdemes ezt választani, mennyivel ad ez többet motivációban, szemléltetésben, játékosságban, gyakorlati alkalmazhatóságban, mint a hagyományos oktatás.

Kiemelt jelentőségű, hogy a tanulási folyamatra konstrukcióként tekintünk, vagyis a tanulást önálló és társas keretekben zajló tudásépítésként, és ennyiben aktív, személyes folyamatként fogjuk fel. A pedagógiai koncepció legfontosabb elemei:

- A tanulás alapvetően értelmezési, feldolgozási, problémamegoldási, gondolkodási folyamatokban realizálódik.
- A tanulás döntő meghatározó tényezője az előzetes tudás, ahol még a tapasztalatok (amelyek természetesen szintén fontos szerepet kapnak) is konstruáltak, egy értelmezési folyamatban jönnek létre.
- A tanulás során valójában az előzetes tudás formálódik át. Ez jelenthet gazdagodást, de a tanulnivaló és az előzetes tudás egymásnak való ellentmondása esetén eredményezhet fogalmi váltást. Ennek egyik legfontosabb befolyásoló tényezője a tanuló e folyamat melletti elköteleződése, vagyis a motivációja.
- A tanulás folyamatában kritikus szerepe van a tanulás környezetének, mert az határozza meg, hogy milyen tartalmú, milyen mennyiségű, milyen struktúrájú és milyen hálózatot alkotó előzetes tudásrendszert mozgósít a tanuló a feladathoz.
- A tanulás folyamatában alapvető szerepet kapnak az egyedül vagy társakkal együtt végzett (lehetőleg komplex) tevékenységek, melyek lehetővé teszik az előzetes tudás alkalmazását, ezáltal a szituációk és a tanulnivaló megértésére ösztönöznek.

- A tudáskonstrukciós folyamatok hatékonyságát jelentős mértékben növelik az on-line tanulási környezetek, a tanulás digitális eszközei.

GEOMATECH képzések

Ahhoz, hogy a fenti pedagógiai elvek mellett kifejlesztett tananyagok jól beépülhessenek a napi pedagógia gyakorlatba, és beválthassák a hozzá fűzött reményeket, fontos, hogy a pedagógusok megfelelő felkészítésben részesüljenek. Ez a GEOMATECH projekt keretein belül 60 órás képzések formájában valósult meg, amelyen több mint 2400 pedagógus vett részt az ország különböző iskoláiból.

A képzésen résztvevő tanárok alkotó légkörben, gyakorló pedagógus kollégák vezetésével ismerkedtek meg az infokommunikációs eszközök használatával, az új módszertannal, amit a képzésen maguk is kipróbálhattak, illetve megoszthatták tapasztalataikat, megvitathatták a felhasználásban rejlő lehetőségeket és veszélyeket; ezzel is felkészülve a saját óráikon történő használatára.

A képzés sikerét mutatja, hogy a képzésen résztvevő pedagógusok, függetlenül az előképzettségüktől, eredményesen sajátították el a módszertant, illetve megismerve a tananyagok fejlesztésénél alkalmazott GeoGebra szoftvert saját tananyagot is készítettek, melyeket később a beszámolóikból megtudva, eredményesen alkalmaztak saját tanóráikon, diákjaik és saját örömeikre.

A matematika oktatásról számos tanulmány jelent meg, amelyekben nagyon fontos elméleti megfontolások, ajánlások szerepelnek, és amelyeknek figyelembe vétele elengedhetetlen az eredményes matematika tanításhoz. Azonban a GEOMATECH projektben résztvevők egybehangzó véleménye, hogy igazi áttörést csak akkor tudunk elérni a matematika oktatásban, ha a matematika óra mind a diáknak, mind a pedagógusnak igazi élményt ad, a maga izgalmával, játékoságával, csodálatos logikájával, összefüggéseivel, digitális eszközhasználattal. Természetesen a diákok nem egyforma mélységig fogják mindezt megérteni, de ha a célunk, hogy képességeiktől, előismerettől függetlenül mindenki számára egy varázslatos dolog lehessen a matematika, amelyben együtt tudnak elmélyedni, egymást segítve; akkor feltehetőleg a PISA eredmények is másként alakulnak majd, és ennek hasznossága remélhetőleg nemcsak egyéni, hanem társadalmi szinten is jelentkezni fog.

Irodalomjegyzék

Csapó B. (1999): A tudás minősége. *Educatio*. 1999/3. sz., 473–487. p.

Csapó B. – Fejes J. B. – Kinyó L. – Tóth E. (2014): Az iskolai teljesítmények alakulása Magyarországon nemzetközi összehasonlításban. In: *Társadalmi Riport 2014.* szerk. Kolosi T. – Tóth I. Gy., ISSN 1216-6561, TÁRKI: Budapest, 110-136. p.
<http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b327.pdf>

A TÁRSASHÁZAK MŰKÖDÉSE ÉS GAZDÁLKODÁSA – SZAKMAI SZEMMEL

KRAPECZ IMRE

Bevezetés

Témaválasztásom elsődleges (és hivatalos) indoka, hogy rengeteg barátom-ismerősöm lakik társasházban, és ha netalán szóba kerül a téma, szinte kivétel nélkül óriási felháborodás kíséri a téma felvetését, természetesen csak a téma vonatkozásában. Általánosan jellemző a közös képviselő tevékenységének a negatív megítélése, némely esetben a számvizsgáló bizottság tevékenységének a kritizálása, valamint általános a lakók/tulajdonosok passzivitásának az emlegetése is.

Miután 2015-ben a saját társasházunkban is oly mértékben éleződött ki a helyzet, hogy két, egymástól független számviteli szakember is bíróságon támadta meg a társasház több közgyűlésen meghozott határozatait (mégpedig több tízet), úgy ítélt meg, hogy a téma általános érdeklődésre számíthat. Azt gondoltam, sokat segíthetek azzal „sorstársaimnak”, ha személyes tapasztalataimat is felhasználva, megfelelő kutatások elvégzése után megpróbálom szakmai, tudományos szemmel megvizsgálni egy társasház – elsődlegesen gazdálkodási jellegű tevékenységét. Kutatásaim során a jogszabályi háttér vizsgálatából indultam ki, és bár laikusként, már itt is komoly ellentmondásokkal találkoztam. A gazdálkodási terület mélyreható vizsgálata során pedig azt kellett megállapítanom (anélkül, hogy gondolataimban előreszaladnék), hogy rendszerszintű probléma jellemzi a társasházak gazdálkodását, mégpedig elsősorban az érdekellentétek és a szakmai hozzá nem értés kapcsán. A jogi szabályozás problémáin, érdekellentéten és információhiányon alapuló, valamint szakmai hiányosságokat „megtűrő” rendszer következménye pedig törvényszerűen nem lehet más, mint kaotikus állapotok, veszekedés, valamint sajnos a visszaélések, vagyis a résztulajdonosok érdekeinek a sérelme, még abban az esetben is, ha ők erről nem is tudnak.

1. Egy társasház működésének jogi szabályozása, illetve annak érvényesülése, érintve az érdekellentét, az információhiány és a szakmai inkompetencia kérdéskörét is

Az általam vizsgált téma szempontjából kiemelten kezelendő a társasházi törvény (2003. évi CXXXIII. törvény a társasházakról, a továbbiakban Tht.), valamint a számviteli törvény (2000. évi C. törvény a számvitelről, a továbbiakban Sztv.), illetve a 224/2000. (XII. 19.) Kormányrendelet (a továbbiakban kormányrendelet) a számviteli törvény szerinti egyes egyéb szervezetek (ide tartozik a társasház is) beszámoló készítési és könyvvezetési kötelezettségének sajátosságairól.

A jogi szabályozással kapcsolatos kutatásaim 4 területre koncentráltak, egyrészt vizsgáltam a jogszabályok ismertségét, a jogszabályok általam vélelmezett általános problémáit, valamint a társasházak gazdálkodásának két legfontosabb területe, a közösség éves költségvetésének és a közös képviselő éves elszámolásának jogi szabályozásában meglévő, általam vélelmezett problémákat.

a) Sok, társasházban lakó barátom-ismerősöm megkérdezése alapján megállapítható, hogy a társasházi és a számviteli törvény léte nagyjából még ismert, bár jellemzően mélyebb tartalom nélkül, míg a kormányrendelet létezéséről nem tudnak. Ennek azért van óriási jelentősége, mert pl. a Tht. 27. § (1) kimondja, hogy „A közösség legfőbb döntéshozó szerve a tulajdonostársakból álló közgyűlés”. A jogszabályok nem ismerete viszont azt eredményezi, hogy a tulajdonosok nem tudnak érdemben élni a jogaikkal, és így kiszolgáltatottá válnak, döntéshozó szerepük gyakorlatilag a formális „szavazógép” szintjére süllyed, hiszen bármit megszavaznak (néha egészen döbbenetes dolgokat is), főleg kellő előkészítés után. Itt csak két példát említek a saját tapasztalataimból, amelyek egyrészt kabaréba illők, másrészt felfoghatatlanok, de mindkettő alapvető jellemzője, hogy a tulajdonosok becsapásán alapulnak, és elég egyértelműen társasházellenesek, vagyis hatalmas, pénzben is mérhető károkat okoznak a társasháznak. Az első esetben a közös képviselő megszavaztatta a társasházzal, hogy a saját, sorozatos törvénysértő tevékenysége miatt indított bírósági eljárásban őt (mint a társasház képviselőjét) a társasház pénzéből fizetett ügyvéd képviselje. A második esetben a sorozatos törvénysértések miatti, későbbi negatív következményeket úgy próbálta a közös képviselő minimalizálni, hogy a közgyűlés sorozatosan megsértett, illetve végre nem hajtott közgyűlési határozatait (ezek a Tht. 43. § (1) megsértésének minősülnek) a „lebukás” után utólag visszavonatta a már említett „szavazógépekkel”.

b) A társasház működését szabályozó jogi előírások közül a társasházi törvényt szeretném részlegesen kielemezni, hiszen véleményem szerint nagyon sok általános probléma fakad az elnagyolt, kellően át nem gondolt, illetve a tulajdonosok érdekeit nem kellő súllyal képviselő előírásokból.

Egyik legfontosabb problémának a társasházak törvényességi felügyeletének szabályozását látom: A Tht. 27/A. § szabályozása szerint ezt a tevékenységet a jegyző látja el, már amennyiben ellátja. Kutatásaim és személyes tapasztalataim szerint ez általában nem valósul meg, illetve nem kellő hatékonysággal valósul meg (személyesen, közel két év alatt 4 beadvánnyal fordultam az éppen regnáló jegyzőhöz, de még az érdemi vizsgálatig sem jutottam el), ami óriási erkölcsi-anyagi károkat okozhat egy-egy társasháznak. A törvényességi felügyelet hiányosságainak legfontosabb következménye az lehet, hogy az érintett jogszabálysértő és társasházat megkárosító cselekedetek elkövetői a büntetlenséget megtapasztalván vérszemet kapnak, és így egy rendkívül káros folyamat veszi kezdetét, aminek a vége sokszor a társasház „kirablásához” vezet, ha nem is büntetőjogi értelemben. A törvényességi felügyelet szabályozásának a problémája egyrészt a nem kellő szigorúságból („bíróshoz fordulhat”), a nem kellően hatékony érdekérvényesítési lehetőségekből („bíróshoz fordulhat”), illetve abból adódik, hogy a Tht. 27/A. § (1) szerint a „törvényességi felügyelet nem terjed ki az olyan ügyre, amelyben bírósági, hatósági eljárásnak van helye”. Ez a gyakorlatban annyit jelent, hogy a „szavazógépek” kellő aktivizálásával meghozott, sok esetben jogsértő, és még több esetben a tulajdonosok akár többségének érdekeit is sértő határozatokkal szemben a hátrányosan érintett tulajdonosok (ami akár a többség is lehet, lásd később) kénytelenek saját pénzükből, saját idejüket és energiájukat áldozva polgári jogorvoslati eljárásokat keresni, mintha személyes ügyüket, és nem egy közösség érdekeit képviselnék.

A jogi szabályozás másik (legalábbis a vizsgált témám szempontjából) nagy és általános problémájának a számvizsgáló bizottság (továbbiakban SZB) tagjainak szakmai képesítéshez nem kötöttségét tartom. Ha megvizsgáljuk az SZB feladatait és kötelezettségeit (Tht. 51. §), akkor annak a társasházi gazdálkodáshoz, illetve a közös képviselő ellenőrzéséhez kapcsolódó része (ez az SZB két legfontosabb feladata és felelőssége) egyértelműen alapos pénzügyi-számviteli ismereteket igényel. Ez nem pótolható lelkesedéssel, ráérő idővel, vagy éppen „hatalomvággyal”. Ehhez képest az idézett jogszabályhely semmilyen

szakmai képesítést nem ír elő, ami ráadásul hatalmas ellentmondásban van a hivatkozott jogszabályhely (5) bekezdés előírásával, miszerint SZB hiányában annak feladatát megbízás alapján csak „könyvviteli szolgáltatás végzésére jogosult szolgáltató vagy okleveles könyvvizsgálói képesítéssel rendelkező” láthatja el. Vagyis SZB tag lehet bárki, akár egy műszaki ellenőr is, akinek halvány fogalma sincs a számvitelről (lásd személyes tapasztalataimat), azonban SZB híján az SZB feladatait csak kellően felkészült és szakképzett személy láthatja el.

c) A társasházi közösség éves költségvetésének (tervezésének és végrehajtásának) jogi szabályozása közvetlenül a Tht. 28. §, Tht. 34. §, Tht. 47. §, Tht. 48. § és Tht. 51. § alapján történik, de több egyéb jogszabályhely is érinti még kisebb-nagyobb mértékben ezt a területet. A szétaprózott szabályozás nem túl szerencsés, hiszen nehezíti a tisztánlátást, főleg a laikus, de anyagilag legjobban érintett tulajdonosokét, ami egyrészt kiszolgáltatottsághoz vezet, másrészt előnyben részesíti (részesítheti) a közös képviselőt a saját érdekeinek érvényre juttatásában.

A szabályozás főbb elemei és kutatásaim főbb tapasztalatai összefoglalóan:

- A közgyűlés kizárólagos hatáskörben határoz a költségvetésről, de hozzáteszem, ez csak akkor valósulhat meg érdemben, ha a költségvetés tervezete megfelel a jogszabályban előírt feltételeknek, és erről a tulajdonosok kellően tájékozottak, ami a kutatásaim szerint nagyon ritkán valósul meg;
- A költségvetés írásos (a közgyűlési meghívóval együtt történő) előterjesztése elvileg megfelel a tulajdonosi érdekeknek és a tulajdonosi (érdemi) döntési jogosultságnak, vagyis mind szakmailag, mind erkölcsi értelemben korrekt lehet, de ezen a területen is rengeteg hiányosságot/visszaélést tapasztaltam;
- Az előző évi költségvetéssel kapcsolatos elszámolás akkor felel meg a jogszabályi előírásoknak, ha a kiadások részletes bemutatása valós és megbízható képet nyújt a tulajdonosoknak a gazdálkodásról. Sajnos tapasztalataim és kutatásaim szerint ez a terület is rengeteg problémát hordoz;
- A számvizsgáló bizottság szakmailag megalapozott véleménye az előző évi költségvetés teljesítésével, illetve a következő évi költségvetés tervezésével kapcsolatban. Kutatásaim és tapasztalataim alapján ezt a kérdéskört tartom a legproblémásabbnak. Korábban nem véletlenül írtam már egy-két,

akár szubjektívnak is minősíthető gondolatot a számvizsgáló bizottsággal kapcsolatban, de több társasházban tapasztaltam (legalábbis az elmondások alapján), hogy egyes SZB tagok (legrosszabb esetben az összes) és legfőbb támogatóik, vagyis a „szavazógépek” jellemzően a ráérő és mindenáron „döntéshozói” pozícióra törekvő, jellemzően idősebb és szakmailag tájékozatlan/felkészületlen emberekből állnak. Ezek a tulajdonosok néhány esetben pusztán elvi/érzelmi okokból szembehelyezkednek a szakmailag felkészült (felkészültebb) másik tulajdonossal, tulajdonosokkal (hiszen ők esetleg nem érnek rá, vagy nincs már rá energiájuk erre a saját, hivatalos feladataik mellett), ami hatalmas károkat okoz egy társasház gazdálkodásában. Sajnos ez a kérdéskör a kutatásaim tapasztalatai szerint a költségvetéssel kapcsolatban jön elő a legélesebben, a következő évi költségvetést megszavazók, illetve az előző évi költségvetést (annak teljesítését) elfogadók döntéseiben jellemzően nem érvényesül a szakszerűség (ahhoz szakszerűen működő és szakmailag felkészült számvizsgáló bizottság kellene), így érzelmi alapú és jellemzően egyéni érdekeket hordozó döntések születnek, mégpedig nagyon sok esetben a többség kárára.

Ha már szóba került a „többség kárára” kifejezés, akkor szeretném is értelmezni, illetve megmagyarázni a szabályozásnak ezt az újabb, rendkívül problémás oldalát. A Tht. 37. § szabályozza a közgyűlés (ne felejtjük el, mint legfőbb döntéshozó szerv) határozatképességét, mely szerint a közgyűlés határozatképtelensége (a tulajdoni hányad kevesebb, mint felének részvétele) esetén megismételt közgyűlést kell tartani, mégpedig 15 napon belül. A megismételt közgyűlés a hivatkozott jogszabályhely (3) előírása alapján viszont (ellenkező rendelkezés hiányában) a jelenlévők tulajdoni hányadára való tekintet nélkül is határozatképes. Ennek a – véleményem szerint – alapjaiban elhibázott rendelkezésnek köszönhetően az általános gyakorlat az, hogy a megismételt közgyűlést az eredeti időponthoz képest fél-egy órával újra összehívják (már az eredeti meghívóban), így nagyon sok esetben „sorsdöntő” ügyekben a tulajdonosok 20-40%-a dönt. Még talán ezzel sem lenne nagy baj, ha nem gondolnánk tovább, hiszen a közgyűlés időpontja (eltérő rendelkezés híján) a közös képviselő, esetleg a számvizsgáló bizottság által meghatározott, nekik megfelelő, és a valós (esetleg éppen szakmailag kompetens) ellensúlyt képviselő tulajdonosok számára egyáltalán nem biztos, hogy alkalmas. Kutatásaim során több

esetben kaptam olyan információt, hogy szándékosan olyan napra terveztek közgyűlést, amikor pl. egy érintett számviteli szakember köztudott módon nem ért rá. A szabályozásban ezt a problémát viszonylag könnyen lehetne kezelni (legalábbis enyhíteni) azzal, hogy a jogalkotó nem engedi meg még aznap megtartani a megismételt közgyűlést (hiszen ha valaki nem ér rá 17.30-kor, az nagyon sok esetben nem ér rá 18.00-kor sem, de más napon éppen ráérhet), esetleg a közgyűlés időpontjának meghatározását is a többség akaratának rendelné alá.

d) A társasházi közös képviselő éves elszámolásának szabályozása közvetlenül a Tht.28. §, 34. §, 48. § és 51. § alapján történik, de több egyéb jogszabályhely is érinti ezt a területet. Miként a költségvetésnél már említettem, itt sem szerencsés a szétaprózott szabályozás, ráadásul itt külön problémaként merül fel az éves elszámolás és a beszámolási kötelezettség szétválasztása, ami sok társasházban egyáltalán nem történik meg, a tulajdonosok nincsenek tisztában a beszámoló, illetve az éves elszámolás fogalmával, illetve tartalmával. A szétaprózott szabályozás sajnos a szabálytalan, illetve a tulajdonosok számára sokszor hátrányos, de legalábbis előnytelen (általam előszeretettel „garázdálkodásnak” nevezett) gazdálkodás hibáinak, sok esetben az anyagi visszaéléseknek az elfedésére tökéletesen alkalmas.

A szabályozás főbb elemei és kutatásaim főbb tapasztalatai összefoglalóan:

- A közgyűlés kizárólagos hatáskörben dönt – sok egyéb mellett – a számviteli szabályok szerinti beszámoló elfogadásáról. Ilyen beszámolónak az elfogadása az ismereteim szerint nagyon kevés helyen történik meg. Azért fogalmazok ilyen óvatosan, mert mint kutatásaimból kiderült, a megkérdezett társasházban lakóknak nagy általánosságban fogalmuk sincs a számviteli beszámoló milyenségéről, hiszen azt a közös képviselő nem hozza a tudomásukra, ahogyan a számvizsgáló bizottság sem. Nem véletlenül említettem bevezetőmben az illetékes kormányrendeletet, mint legfőbb szabályozási eszközt, legalábbis a könyvvezetési és beszámoló készítési kötelezettségek szempontjából, mert ez már szinte teljességgel ismeretlen az illetékesek (értsd közös képviselő illetve számvizsgáló bizottság) számára, vagy nagyon vigyáznak arra, nehogy számukra illetéktelenek (értsd tulajdonosok) tudomására jusson, hiszen ezzel jobban ellenőrizhetővé, esetleg lebuktathatóvá válnának. Megint

csak egy személyes és konkrét példával érzékeltetve: a mi társasházunkban úgy szavazták meg a beszámolót a tulajdonosok, önhibájukon kívül, hogy beszámoló (legalábbis a jogszabályban előírt értelemben) **nem is készült**. Anélkül, hogy szakmai részletkérdésekbe a szükségesnél jobban belemennék, csak annyit jegyzek meg a számviteli beszámolóval kapcsolatban, hogy ez egy **kötött formában (és tartalommal) készült, írásos jelentés a társasház vagyonáról és eredményéről (gazdálkodásáról)**. A hangsúly most itt a kötött formán és a kötött tartalmon van, vagyis ez kifejezetten nem „beszámolunk, amiről van kedvünk, és ami az érdekeinket szolgálja” kategória. Mindenesetre a közös képviselő beszámolt néhány, számára fontosnak ítélt dologról (persze kínosan elkerülve a kényes ügyeket), aztán a számvizsgáló bizottság is beszámolt néhány, számukra fontosnak ítélt dologról, aztán szavazásra tették fel a kérdést... Az már csak hab a tortán, hogy a számvizsgáló bizottságnak nem is kell beszámolót készítenie, semmilyen értelemben.

- A közös képviselőnek az éves elszámolásához írásbeli előterjesztést kell készítenie, mégpedig a meghívóhoz mellékelten, melynek részleteit másik jogszabályhely írja elő. Kutatásaim és személyes tapasztalataim is azt igazolták, hogy az írásos előterjesztés általában csak részleteiben felel meg a jogszabályi előírásoknak, valósan nem szolgálja a tulajdonosok érdemi tájékoztatását, illetve az érdemi döntéshozatalt.
- Az írásos előterjesztés részleteit előíró jogszabályhely tételesen szerepelteti az éves elszámolás elemeit, melyek: a tervezett és tényleges kiadások, mégpedig részleteikben, a tervezett és tényleges bevételek, mégpedig részleteikben, a követelések és a behajtásuk érdekében megtett intézkedések, mégpedig részleteikben, tárgyi eszköz (ez is egy szigorú számviteli kategória) leltár, a részletes kötelezettségek, illetve a közös költség előírása és teljesítése tulajdonosonként, hogy csak a legfontosabbakat említsem. Tapasztalataim és kutatásaim szerint mindenesetre a közös képviselők a saját érdekeiknek megfelelően alakítják az említett információkat, ha valamit nem készítettek el (pl. tárgyi eszköz leltár), azt elfelejtik megemlíteni, ha valamit szabálytalanul végeztek el, azt vagy nem említik, vagy félretájékoztatják a tulajdonosokat. Hogy egy újabb személyes társasházi tapasztalaton alapuló konkrét példával hozakodjak elő, a közös képviselőnk a követelések címszó alatt mindössze

egyetlen tulajdonost említett, aki véletlenül éppen az egyik felperes számviteli szakember (vagyis aki beperelte a társasházat a törvénytelen gazdálkodás miatt), és aki éppen 4 éve nem ismeri el a vele szemben fennálló követelést (véleményem szerint egyébként jogosan). Az ő említése mindenesetre tökéletesen alkalmas volt a hangulatkeltésre, és elfedte a valós követelések (másik 5 tulajdonos) feletti jogellenes szemhunyaszt. Szakmai meggyőződésem szerint ez a tulajdonosok becsapása, a valós helyzet meghamisítása, vagyis ilyen helyzetben a tulajdonosi érdekek nem érvényesülhetnek hatékonyan. Megjegyzem, ilyen és hasonló példákat elég sok társasházzal kapcsolatban tapasztaltam, ezért is írtam a bevezetőben, hogy a problémákat rendszerszintűnek értékelem.

- A számvizsgáló bizottságnak jogszabályi kötelezettsége a közös képviselő (számviteli szabályok szerinti könyvvezetésen és beszámolón alapuló) elszámolásának a véleményezése. Bár a jogszabályhely (helytelenül) nem konkretizálja a véleményezés mibenlétét, nyilvánvaló, hogy itt csak a szakmai, mégpedig számvitelszakmai ellenőrzés és véleményezés az elvárható és elfogadható, illetve értelemszerűen kizárólag a szakmailag megalapozott véleményezés adhat kellő alapot a tulajdonosoknak az érdemi döntésre. Sajnos megint sok esetben tapasztaltam a számvizsgáló bizottságok erre való szakmai alkalmatlanságát, ami a tulajdonosok (talán nem is szándékos) félrevezetését eredményezi, mindenesetre a tulajdonosi érdekek ezen a területen is általánosan sérülnek, legalábbis a kutatásaim szerint. Ezt a felvetést is egy konkrét (de általánosan jellemző) példán keresztül szeretném érzékeltetni. A bevezetőben már említett két számviteli szakember azért pereli a saját társasházat (többek között a beszámolóval és az éves elszámolással kapcsolatban), mert egyrészt a közös képviselő megsértette a számviteli előírásokat, és ezzel jelentős kárt okozott a társasháznak, másrészt a számvizsgáló bizottság ezt – szakmai ismeretek híján – vélhetően nem is érzekelte, így le sem reagálta, vagyis elfogadta a tulajdonosok félrevezetését, érdekeik semmibe vételét. A helyzetet súlyosbítja, hogy ennek kiderülése után, a sértettségtől vezérelve az SZB most a tömegesen jogszabálysértő közös képviselőt védi (néha egészen elvtelen módon), amivel egyrészt hatalmas károkat okoz (erkölcsi és anyagi értelemben egyaránt), másrészt gyakorlatilag káoszt teremtett a társasház gazdálkodásában.

2. A társasházak működésének és gazdálkodásának vizsgálata, kiemelten az érdekellentét, az információhiány és a szakmai inkompetencia tükrében

Bár az első fejezetben már többször szóba került, most néhány gondolat erejéig – kiemelt fontossága miatt – visszatérek a címben megfogalmazott területekre, és igyekszem újabb javaslatokat, ajánlásokat is megfogalmazni (illetve a korábbiakat konkretizálni). Egyrészt az érintett társasházak (és a hátrányos helyzetben lévő tulajdonosok), másrészt a jogalkotó számára teszem mindezt, mivel úgy ítélem meg, a társasházi rendszer összedőlőben van ebben a formában, ezen kívül a közös tulajdonnal való gazdálkodás nem működik, még csak elfogadható szinten sem (és persze tisztelet a kivételnek).

a) Az érdekellentét kérdésköre eléggé egyértelmű, legalábbis egy gazdasági szakember számára. A közös képviselő alapvető érdeke a lehető legtöbb bevétel megszerzése, a lehető legkevesebb munkával, és a lehető legkisebb felelősséggel, míg a társasház érdeke a megfelelő gazdálkodás a közös tulajdonnal, illetve a többségi érdekek érvényre juttatása a megfelelő korlátok között (lásd Tht. 42. § a kisebbség jogainak védelméről). A közös képviselő törekvése egy bizonyos határig elfogadható, ha figyelembe vesszük a Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban PTK) 1:3 és 1:4 § előírásait, illetve az ezekben megfogalmazott jóhiszeműség, tisztesség, illetve elvárható magatartás alapelveit. Kutatásaim és tapasztalataim szerint általános jelenség, hogy a közös képviselő (és sok esetben az SZB is) megfelelkezik ezen alapelvek érvényre juttatásáról a saját tevékenységében, mivel büntetlenül megteheti, hiszen az említett jogszabályban biztosított jogok érvényesítése bírói „útra” tartozik, és mint a bevezetőben is érintettem már, az emberek túlnyomó többsége inkább tűr, inkább viseli a hátrányos következményeket, és ezzel élnek vissza sokan...

Az érdekellentétből adódó problémák és feszültségek feloldására a jegyzői törvényességi felügyelet szigorítását, illetve hatékonyságának növelését látom egyedül üdvözítő megoldásnak, a tulajdonosok által indított polgári peres eljárások még sikerességük esetén sem válhatnak általános és hatékony módszerré, legalábbis a jelenlegi formában. Ezzel együtt elképzelhetőnek tartom a polgári peres eljárást (annak minden anyagi és erkölcsi következményeivel) bevállaló tulajdonos valamiféle automatikus kártalanítását, mégpedig adott esetben a peresztes közös képviselő, illetve számvizsgáló bizottság részéről. Ezzel véleményem szerint egyrészt érdekeltté lehetne tenni az érintett tisztségviselőket

abban, hogy szabályosan és a tulajdonosok érdekeiben végezzék feladataikat, másrészt nyomatékosítani lehetne bennük, hogy nem tehetnek meg szinte mindent és szinte kockázat nélkül, büntetlenül. Az egyik jellemző példa ennek bizonyítására, amikor egy SZB elnök nagy hangon kijelentette, hogy márpedig a számvizsgáló bizottság nem felel semmiért (és a társasházi törvény szerint ez nagyjából így is van), míg a másik rendkívül elszomorító információt egy NAV-os kollégától kaptam (pedig azt hittem, ő a munkakörénél fogva hatékony tanácsot tud adni az érdekellentétek jogszerű feloldására), mely szerint nem érdemes velük huzakodni, többet ér az egészségünk. Ebben különben sok igazság van, mégis úgy gondolom, nem ez a megoldás, nem lehet ez a megoldás.

b) Az információhiány kérdéskörét is érintettem már, több területen is, itt csak újra kihangsúlyozom, a magánszemély tulajdonosok alapjaiban tájékozatlanok, és bár ez nem mentesíti őket a felelősség alól, a jogalkotónak is érdeke, hogy a másik oldalról érkező, a tulajdonosi érdekeknek legjobban megfelelő információk áramlását segítse, illetve ösztönözze. Egyrészt újból előjön a törvényességi felügyelet hatékonysága, másrészt keresni kell azokat a megoldásokat, amelyek segítik ebben legalább az aktív tulajdonosokat, és visszatartják az érintett tisztségviselőket a visszaélésektől, az információk eltagadásától, illetve valótlan közlésétől. Általános tapasztalatom, hogy a közös képviselők nem tárgyalatják (vagyis nem hirdetik) meg a hivatalosan javasolt kényes napirendi pontokat, vagy olyan körülmények között (úgy időzítve) teszik mindezt, hogy érdemben már ne lehessen megtárgyalni, így a valóban fontos információk el sem jutnak az érintettekhez, vagy csak késve jutnak el, vagy már hiába jutnak el. Elrettentő, ennek ellenére személyes és konkrét tapasztalatom az információk közös képviselő általi manipulálásával kapcsolatban, amikor egy teljes közgyűlés 27, a társasház szabályos működése szempontjából alapvető fontosságú határozata csak másfél év késéssel, a bírósági eljárás ismeretében jutott a közgyűlésen részt nem vevő tulajdonosok tudomására, és akkor sem a határozatok másfél éves be nem tartása volt a téma...

Megoldás lehet például a PTK-ban (vagy a Tht-ban) külön szabályozni a közös képviselővel kötendő szerződés alapvető elemeit az információk szolgáltatásával és minőségével kapcsolatban, illetve én – súlyának megfelelően – a Büntető Törvénykönyvben (a továbbiakban BTK) külön kiemelném a társasházak működését, és hatékony gazdálkodását szándékosan akadályozó, az előírásokat semmibe vevő tisztségviselők cselekedeteit. Kevésnek tartom a polgári jogorvoslati lehetőséget olyan

esetekben, amikor pl. a közös képviselő bizonyíthatóan, folyamatosan és szándékosan semmibe veszi a jogszabályi előírásokat, a szervezeti-működési szabályzat előírásait, vagy éppen a társasházi tulajdonközösség korábbi határozatait (a mi társasházunk esetében bő egy év alatt 10 Tht. előírást, illetve 17 korábbi közgyűlési határozatot sértettek meg, némelyiket több alkalommal is). Elfogadhatatlannak tartom azt, hogy a számvizsgáló bizottság nem vonható felelősségre a tetteiért, és erre nem lehet indok az, hogy miért nem váltják/váltjuk le őket. Kutatásaim során elég sok információt találtam arra, hogy esetenként nem is lehet leváltani őket, mivel csak ők és az érdekkörük jár közgyűlésre (a néhány kivétel nem számít), illetve ők is ugyanúgy visszaélnék az információkkal (illetve azok visszatartásával), mint a közös képviselő. Arra is sok információt találtam, hogy nagyon sok tulajdonos úgy áll hozzá (szintén az információ hiányból, illetve a hamis információkból adódóan), hogy maradjanak, mert ők legalább tesznek valamit. Sajnos szinte minden vizsgált közösségben találok az információk manipulálásával, a bizonyítható valóságnak és a személyes véleményeknek szinte semmi közük nem volt egymáshoz. Külön specialitásként találok olyan információkkal is, amelyek a közös képviselő és a számvizsgáló bizottság összefonódására utaltak. Ezek mögött nem feltétlenül bűnös összefonódásra kell gondolni, több esetben a „kellően dörzsölt” közös képviselő a számvizsgálók tájékozatlanságát, tudatlanságát, esetleg emberi gyengeségeit használja ki saját érdekeinek az érvényre juttatásában, melyek az esetek túlnyomó többségében ellentétesek a tulajdonosok valós érdekeivel.

Az információhiány egy másik aspektusú megoldása lehet a beszámoló, illetve a közös képviselő éves elszámolásának valamilyen formában történő nyilvánosságra hozatali kötelezettsége (akár csak a jegyző irányába is), és bár megértem, hogy ez sok esetben nem kormányzati-költségvetési érdek, mint más gazdálkodóknál, a lakosság jelentős hányadát személyesen és anyagilag érintő volta miatt mindenképpen szükségesnek tartok valamilyen hatékony megoldást az információ visszatartásával, illetve elferdítésével járó tulajdonosi érdeksérelmek kezelésére.

c) Ugyan, a szakmai inkompetencia is szóba került már a korábbiakban, mégis fontosnak tartom újra megvizsgálni ezt a kérdést részleteiben, már csak azért is, mert ez abba a körbe tartozik, ami minimális jogalkotói beavatkozást igényel, hatékonysága viszont megkérdőjelezhetetlen. Sajnos nem ritka jelenség az, hogy egy társasház számvizsgáló bizottságában nincs számviteli képzéssel rendelkező

személy, illetve a jelenlegi szabályozás szerint, még ha van is, szakmai felelőssége a társasházi törvény előírásai alapján nem egyértelmű, megkérdőjelezhető. Vagyis javaslatom szerint egyrészt elő kell írni, hogy a számvizsgáló bizottság legalább egy tagjának rendelkeznie kell a korábban említett, SZB nélkül működő társasház számvizsgálói feladatainak „helyettesítésével” megbízott személy részére is előírt képesítéssel, másrészt véleményem szerint a megfelelő felelősséget is hozzá kell rendelni a tisztség viseléséhez. Senki számára nem kötelező elvállalni, de ha már valaki vállalja, akkor tegye ezt felelősséggel, tiszteSSéggel. Bár ebben a kérdésben csak a saját személyes tapasztalataimmal találkoztam, így is megdöbbsent (és biztosan nem egyedi jelenségről van szó), hogy a hibát hibára (vagyis jogsértést jogsértésre) halmozó számvizsgáló bizottság (a felelősség áthárításán kívül) azt hangoztatja, hogy ők önként és ingyen vállalták, így természetesen csak köszönetet érdemelnek, mélységesen felhábóritó számukra, ha valaki esetleg szakmai kifogásokkal áll elő a munkájukkal kapcsolatban.

Záró gondolatok

Mint a példáimból is látható volt, a legtöbb esetben az emberi tényező kikerülhetetlen, bármennyire is a szakmai kérdéseket vizsgáltam, illetve próbáltam vizsgálni elsődlegesén. Kutatásaim során folyamatosan beleütököztem abba, és mindezt személyes tapasztalataim is alátámasztották, hogy hiába van bármilyen szabályozás, ha az érintett (tulajdonos vagy tisztségviselő, ebből a szempontból nem releváns) mindezeket semmibe veszi. Nagyon sokáig én is türtöztettem magam, legalábbis ami a saját érintettségetem illeti ezügyben, de volt egy pont, amikor már a pénzügyi visszaélések, illetve a pénzügyi visszaélések látható előjelei (hiszen ezt tanítom 30 éve a felsőoktatásban) elértek egy kritikus tömeget, amit már nem lehet „békésen” kezelni. Azt még elnézem (bár nem könnyű), hogy a számvizsgáló bizottság elnökének a férje, az öreg bácsika irányítja az udvaron a közös képviselő egyik beosztottját, hogy hol és mit kell csinálnia (persze nyilván „felhatalmazása” van rá valakitől). Azt viszont már kifejezetten rosszállóan tekintem, amikor olyan költségvetést szavaztatnak meg, amelyben egy elég homályosan megfogalmazott. és senki által nem igazolt feladatra bő egymillió forintot terveznek elkölteni, miközben ugyanerre (persze csak ha jól értelmezem a lényegét) a feladatra hivatalos, 38.000, azaz harmincnyolcezer forintról szóló, írásos árajánlattal rendelkezem.

Bár záró gondolataim első része némileg személyesebbre sikerült, ezzel újból arra szerettem volna felhívni a figyelmet, hogy hiába bármilyen szabályozás, ha mi nem tesszük meg az elvárhatót, ha csak arra várunk, hogy majd valaki felvállalja, majd valaki megoldja. A saját tulajdonunkkal való gazdálkodás hatékonysága, a saját tulajdonunkkal kapcsolatos visszaélések megakadályozása érdekében:

- **menjünk el a közgyűlésekre, és ne engedjük, hogy ott olyan elvtelen és szabálytalan döntések szülessenek, amelyek veszélyeztetik a tulajdonosi érdekeinket;**
- **amennyiben, objektív okok miatt egy közgyűlésen nem tudunk részt venni, akkor meghatalmazással gondoskodjunk a képviselőtől és érdekeink védelméről, de meghatalmazást csak kellő felelősséggel, az érdekeinket valóban képviselő tulajdonostársnak adjunk;**
- **legyünk tájékozottak minden olyan kérdésben, amely a saját tulajdonunk és a saját érdekeink védelme érdekében alapvetően szükséges;**
- **fogadjuk el a szakmai érveket, és ne dőlünk be az érzelmi manipulációknak;**
- **végül, ha szükséges, tegyük meg mindazon lépéseket, akár jogi úton is, amelyeket a tulajdonunk védelme érdekében szükségesnek tartunk, és ne panaszkodjunk utólag, ha már „kilopták alólunk a székét is”;**
- **és talán a legfontosabb: a számvizsgáló bizottság nem elöljárója, nem vezető testülete a társasháznak, vagyis alaphelyzetben sem külön javaslattevő, sem véleményező, sem képviselői joggal nem rendelkezik, ne engedjük őket a „fejünkre nőni”.**

Végezetül szeretnék még megemlíteni néhány olyan területet (a teljesség igénye nélkül), amely a társasházak szabályos működése, illetve a tulajdonosok érdekeinek érvényesülése szempontjából kiemelt fontosságú, és amelyeknek többé-kevésbé részletes szabályozása megtalálható a társasházi törvényben (és az SZMSZ-ben, illetve határozatokban tovább szabályozhatóak), de most terjedelmi korlátok miatt nem tudtam vele érdemben foglalkozni:

- több különálló épület esetén célszerű a lakóházaknak elkülönült gazdálkodást folytatniuk, melynek lehetősége és szabályozása elvi keretekben szerepel a társasházi törvényben, ennek választása esetén viszont a részletkérdéseket (például a részközgyűlés jogosultságai) célszerű az SZMSZ-ben pontosítani;
- szabálytalanságok észlelése (pl. közgyűlési határozatok megsértése, illetve egyéb érdeksérelmek) esetén a tulajdonosok 10%-a jogosult rendkívüli közgyűlés összehívására, vagyis ragaszkodjunk a problémák megtárgyalásához;
- az SZMSZ előírásai nem „szentírások”, azokat egyrészt módosítani, másrészt pontosítani lehet, és szükséges a működés és a gazdálkodás javítása érdekében, éljünk ezzel a lehetőséggel, amennyiben tudunk;
- legyünk tisztában azzal, hogy léteznie kell a határozatok könyvének, amelyben minden korábbi közgyűlési határozatnak, illetve azok végrehajtásának is szerepelnie kell, végre nem hajtás esetén pedig a közös képviselőnek írásban jeleznie kell mindennek az okát is. A határozatok könyve azért alapvető fontosságú, mert a határozatok előkészítése és végrehajtása a közös képviselő Tht. szerinti kötelessége, ezzel kapcsolatban kifogással nem élhet;
- legyünk tisztában a közös képviselettel, társasházkezeléssel, illetve ingatlankezeléssel kapcsolatos fogalmakkal, mert mást és mást takarnak, más feladatokkal, más felelőséggel, más jogosítványokkal, melyeknek a pontos ismerete (és pontos kiválasztása a közös képviselővel kötendő szerződésben) a tulajdonosi érdekek szempontjából alapvető fontosságú.

EFFECTIVE LEARNING – A SIMPLE APPROACH

ESZTER MARCZELL-SZILÁGYI

Vice-president of Institute of Economic and Management
King Sigismund College
Budapest 1039 Kelta u. 2.
mszilagyi.eszter@zskf.hu
+36-30/ 511 64 26

Summary

The effectivity of the certain learning methods become more and more important nowadays. The article collects the main focuses by which an effective learning practise can be implemented. Instead of examining some selected teaching methods of the very numerous ones the article tries to find the main requirements that a modern teaching practise should meet to train finally young people who will be able to work effectively (and happily) within the circumstances of our fast, quickly changing and complex world.

Changing world – New competences

The importance of teaching and learning effectively is obvious. In the quickly changing social and economic environment of the globalised world – where the rapid technological innovations are constantly modifying people's life – **adaptation** becomes a key element of success. No suitable adaptation strategies can be implemented without wide and deep understanding of the given situation. – The fundamental factor of the continuous and proper understanding of the given circumstances is **knowledge**. What kind of knowledge is needed for the planning and realisation of the suitable adaptation strategies in this changing and complex environment?

This kind of knowledge has to be *flexible, complex*, well-based and wide – has always to be able to understand the changes fast and to react quickly and properly: this knowledge has to be **creative**. Building up such a flexible knowledge-structure is a complex process: it means that teaching methods have to be *diverse* and *flexible* as well.

A lot of presentations and scientific articles deal with the question of the effective teaching methods so the types of answers are diverse and numerous as well. Instead of evaluating each methods we try to collect the most important characteristics of the question: characteristics that come from the essential requirements of nowadays' learning situations:

1. First and basic requirement: Build upon motivation while offer safe frames for work

Real interest and motivation can give the whole learning process such pushes of *energy* that not any of the best teachers are able to give. The real masters of any types of sciences and arts are (and have always been) *fanatic* somehow. Once they were obsessed by the wish of being perfect in something – if this obsession proved to be strong enough – it could help them to work, practise, learn so hard during the months, years and decades of their lives that finally led them to become real masters. Such energies that the motivation is able to give the person would be nonsense to ignore in the teaching process.

OK, but how? Is every potential student given this moment of being touched by a far and majestic goal of being perfect in a certain field of study? – no, unfortunately not. Actually, it happens quite rarely as we can see it from the few in number of masters around us. What can a teacher do then? – He/She can *show* those fields to the students: in his presentations about all types of topics he/she should *flash* many types of *interesting details*. If the students' reaction is to ask for more of those interesting details than the teacher is on a good way to raise their interest on the given theme. The more of such succesfull cases happen the more „automatic engines” are started up in students' brains – and later these engines will be able to work by themselves: an interested, motivated student searches for new and new resources of information: he/she is „thirsty for the knowledge” of the given topic: and no other ways can be more effective in structuring and buiding up a real and flexible, „*living*” knowledge than this.

What is the meaning of the other point above? : „*Offering safe frames for work*”? – Well, the younger the student the less he or she knows about the „how”. At school, certain types of order should be shown to the pupils – they don't know too much about discipline or the ability of listening continuously. They should be shown how to reach those far goals of getting real knowledge. Of course, I don't mean pushing some boring and

exaggerated principles together with some shouting and promising nice ways of punishments: but there is a border between pointless and exaggerated discipline and the wise and meaningful practise of finding the ways for each pupils to understand why some orders are necessary and why determination is a gift that is worth trying to strengthen in ourselves. Several gentle and wise methods can be found and implemented in the practice of education which can serve both each student and the whole group as well. Without getting familiar with a certain level of order students will not be able to focus their energies on the goals chosen by themselves.

2. Second requirement: use several kinds of methods

Human mind has a wonderful and mysterious complexity – the more methods we use in our teaching practice the larger chance we have to find the most effective ones for the given student. By keeping changing the variable methods in the educational work the information that once was mentioned becomes clearer and clearer for the student – he/she understands it on several different ways and this process results not only a better and safer memorising but a more flexible structure of knowledge for the future.

The variety of the different methods is so high that there is no sense to start to get into details about them. However, it's worth mentioning that the paralell expressions such as analysis / synthesis or inductivity / deductivity – as basic types of research methods in the academical wording – also show that the diversity of approaches is a key element in the essential academic literature as well.

The very popular topic of the left and right side of the brain, the different strengths and weaknesses of each side provides a scientific background for the legitimacy of using both types of teaching methods: by applying them on a harmonised way they will strengthen each other's effect instead of uneffective obstruction.

3. Third requirement: encourage cooperativity within the group

The usefulness of competition among students was a popular topic for a long time in the last decades. No doubt, there are certain advantages of the practice of generating a given level of competition between the members of a group to encourage their outcome: the question is, what level of competition is optimal. Numerous articles about recent researches state that the level of competition in groups can be too high which then can cause several types of negative consequences such as anxiety and unexpected conflicts between the team members.

If the practise of co-operative work the speed and effectiveness of problem-solving in the group will be remarkably higher. A given answer or solution is shared immediately between the members so there will be no need for finding out or inventing a good idea or innovation again and again. The higher the culture of the team-work in a given group is, the better the performance of the group will be. This culture – the good methods and principles of how people should work together on a fair and effective way – can be developed, can be learned. It is not just a gift one group has and the other doesn't. The earlier age a student gets familiar with these principles the clearer understanding he/she will obtain about it and the more naturally and effectively he/she will act according to those principles in any kinds of group-problem solving situations.

References

dr. Bencsik Andrea: A tudásmenedzsment emberi oldala. Z-Press Kiadó, Budapest, 2009

Davenport, T., Prusak, L.: Tudásmenedzsment; Kossuth Kiadó, Budapest, 2001.

Gardner, Howard: Intelligence Reframed: Multiple Intelligences for the 21st Century New York: Basic Books. (1999)

Havas Péter: Tudásmenedzsment, tanulástudomány, tanulásfejlesztés. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2002.

Kahnemann, Daniel: Thinking fast and slow; Penguin Books, (2012).

Marczellné Szilágyi Eszter: Érzelmi intelligencia és tudásmenedzsment; in: Tudásból várat ...- MTA Vezetés - és Szervezéstudományi Bizottság, Tudásmenedzsment Albizottság II. számú gyűjteményes kötete, N&B. Kiadó, Budapest (2011)

Pink, Daniel H.: Drive – The Surprising Truth about what motivates us; Canongate Books. (2010). ISBN 978-1-84767-888-1

Pink, Daniel H.: A Whole New Mind: Why Right-Brainers Will Rule the Future; Riverhead Books. (2006).

Sveiby, Karl Erik: Szervezetek új gazdagsága: a menedzselt tudás; KJK-Kerszöv (2001)

MITŐL NEM MŰKÖDIK EGY JOINT PROMOTION? A MARKETINGKOMMUNIKÁCIÓS ESZKÖZÖK HASZNÁLATI KORLÁTAI A TURISZTIKAI FOGYASZTÓI SZOKÁSOK MEGVÁLTOZTATÁSA TERÉN

Esettanulmány a Memories of Hungary Budapest belvárosi boltjának és a vele egy üzletrészben kialakított Memories Bistro célcsoportjának különbségeiről és marketingkommunikációs hatásairól.

MONOSTORI KATALIN PH.D

1. Bevezetés

Dolgozatomban egy magyarországi, a turisztikai szektorban működő márka, a Memories of Hungary tevékenysége során felmerült anomáliát mutatom be. Arra mutatok rá, hogy bár minden logikai érv amellet szolt, hogy két szolgáltatásnak: a magyaros étteremnek és a magyaros ajándéktárgy-értékesítésnek az összekapcsolása marketingkommunikációs szempontból eredménnyel járhat, 3 év tapasztalata alapján ez mégsincs így. Dolgozatomban arra keresem a választ, hogy mi okozhatta a sikertelen együttműködést annak ellenére, hogy a marketingkommunikációs szakmai elvárások feltételeinek az eset első látásra megfelelt.

2. A promóció használati korlátai

Márkák együttműködése, joint promotion alkalmazása régóta jól bevált eszköznek minősül nem csak az FMCG szektorban, de a turizmus területén is. Világszerte alkalmazott, igen népszerű marketingeszköz. Az 1998-ban publikált tanulmány szerint a termékgyártó nagycégek marketing költségvetésük $\frac{3}{4}$ -ét ezen a területen költötték el.[Schultz,Don, William Robinson and Lisa (1998)] A promócióban szereplő mindkét fél szereti ezt a fajta marketingkommunikációs eszközt, hiszen költséghatékony együttműködésről van szó. A partnerek kiválasztása azonban nem csak a márkák, de a működési, működtetési struktúra szempontjából is fontos tényező.[Kureshi-Vyas (2004)]

Általában az egyik oldalon meglévő disztribúciós csatornák vagy médiafelületek hatékony kihasználása történik, amely során az egyik márka hozzáadott értékhez, a másik fél pedig értékes célcsoport-eléréshez jut. A szakirodalom azonban számos típusára rámutat, amely más célokat is szolgálhat. [Varadarajan (1985)]. Igen szélesen értelmezhető célokkal, szinte minden esetben összekapcsolhatóak márkák, amelyek nem konkurenciái egymásnak, s nem bántják egymás image-ét. Így ha

- a használati szokásokban összekapcsolhatóak,
- a márka használati szokásait akarjuk bővíteni a másik márka segítségével,
- a használatuk azonos időben de eltérő céllal történik (fagyasztott pizza, mélyhűtött torta),
- image-ben kiegészítik és erősítik egymást,
- szolgáltatás-bővítéssel ha együttesen szélesebb fogyasztói igényt tudnak kielégíteni (repülőjegy és autóbérlés),
- a cél a piaci egységesítés egymással nem konkuráló márkák esetében (fogkrém, vitamintabletta),
- szezonális keresletek kapcsolhatók össze (C-vitamin, faszén a téli időszakban),
- közös disztribúciós csatornák használatára van lehetőség (közös másodkihelyezés),
- két márkát csomagolunk össze,
- nagyobb események, ünnepek alkalmával közös lehet a megjelenés (Olimpia, Karácsony)

Emellett még számos kreatív megoldása is lehet a promócióknak. Fontos azonban, hogy az adott marketingcél mellett az egyik legfontosabb tényező a költséghatékonyság. A két márka így közösen viseli a költségeket, s mindketten profitálnak a promócióból. Az egyik leggyakoribb eset, hogy az egyik márka biztosítja a magas célcsoport-elérést, a másik márka pedig a hozzáadott értéket, amelyért cserébe új kipróbálókra tehet szert. Ez egy igazi win-win szituáció. Természetesen ez csak akkor működik hatékonyan, ha a két márka vagy két termék, szolgáltatás célcsoportja azonos, és ha a két márka pozicionálása hasonló, vagy legalább hasonló image-dzsel rendelkeznek. Emellett fontos, hogy a két márka marketingkommunikációs aktivitása azonos időszakra essen. Elengedhetetlen kelléke a sikeres promóciónak az is, hogy a hozzáadott érték valóban értékes legyen. Ellenkező esetben egyik márkának sem éri meg a kommunikáció. A hozzáadott érték ne legyen kicsinyes, amellyel mindkét márka image-t kockáztathatja.

3. Az esettanulmány leírása, a kutatás háttere

Jelen dolgozatban a Memories of Hungary két almárkájának: ajándékboltjának (továbbiakban Bolt) és éttermének (továbbiakban Bistro) együttműködését vizsgálom. Az információk a Memories of Hungary belső anyagaiból származnak. Üzletpolitikai okokból csak az összesítő és arányszámokat alkalmazom, amelyek így is betekintést adnak a cég működésébe. A nemzetiségi arányszámok a vásárlás alkalmával kerülnek rögzítésre: (Where are you from?), s a kapott válaszok alapján kategorizálják és rögzítik a pénztárosok a vásárlásokat. Minden adat a számítógépes adatbázis vezetői tájékoztató rendszeréből, valamint az alkalmazottakkal készült strukturált interjúkra alapozódik. A kutatások 2015. évi adatok segítségével próbálnak választ kapni a kutatási kérdésre.

4. A vizsgált márka és szolgáltatásainak háttere

A Memories of Hungary márkanév 2011 márciusában jelent meg a Ferihegy2 repülőtéren. Hamarosan megnyílt belvárosi boltja is egy turisztikailag kiemelt helyen, a Bazilika szomszédságában. A márka küldetése, hogy a Magyarországra látogató turisták számára minőségi ajándéktárgyakat kínáljon minőségi környezetben, s valódi értékeket mutasson be az ország minden tájáról; elsősorban azoknak a külföldieknek, akik csak Budapesten tesznek látogatást, s ezáltal kihagyják a vidéki értékek megismerését. A cégalapítók nem titkolt célja volt az is, hogy kihasználják azt a piaci rést, amely abból fakadt, hogy a magyar lakosok sem tudnak élelmiszereken és hímzett terítőkön kívül minőségi ajándékot adni külföldi ismerőseiknek, s hasonló problémákkal küzdenek az üzleti szektor protokollfőnökei, rendezvény szervezői is.

A márka bevezetése, a boltok nyitása beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Mind a belföldi vásárlókés a hazai szakmai körök, de a Magyarországra látogató, sok személyes összehasonlítás alappal rendelkező turisták is igen elismerően nyilatkoztak a bolt kínálatáról, kinézetéről. A bolt 3 évben is elnyerte a Best of Budapest díjat a speciális kínálatú bolt kategóriában. A vásárlói visszacsatolások is arra engedtek következtetni, hogy a látogatók élvezték, hogy valódi vásárlásélményben lehet részük. Természetesen akadtak negatív hangok is, amelyek a Fővám téri Csarnokhoz képest magasabb árakról és a személyzet esetenkénti udvariatlanságáról számolt be. Ezek a hangok azonban kisebb arányban jelennek meg a márka social media felületein is. [www.tripadvisor.com (2016)].

A belvárosi bolt esetében az üzlethelyiséget csak a mellette levő vendéglátó ipari egységként engedélyezett helyiséggel együtt lehetett kibérelni. A kettő együttesen 300 m²-t tett ki, amelyből a bolt foglalt el 200 m²-t. A kiváló lokáció a menedzsmentet arra sarkalta, hogy egy magyaros, de valamilyen formájában különleges bisztrót nyissanak, átjárással, közvetlen kapcsolattal a boltba. A bolt kialakításánál is arra törekedtek, hogy az élelmiszerszekciótól közvetlenül a bisztróba lehessen sétálni, amely átlátszó üvegajtókkal várta a vendégeket, teljes betekintést nyújtva az éttermi helyiségbe, annak a bolttal azonos hangulatába. A bisztró különlegessége volt, hogy az adott ételből a spanyol konyhából ismert módon (tapas) lehetett akár többféle ételt is kipróbálni, versenyképes áron. Amíg a környék éttermeiben 3490Ft-ért (12 Euro) 1 főételt ehetett a vendég, addig itt egy 4 fogásos, laktató menüt kóstolhatott végig. A menedzsment elképzelése az volt, hogy a múzeumok éttermeihez hasonlóan ez a hely is igen jól tudja a join promotion előnyeit kihasználni, így aktívan hirdették a Bistrot a Bolt minden lehetséges területén:

1. Az élelmiszereknél A4 méretű POS anyagokat helyeztek el, amelyek arra hívták fel a figyelmet, hogy ha nem tud a vevő választani a borok közül, akkor jelképes 1 Euroért 4 féle pálinkát vagy 4 féle bort kóstolhat a Bistrobán.
2. egyes alapanyagoknál (paprika, lekvár, méz) POS hirdette, hogy ebből készülnek a magyar konyha tipikus ételei, amelyeket a 2 méterre lévő Bisztróban kipróbálhat a vevő
3. A Bolt és a Bistro átjárójánálegy megállító-tábla hirdette ínycsiklandó képekkel a Bistro magyaros ételkínálatát.
4. A szakácskönyveknél szintén POS hirdette, hogy ezeket az ételeket meg is kóstolhatják a bolthoz tartozó Bistrobán.
5. A pénztárpultnál kihelyezett A4 méretű tábla hirdette, hogy a boltban vásárlók 10% kedvezményt kapnak a blokk bemutatásával a szomszédos Bistrobán.
6. A kijáratnál ember-nagyságú roll-up hirdette a Bistro kínálatát, s invitálta a látogatót az 5 méterre lévő Bistrobába.

5. A memories of hungary promóciója

Mit mondhatunk szakmai szempontból a két almárka együttműködéséről? A két almárka azonos küldetéssel bírt, s a szolgáltatás színvonala, árszintje a maga kategóriájában azonos volt. A cél a Bistro kipróbálási arányának növelése volt, amelyhez a Bolt jelentős látogatószámával disztribúciós csatornát nyújtott. A turisták esetében az ajándékvásárlás és a magyaros konyha kipróbálása hasonló célt jelent, hiszen Budapest megismerése mellett a helyi konyha kipróbálása tipikus cél.

A Bolt és a Bistro között azonban csak igen elhanyagolható, mondhatni semmilyen átjárás nem alakult ki, lényegében mindkettő kizárólag az utcáról fogadott vendégeket. Ha a statisztikai adatokat vizsgáljuk, akkor 1000 bolti vásárlóból 1 látogatott be a Bistrobába, de ők is gyakran csak a mosdó használata céljából. A penetrációs számokat figyelembe véve ez az arány bőven 0,00007 körül mozgott. A menedzsment ezért további promóciós eszközöket vetett be:

1. A pénztárnál minden blokkhoz a vásárlók kezébe adtak egy igényes kivitelű kupont, amely 20% kedvezményt biztosított a Bistro-ban. Ez a nyári időszakban 3 hónap alatt egyetlen látogatót sem sarkallt a Bistro látogatására.
2. A zsúfoltabb időszakokban ingyenes árukóstolót szerveztek a Bolt és a Bistro átjárójába. Frissen sült pogácsa, mini-fasírt szerepelt a kínált menüben, amelyet egy hostess invitálása támogatott meg. Ez a tevékenység sem hozta meg a várt eredményt.
3. Később a pénztárnál minden vásárló egy kupont kapott, amellyel nyáron ingyen üdítőt, télen forralt bort kaphatott a mellette levő Bistrobán. Egy teljes év (2012) alatt összesen 5 kupont érkezett vissza a Bistrobába.

Emellett mind a Bolt, mind a Bistro forgalma kiegyensúlyozott, az üzleti terveknek megfelelően alakult, a vásárlók száma, fizetőképességük mindkét esetben kielégítő volt. A Boltba betérők száma szezonban, napi szinten akár az 1500 főt is elérte, s a Bistro terasza is teljesen töltött volt a fő étkezési időkben. Tehát mind a bolti-, mind az éttermickínálatot megfelelően értékelhetjük ugyan, de a joint promotion hatása továbbra sem érvényesült.

5.1 Helyes volt-e az együttműködési elképzelés szakmai szempontból?

A márka két szolgáltatása azonos alapokra épült, s azonos célcsoportot célzott meg. Mindkét szolgáltatás a hagyományos magyar értékek megismertetését és értékesítését tűzte célul. Az egyik a gasztronómia, a másik pedig népművészeti cikkek, ajándéktárgyak tradicionális élelmiszerek terén.

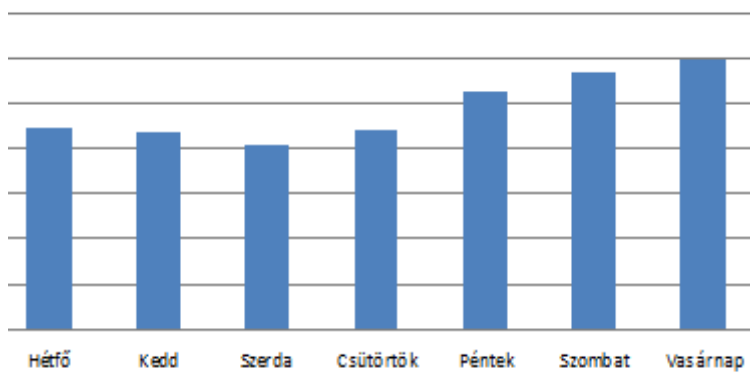
A két szolgáltatás célcsoportja egyértelműen azonos volt. Legalább átlagos fizetőképes kereslettel rendelkező turisták, akik nyitottak a magyar hagyományok és kultúra megismerése iránt.

Az értékesítések és szezonálisok azonosan mozogtak. A kiemelt időszak mindkét üzletrész esetén májustól októberig tartott, a bolt 10-22 óráig, míg az étterem 12-22 óráig tartott nyitva.

A hozzáadott érték a promóció utolsó időszakában kimondottan értékesnek mondható volt: a nyári kánikulában egy ingyenes üdítő, vagy a hideg februári napokon egy forralt bor igazi többletszolgáltatásnak minősül.

5.2 Mik lehetnek a magyarázó tényezők, amelyek a szakmai szempontoknak ellentmondanak?

Elképzeltető, hogy az ajándékvásárlást a turisták az utolsó napra, napokra hagyják, amelybe nem fér bele egy 1,5-2 órás ebédprogram. Vagyis a célcsoport szokásai az időzítés tekintetében mégsem esnek egybe. Ennek a felvetésnek azonban ellentmond, hogy a 2015. évtől üzemelő infopont, amely a boltban belül további szolgáltatásokat nyújtott (pl. jegyértékesítés) magas penetrációs számokat mutatott. Az ingyenes üdítők/ forralt bor sikertelensége sem fogható az időhiányra. Ha csak ez lenne az ok, akkor a Bistro forgalmának nem kellene a vasárnapi napon a legmagasabb értéket mutatnia – figyelembe véve a hosszú hétvégés turisztikai szokásokat. (1. ábra)

1. ábra: A Memories of Hungary Bistrójának forgalmi adatai a hét napjaira lebontva, értékek nélkül
Forrás: Memories of Hungary

Elképzeltető, hogy a célcsoport mégsem azonos, vagyis jelentős eltérés fedezhető fel a két vásárlóközönség között.

A Bolt eladóinak véleménye szerint az egyes nemzetiségek vásárlóereje és vásárlási szokásai szignifikánsan különbözöek. A Bistro felszolgálói ilyen eltéréseket nem jeleztek. Ennek oka az lehet, hogy az étlapon szereplő árak szórása sokkal kisebb, mint a boltban. Emellett a vásárolható mennyiségek a Bistro esetében korlátozottak, hiszen egy vacsora alkalmával nem tudnak 5 főételt megenni, míg a Boltban természetes, ha a vevő több személynek és többféle ajándékot vásárol.

Emellett a Bistrónak nem csak a szortimentje szűkebb a bolthoz képest, de a vendégek igénye és döntése is erős koncentrációt mutat. Annak ellenére, hogy az étlap 30féle ételt tartalmaz, a forgalom 40%-a(!) három ételből tevődik össze: gulyásleves, marhapörkölt, csirkepaprikás. Ezeket az ételeket általában az útikönyvek ajánlásai alapján próbálják ki úgy, hogy eleve az útikönyvben említett ételt keresik az étlapon. A vásárlói kosarak emiatt sem térnek el szignifikánsan az egyes nemzetiségek esetében.

A Boltban viszont nagyságrendileg 10.000féle termék közül választhatnak a vásárlók a 300forintos terméktől a 100.000forintos termékig. Egy vagy kétféle termékre jellemző koncentráció azonban nem mutatható ki. A legmagasabb arány 7% a homogén termékcsoporthoz – a képeslapok esetében.

Azonban a Bolt vásárlóinak nemzetiségi összetételét összehasonlítva a Magyarországra látogató külföldi turisták összetételével, szembevető a

különbség. Míg a Magyarországra látogató turisták leginkább Németországból és Ausztriából érkeznek, (1.táblázat) addig a Bolt vásárlói között az utolsó előtti helyen találjuk ezt a csoportot (2. táblázat). Nem így a Bistro esetében, ahol ez a csoport vezeti a bevételi listát.

1. táblázat: A legfontosabb küldőországok vendégforgalmának alakulása a kereskedelmi szálláshelyeken és a szállodákban, 2014

Küldőország	Kereskedelmi szálláshely						Szálloda					
	Vendég			Vendégéjszaka			Vendég			Vendégéjszaka		
	2014/2013		fő	fő		%	2014/2013		fő	2014/2013		
	fő	%		éjszaka	%		éjszaka	éjszaka		%	éjszaka	
Németország	555 420	0,6	3 377	2 010 043	-1,0	-20 606	462 894	-0,3	-1 383	1 479 445	-2,5	-37 656
Ausztria	294 760	3,0	8 468	772 213	-4,0	-32 573	245 554	0,7	1 711	600 486	-1,9	-11 614
Oroszország	188 061	-4,5	-8 828	762 616	-0,7	-5 235	179 970	-5,9	-11 337	737 823	-1,5	-11 414
Egyesült Királyság	297 135	10,7	28 692	754 405	11,2	75 979	274 204	8,6	21 653	689 427	9,1	57 707
Olaszország	238 688	2,6	6 092	641 615	2,3	14 278	220 372	2,5	5 352	587 954	1,6	9 074
Cschország	218 079	10,3	20 387	635 396	12,4	69 906	178 363	6,7	11 185	514 893	9,4	44 106
Lengyelország	234 686	9,6	20 470	594 866	10,4	55 956	160 996	8,1	12 110	364 513	6,2	21 301
USA	233 628	13,5	27 760	572 227	12,7	64 613	220 612	12,4	24 327	537 457	11,5	55 378
Románia	231 666	8,3	17 790	433 271	5,4	22 206	198 995	9,4	17 124	359 494	7,6	25 350
Hollandia	119 421	-10,5	-13 964	407 876	-13,1	-61 306	84 690	-6,5	-5 856	212 201	-8,3	-19 298
Franciaország	151 695	1,8	2 699	394 608	0,9	3 623	134 751	1,1	1 506	341 477	-0,8	-2 828
Szlovákia	154 253	18,3	23 863	341 035	17,9	51 724	119 309	20,6	20 367	259 703	19,8	42 867
Spanyolország	139 721	8,3	10 670	327 027	2,2	7 078	132 199	7,1	8 813	307 177	0,9	2 789
Izrael	77 977	20,2	13 101	256 364	13,7	30 815	75 627	18,7	11 936	250 425	12,6	27 932
Belgium	84 201	9,7	7 412	246 071	4,7	11 012	67 718	8,8	5 466	176 925	1,0	1 793
Ukrajna	113 978	-17,7	-24 475	230 724	-12,1	-31 674	104 975	-19,1	-24 782	213 206	-12,4	-30 068
Svédország	79 479	-10,1	-8 940	224 767	-12,4	-31 770	74 678	-11,3	-9 504	210 696	-13,3	-32 273
Svájc	65 840	0,0	20	190 695	0,4	766	58 651	0,4	-214	165 987	-0,3	-527
Dánia	43 702	0,8	362	164 757	-1,2	-2 026	35 159	-0,8	-294	105 969	-3,3	-3 640
Kína	89 961	20,0	15 022	160 700	16,0	22 146	87 111	19,4	14 163	149 828	12,8	17 056
Finnország	52 255	0,3	166	154 536	-1,5	-2 328	48 487	-0,4	-172	144 299	-1,7	-2 429
Norvégia	48 872	-2,6	-1 309	152 426	-2,8	-4 461	46 868	-3,5	-1 710	146 672	-3,5	-5 267
Japán	68 742	-11,3	-8 774	146 433	-10,1	-16 427	67 220	-11,3	-8 594	140 567	-9,6	-14 888
Szerbia	66 505	0,9	616	131 372	0,7	915	60 751	1,1	648	118 839	1,0	1 122
Koreai Köztársaság	98 199	40,8	28 439	129 178	26,0	26 657	89 624	39,1	25 181	111 526	32,6	27 430
Törökország	57 245	1,4	783	125 573	4,4	5 294	53 935	0,3	-186	114 106	1,8	2 072
Görögország	41 754	17,7	6 268	109 270	15,0	14 293	40 603	17,8	6 122	106 183	14,9	13 792
Kanada	34 060	8,6	2 695	93 526	10,8	9 120	29 768	5,3	1 510	82 033	7,7	5 852

Forrás:

http://szakmai.itthon.hu/documents/28123/4083489/Magyarorszag_turizmus_2014_vegleges_adatok.pdf/ff22726e-151c-48f9-8350-e7f8186fe0e5 letöltés időpontja 2016.02.01.

2. táblázat: A Memories of Hungary Bazilika Boltjának vásárlói összetétele és azok átlagos vásárlói kosara 2015-ben

Sorszám	Nemzetiség	Vásárlások aránya értékben	Vásárlói kosár átlagos nagysága
1	EU egyéb	17%	4 823 Ft
2	USA	16%	8 821 Ft
3	Távol-Kelet	10%	6 597 Ft
4	Olasz	9%	6 073 Ft
5	Magyar	7%	6 714 Ft
6	Angol	7%	5 534 Ft
7	Orosz ajkú	6%	7 845 Ft
8	Francia	6%	6 433 Ft
9	Spanyol	5%	6 474 Ft
10	Dél-Amerika	5%	8 442 Ft
11	Egyéb	6%	5 857 Ft
12	Német ajkú	4%	4 885 Ft
13	Közel-Kelet	2%	9 612 Ft

Forrás: Memories of Hungary N>10.000

A Bolt vásárlói között a Németországból és Ausztriából érkezettek alulreprezentáltsága mellett a távol-keleti turisták felülreprezentáltak az országba érkezett külföldiekhez képest. A Boltban szintén meglepő a magyar vásárlók magas száma. Mindkét nemzetiségi csoport jóval magasabb helyet foglal el a rangsorban, mint a Bistro esetében.

A két rangsor összehasonlításánál az Egyesült Államokból érkezett turisták aránya mutat még jelentős különbséget. Amellett, hogy a Bolt esetében a legmagasabb értékű vásárlói kosarat tudhatják magukénak, a nemzetiségi csoportok közül az ő összesített fogyasztásuk a legnagyobb is. A Bistro esetében az amerikaiak azonban már szintén inkább az országos statisztikai adatoknak megfelelő helyet foglalnak el.

3. táblázat: Memories of Hungary Bistrojának vásárlói összetétele és fogyasztói kosara 2015-ben összehasonlításban a Memories of Hungary Boltjának sorrendjével.

Bolt rangsor	Bistro rangsor	Nemzetiség	Vendégek aránya	Átlag fogyasztás/fő
12	1	Német ajkú	15%	4 068 Ft
4	2	Olasz	13%	4 387 Ft
1	3	Egyéb EU	12%	4 100 Ft
6	4	Angol	11%	4 227 Ft
2	5	USA	10%	4 253 Ft
7	6	Orosz	10%	3 597 Ft
8	7	Francia	9%	4 503 Ft
3	8	Távol-Kelet	8%	3 623 Ft
9	9	Spanyol	6%	4 247 Ft
5	10	Magyar	4%	2 060 Ft
10	11	Dél-Amerika	1%	4 135 Ft
11	12	egyéb	1%	3 415 Ft
13	13	Közél Kelet	0%	0 Ft
		Összesen	100%	

Forrás: Memories of Hungary

Látható, hogy jelentős eltérés van a Bolt és a Bistro összetételét illetően a német, osztrák, amerikai, magyar és távol-keleti nemzetiségek esetében. Emellett azonban igen nagy hasonlóság is felfedezhető az olasz, spanyol, angol, orosz és francia nemzetiségű turistákat illetően.

Véleményem szerint a promóciók eredménytelenségét nem tudjuk csak és kizárólag ezen nemzetek eltérő szokásaival magyarázni, más okot kell keresnünk.

5.3 További alternatív magyarázatok

Magas azoknak a hajós turistáknak az aránya, akik teljes ellátást kapnak a hajón, s csak a városnézésre, ajándékvásárlás céljából jönnek el a Bazilikához. Ezek számossága éves szinten mintegy 400.000 fő.[www.szakmai.itthon.hu (2016)] Bár ez önmagában nem magyarázhatja a sikertelenséget, de magyarázatot adhat az amerikai turisták eltérő arányára a Bárban és a Boltban.

Feltételezhető, hogy a turisták előre meghozzák a döntést, megtervezik, hogy a nap folyamán melyik étteremben, vagy legalábbis melyik környéken fognak ebédelni, vacsorázni, s igyekeznek ehhez tartani magukat, hogy ne ériék őket váratlan meglepetések egy ismeretlen étterem esetében. A vásárlásra vonatkozóan azonban ilyen tudatos döntések nem születnek. A rendelkezésre álló (a bolt dolgozói által 2015. nyarán végzett, 1000 fős minta megkérdezésén alapuló felmérésből nyert) minta alapján a vásárlók 98%-a korábban semmilyen formában nem olvasott a Memories of Hungary-ról, csak az utcán elsétálva vették észre a boltot, amelybe bejöttek, s vásároltak. Ezzel szemben a Bistro felszolgálói gyakran azt a választ kapják, hogy ajánlásra, vagy a social media (Tripadvisor) bejegyzései alapján jöttek a Bistrobá. Vagyis a két hely kiválasztásának mechanizmusa különbözik. További magyarázatok alátámasztó adatok sajnos nem állnak rendelkezésre, azokat elsősorban primer kutatásokkal lehetne tesztelni, amelyre eddig nem volt lehetőség.

6. Összefoglalás

A Memories of Hungary joint promotion aktivitása, amely során a magyaros ajándéktárgybolt vásárlói körében tervezték a magyaros éttermet népszerűsíteni eredménytelen volt. Rámutatott arra a tényre, hogy a turistákat – akár még azonos vásárlóerő esetén - sem szabad egy homogén csoportként kezelni, amely azonos fogyasztói szokásokkal rendelkezik. Sokkal jobban meg kell ismerni ezeket a szokásokat ahhoz, hogy a turizmusban működő kezdeményezések, cégek még nagyobb bevételre tehessenek szert Magyarországon, s ezzel is bővítsék a saját- és az állami bevételeket. Ez a szegmentálás viszont a klasszikus tipizálás mellett (utazás célja, szervezés módja, közlekedési mód) nem határozható meg csak a szokásos demográfiai ismérvekkel. Sokkal inkább befolyásoló tényező az értékrend, az életforma, a döntési mechanizmus, információszerzés módja. Ezek mentén lenne szükség évről évre a turisztikai szokások szegmentálására.

Sokkal mélyebb és alaposabb felmérések szükségesek, amelyek bemutatják a turisták szegmenseit, s azok viselkedését, információszerzési módját, prioritásait. A turisztikai információs kiadványok médiaajánlói sem tudnak részletesebb és specializáltabb információkat szolgáltatni olvasóikról, mint a darabszám. Látható, hogy mennyire eltérően reagálhat egy turista attól függően, hogy vásárlásról, vagy éttermi fogyasztásról van szó. Ezen különbségek megismerését pedig minden turisztikai szektorban dolgozó hasznosítani tudná.

Irodalomjegyzék

Kureshi-Vyas in Indian Institute of Management Bangalore Sep 2004, Vol. 16 Issue 3, p25-30. 6p. 4 Charts)

Schultz, Don, William Robinson and Lisa A Petrison, 1998, Sales Promotion Essentials, 3rd Edition, MCG Manual)

szakmai.itthon.hu

(http://szakmai.itthon.hu/documents/28123/15660630/sajtoanyag_Viking_hajos_kutatas_20150324+-+v%C3%A9gleges.pdf/6d643bfc-d2c6-4547-bb73-a87073e682c0 letöltés időpontja: 2016.02.08.)

Varadarajan, P. Rajan in:Business Horizons. Sep/Oct85, Vol. 28 Issue 5, p43. 7p. 1 Chart)

www.tripadvisor.com (http://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g274887-d2613059-Reviews-Memories_of_Hungary-Budapest_Central_Hungary.html, letöltés időpontja: 2016. 02.05.)

Ábrajegyzék

1. ábra: A Memories of Hungary Bistroyának forgalmi adatai a hét napjaira lebontva, értékek nélkül Forrás: Memories of Hungary

Táblázatjegyzék:

1. táblázat: A legfontosabb küldőországok vendégforgalmának alakulása a kereskedelmi szálláshelyeken és a szállodákban 2014. Forrás: http://szakmai.itthon.hu/documents/28123/4083489/Magyarország_turiz_musa_2014_vegleges_adatok.pdf/ff22726e-151c-48f9-8350-e7f8186fe0e5 letöltés időpontja 2016.02.01.

2. táblázat: A Memories of Hungary Bazilika Boltjának vásárlói összetétele és azok átlagos vásárlói kosara 2015-ben. Forrás: Memories of Hungary

3. táblázat: Memories of Hungary Bistroyának vásárlói összetétele és fogyasztói kosara 2015-ben összehasonlításban a Memories of Hungary Boltjának sorrendjével. Forrás: Memories of Hungary

KLÍMAVÁLTOZÁS ÉS A PÁRIZSI KLÍMAKONFERENCIA

DR. PAPP-VÁRY ÁRPÁD

Professzor emeritus
Budapesti Metropolitan Egyetem
apapp@metropolitan.hu

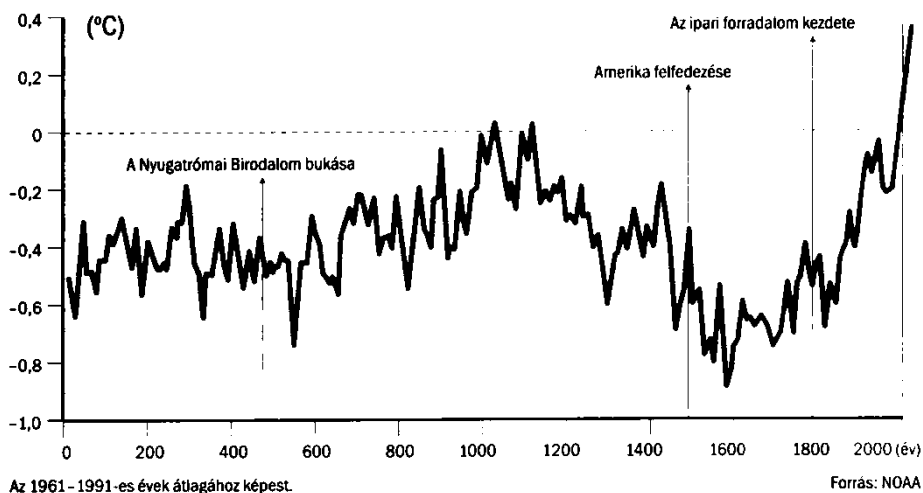
1. Előzmények

Az elmúlt 110 ezer év hőmérséklet-változásait a grönlandi jégben, 1988-1991 között végzett, két 3000 méter mély, egymástól 28 km-re lévő magfúrás adatai alapján próbálták rekonstruálni. A jégbe zárt légbuborékokban található oxigénizotópok aránya alapján lehetett következtetni a légkör hőmérsékletére. Ez a 110 ezer éves klímátörténet két különösen érdekes dologra hívta fel a figyelmet. Az egyik az, hogy százezer éven át a klíma drasztikusan (kb. 10 fokos amplitúdóval) ingadozott, majd az utolsó tízezer évben szinte eseménytelenné vált, pontosabban az ingadozás egy nagyságrenddel csökkent. Ez a változás azért érdekes, mert a relatíve stabil klíma kezdetének időpontja nagyjából egybeesik a földművelés, vagyis az emberi kultúra kialakulásának kezdetével. Az emberi kultúra, az utóbbi tízezer év éghajlati változásait a pollenvizsgálatokból, a fák évgyűrűinek elemzéséből, részben a történelmi írott forrásokból ismerjük (Behringer, 2010).

Az utóbbi 2000 év átlaghőmérsékletét az 1961–1991 közötti évek átlaghőmérsékletéhez viszonyítva azt kapjuk, hogy a XI–XIII. századot kivéve az átlaghőmérséklet 0,2-0,8 Celsius fokkal kisebb volt. Először 2000-ben haladta meg a hőmérséklet az 1961 – 1991 közötti 30 év átlagát.

A Napból érkező energia, különböző rövidhullámú elektromos sugárzások formájában halad át a légkörön és melegíti a felszínt. A meleg felszín hosszuhullámú hősugárzást bocsát ki. Ennek jelentős része visszaverődik az úgynevezett üvegházhatású gázok, földkörüli burkot képező molekuláiról ezzel melegedést okozva. Azaz az üvegházhatású gázok „lefelé” átengedik a napsugárzást, de nem engedik át a földfelszínről „felfelé” haladó hősugárzást. Az üvegházhatás a légkör hővisszatartó képessége. A legismertebb üvegházhatású gáz a szén-dioxid, de ilyen a vízgőz, a metán, a dinitrogén-oxidok, a halogénezett szénhidrogének

(különböző fluortartalmú vegyületek) és az ózon. A felsorolt gázok némelyikének az üvegházhatása (globális melegítő potenciálja) többszöröse a szén-dioxidnak. Például a levegőbe jutó metán melegítő hatása, 27-szerese a szén-dioxidnak.

1. ábra. Átlaghőmérséklet-változások az elmúlt 2 ezer évben
Forrás: NOAA, 2001

Az üvegházhatást már a XVIII. században felismerték és a tudósok kiszámították, hogy ha nem volna üvegházhatás, akkor a Föld felszín közeli, jelenlegi 15 °C átlaghőmérséklete 33 fokkal alacsonyabb lenne, és a Föld lakhatatlan volna. Ugyanakkor már a XIX. század végén tudott volt, hogy az ipari forradalom kezdete óta egyre több szén-dioxid került a légkörbe. Akkoriban feltételezték, hogy a világoceán maradéktalanul képes elnyelni az emberi tevékenység révén a légkörbe juttatott a szén-dioxid-többletet.

1955-ben a Scripps Oceanográfiai Intézet (San Diego) kutatásai azt jelezték, hogy a légkörbe kerülő szén-dioxid jelentős részét nem nyelik el a világoceánok, az benne marad a légkörben. A kérdés tisztázására 1957-ben, a Nemzetközi Geofizikai Év programjának keretében pontos, hosszú távú, légköri szén-dioxid-mérési programot indítottak, a Hawaii fősziget Mauna Loa vulkánjának tetején felépített obszervatóriumban. Tíz év méréssorozata igazolta, hogy a légköri szén-dioxid-koncentráció folyamatosan emelkedik. Ha nő a légköri szén-dioxid-koncentráció (és egyéb tényezők nem változnak), akkor a sugárzásfizikai törvények

értelmében nő az üvegházhatás, vagyis elvileg a légkör alsó pár kilométeres vastagságú rétegében hőtöbblet keletkezik.

A meteorológiai mérések azt mutatták, hogy a XIX. sz. közepe óta a földfelszín közelében a levegő átlaghőmérséklete emelkedik. A levegő szén-dioxid szintje is nő, különösen az 1950-es évek vége óta. A hőmérséklet és az üvegházhatást okozó gázok koncentrációja közötti összefüggés, a tudományos bizonytalanságok ellenére, széleskörűen elfogadottá vált.

2. A klímaváltozás észlelhető hatásai

Növekszik a rendkívüli időjárási jelenségek száma. Az éghajlatváltozás káros hatásai közül az átlagember, a világ lekülönbözőbb tájain találkozhat a gyakoribbá váló viharokkal, hőhullámokkal, árvizekkel, aszályos időszakokkal. Az éghajlatváltozás már jelentkező negatív hatásai a biztosítási rendszer teljes újra gondolását igénylik, a pénzügyi katasztrófa elkerülése érdekében. A biztosítók ugyanis a múltban gyűjtött biztosítási kárigények alapján kötnek szerződéseket a jövőben előforduló károokra, és ennek megfelelő összeget tartalékolnak azok rendezésére. A klímaváltozás nyomán a korábbi károkat jelentősen meghaladó káresemények történnek, szokatlan gyakorisággal. A természeti katasztrófák okozta veszteségek négy évtizede, korrigált dollár árfolyamán számolva, körülbelül 10 százalékkal nőnek évente. A biztosítási iparág összes bevétele 2 billió dollár (a világgazdasági termelés 10 %-a), ebből a korábbi kárigények alapján 3000 milliárd dollárt tartalékol a természetes katasztrófák okozta veszteségek fedezésére. A klímaváltozás felboríthatja a rendszert, válságba taszítva a biztosítási iparágat (Malm, 2012).

A Jeges-tengert borító állandó jégtakaró felülete 1980. óta folyamatosan csökken (30 év alatt területe a felére zsugorodott). Az Északi-sarkvidék jege nyaranta egyre korábban és gyorsabban indul olvadásnak és később áll be a víz. A jég vastagsága 15-40 %-kal csökkent.

A hideg övezet örökké fagyott talaja (permafroszt) fölenged, és az egykori mocsarak felolvadó talajából a szerves anyagok korábbi bomlása során keletkezett metán kiszabadul, tovább növelve a légkörben az üvegházhatású gázok mennyiségét.

Visszahúzódnak a gleccserek. Európa leghosszabb gleccsere, a Gross Glockner oldalában lévő Pasterze-gleccser végéhez az 1960-as években

siklóvasutat építettek. A gleccserhez most csak hosszú sétával lehet eljutni. Az út mentén táblák jelzik meddig tartott a jég a korábbi években.

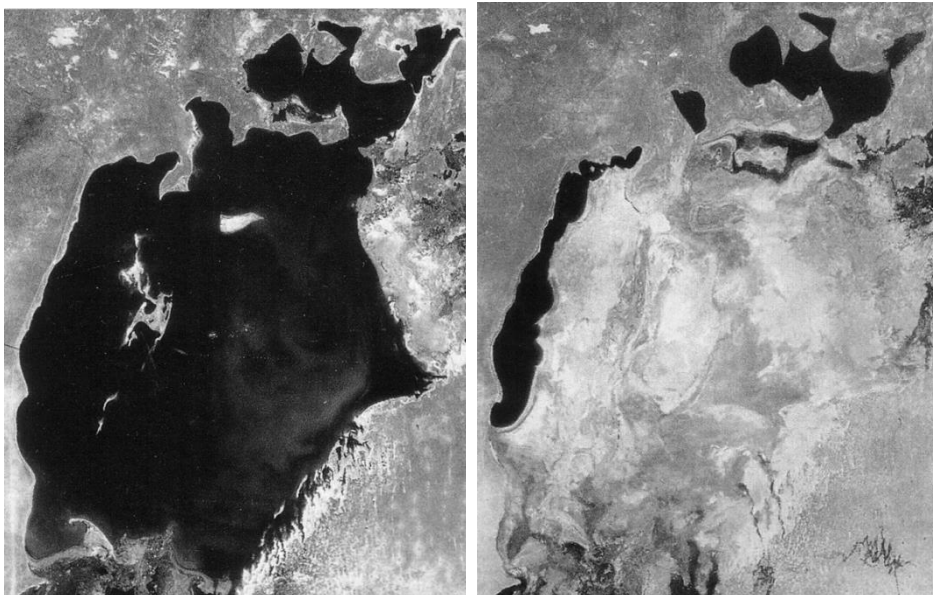
1. táblázat: A Pasterze-gleccser adatainak változása

Év	Hosszúság km	Felület négyzetkilométer	Tömeg köbkilométer
1881	11,0	26,5	3,5
1924	10,3	22,6	2,9
1969	9,5	19,8	2,2
1985	9,0	18,9	2,0
2006	8,3	17,3	1,7

Forrás: a helyszínen lévő tájékoztató ábra, 2012. Saját szerkesztés.

A tengerek vízszintje emelkedik az olvadó gleccserjég és a tengervíz felmelegedése (térfogat-növekedés) miatt. Az elmúlt száz évben, 1880-2013 között a mért adatok szerint, az átlagos vízszint 18 centimétert emelkedett (Fry, 2008). 2006 végén a Gangesz torkolatánál a Bengáli-öbölben a kicsi, de lakott Lohachara sziget eltűnt a megemelkedett tengerszint miatt. (Becslések szerint százmilliónál több ember lakik egy méterrel az átlagos tengerszint felett, őket különösen veszélyezteti a tengerszint várható emelkedése.) A tengervíz emelkedése a szelek, a tengeráramlások és az olvadó jég hatása miatt nem lesz egyenletes, így némelyik nagyvárosra, például Miami, New York, Kalkutta, Guangzhou (Kanton) különösen veszélyes lehet.

Csökken a tavak vízfelülete. Ezt jól mutatja az Aral-tó és a Csád-tó vízfelületének változása.

2. ábra. Az Aral-tó vízfelületének változása, 1997, 2014
Forrás: National Geographic Magyarország, 2015. június, 70-71. oldal

Eltolódnak az évszakok. Korábban köszönt be a tavasz, később érkezik az ősz. Emiatt változik a virágzások ideje, az állati vándorlások időpontja, korábban fészkelnek a madarak. A korábban érkező tavasz miatt az erdők hamarabb kiszáradnak és maradnak szárazok megnövelve az erdőtüzek esélyét. A hőmérsékletváltozás (melegedés) a leghidegebb területeken a legnagyobb. Nő a meleg napok (hőmérsékleti maximumok) száma, csökken a hideg napoké. Nő a páratartalom és az éjszakai hőmérséklet.

A melegedés hatására hűvösebb éghajlatra (azaz északabbra és magasabbra) tolódik több növény és állat elterjedési területe. Ma még csak a trópusokon ismert rovarok, baktériumok, vírusok elterjedhetnek a mérsékelt övben magukkal hurcolva a trópusi betegségeket.

3. A várható hazai éghajlatváltozás

A klímaváltozás hazai hatásainak a felmérésére az MTA és a Kormány közös kutatási programot indított. A 2003–2007 évek közötti kutatás a VAHAVA (= változás, hatás, válaszadás) projekt nevet kapta. A program eredményei alapján a kormány 2008-ban elfogadta a Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégiát. Eszerint hazánkban a jövőben erősödni fognak a mediterrán táji jellegzetességek, a félsivatagi-aszályos jelenségek, a helyi

időjárási anomáliák. Ez azt jelenti, fokozódik a felmelegedés és szárazodás, az időjárás szélsőségesebbé válik, a természeti csapások gyakorisága és súlyossága nő. Emelkedik a kánikulák (hőhullámok) száma is. (A kánikula az, amikor a napi átlaghőmérséklet három egymást követő napon meghaladja a 27 Celsius fokot.) (Láng et al, 2007).

2. táblázat: A hazai változás egy fokos globális felmelegedés esetén

	Éves	Tél	Tavaszi	Nyár	Ősz
Hőmérséklet (fok)	1,4	1,3	1,1	1,7	1,5
Csapadék (%)	-0,3	9,0	0,9	-8,2	-1,9

Forrás: Országos Meteorológiai Szolgálat, 2007. Saját szerkesztés.

Feltételezett egy fokos globális felmelegedés esetén hazánk hőmérséklete éves szinten 1,4 Celsius fokkal lesz melegebb. Tavasszal alig változna a hőmérséklet átlaga, de nyáron és ősszel nagyobb lesz. A kismértékben csökkenő csapadék mennyisége télen nőne, tavasszal alig változna, de nyáron és ősszel, sokkal kevesebb hó és eső várható.

A melegedés hatására a Föld nagy részén több csapadék várható a nagyobb párolgás miatt, de a Kárpát-medencében kevesebb, ezért törekedni kell arra, hogy jobban hasznosuljon a lehulló esővíz. Az érkező és távozó víz mennyiségének a különbsége nő, mert a melegedéssel a párolgás is fokozódik és a csapadék intenzívebb záporok formájában éri el a felszínt, így kevesebb szivárog belőle a talajba.

Az éghajlatváltozás hatására, a lucfenyő eltűnőben van középhegységeinkben és csökken a bükkösök területe. Az éghajlatváltozások nyomán az ENSZ elsivatagosodás elleni küzdelemről szóló egyezménye a világ félsivatagos területei közé sorolta a Duna-Tisza-közi homokhátságot. Ezen a területen a XX. század elején még hatszáz kisebb-nagyobb természetes tó volt. A legtöbbjükre ma már csak a földrajzi nevek utalnak. A klímaváltozás és a talajvizekből való öntözés miatt a talajvíz ma jó 3 méterrel mélyebben van, mint az 1960-as években.

Az időjárás változásra utal, hogy a korábban csak Pécs környékén termő füge ma már az ország egész területén megél. A fagyos napok számának esése miatt könnyebben telelnek át a kullancsok, nő az általuk terjesztett fertőzésekben, például a Lyme-korban megbetegedettek száma.

A 2013. évi második Nemzeti éghajlat-változási stratégia a korábban feltételezett változásnál (romlásnál) nagyobb értékekkel számol. Magyarország átlaghőmérséklete 2050-ig több mint két fokkal nőhet. 2021-2050 között évente 30-al több hőségriadós nap lesz. Az évszázad második felében a nyár szünetmentes hőhullámmá alakul át. Hatvan körül lesz az olyan napok száma, amikor a középhőmérséklet meghaladja a 25 fokot, és évente 100 olyan nap várható, amikor a napi maximum 30 fok fölé emelkedik (hősejnap). Az időjárás még szélsőségesebbé válik. Az egyenetlen csapadékeloszlás és a gyors tavaszi felmelegedés következtében minden korábbinál pusztítóbb árvizek várhatók. A stratégia fő prioritásként az alkalmazkodást, a várható károk kezelését-mérséklését jelöli meg. Nincs szó a megelőzésről, a megújuló erőforrások növekvő szerepéről, kevesebb metán kibocsátásával járó földművelési és állattartási technikák elterjesztéséről stb.

4. Klímakonferenciák

Az ipari forradalom előtt a légkörben a széndioxid aránya 280 milliomod részt tett ki. 280 ppm volt a koncentrációja, azaz minden millió levegőmolekula között 280 szén-dioxid molekula volt. (ppm = part per million= milliómodnyi térfogat rész, kis mennyiségű összetevők mértékegysége.) A széndioxid e koncentrációja mellett a Föld átlaghőmérséklete 14 C fok volt. A szén-dioxid, molekulájának szerkezete miatt elnyeli az űrbe visszasugárzott hőt. A kis értékek felhalmozódnak. 1950-ben a széndioxid koncentrációja 315 ppm volt, 2007-re 380, 2013 májusában pedig elérte a „vízválasztónak” tekintett 400 ppm értéket. (Ez azt jelenti, hogy a levegőben lévő szén-dioxid mennyisége az ipari forradalom kezdete óta 42 %-kal nőtt.) Napjainkban a széndioxid koncentrációja évente 2-3 ppm-el emelkedik. Elméleti számítások szerint 450 ppm esetén elolvad a grönlandi és a nyugat-antarktikai jégtakaró. Évi 2 ppm-es növekedéssel számolva, 2013-hoz viszonyítva két és fél évtized, 3 ppm-es növekedéssel 17 év választ el bennünket a 450 ppm értéktől.

1979-ben, amikor a Meteorológiai Világszervezet az Első Éghajlati Világkonferenciát életre hívta, két cselekvési irányt jelölt ki a klímaváltozás okozta problémák megoldására. Az egyik a klímavédelem, az antropogén hatások csökkentése, amit akkor mitigációnak neveztek el, a másik pedig az immár elkerülhetetlen változásokhoz való alkalmazkodás (adaptáció). A mitigation szó angolul mérséklést jelent, ebben az esetben az antropogén klímaváltozás mérséklését értik alatta. A csökkentés, alkalmazkodás a társadalom pozitív hozzáállása nélkül nem

oldható meg, ehhez szemléletformálásra, környezettudatos gondolkodás kialakítására van szükség. A két cselekvési irány közös jelmondata: Elkerülni a kezelhetetlent, kezelni az elkerülhetetlent.

A klímaváltozással kapcsolatos információk átfogó, objektív, nyitott és transzparens elemzésére a Meteorológiai Világszervezet (WMO) és az ENSZ Környezeti Programja (UNEP) 1988-ban létrehozta az Éghajlat-változási Kormányközi Testületet (angolul: Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC). A testület átlag ötévente hozta nyilvánosságra jelentéseit.

A veszély nemzetközi elismertetése és nemzetközi összefogással megvalósuló csökkentése érdekében az ENSZ életre hívta a nemzetközi klímakonferenciákat. Az első klímakonferencia 1997-ben Kiotóban (Japán) volt. A konferencia javaslatára, 35 fejlett ország vállalta, hogy 2005–2012 között 5,2 %-al csökkenti az 1990. évi szén-dioxid kibocsátását. (Kiotói egyezmény). (Magyarország 6%-os csökkentést vállalt, de a rendszerváltozás előtti, 1985–1987. évi, nagyipari 37,45 millió tonna szén-dioxid kibocsátásból. Ezt a vállalását már a szerződés aláírásakor teljesítette hazánk.) Ausztrália, USA nem írta alá a megállapodást, mert az csak a fejlett országokra vonatkozott, pl. Kínára, Indiára, Brazíliára nem. India ellenérve az volt, hogy nehéz elvárni az energiatakarékosságot, amikor a lakosság fele nem jut vezetékes áramhoz. Mivel a szén-dioxid molekulák száz évig is a légkörben maradnak ezért egy klímaszerveződésnél a múltbeli kibocsátásokat is számításba kellene venni. A szén-dioxid csökkentését azoknak a fejlett országoknak kell elkezdeniük, amelyek az ipari forradalom kezdete óta szennyezik a légkört, mert tőlük származik az érintett gázok légköri többletének legnagyobb része. A fejlődő országok növekedési esélyeit csökkentené a szerződés elfogadása. (Ugyanezen érvek ismételt felvetésétől tartottak a 2015. évi párizsi klímakonferencia szervezői is, de ezt sikerült végül elkerülniük.)

A következő konferenciák (Dánia, Koppenhága, 2009; Mexikó, Cancún, 2010; Dél-Afrika, Durban, 2011) nem hoztak előrelépést a kérdésben. Világossá vált 2012 végéig a kiotói egyezmény érvényességi idejének a végéig nem lehet mindenkire kötelező új szerződést létrehozni. A 2012. évi klímaváltozási konferencia (Katar, Doha,) egyetlen kézzelfogható eredménye az lett, hogy a kiotói egyezmény kizárólag a fejlett országok egy részére érvényes kötelező előírásait, a csökkentési százalékot módosítva meghosszabbították 2020-ig. A változtatás értelmében az egyezményt aláíró országok vállalták, hogy az 1990. évi szén-dioxid

kibocsátási szintet 2020-ig 18%-al fogják csökkenteni. USA, Kanada, Oroszország, Japán, Új-Zéland nem volt hajlandó semmilyen önkorlátozásra. Végül a konferencia úgy foglalt állást, hogy egy új tárgyalási folyamat keretében 2015-ig kidolgoznak egy globális, minden országra érvényes klímaegyezményt, amely 2020-tól lépne életbe. Közben 2014-ben megjelent az Éghajlatváltozási Kormányközi Testület ötödik jelentése. Ez a jelentés szakított a széndioxid-koncentráció növekedése és a hőmérséklet emelkedése közötti lineáris összefüggéssel. Hangsúlyozta komolyan számolni kell azzal a lehetőséggel, hogy egy adott ponton a felmelegedés elszakad a szén-dioxid koncentrációtól és ellenőrizhetetlenné válik, azaz a lassú folyamatok látványos minőségi változásba csapnak át. A dokumentum másik újdonsága az volt, hogy nem a jövőről, hanem gyakorlatilag a jelenről szólt, azokat a veszélyeket hangsúlyozza, amelyeket már most is érzékelhetünk. A bizonyítható kockázatok kezelésével, azokkal a következményekkel kellene foglalkozni, amelyeket az időjárási egyensúly módosulása kivált, ajánlotta a jelentés. A két legfontosabb hatás, ami konfliktusforrás lehet a világ egyes részein az élelmiszer- és a vízhiány. A gyorsan növekvő népesség élelmiszerrel való ellátását korábban a termésátlagok növekedése (zöldforradalom) biztosította. Ez a folyamat megszakadt. Két fontos gabonafélénél, a búzánál és a kukoricánál a száraz és meleg éghajlatú területeken a klímaváltozás hatására csökken a termés. A kenyérgabonánál ez 0,2 tized százalék évente. Ez önmagában nem tűnik soknak, de ha figyelembe vesszük az emberiség létszámának növekedését és a termőterület klímaváltozás miatti csökkenését ez veszélyes helyzetet teremthet.

Ilyen előzmények után kezdődött el a 2015 végére tervezett Párizsi Klímakonferencia szervezése.

A csúcsmegkezdése előtt rögzítettek négy alapelvet:

1. Állandóság, azaz hosszú távú elképzeléseket kell meghatározni.
2. Rugalmasság, hogy a változások miatt ne kelljen folyton újra tárgyalni a megállapodást.
3. Szolidaritás a fejlődő országokkal, anyagi és technikai segítség a klímaváltozáshoz való alkalmazkodásban és a kibocsátás csökkentésben.
4. Hitelesség a gyorsan kibontakozó változásokra adandó válaszok esetében. Ötévenkénti ciklusokban értékelni kell a nemzeti klímaterveket a tudományos előrehaladást követve.

5. A Párizsi Klímakonferencia, 2015. nov. 30 - dec.12. Globális politikai és tudományos megegyezés

A konferencián először született globális érvényű szabályozás a témában és arra is első ízben került sor, hogy a világ országai közös álláspontra jutottak, egy világméretű probléma megoldásáról. A megállapodás kijelölte az utat, amelyen végig kell menni, érvényt szerezve a mindennél, így a profittól is nagyobb érdekeknek a Föld megmentésének.

A konferencia fő megállapításai:

Másfél fok alatt kell tartani a XIX. század végéhez képest számított talajszinti hőmérséklet-emelkedést. (Merész terv, mert az egy fokos felmelegedést már majdnem elértük.)

Az üvegházhatású gázok korszaka lezárul, a globális szén-dioxid-kibocsátást csökkenő pályára kell állítani. Az évszázad második felére egyensúlyba kell hozni a szén-dioxid-kibocsátást és annak megkötését. A fosszilis energiahordozók megszüntetésénél figyelembe kell venni a szegénység leküzdésének fontosságát.

Az államok elismerik a károkat és veszteségeket, amelyeket a klímaváltozás okoz. Perelni ezért nem lehet a történelem legnagyobb károsanyag-kibocsátóit, de a kompenzációról 2016-ban egyeztetések kezdődnek.

Évi 100 milliárd dollárt fizetnek 2020-tól a fejlett országok a klímaváltozástól sújtott államok biztosítására és energiaellátásuk reformjára. A költségek egy részét cégeknek kell állniuk.

A felmelegedéssel járó kockázatokat az államok megpróbálják ellensúlyozni.

A felelősség továbbra is a fejlett világot terheli. A többi országnak lehetőségei és fejlettsége függvényében ki kell vennie a részét a klímavédelemből.

Egységes beszámolási kötelezettség terhel minden államot az üvegházhatású gázok kibocsátásáról.

Ötévente mindenki szigorít az üvegházhatású gázok visszaszorítására hozott céljain.

A megállapodás 2020-ban lép életbe, amikor a fejlett országok egy része által elfogadott, kiotói egyezmény hatálya lejár.

A párizsi szerződést 2016. április 22-én írják alá a világ államfői New Yorkban. Elfogadásához legalább 55 ország jóváhagyása kell úgy, hogy a globális üvegházhatású gázokat kibocsátó államok legalább 55 százalékát képviseljék.

A párizsi megállapodást 195 ország írta alá és 187 vállalta a káros gázok kibocsátásának önkéntes és jelentős csökkentését. Az EU tagországai, így hazánk is, az EU vállalásán belül kötelezte el magát. Az egyes államok önkéntes kibocsátás-csökkentési, illetve pénzügyi felajánlásai nem váltak az egyezmény részévé, így azokat nehezebb lesz kikényszeríteni, különösen úgy, hogy az egyes célokhoz nem rendeltek egyértelmű ellenőrzési és szankcionálási mechanizmusokat. (A zöldek szerint, garanciák nélkül a szöveg csak egy jó irányba mutató szándéknyilatkozatnak tekinthető.) A kibocsátás-csökkentés, 2018-tól számítva, ötévente, átlátható mérési rendszer alapján végrehajtott felülvizsgálata viszont kötelező érvényű. Így a megállapodás egyetlen kényszerítő eleme a nem teljesítők megnevezése. Nem került bele az egyezménybe a fosszilis források kivezetésének szükségessége. (Ez volt az ára India és a nagy olajexportőrök beleegyezésének.)

6. Az Európai Unió emissziót csökkentő vállalásai

Az EU államainak 2030-ig az 1990. évi szinthez képest 40 %-kal kell csökkenteniük szén-dioxid kibocsátásukat, 27 %-ra növelni a megújuló forrásokból származó energia arányát és az előre vetített számításokhoz képest 27 %-kal kell javítani az energiateljesítmény hatékonyságát (40-27-27%). A zöld szervezetek kritikája, hogy a 40 %-os csökkentés kevés, mert így 2030-2050 között megvalósíthatatlan mértékű csökkentést kellene majd elérni. Magyarország 2015-ben 36 százalékos szén-dioxid-csökkentésnél tartott. Hazánk jelezte, hogy a megújuló erőforrások fejlesztésénél az előírt szintet nem tudja vállalni. A számunkra módosított érték az, hogy a 2007. évi 4,5%-os szintet 14,65%-ra kell növelni. (2012-ben ez az arány 9,6% volt.) Az energiateljesítmény növelésére 10 százalékra tettünk ígéretet.

Az üvegházhatás csökkentésénél az EU elfogadja a szén-dioxid kereskedelem keretében való csökkentést (kvótavásárlás). A szén-dioxid kereskedelem ötlete az 1997. évi kiotói megállapodás nyomán született. A jegyzőkönyvhöz csatlakozva több ország vállalta az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentését. Annak érdekében, hogy legyen mihez viszonyítani a csökkentést, minden ország kapott bizonyos számú, később

fokozatosan csökkenő kibocsátási egységet. Magyarország 26,9-t kapott. Egy egység, egymillió tonna széndioxid légkörbe engedésére jogosít fel. Ha kevesebbet bocsát az adott ország a légkörbe, vagy ország környezetvédelmi beruházással leír kvótájából, azt eladhatja annak az országnak, cégnek, amelyik túllépi azt. Az így kapott összeget viszont klímavédelmi beruházásra kell költeni, átlátható (mérhető) és ellenőrizhető módon. A kvótát vásárló országok csak így tudnak elszámolni adófizetőiknek azzal, hogy pénzüik igazolhatóan hasznosul egy másik ország zöldberuházásai által. Ennek nyomán megszületett a széndioxid kereskedelem. 2013-tól csak árverésen (aukción) lehet kvótát értékesíteni. A piac hatására korábbi magas 30 Euró tonnánkénti széndioxid ár 6-8 Euró közötti értékre esett. Ezért hatalmas feleslegek halmozódtak fel. Ezt átmenetileg egy virtuális, piacstabilitási bankban helyezték el. 2020-ban a kvótarendszert meg kívánják szüntetni. Hazánkban 2014-ben a klímaügyek a fejlesztési minisztériumba kerültek feltehetően azért, hogy a szén-dioxid-kvóták eladásáról és a bevételek felhasználásáról itt döntsenek. 2020-ig fokozatosan, a villamosenergia-termelésben erősebben, a többi ágazatban, kisebb mértékben, megszűnik az ingyenes kvótajuttatás. Ezt követően a kibocsátás után tonnánként 10 euró szénadót kell majd fizetnie a cégeknek.

Irodalomjegyzék

Behringer, W.: A klíma kultúrtörténete a jégkorszaktól a globális felmelegedésig. Corvina, 2010, Budapest.

Fry, C.: A klímaváltozás. A XXI. század kihívása. Totem Plusz Könyvkiadó Kft, 2008, Budapest.

Láng I. – Csete L. – Jolánkai M. (szerk.): A globális klímaváltozás: hazai hatások és válaszok. A VAHAVA jelentés. Szaktudás Kiadó Ház, 2007, Budapest.

Malm, A.: Hamarosan túl késő lesz... avagy a klímaváltozás árnyékában. L'Harmattan, 2012, Budapest.

Második Nemzeti Éghajlat-változási Stratégia 2014-2025, kitekintéssel 2050-re. Budapest, 2013.

2015 United Nations Climate Change Conference

https://en.wikipedia.org/wiki/2015_United_Nations_Climate_Change_Conference, letöltve 2015. 01. 27.

Full Text of Paris COP21 Climate Change Agreement

<http://www.technocracy.news/index.php/2015/12/16/full-text-paris-cop21-climate-change-agreement/>, letöltve 2015. 01. 27.

SZÉCHENYI JAVASLATA A MAGYAR KÖZLEKEDÉSÜGY RENDEZÉSÉRŐL, 1848. JAN. 25.

DR. PAPP-VÁRY ÁRPÁD

professor emeritus
Budapesti Metropolitan Egyetem
apapp@metropolitan.hu

Az idén, 2016. szeptember 21-én ünnepeljük Széchenyi István születésének 225. évfordulóját. Az országért tett tevékenységéért Kossuth Lajos a legnagyobb magyarnak nevezte és ezt senki sem vitatta vagy vitatja, mert életművét túlszárnyalni senki nem tudta. Ennek ellenére jelentős gazdasági kezdeményezései, politikai javaslatai nem váltak a magyar közgondolkodás, jövőnkét is meghatározó szerves részévé. A XIX. század második felében és a XX. század elején az 1848-49-es szabadságharc iránti tisztelet, a kurucos szemlélet szorította hátra, fedtette el a szorgos munkán, a külföldről tanulva való országépítés gondolatát. A II. világháború után a marxizmus és leninizmus filozófiája a történelmet a forradalmak történetének tartotta, ezért nem kerülhettek reflektorfénybe az “uralkodó osztály” egyik tagjának a békés, egyéni áldozatvállalásokkal járó építést szorgalmazó gondolatai. A rendszerváltozás sem hozta meg a legnagyobb magyar mindenkit tevékenységre buzdító példaképpé válását. Számtalan szobor, közintézmény, utca (az Akadémia körül már a tájékozódást zavaróan sok utca) viseli nevét, de gondolatai nem váltak a közgondolkodás és politikai életünk lényeges elemeivé. Ennek ellenére a magyarok többsége itthon és külföldön is ismeri, tudja, hogy egy éves jövedelméből alakult meg a Magyar Tudományos Akadémia, kezdeményezése nyomán épült meg Lánchíd, ő honosította meg a lóversenyt, a Balatonon a gőzhajózást, és közreműködött az Al-Duna és a Tisza szabályozásában. Kevésé ismert, hogy már 1830-ban javasolta Buda és Pest egyesítését, segítette a selyemhernyó tenyésztést, a magyar színjátszást, ipari vállalatok létrejöttét (Óbudai hajógyár), megalapította a kaszinót és nevéhez köthető a centrális elrendezésű hazai közlekedési hálózat kialakítása. A felsorolást valószínűleg lehetne folytatni, de most a közlekedésügyi javaslatát szeretném részletesebben ismertetni, pontosabban annak csak a vasút- és úthálózatra vonatkozó részét.

Az 1847. november 12-én megnyílt országgyűlésen (diétán) központi téma lett az ország közlekedése. Egy ellenszavazattal fogadták el Széchenyi javaslatát, hogy a közlekedés fejlesztésére közadózás útján országos pénzalapot kell létrehozni. A közlekedésfejlesztési terv elkészítését pedig a kormányra bízta. A kormány Széchenyit kérte fel a feladat elvégzésére. A gróf közeli munkatársát Kovács Lajos mérnököt bízta meg, hogy elképzelései alapján dolgozza ki a tervet. Kovács szerkesztőbizottságot alapított. A bizottság tagjai (Clark Ádám, Tasner Antal, Salkó Károly, Csányi Dániel, Burian János) a gróffal már többször együtt dolgozó szakemberek voltak. A bizottság Kovács vezetésével pár hét alatt elkészítette az előterjesztést. Ennek során a megépítésre javasolt vasútvonalakat és utakat a jobb áttekinthetőség érdekében egy országtérképen is feltüntették. A javaslatot és a térképet Széchenyi 1848. január 25.-én hagyta jóvá, majd ezt követően, Széchenyi neve alatt könyv formájában sokszorosították. Széchenyi már 1848. február 1-én megjegyzi naplójában „kész a könyvem” [Széchenyi (1978) 1189 oldal.]. A könyv címe: Javaslat a magyar közlekedési ügy rendezéséről. A könyvet kiegészítették a javasolt közlekedési vonalakat ábrázoló térképpel.

A Javaslat előtt Fenséges Haza! címen szerepel a törvény indokolása „a mélyen tisztelt egybegyűlt országos rendeknek”. Valami nagyobbat kell tennünk, „ha a nemzetek sorából dízstelenül kisodortatni nem akarunk. A régibb nemzetek tapasztalatait felhasználva, egybefüggő, az egész hazát egyaránt érdeklő eljárásra van szükségünk. Minden, ami egyes osztályok vagy éppen egyesek érdekeit ápolja, vagy a hon csak bizonyos tájainak kedvez, egyenesen bántalom az egészre” írja. [Széchenyi (1848) 1-3. oldal.]. A bevezetőt azzal zárja, hogy „a javaslatban szereplő nézeteket több jeles fő segítségével sikerült összeszednem”. [Széchenyi (1848) 6. oldal.].

A javaslat fő gondolatai: A közlekedés fejlesztése az ország felvirágzásának az alapköve. Ez állami feladat, mely központosított rendszert kíván. Az állam 100 millió Ft, 10 év alatt közadókból visszafizetendő kölcsönrel támogassa a fejlesztést. Buda és Pest az ipar és kereskedelem központja, a közlekedési vonalnak is innen kell kiindulniuk. A cél a nemzetiségi vidékek Budapesttel és így a magyarsággal való összekapcsolása, továbbá világkapcsolat teremtése, elsősorban a vasutak, illetve az azt kiegészítő, azzal szerves egységet alkotó úthálózat és folyamszabályozás révén. A könyv tartalmát most nem akarjuk részletesebben kifejteni. A mellékelt térkép szemléletesen, áttekinthető

A térkép címe alatt olvasható a jelmagyarázat: a tervezett, a kész és az Erdélyben kiállítandó vasútvonal, továbbá az országos kőútvonalak.

A térkép már kész vasútvonalként jelöli a Pest–Vác és a Pest–Szolnok vonalakat. A tervezet négy Pestről centrálisan kiinduló vasúti fővonallal számol. Az első fővonal a már kész Budapest–Vác vonal folytatása a Duna északi partján Pozsonyig és onnan csatlakozna az Ausztriában futó észak–déli (Laibach–Bécs–Brünn) vasútvonalba. A második fővonal a Budapest–Miskolc–Kassa vonal, leágazással Tokajba. A harmadik a Szolnokig kész vonal folytatása Aradig, illetve a Maros völgyében Udvarhely felé és tovább az Ojtozi-szoroson át Fekete-tengerhez, leágazással Aradról Temesvárra. A negyedik fővonal a Budapest–Fehérvár–Kanizsa–Zágráb–Királyváros–Fiume közötti vasút. A négy fővonalat négy szárnyvonal egészíti ki. Az egyik a Dunántúl nyugati részét szeli át észak–déli irányban (Sopron–Kanizsa–Légrad), a másik a Dunántúl déli részén fut (Légrad–Pécs–Mohács). A Duna-Tisza közén fut a harmadik szárnyvonal (Cegléd–Kecskemét–Szeged–Szabadka), majd az Észak-Alföldön a negyedik (Szolnok–Debrecen–Szatmárnémeti–Kolozsvár, leágazással Debrecenből Nagyváradra.) Az előterjesztés szerint a vonalak teljes hossza 298 mérföld.

Az utak kiegészítői a vasúti rendszernek. Ott kell építeni utat, ahol az olcsóbb, mint a vasút, például a hegyvidéken. Az utakat is három csoportba sorolta Széchenyi. Elsőrendű sugárútvonal (29 db, teljes hosszuk 526 mérföld), másodrendű keresztútvonal (18 db, 212,5 mérföld), harmadrendű szárnyvonal (24 db, 5 mérföld). A fontosabb utakat kategóriák szerinti megkülönböztetés nélkül jelöli a térkép is. A térképről azonban leolvasható, mit gondolhattak elsőrendű, más szóval sugárútnak. A vasútvonalakat külföld felé meghosszabbító, a rajzon a határvonalat metsző utak ezek, például a Nagyszombatot a Jablunkai-hágóval összekötő út vagy a Szatmár–Munkács–Verecke, Szatmár–(Máramaros)Sziget–Körösmező útvonalak. Keresztútvonal a Zsolnát Eperjessel, Szombathelyt Győrrel, Kanizsát Tolnával összekapcsoló vonal. A szárnyvonalra jó példa a Szeged–Hódmezővásárhely vagy Mezőkövesd–Tiszafüred közötti út. A térkép a szövegben szereplő vízi közlekedésre vonatkozó javaslatokat nem mutatja.

A térképről hiányzik a korábban Széchenyi által szorgalmazott Duna jobb parti (Buda–Győr) vonal és a Kossuth kezdeményezte Vukovár–Fiume vasút is. Ez utóbbi rendkívül éles politikai vitát kavart, de végül a jelenlevők többsége a javaslatban szereplő változatot támogatta.

Széchenyi jól tudta, hogy könyvét kevesen fogják elolvasni, de egy térképre biztosan rátekinének és a szemléletes rajz meggyőzően fogja bizonyítani a közlekedésfejlesztési elképzelések helyességét és megnyeri egyetértésüket a javaslatához. Ezért a könyvhöz mellékelt térképet több példányban sokszorosították. Mintegy 800 példányt küldtek szét az alsó- és felsőház tagjainak, a megyei és városi hatóságoknak, a sajtó képviselőinek. A térképek egy részénél a nemzetiségek elterjedését, Haufler térképe alapján, színelületekkel ábrázolták.

A sokszorosított térképek iránt olyan nagy volt az érdeklődés, hogy újabb mennyiséget kellett sokszorosítani. Érdekes módon ez a térkép már háromszínű volt. Kék a vízhálózat, fekete a vasútvonalak rajza, a névrajz, piros az úthálózat. A térkép német változatban is megjelent. Ezen érdekes módon a cím alatt feltüntették a térkép tervezőjének a nevét (vom Grafen Széchenyi). A magyar nyelvű térképeken nem szerepelt Széchenyi neve. A német nyelvű térkép később készülhetett, mert pár új vasútvonal szerepel azon. Ilyen például a Pécs–Baja–Theresienstadt (Szabadka) vagy Szolnok–Nagyvárad–Arad illetve a Kassa–Eperjes–Bártfa–Galícia vonal. Mindegyik térképváltozat Mangold Károly pozsonyi műhelyében készült.

A közlekedésügyi előterjesztés országgyűlési fogadtatásáról, az egyik képviselő véleményéről Széchenyi is megemlékezik naplójában. „Nahát, a Széchenyi! Látták azt a térképet a pókhálóval? Közlekedési javaslat és középen ő a pók, amely az ország vérét szívja (!?!).” Másik vélemény „inkább háziadóba, mint a Széchenyi kasszába! Amabba legalább beleszólhatók!” [Széchenyi (1978) 1193 oldal.]. A negatív hangok ellenére, hosszas vita után az 1848. évi utolsó rendi országgyűlés, az alsó tábla április 6-án, a felső tábla április 7-én, a XXX. törvénycikkkel az előterjesztést elfogadta. Március 23-tól Széchenyi már közlekedésügyi miniszter volt a Batthyány kormányban. A javaslat elfogadásával az országgyűlés valóra váltotta Széchenyi elképzelésének a lényegét: a közlekedési utak állami építtetését és kezelését, az ehhez szükséges államkölcson folyósítását és az egész tevékenység központosítását. A törvény elfogadásával Széchenyi politikai pályafutásának egyik legjelentősebb és akkor még senki nem tudta, hogy talán utolsó fontos politikai győzelmét aratta. A vasutak építésének folytatása, elveit követve, már másokra hárult.

Irodalomjegyzék

Papp-Váry Árpád: Magyarország története térképeken. Kossuth Kiadó/Cartographia, Budapest, 2002.

Széchenyi István: A magyar közlekedési ügy rendezéséről. Nyomtatott Belnay örökösénél, Pozsony, 1848. 1 térkép.

Széchenyi István: Napló. Gondolat, Budapest, 1978.

BUD SPENCER ÉS TERENCE HILL FILMJEINEK SIKERE MARKETINGES SZEMMEL

PAPP-VÁRY ÁRPÁD FERENC PHD

Bud Spencer és Terence Hill a filmtörténelem egyik, ha nem a legismertebb párosa. Bár fő mozis sikereik a hetvenes években és a nyolcvanas évek első felében születtek, filmjeik sokadik ismétlése mind mai a napig százezreket ültet a képernyő elé. Legalábbis Olaszországban, Németországban és természetesen Magyarországon, mert ezekben az országokban a legnépszerűbbek. Az általuk írt, illetve róluk szóló könyvek is itt fognak a legjobban. Életműveikről az elmúlt években több kötet is megjelent, úgy is, mint Bud Spencer két saját könyve a „Különben dühbe jövök – Önéletrajz” (2010), a „Nyolcvan év alatt a Föld körül” (2014), az Ulf Luedeke által írt könyv a páros másik tagjáról („Terence Hill – Exkluzív életrajz”, 2013), vagy éppen a páros teljes filmográfiáját összefoglaló Tobias Hohman gyűjtemény („Bud Spencer és Terence Hill krónikák”, 2014). Ugyan a filmszakmában némileg sznob módon sokan csak legyintenek a párosra és alkotásaikra, valójában a maguk módján rendkívül egyedi, amit alkottak, marketing szakszóval azt mondhatjuk, megvolt a USP-jük (unique selling proposition). Jelen cikk marketinges szemmel vizsgálja sikerük titkát, valamint érinti azt is, hogy milyen marketingesek voltak ők maguk, illetve hogyan marketingelnek mind a mai napig velük.

Bevezetés

1999-ben a Time magazin Roberto Benigni „Az élet szép” című filmjének hatalmas sikere után az alkotásról szóló cikk mellett lehozta a „leghíresebb olasz színészek listáját”. És hogy kik álltak az első két helyen? Bud Spencer és Terence Hill.

Bizony, bár rengeteg nagy formátumú olasz színészt ismerünk, mint a hölgyek közül Claudia Cardinale, Gina Lollobrigida, Sophia Loren vagy Monica Bellucci, a férfiak közül pedig Marcello Mastroianni vagy Franco Nero, a lista első két helyét nem más, mint Bud Spencer és Terence Hill foglalta el.

A páros összesen 17 filmet készített közösen, de „szóló” filmes életművük is megsüvegezendő teljesítmény: Lehet persze kritikusan azt mondani, ahogy maga Bud Spencer jellemzi alkotásaikat, hogy az a „didaktikus filmek infantilizmusa” (Spencer 2014, 33.). De egyben az is bizonyos, hogy a legtöbb filmszínész csak álmodik róla, hogy 30-40 év elteltével is ennyi ember nézi újra a filmjeit, amikor azok ismétlése megy a tévében. Ahogyan filmjeik „didaktikus infantilizmusa” ellenére már doktori disszertáció is született munkásságukból: Christian Heger, a Mainzi Egyetemen „A paródia jobb és bal keze – Bud Spencer és Terence Hill” címen elemezte a párost.

Lehet, hogy nem voltak globális sztárok, hiszen igazi sikert „csak” Magyarországon és Németországban, illetve kisebb részben Spanyolországban és szülőhazájukban, Olaszországban értek el. Ugyanakkor előbbi két helyen mind a mai napig olyan kultusz övezi őket, ami csak a legnagyobb sztárokról mondható el. Németországban Dennis és Eric Heyse például egy óriási filmadatbázist hozott létre, amelyben 330 olyan alkotás szerepel, melyekhez valamilyen módon köthető Bud Spencer és Terence Hill, sőt, e filmeknek még 4000 szereplőjéről találni adatot (Spencer - Hill Datenbank, www.spencerhilldb.de).

Filmjeik sikerét sokféle módon szokták magyarázni. Ilyenkor mindig előkerül, hogy a szinkron miatt lettek ilyen népszerűek. Magyarországon legtöbbször Bujtor István és Kránitz Lajos kölcsönözte hangját Bud Spencernek, míg Újréti László Terence Hillnek. Legmeglepőbb módon még Olaszországban is szinkronizálták filmjeiket: Pino Locchi adta a hangját Terence Hillnek, Glauco Ornato pedig Terence Hillnek. Nem csoda, hogy „éveken át még Olaszországban sem vettek tudomást a tényről, hogy Terence Hill és én is olaszok vagyunk” – írja Bud Spencer (2014, 32.)

Mások a nagy zabálásokat emelik ki, különösen, amikor serpenyőből kanalazzák a babot. Megint mások a koreografált, vicces bunyókra emlékeznek.

Aztán előkerül a zene is. Hiszen a híres Ennio Morricone volt a zeneszerzője több Bud Spencer („Ötszemélyes hadsereg” (1969), „Vesztesek és győztesek” (1969), „Aranyeső Yuccában” (1981)), illetve Terence Hill filmnek („Nevem senki” (1973), „Egy zseni, két haver, egy balek” (1975)). Guido és Maurizio Angelis, a később nagy sikert befutó Santa Maria zeneszerzői pedig összesen 22 alkotáshoz adták a nevüket, amelyekben valamelyik színész vagy mindkettő szerepelt (pl. „Az ördög

jobb és bal keze 2” (1971), „Mindent bele fiúk!” (1972), „Különb
dühbe jövünk” (1974), „Bűnvadászok” (1977), vagy a Piedone-filmek).
Sőt, maga Bud Spencer is beugrott időnként zeneszerzőként vagy éppen
énekesként, mint az „Én a vízilovakkal vagyok” (1979) vagy a „Banános
Joe” (1982) esetében.

Sikerük azonban legfőképp annak volt köszönhető, hogy a komikus
párosokat tekintve talán csak Stan és Pan vethető velük össze. A titok az
egyszerűség: két barátot vagy két testvért játszanak, „akik külsejüket és
karakterüket tekintve különbözőbbek már nem is lehetnének, alapjában
véve azonban mindketten jólelkűek (még ha kicsit tuskók is). És ha a Jók
megvédik a Gyengéket a Gonoszokkal szemben, nagy hibát már nem
lehet elkövetni: az igazságosság iránti igény egyetemes, az okostojások
pedig egy rendkívül elterjedt és bugyuta emberfajta, akiket minden
országban, minden korban megtalálhatunk.” (Spencer 2014, 272.)

Műfajilag is reformáltak, illetve újat teremtettek. Egyrészt az 1970-es
években már leáldozóban lévő műfajt, a western forradalmasították és
megszületett a babwestern. Másrészt ők voltak az akció-vígjáték
műfajának megalapozói „Mindent bele, fiúk!” (1972) című filmjükkel.

Jelen tanulmány a fentieket elemzi marketinges szemmel, illetve azt, hogy
ők maguk milyen marketingesek voltak, valamint, hogy ma, 2016-ban
még milyen marketinges lehetőségek rejlenek a párosban.

Komikus páros: Stan és Pan nyomában

A komikus párosok „műfaja” valójában egészen a reneszánsz korig nyúlik
vissza, a commedia dell’arte-ig. Itt van például Harlekin és Brighella
párosa: „Az általában alacsony és kövér Harlekin mindenekelőtt a
butaság, a gyalulatlanság és a naiv vidámság jeleit mutatja, valamint a
kiadós nagy zabálások is feltétlenül az ő figurájához tartoznak.
Mindehhez azonban sárm és iróniára való hajlam is járul. A többnyire
magas, vékony alkatú Brighella ellenben ravaszul okos, olyan puha és
ruganyos a mozgása, akár egy macskának, rengeteg akrobatikus
mutatványt ismer, rámenős és előszeretettel dolgoztat maga helyett
másokat.” Ráadásul Harlekin és Brighella együtt próbálják átverni a
nagyokat – pont ugyanúgy, ahogy Terence Hill és Bud Spencer filmbéli
figurái. (Lüdeke 2013, 158-159.) Külön érdekesség, hogy a 17. századi
commedia dell’arte két fellegrája, Velence és Nápoly épp egybeesik két
színész szülőhelyével.

Később, a 20. század sok vicces párossal szolgált: Jerry Lewis és Dean Martin, Walter Matthau és Jack Lemmon, Bob Hope és Bing Crosby, Fernandel és Gino Cervi, Bud Abbott és Lou Costello, vagy éppen Franco Franchi és Ciccio Ingrassia

Az igazán kiemelkedő komikus duó azonban Stan és Pan, azaz Stan Laurel és Oliver Hardy voltak. Ők voltak az inspirációi a Bud Spencer és Terence Hill párosnak is, „Az ördög jobb és bal keze” (1970) rendezője, Enzo Barboni ugyanis a Stan és Pan filmek végtelen hosszú órákon át tartó vetítésével készítette fel őket szerepükre.

„Terence a csinos, karcsú, ravasz Ollira hajazott, jómagam pedig Stan mintájára, a százharminc kilómmal, jól irányzott pofonokkal tettem helyre a dolgokat, miközben ő abban segített nekem, hogy alaposan felhúzott, mintha ő lenne a kurbli a hátamban.” – emlékszik vissza Bud Spencer (2010, 115.)

„Stantól és Pantól lesték el például Trinity megilletődött pillantását is, ami olyan, ahogy egy rosszcsont kölyök néz, mikor rajtakapják valami csínytevésen, miután ismételten túlfeszítette a húrt. Bud Spencer pedig zavartan vakarja a fülét, mikor újra és újra nem tud választ adni a legegyszerűbb kérdésekre sem” (Lüdeke 2013, 97.)

Mivel a Stan és Pan filmek többsége némafilm volt, így a testbeszédnek kiemelt szerepe volt. Ahogy a Bud Spencer és Terence Hill filmek esetében is: mint Bud Spencer rámutat, ha a filmjeik komikus aspektusa a párbeszédekben rejlene, sohasem tudták volna felkelteni a nemzetközi publikum lelkesedését, mert a komikum minden formája, amely a szavakon nyugszik, a fordításkor nyelvi korlátokba ütközik, és egy-egy dialógust minden országban másképp értelmeznek. (Spencer 2014, 272.) A Stan és Pan némafilmeken túl a képregényes elemek gyakoroltak még nagy hatást, illetve az egyéb filmekből ellesztett humoros jelenetek.

Valójában a fenti szerepleosztás már első közös filmjükben, az 1967-es „Isten megbocsát, én nem!” esetében fennállt. A mozi munkacíme eredetileg az „Egy macska, egy kutya, egy farkas” volt, amit Aiszóposz állatmeséi ihlettek, és nem mellesleg Sergio Leone „A jó, a rossz és a csúf” (1966) című filmjére utalt. Terence Hill játszotta Cat Stevenst, aki macska módjára ruganyosan ugrál és verekszik, sarkantyújával megkarmolja ellenfelét, Bud Spencer pedig Hutch Bessyt, a kutyát, aki magában morog, aztán egyetlen csapással küldi padlóra az ellenfelet.

Nemcsak a két karakter, hanem a két színész is hihetetlen kontrasztot mutatott: a türkizkék szemű szőke szépfíú és a résnyire nyitott szemű, nem túl szép óriás, akinek esetében a rendező nem is annyira színészt keresett, hanem „egy jelenlélet sugárzó tömeget” – mondja Bud Spencer (2014, 78.).

És valóban: az akkor 38 éves Bud Spencernek ez volt az első főszerepe, sőt igazából a filmkészítéshez se volt túl sok köze korábban. Mi több, első filmjei forgatása után mindig megjegyezte, hogy mindez átmeneti időszak, amíg valami komoly munkát nem talál a színészet helyett. Az angol nyelvvel is gondja akadt: „Csak a mondat elejére meg a végére ügyeltem, a közepe táján csak motyogtam valamit. (...) Megkönnyítette a helyzetem az a tény, hogy a cowboyszerepben nem kellett túl sokat beszélnem: igénytelen, magányos életformájuknak köszönhetően ezek az emberek nem voltak igazán beszédesek. Hány szót ismerhetett egy pisztolyhős? A túléléshez elég volt húsz-huszonöt, körülbelül annyi, amennyi angol szóra nekem is feltétlenül szükségem volt, hogy elboldoguljak színészként.” (Spencer 2010, 99.) A „jelenlélet sugárzó tömegről” pedig annyit, hogy bár korábban olasz bajnok volt gyorsúszásban, sőt a nemzeti vízilabda válogatott középcsatára, ekkoriban bizony már karcsúnak nem volt mondható.

Ezzel szemben az „Isten megbocsát, én nem!” (1967) forgatásakor 28. életévét betöltő Terence Hill állítólag már 4 éves korában tudta, hogy színész akar lenni, 12 évesen pedig megkapta a „Vakáció a gengszterrel” című film főszerepét. 18 éves korára már 5 filmben játszott, ebből 4-ben kiemelt szerepet kapott. (Lüdeke 2013:27). „A nagy kék országút”-ban (1957) Yves Montand, az „Anna di Booklynban” (1958) pedig Gina Lollobrigida mellett tűnt fel. 24 évesen pedig Luchino Visconti mesterművében, a „A Párduc”-ban (1963) olyanokkal került a vászonra, mint Burt Lancaster, Alain Delon és Claudia Cardinale. Sőt, Terence Hillnek még a westernfilmekkel is volt tapasztalata, igaz, az európai piacra készült német ún. „káposztawesternekkel”: 25 évesen a Winnetou 2-ben (1964) és egy évre rá az Old Surehand-ben (1965) szerepelt. Később is tudatosan építette színészi pályáját, tanulta a mesterséget: többek között az Actors színiiskolában is, ahol olyan nagyságok fordultak meg rajta kívül, mint Paul Newman, Marlon Brando, James Dean, Steve McQueen vagy Marilyn Monroe. Ráadásul alakjára is mindig nagyon ügyelt: igazi atléta termete volt. Korábban úszott, szertornázott (korlát, nyújtó, ló és gyűrű), lovagolt, vívott, sífutott, a forgatási napok kezdetén pedig jógázott és a nap végét is sportolással fejezte be.

A szerepfelosztás tehát ez volt a filmjeikben: Terence az eszes, szép és sportos hős, míg Spencer lassú, lomha és morgós. Az előbbi provokálja a másikat, és addig hecceli a többiek ellen, amíg ki nem tör a bunyó. Vagy ahogy Bud Spencer írja az „Ördög jobb és bal keze” (1970) kapcsán: „Ha Terence megszólal, én bosszús arcot vágok; ő a fürge, én meg a buldózer; ő egyik zúrból keveredik a másikba, és persze engem is belerángat, ami miatt én mindig feldühödöm. Annyira nem bírom őt elviselni, hogy amikor azt hallom, hogy lövöldözésbe keveredett, reménytelen mosollyal kérdezem: 'És megölték?'”

De nemcsak a filmjeikben, hanem az életben is meglehetősen mások. Ahogy Terence Hill egyszer az olasz RAI televízió „Domenica In” műsorában nyilatkozott: „Ő a tengert szereti, én a hegyeket; ő a repülőket imádja, én a motorokat; ő a húst szereti, én a halat; Bud kedveli a társaságot, én kevésbé; benne megvan az a képesség, hogy kitaláljon dolgokat, bennem az akarat, hogy megvalósítsam az ötleteimet; ő hangosan beszél, én halkán; ő tud gitározni, én nem; ő babonás, én hívó vagyok; neki a krumpli a kedvence, nekem a hagyma; ő jól tud improvizálni, én felkészülök; ő puhára főtt, pácolt zöldségeket eszik, nekem jobban ízlik a nyers zöldség, csak úgy magában; ő a zöld almát részesíti előnyben, én a sárgát; ő szeret úszni, én inkább síelek; ő Lazio-drukker, én a Rómának szurkolok.” (Lüdeke 2013, 157-158.)

Egy új műfaj születése: a babwestern

Ma már meglehetősen hangzik, de volt olyan időszak, amikor olasz westernből, más néven italowesternből, avagy spaghetti westernből több száz került a mozikba.

Az első ilyen sikeres alkotás Sergio Leone „Egy maréknyi dollárért” című filmje volt a főszerepben Clint Eastwooddal (1964). A mozit Akira Kurosava „A testőr” (1961) filmje ihlette, és mind a két alkotás meglehetősen komoly hangvételű volt.

Ezzel szemben az 1970-es „Az ördög jobb és bal keze” című filmben Terence és én kaszkadöreinkkel együtt megteremtettük a koreografált és véletlen harc műfaját, amelyet egy kicsit a híres musical-vígjáték, az 1954-es 'Hét menyasszony hét fivérnek' jelenetei ihlettek, és ami később nemzetközi márkajegyünké vált.” – írja Bud Spencer (2014, 151.)

Ebben a filmben nem volt erőszak, vagy éles lövöldözés, netán párbaj, a vérről nem is beszélve. Sok producer ezért eredetileg épp azzal utasította

vissza a forgatókönyvet, hogy: „Minek kell ez a sok párbeszéd? Hol vannak a hullák?” (Lüdeke 2013, 88.) Aztán „Az Ördög jobb és bal keze” mégis „kasszát robbantott” és lett a páros első igazán nagy sikere.

Sergio Leone, aki az „Egy maréknyi dollárért” (1964) mellett „A jó, a rossz és a csúf” (1966) vagy a „Volt egyszer egy Vadnyugat” (1968) rendezője, viszont inkább kesergett. Szerinte „Az Ördög jobb és bal keze” (1970) gyakorlatilag az italowestern öngyilkossága volt. (Spencer 2014, 264.)

Bár némi igazság van ebben, valójában azonban Bud Spencer és Terence Hill párosa „nem utánozta a westernt, hanem kiforgatta, bohózatot csinált belőle, ami azért sikerülhetett, mert a műfaj már hanyatló szakaszába érkezett, és már mindent kihoztak belőle, amit csak lehetett”. (Spencer 2010, 125.) „Az olasz western ideje lejárt (vagy kiszolgálta azt, attól függ, honnan nézzük). A párbaj megmaradt, de úgy kifigurázva, hogy a közönség felváltva kacagott rajta és fütyült; egyetlen gonosz holttest sem látszott a vásznon, legföljebb elbambultak a fejükre mért ütéseimtől. Az efféle megoldásokat a gyerekek is kedvelték, úgyszólván szemben a „komoly” westernekkel (amelyeket a gyerekeknek nem volt szabad megnézniük), egész olasz családok mentek együtt a moziba, az „Az ördög jobb és bal kezére”, egy minden korosztály számára élvezhető előadásra. A siker rácsafolt mindazokra, akik nem vállalták a produkciót, mert (érthetően) meg voltak győződve, hogy a western gyilkolás nélkül nem lehet hatásos. (Spencer 2010, 115.)

A lövöldözést felváltotta a bunyó, de az is vicces formában. A kaszkadőrök a cirkusz világából jöttek, vezetőjük Giorgio Ubaldi pedig, akár a balettben, a forgatásokon hangosan számolta az időt és minden rászámolás egy bizonyos ökölcsapásnak vagy kitérésnek felelt meg. Előfordult, hogy napi 8-9 órát dolgoztak egyetlen perc verekedését. (Spencer 2010, 116-117.) Ennek eredményeképp azonban a közönség soraiban senkiben sem merült fel, hogy amit lát, az balett (Lüdeke 2013, 96.)

Szintén újdonság volt néhány ütés, köztük az ún. galambroptetés: ilyenkor Bud Spencer egyetlen felülről lefelé irányzott, hatalmas csapást mér a szerencsétlen ellenfelére, aki hosszában megfordul a saját tengelye körül. (Spencer 2010, 117.) Ez a fajta ütés és humor pedig exportképesnek bizonyult a világ minden részére.

Ahogy Al Ries és Jack Trout írják „A marketing 22 vastörvénye” című könyvükben: „Ha nem lehetsz elsőként piacon egy adott kategóriában,

állíts fel egy új kategóriát, amelyben első lehetsz”. (Ries – Trout 1993, 17.) Bud Spencer és Terence Hill, illetve a rendező Enzo Barboni (későbbi művésznéven E. B. Clucher) ezt tették: új kategóriát teremtettek a westernen belül, amit az amerikai kritikusok némileg lesajnálóan úgy aposztrofáltak: „babwestern”. Maga a bab korábban sem volt idegen a westerntől, de Barboni volt, aki felfedezte a hagymásbab evés komikumát, ahogy ő teremtette meg a humoros western kategóriáját is.

Az akcióvígjáték megszületése

Nos, ha a babwesternnel Terence Hill és Bud Spencer új műfajt, új kategóriát teremtettek, akkor az is elmondható, hogy a mai akcióvígjátékok gyökereit is itt kell keresnünk. Ez volt az 1972-es „Mindent bele, fiúk!”, ami kiszabadította a sikeresen újjászületett, helyzetkomikumra építő komédiát a western szűkre szabott kereteiből. Ezt folytatta később többek között a „Különbén dühbe jövünk” (1974), az „... és megint dühbe jövünk” (1978), a „Bűnvadászok” (1977), vagy éppen a „Nincs kettő négy nélkül” (1984).

A recept minden esetben ugyanaz volt: bármilyen kalamajkába is keveredik a két barát vagy éppen két testvér, a jó ügy oldalán állnak, az igazságért harcolnak. Védik a gyengéket, tisztelik a nőket és az időseket, és imádják a gyerekeket.

„Az emberek bátran elmentek családotól a moziba, mert tudták, hogy a mi filmjeinkben nem látnak majd vért, szexjelenetet, durvaságot. És ez nem csupán járulékos értéke volt ezeknek a filmeknek, hanem az egyik fő célkitűzésük.” – mondja Spencer (2010, 118.)

Vagy ahogy Terence Hill fogalmaz: „Egyre gyakrabban állítottak meg az utcán fiatal anyukák a következő szavakkal: Csinálj továbbra is ilyen filmeket, mert így végre nyugodt szívvel tudunk moziba menni a gyerekeinkkel anélkül, hogy kellemetlen meglepetések érnének minket. Ezek az élmények rávilágítottak, hogy felelősséggel tartozom és semmiképp sem vállalhatok el olyan szerepeket, melyekkel a nézőket kellemetlen érzéseknek teszem ki.” (Lüdeke 2013, 99.)

Ezért nem lett Terence Hill „Rambo”, holott felkérték őt is a szerepre. Bud Spencer pedig nem vállalta el Vultan, a madárember szerepét a „Flash Gordon”-ban.

Az akcióvígjátékaik (illetve korábban a western vígjátékaik) viszont annyira sikeresek lettek, hogy egyre többen kezdték el utánozni őket.

Időnként teljes jeleneteket forgattak újra ezekben a klón filmekben, ugyanúgy ették a babot vagy éppen ugyanúgy bunyóztak. A marketing is hasonló volt: a reklámplakátokat ugyanazzal a képanyaggal nyomtatták ki, mint a Bud Spencer és Terence Hill filmek esetében. A legnagyobb utánczó Michael Coby és Paul L. Smith voltak, akik külsőre is nagyon hasonlítottak a párosra. Sőt, a klónozott duó szinkronhangjai is ugyanazok voltak Olaszországban: Pino Locchi és Glauco Ornato. Ahogy azonban a Coca-Cola az igazi („It’s the real thing”), ugyanúgy ebben a műfajban Bud Spencer és Terence Hill volt az igazi.

Márkanevek: Carlo és Mario helyett Bud és Terence

Kevesen tudják, hogy Bud Spencer eredeti neve Carlo Pedersoli, míg Terence Hill-é Mario Girotti. Első közös filmjük, „Az Isten megbocsát, én nem!” (1967) forgatásán állította kész helyzet elé őket a rendező, Giuseppe Collizzi: olyan névre van szükségük, ami illik egy westernfilmhez és a nemzetközi piacon is jól cseng.

Egyes források szerint Carlo Pedersoli kedvenc söre miatt választotta a „Bud”-ot. Valójában azonban „a Budot, ami rügyet, bimbót jelent, az alkatom miatt kaptam, a Spencert pedig kedvenc színészem, Spencer Tracy miatt választottam.” – mondja Bud Spencer (2010, 100.).

Terence Hill „1967-ben felesége, Lori Hill, valamint egy éppen akkor olvasott latin könyv szerzőjének neve után (Terenzio) megváltoztatta nevét Terence Hillre.” – írja Kárpáti György a párosról szóló cikkében (2005). Ez azonban nem igaz. Feleségének eredeti neve ugyanis Lora Zwicklbauer volt. A könyvet pedig lehet, hogy olvasta, de nem ez hatott rá. Ezzel szemben a rendező, Collizzi adott egy 20 javaslatból álló listát, erről kellett Mario Girottinak 24 órán belül választani egyet. „Azért döntöttem a Terence Hill név mellett, mert jól hangzik, könnyen kiejthető, és úgy írják, ahogy ejtik. Ráadásul észrevettem, hogy a kezdőbetűi megegyeznek édesanyám monogramjával. Ez pedig jó ómennek tűnt.” (Lüdeke 2013, 68.),

Érdekeség, hogy inentől kezdve szülőházjukban, Olaszországban se tudták, hogy olasz színészekről van szó. Bud Spencer esetében a Piedone sorozat, Terence Hill esetében pedig csak a sokkal későbbi Don Matteo sorozat gondoskodott erről.

Marketing Lucas és Spielberg előtt

Míg az a felvetés meglehetősen vitatható, hogy az „E.T.” (1982) ötletét Steven Spielberg Bud Spencertől vette, amikor a „Seriff az égből” (1979) forgatásán járt, az biztos, hogy Bud Spencer még George Lucast is megelőzte a merchandising terén. Ugyanis már a Star Wars filmek bemutatása előtt, a hetvenes évek közepén termékeket dobott a piacra – Bud Spencer márkanéven. Ezek elsősorban az arcmásával és nevével ellátott gyerekruhák voltak, de szeretett volna bögréket, poharakat, játékokat, biliket is forgalmazni. Sőt, volt ruha felnőtteknek is a kínálatban: „A Bud Spencer farmerhez már ki is ötöltem a logót: egy westernpisztoly golyója, felette pedig a nevem, kézírással.” Mindezeket egy háromszintes római áruházban, a Piazza Giovenale mellett árulta. Bud Spencer bevallása szerint tulajdonképpen jól ment az üzlet, de túl jó volt a minőség, és a hamisítványok bizony hamarosan megjelentek, így be kellett csukni a boltot.

Más esetekben sem járt jól a kétségkívül vállalkozó kedvű Bud Spencer: amikor a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején az USA-ban forgatott, feltűnt neki, hogy a kikötőkben álló hajók egyikének oldalán sincs gumicsónak. (Spencer 2014, 245.) Beruházott hát három óriási kikötői üzlethelyiségbe Miami és Fort Lauderdale között, ahol gigantikus bemutatószalonokat rendezett be, és felvett jó néhány alkalmazottat. Számtalan szaklapban adott fel hirdetést és mindenhol reklámozta a megnyitőünnepséget. Amire aztán egy lélek sem jött el. Sőt, később sem jött. Mint bevallja, a piackutatást nem végezte el: úgy kiderült volna, hogy miért nincs az amerikaiaknak szükségük gumicsónakra: mert a cápák egyből szétharapták volna. A műanyag csónakokat viszont nem bántották.

De vannak még más termékei, sőt szabadalmi is: az egyik ilyen a beépített fogkrémmel ellátott fogkefe. Csak meg kell nyomni a fogkefe nyelét és máris kibuggyan a fogkrém a fogkefe szálai közül. Vagy ilyen a fűthető cipő, a talpban két huzallal, a cipősarokban akkumulátorral (Spencer 2014, 241-242.)

Persze nem minden igazi Bud Spencer szabadalom, ami Bud Spencer néven fut, sok esetben csupán engedély nélkül használják a nevét. A szicíliai Messinában például volt egy Bud Spencer nevű bár (Spencer 2014, 35.). De a páros másik tagjával is hozhatunk példát: egy svájci kontaktlencse-gyártó cég azt ígérte vásárlóinak, hogy a termékének köszönhetően „olyan szemük lesz, mint Terence Hill-nek”.

Hozzá kell tenni, ők még egy másik korban lettek sztárok, és személyiségükből fakadóan a jogi dolgokkal sem volt kedvük bajlódni. Nem csoda, hogy filmjeik nagy része is minden további nélkül hozzáférhető a Youtube-on.

A jogi érdekeik képviselője helyett inkább jól szórakoznak azon, hogy a német Schwäbisch-Gmünd városában egy alagutat Bud Spencer-alagútnak akartak átnevezni, ám a városi képviselőtestület a 110 ezer Facebook szavazat ellenére nemet mondott. és végül a név „Gmündi egyszarvú alagút” lett, tekintve, hogy a település címerállata az egyszarvú. Bud Spencer azt mondja erről (2014, 35.): „A mai napig sem értem a dolgot: egy dél-németországi alagutat egy olasz színészről neveznek el? Ez olyan, mintha egy kínai autópályát egy francia muzsikusról akarnának elkeresztelni!” Mindezt azért, mert 1951-ben részt vett egy úszóversenyen, a Stuttgart közeli városban...

Nem sokkal volt erősebb a kapcsolat Lommatzsch városa esetében sem, ahol az uszodát nevezték el Terence Hillről, mert 4 és 6 éves kora között itt lakott. Sőt, a helytörténeti múzeumban egy saját szobája van a település legprominensebb díszpolgárának, olyan relikviákkal a Bud Spencerrel közös utolsó, nem túl nagysikerű filmjükből, a „Bunyó karácsonyig”-ból (1994), mint Terence Hill cowboykalapja, eredeti izzadságfoltokkal és lövésnyomokkal.

Lommatzsch esetében azért még felfedezhető kapcsolat, a Fekete-erdőben magasodó Feldberg esetében viszont még ennyire se. Egy rajongói csoport ennek ellenére azzal a korszakalkotó ötlettel állt elő, hogy Feldberget kereszteljék át Terence Hillre, merthogy a Hill angolul úgy is hegyet jelent. (Lüdeke 2013, 207.)

Népszerűségüket mutatja, hogy időnként reklámokban is feltűnnek. Bud Spencert például egy olasz karácsonyi sütemény reklámjában Mikulásnak öltöztették és klasszikus ökölcsepásokkal kellett leterítenie néhány gazfickót. Ugyanezt kellett tennie pár éve egy spanyol bank reklámjában – igaz, Mikulás-jelmez nélkül. 2015-ben pedig az Arany Fácán sör reklámjában tűnt fel, ahol köszönetet mondott a magyar rajongóknak. „Számomra a reklám a kommunikáció egyik eszköze, ezért nem látok benne semmi kivetnivalót. Ha viszont egy termék vagy egy spot nem lenne összeegyeztethető a filmjeimben vallott értékekkel, akkor nem állnék kamera elé. (...) A nézőim szeretete és szimpátiája számomra mindennél fontosabb.” – írja „80 év alatt a Föld körül” című könyvében. (Spencer 2014, 102.)

Bud és Terence filmturizmus

Ahogy Irimiás Anna írja definiálja könyvében („Filmturizmus – A filmek és televíziós sorozatok turisztikai szerepének és hatásainak geográfiai vizsgálata”), „a filmturizmus olyan utazásokat jelent, amelyeknél a turista elsődleges motivációja egy filmforgatási vagy filmgyártási helyszín felkeresése” (2015, 17.)

Nyilvánvaló, hogy Bud Spencer és Terence Hill filmjeihez köthetően is találhatóak lennének ilyen motivációk – igaz, csak a legelvakultabb rajongók körében. De mi a helyzet a „kínálattal”? Nos, talán ezzel a klasszikussá vált mondattal lehetne válaszolni: „A pisztácia kifogyott, csokoládé nem is volt.” Persze ez bizonyos szempontból érthető: ezeket a mozikat főként a 70-es években és a 80-as évek első felében forgatták, így ma már a helyszínek nagy része nem is létezik. Mégis érdekes, hogy mennyire nincsenek törekvések arra, hogy az egyébként nem kis (bár elsősorban német és magyar, kisebb részben olasz, spanyol és amerikai) rajongótábort megmozgassák, vagy legalább egy-egy táblával jelezzék, hogy az adott film itt forgott.

Miamiban például több ilyen helyszín is lehetne, hiszen itt játszódik többek közt a „Bűnvadászok” (1977), a „Nyomás utána!” (1983), vagy a „Szuperhekusok” (1985) – utóbbi eredeti címe ráadásul „Miami Supercops”. De itt forgott az „... és megint dühbe jövünk” (1978) is, melynek egyik híres jelenetének helyszíne, amikor Jamon Serrano az ún. pelota sportágban legyőzi ellenfeleit, például ma is látogatható, ám semmi külön jelzés nincs erre.

A westernfilmjeik közül több is, mint az „Isten megbocsát, én nem!” (1967) vagy az „Aranyeső Yuccában” (1981), a spanyol Tabernas sivatagban, Almeria közelében forgott, ahol ma egy ún. „Mini Hollywood” várja az érdeklődőket. De nem csak és főleg nem elsősorban az ő filmjeik miatt, hanem mert itt készült Clint Eastwoodal 1964-ben az „Egy maréknyi dollárért” és még rengeteg más western, vagy éppen 2002-ben az a Pepsi reklámfilm, David Beckham főszereplésével, ahol nem az angol szupersztár, hanem a lova lő egy gólt az ellenfélnek.

Az egyetlen helyszín, ami él a filmturizmussal, az nem más, mint Olaszország egyik legszebb középkori városkája, Gubbio. Itt játszódik ugyanis a Don Matteo sorozat, amelyben a plébánost Terence Hill alakítja, aki bűncselekményeket göngyölít fel. Bár a nyomozó papról szóló sorozat Magyarországon sose volt igazán népszerű, Olaszországban

annál inkább: még a 8. évada alatt is a nézők több mint 30%-a kapcsolt ide, megelőzve a Bajnokok Ligája futballmeccseit is. 1995 óta összesen 9 évad 194 része készült el, ami azért is meglepő, mert Terence Hillről korábban Itáliában nem is tudták, hogy olasz, aminek nemcsak a művészneve volt az oka, hanem mert az amerikai piacra készült filmjeit nem a saját hangjával szinkronizálták olaszra. Erre egyébként van is egy utalás a sorozat elején, amikor első miséjén Gubbio papjaként az alábbi szavakkal fordul a közösséghez: „Bocsássatok meg érte, hogy egy kicsit furán beszélek olaszul, de hosszú éveken át távol voltam a hazámtól, bár itt születtem a közelben”.

Nemcsak a sorozat, hanem Gubbio is népszerű, amiért a település is tesz azzal, hogy felteszi honlapjára a forgatások idejét és helyszínének részletes adatait. Miközben az 1997-es nagy földrengés miatt 20%-kal csökkent az Umbria régióba látogató turisták száma, Gubbio volt ez egyetlen kivétel, ahová ennek ellenére özönlöttek. (Lüdeke 2013, 181.)

Persze nem is kell feltétlenül egy-egy forgatási helyszínre utazni ahhoz, hogy a két komikus előtt tisztelegjünk: e cikk szerzője például nemrégiben az egyik magyar Bud Spencer – Terence Hill klub rendezvényen járt, ahol a filmnézés mellett kvízek is szerepeltek a programban, az étlapon pedig olyan ételek sorakoztak, mint a krumplis hal, a zöldbabos rizs és természetesen a hagymás bab. Ugyanít pólókat lehetett kapni olyan feliratokkal, mint a „Rablótámadás, kezeket fel! Jobb, ha Te mondd, a Te hangod mélyebb!” vagy „A pisztácia kifogyott, csokoládé nem is volt!” A páros legendája tovább él, ahogy a páros marketingje is...

Irodalomjegyzék

Heger, Christian (2009): Die rechte und die linke Hand der Parodie - Bud Spencer, Terence Hill und ihre Filme (Schüren Kiadó)

Hohman, Tobias (2014): Bud Spencer és Terence Hill krónikák (Vintage Media Kft)

Irimiás Anna (2015): Filmturizmus – A filmek és televíziós sorozatok turisztikai szerepének és hatásainak geográfiai vizsgálata (Akadémiai Kiadó, Budapest)

Kárpáti György (2005): Aki barátot talál, aranyat talál - Bud Spencer–Terence Hill filmek DVD-n (<http://www.filmintezet.hu/uj/kiadvanyok/muszter/archivum/2005/augusztus/dvd.htm>, 2005. augusztus, letöltés: 2016. január 31.)

Lüdeke, Ulf (2013): Terence Hill – Exkluzív életrajz (Libri Kiadó, Budapest)

Ries, Al – Trout, Jack: A marketing 22 vastörvénye (Bagolyvár Kiadó, Budapest)

Spencer - Hill Datenbank (www.spencerhilldb.de, letöltés: 2016. január 31.)

Spencer, Bud (2010): Különben dühbe jövök – Önéletrajz (Nyitott Könyvműhely, Budapest)

Spencer, Bud (2014): „Nyolcvan év alatt a Föld körül” (Libri Kiadó, Budapest)

CURRENT ISSUES IN MARKETING COMMUNICATION

GÁBOR REKETTYE JR

Assistant Professor
Metropolitan University, Budapest
E-mail: grekettye@metropolitan.hu

1. Introduction

Marketing communication is perhaps one the most important areas of an organization's toolbox helping it to establish a connection with its existing and potential customers. This is also an area, which research considers being the most controversial issue due to its continuous changes. Marketers' job in the 21st century is perhaps one of the most difficult due to all the changes taking place in the global environment, which although for many companies it is not an immediate playground, nevertheless the effects of these changes ultimately is felt by domestic and even small sized companies. Kotler, Armstrong, Sounders and Wong as early as 1996 state that *“modern marketing calls for more than just developing a good product, pricing it attractively, and making it available to target customers. Companies must also communicate with their customers, and what they communicate should not be left to chance.”* (Kotler, Armstrong, Sounders, Wong, 1996, p.686)

This paper discusses some of the major issues marketing communication experts need to deal with and pay attention to in order to succeed in establishing a continuously successful relationship with their customers. This can only work if we pay close attention to all the factors changing the face of communication and thus incorporating them into our daily practices in marketing communications.

2. Technological development and media fragmentation

As for the communication aspect of marketing, many have predicted the end of mass advertising by the end of the 20th century. While for the part about mass produced goods being sold to mass market through mass media may be true in some cases, we can say with high certainty that advertising is still alive and is finding ways to be more creative. This is not an easy task by any means. Mass media is fragmenting continually, which in essence would make advertisers' jobs easier. But is this really the case? If we consider television advertising it is easy to recognize the growing number of different channels we are able to view, thus the market is segmented for any company that wants to advertise on this medium. This should be the good news, but it is not that simple, since fragmentation also means that there are less viewers for all these different channels. Dave Morgan a few years ago commented on Advertising Age that "*Folks didn't listen then and apparently won't listen now.*"¹

¹ Source: <http://adage.com/article/digitalnext/tv-put-mass-mass-media-anymore/232988/>
15.12.2015

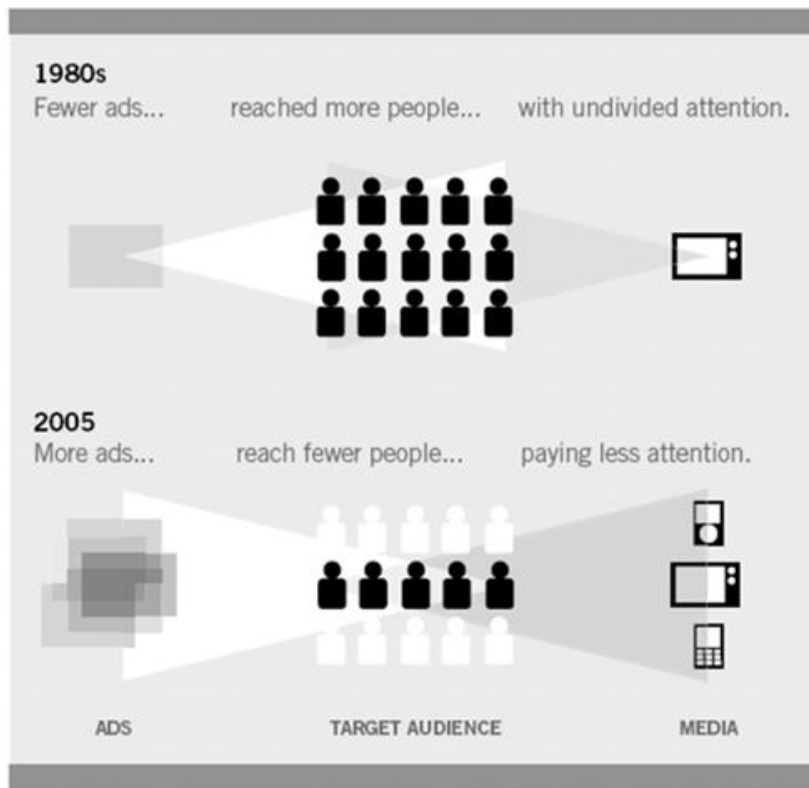

Figure 1. Changes in the media landscape
 Source: Internet Advertising Bureau, 2004²

This simple illustration above (Figure 1) shows clearly the changes that have taken place in the last few decades. In many ways, it has become easier to target viewers with specific programs and channels, however due to the multitude of various gadgets use for consuming media the attention of viewers is considerably less. This makes reaching the target audience much more difficult as compared to the 1980s for example. Technological evolution of the past decades have really changed communication not only for companies, but for all of us in our daily lives. Some of these technologies could also be considered breakthroughs as they have irrevocably changed marketing practices. Consider how computers, video cassette recorders, the internet, e-commerce, and lately the advent of new

² <http://www.iab.com/insights/iab-internet-advertising-revenue-report-conducted-by-pricewaterhousecoopers-pwc-2/> 15.12.2015

media vehicles and mobile communication have and are still influencing our lives to this day. These inventions are also turning points in marketing communication, because they have forever changed the way companies and brands communicate with their customers. With the advent of IPTV (Internet Protocol Television) and the fact that now an average household can have up as many as 200 channels it just gets more complicated and makes the job of advertisers a lot harder. According to some estimates it takes four or five spots to deliver the same media weight of one spot 15 or 20 years ago, and eight to deliver as much reach. That is a great change as Morgan points out in his article on Advertising Age. From an advertising point of view, the fact that the technology allows viewers to record programs and then later skip the ads even worsens the situation. Advertisers most definitely are working on ways to overcome this issue with creative advertising that cannot be skipped as easily as a simple commercial break during our favorite shows. But unfortunately advertising in general has other concerns to deal with.

Another aspect is perhaps a more uncontrollable factor, namely the resistance of customers towards advertising (Papp-Váry, 2009). This is by no means a new symptom. Avoiding ads might have been easier in the twentieth century, but today it is almost possible with adverts such as Netflix, TiVo, Bittorent, where it is possible to consume media without interruptions.³ According a survey done in Hungary by KutatóCentrum and Marketing&Media in 2012, less than one third of television viewers actually watch the commercial break.⁴ Most viewers would change channels or leave the room. The same statistics can be said about the global picture in terms of ad avoidance. Interestingly at the same time advertising spending both in Hungary and globally is increasing. This is even true for television ads, which are probably the most intrusive of all. We could also contribute these changes to changing consumer habits. People are paying for HBO Go, Netflix and other subscription services while media fragmentation, internet subscriptions, smart TVs and other gadgets provide more opportunities for viewers to stay away from the classic TV ad. On the other hand, product placement has been gaining

³ Is Ad Avoidance a Problem? Source: <http://www.newyorker.com/tech/elements/is-ad-avoidance-a-problem> Downloaded: 10 June 2015

⁴ KutatóCentrum és Marketing&Media (2012), Kit zavar a „reklámzaj”?, <http://www.kutatocentrum.hu/hirek/2012/cikk-274/kit-zavar-a> Downloaded: 10 June 2015

more and more ground even in Hungary. Besides being in the movies now, we can find brands appearing in TV series, talk shows, reality-shows, sport programs and in music videos as well. These are just the television productions, but we need to also mention those that can appear in video games, viral videos, social media, press, and novels, through celebrities, in the names of cities, or even on the bodies of people or in their names (Papp-Váry, 2014).

A further problem is the number of ads we are subjected to on a given day. Back in 1990, Leo Bogart a senior fellow at the Gannett Center for Media Studies, Columbia University in an article about the future of advertising stated many of the predictions that we see true today. One of the trends he discussed was the growth of sophisticated technology and that there is absolutely nothing we can do about this. Another important point discussed was the steadily expanding output of marketing communications (Bogart, 1990). Both of these predictions turned out to be true in many ways. A typical customer is bombarded with an ever-increasing number of advertising daily (Brassington, Pettitt, 2006). The real issue is to attract the attention of viewers so that the advertising can reach its desired aims. This is the hard part as we subjected to an enormous number of advertisement daily. Some studies suggest the number of ads we are exposed to reach the thousand daily. While others argue that these numbers depend greatly on what type of messages are included in the survey. The New York Times in an article in 2007 published the findings of a market research firm, Yankelovich, which estimated that a ‘person living in a city 30 years ago saw up to 2,000 ad messages a day, compared with up to 5,000 today.’⁵

In this survey, more than 4 thousand people were asked and they thought that marketing and advertising today was out of control. A new study by Media Dynamics Inc. presents a more realistic outcome of media usage and ad exposure. This study reveals that a ‘typical adult’s daily media consumption has grown from 5.2 hours in 1945 to 9.8 in 2014.’⁶ The change that we see in the diagram below show a much more realistic picture due to the above listed factors such as the IPTV or the more

⁵ Source:

http://www.nytimes.com/2007/01/15/business/media/15everywhere.html?pagewanted=all&_r=1&

⁶ Source:

<http://sjinsights.net/2014/09/29/new-research-sheds-light-on-daily-ad-exposures/>

channels that we can choose from. The number of ads are summarized in minutes that includes five media (TV, radio, Internet, newspapers and magazines).

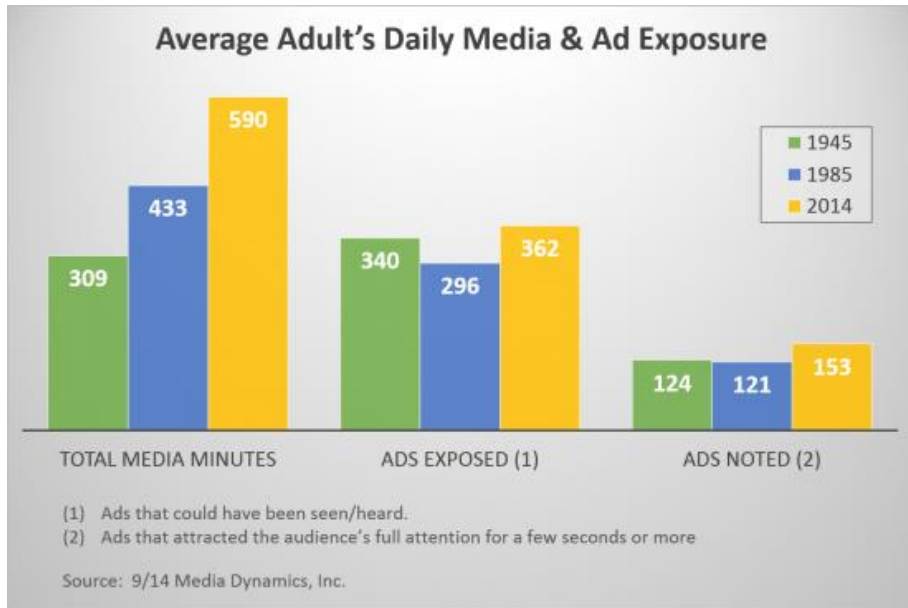

Figure 2. Average Adult's Daily Media and Ad Exposure
 Source: www.mediadynamicsinc.com

Another crucial change in advertising and in marketing communication in general is the ability of ads to target individual customers if necessary, in other words this is personalization due to technologies such as geolocation softwares, and IPTV previously mentioned (Bonyhádi, 2007). Furthermore, it is clear that one of the most important key words of the 21st Century is information. We can safely say that while a few decades ago it was mainly the raw materials, or the military power that differentiated countries from one another, today it is information (Náray-Szabó, 2002). Törőcsik (2011) also points out information to be the most important of the trends of 2011.

We all are familiar with advertising catering to our emotions, but many studies point out the need consumers have to gain as much information as possible about the products and brands being advertised. To cater to these needs, advertisers are changing their strategies. It is no more a tell medium as Smith and Taylor (2004) predicted, but more of a dialogue medium. Most branded goods and messages carry a toll free number, not to mention a web address to encourage dialogue with consumers. This

also suggests the need to have a precise database of customers ready when launching a communications campaign. Thus, the earlier quote of Wannamaker is no longer valid. Advertisers want results, and measurability is the key word here. Those that believed advertising would die now face a rebirth of an industry, in which new tools of communication like the online tools or social media tools open new possibilities of a dialogue and allow a two-way communication flow. And this is another key word in marketing communication, namely the change from a one-way communication towards a two-way model that is necessary and is required by consumers of the 21st Century.

Furthermore it is creativity, in other words ‘thinking outside the box’, that needs to be explored if we mean to succeed in today’s communication scene. Neil Kokemuller explains creativity as being the soul of advertising and branding.⁷ Jim Stengel former CMO of Procter & Gamble in 2012 during the advertising week in New York said that the biggest anxiety for companies is moving away from telling and selling towards servicing and delighting.⁸ This kind of radical change can only be achieved if the company is good at a couple of things. First of all good at marketing, secondly good at taking a risk, and finally good at creativity.

3. Changes in the communication process

The nature of communication is being changed as a result of technology and changing consumer behavior. The elements of the communication process portray a scenario, in which there is a multitude of competing advertisements from direct and indirect competitors affecting the consumer’s decision-making process. Mass communication by nature is such that it does not allow a two-way communication between the sender and the receiver. The response we observe can be the consumer’s choice of buying the product or service that is being communicated to him or her. To illustrate this one-way or traditional method of communication, Figure 6 shows the flow of information. The problem with is method is very

⁷ The Role of Creativity in Advertising by Neil Kokemuller, Source: <http://smallbusiness.chron.com/role-creativity-advertising-61394.html>, downloaded: 09.07.15

⁸ Jim Stengel’s advice to marketers, source: <http://digiday.com/brands/adweek-former-pg-cmos-advice-to-marketers/> downloaded: 10.07.15

apparent if we are to look for feedback in the form of communication originating from the customers.

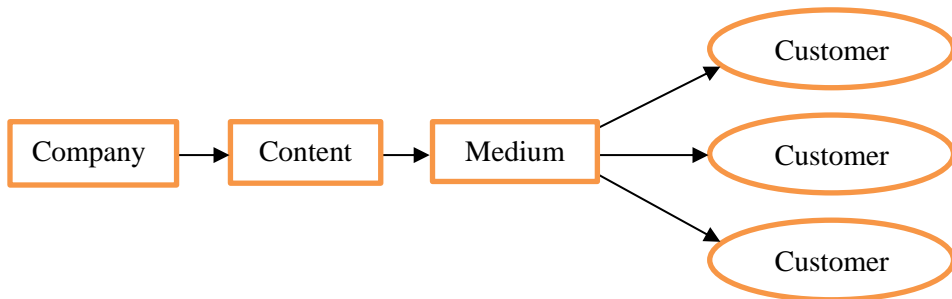

Figure 3. Traditional mass communication
Source: Based on Clow and Baack, 2014 (Own illustration)

Contrary to this, personal communication allows two-way communication, and so does a multitude of innovative solutions offered on the internet that makes possible to target individual customers with tools that were used before for mass communication. We must also discuss that these mass communicated messages can be further distributed among customers by personal communication and by opinion leaders, whose interest in a product or brand can reach masses with their opinions (Weimann, 1994). The idea is very similar to how consumers spread ideas in their private network, which is also the foundation of viral marketing (Godin, 2000; Godin, 2007). The feedback or response from the receiver is not always in the form of purchasing a particular product or service. Often it is about embedding a positive attitude or changing a certain behavior as the primary aim of communication

Looking at the nature of the communication mix, we can differentiate personal and mass communications from one another and observe their efficiency.

Table 1. Personal and mass marketing communications

	<i>Personal communications</i>	<i>Mass communications</i>
Reach of big audience <ul style="list-style-type: none"> ■ Speed ■ Costs/reached person 	Slow (selling), faster (DM) High	Fast Low
Influence on individual <ul style="list-style-type: none"> ■ Attention value ■ Selective perception ■ Comprehension 	High Relatively lower High	Low High Moderate–low
Feedback <ul style="list-style-type: none"> ■ Direction ■ Speed of feedback ■ Measuring effectiveness 	Two-way High Accurate	One-way Low Difficult

Source: Van Raaij, 1998 cited by Dmitrijeva and Batraga, 2012, 1069

It is clear that advertisers have options when formulating their communications campaign to involve mass communications tools as well as personal communications tools for maximum efficiency. The purpose of the campaign will most probably dictate what tools to employ in order to succeed with the aims of the communication. Nevertheless, we are seeing less broadcasting and more narrowcasting (Clow, Baack, 2014), which means that the favorable tools are the ones producing more feedback and opening dialogue with consumers (Mányai, 2009). On the other hand, consumers also want to take control. Indeed a great change is taking place in the world of marketing and marketing communication. The former CMO of Procter & Gamble, Stengle also pointed this out following his years at one of the most notable firms in the world. Undeniably, the communication model that is in favor today represents a two-way communication model. In this model (Figure 4), we can observe the options the company has to start a dialogue with its customers, who in return with the help of social media for example are going to share their experiences with each other. It is also notable that the model has an effect on the medium used, but more interestingly on the content created. Many companies go to great length to invite their customers to take part in the creation of content for their campaigns. This kind of interconnectedness shows further possibilities for marketing experts to explore. The model

also plays a significant role in social media where without this type of communication a dialogue would not be possible.⁹

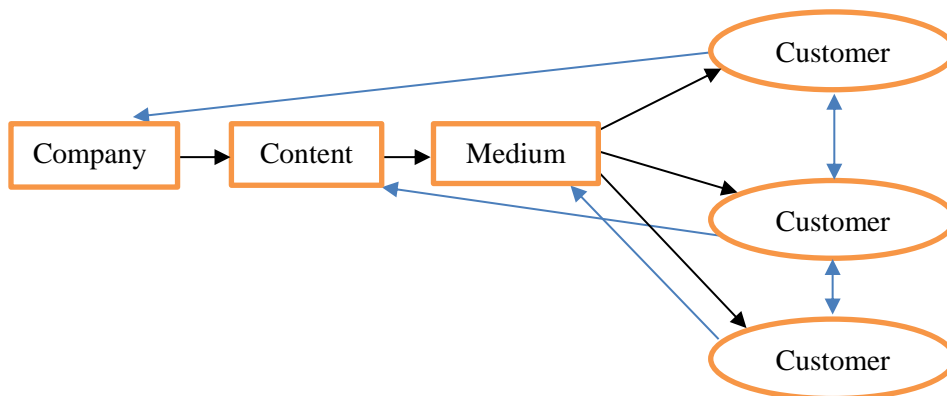

Figure 4. Two-way communication model (Own illustration)

4. Importance of personal communication

As discussed above, personal communications have an increasing importance today. In an era when technological advance is difficult to follow for most customers, innovation in new products can best be sold with a properly knowledgeable sales forces. Customers tend to believe in personal communication and are less trustworthy towards products advertised in media. That is not to say that advertising is dead, it is just having a more difficult time nowadays. For many products and services personal selling is indeed an important tool for communication and promotion.

This new era today is more about partnering and relationship, rather than quick sales. Many companies are now looking into customer satisfaction as a means of measuring success (Smith, Taylor 2004).

In some markets, especially in the industrial market, personal selling is a key component of marketing communication. Selling and industrial machine or an airplane for this matter cannot be done by advertising alone. Nor can it be done by direct marketing. This type of sale needs a

⁹ Social media marketing: The importance of a two-way conversation. Source: <http://www.impactbnd.com/blog/social-media-marketing-the-importance-of-a-two-way-conversation> (Accessed: 2 August 2015)

committed sales professional team, which plays a crucial role in such type of selling situation. This type is not as common in consumer goods, because of the costs related to the whole process. Nevertheless, there are exceptions such as Avon, or companies that rely on multi-level marketing. More important however is the fact that personal selling needs to be in harmony with other communication tools of the company. The idea is similar to the integration concept of marketing communication, but needles to mention this is important if we want to avoid frustrated customers when sales people do not know about an ongoing ad campaign or a new product being promoted. While it may be self-explanatory to explain the function of selling, it is much more than just making a sell. It is more importantly part of the concept of building a good relationship with customers. It provides more interactivity and a lot more personalization, which is yet another key word for businesses in this century (Egan, 2015).

Being *customer-oriented* and *market-driven* are two key phrases that all successful companies understand and practice. We know from basic marketing concepts that it is not enough to be winning new customers, we also have to keep them and make sure that they come back for repeat purchases (Kotler, Armstrong, Saunders, Wong, 1996). The concept of relationship marketing is applied here, but it is used in other marketing activities such as frequency marketing programs (Weitz, Bradford, 1999). In contrast to the era of production when the role of the salesperson was to make a sale, it has gradually progressed to building a relationship, which by experts is termed as the partnering role that we have today, especially in terms of personal selling.

According to Weitz and Bradford the roles of salespeople changed dramatically from being a provider to a persuader, to a problem solver and finally in the era of partnering to a value creator. This tool is further challenged by the new environment of the 21st Century. As Anderson (1996:1) summarizes in the article *Personal Selling and Sales Management in the New Millennium*: “*Several behavioral, technological, and managerial forces are dramatically and irrevocably changing the way that salespeople and sales managers understand, prepare for, and accomplish their jobs. Field salespeople, operating out of mobile virtual offices, are being empowered and becoming increasingly independent as they shift focus from selling to serving customers.*”

As seen in Figure 4, a two-way communication model is relevant in this century. This is not to say that we do not need the integration of

communication means. In fact, we do need it, but keeping in mind the options that 21st century customers have regarding their means of communication with companies and brands. The biggest change is not just the fact communication changed as discussed, but customer sophistication and involvement is much higher than before. Successful companies are able to take advantage of their customers in various ways. From product ideas to campaign content ideas, customers can serve as a very important insight in creating the right strategy necessary for the future at hand. As Mandelli (2008:111) reports “*consumer communities have increased their importance in the last few years, following the diffusion of the use of the Internet by consumers, for business and brand-related activities.*”

In terms of exploring the communication aspect and the importance of customers in the 21st century it is noteworthy to take a look at the Roger’s innovation adoption curve. Strictly, from a communications aspect it illustrates well why it is important to communicate to and with the different groups of customers. Each group represents a viable group for products and services, but while traditionally we have been focusing our mass communication on the early majority and the late majority, nowadays this seems to be shifting towards the innovators and early adopters. As Seth Godin put it in one of his Ted conference speeches: “*What marketers used to do is make average products for average people. That's what mass marketing is. Smooth out the edges; go for the center; that's the big market. They would ignore the geeks, and God forbid, the laggards. It was all about going for the center....But market to these people because they care. These are the people who are obsessed with something. And when you talk to them, they'll listen, because they like listening -- it's about them. And if you're lucky, they'll tell their friends on the rest of the curve, and it'll spread. It'll spread to the entire curve.*”¹⁰

This example just goes further to explain the essence of how personal communication has changed and how it can benefit companies if they explore its full potential. These changes only illustrate further the ongoing changes in the relationship between companies and their customers. In

¹⁰ Source: https://www.ted.com/talks/seth_godin_on_sliced_bread/transcript Accessed: 20 October 2015.

fact as Johnson (2015) states the power has shifted away from the companies and is now in the hands of the customers.

5. Changes in media consumption

The early years of the 21st century changed the way marketers employed media options to reach their customers. It was no longer just television, radio, press and outdoor. Although the Internet began much earlier, in the 1990s becoming a new medium, the explosion from the advertisers' point of view began a decade later.¹¹ This by no means meant that traditional media was disappearing. In fact spending has more or less been balanced in the past few years as we can see from the following figure.

Table 2. Share of Global Ad Spend, by Medium

Share of Global Ad Spend, by Medium (% share) 2010-2014					
	2010	2011	2012	2013	2014
Newspapers	21.4%	20.2%	18.9%	17.9%	16.8%
Magazines	9.8%	9.4%	8.8%	8.3%	7.9%
TV	39.7%	40.2%	40.4%	40.4%	40.3%
Radio	7.1%	7.1%	7.0%	6.9%	6.7%
Cinema	0.5%	0.5%	0.5%	0.5%	0.5%
Outdoor	6.7%	6.6%	6.5%	6.4%	6.3%
Internet	14.7%	16.0%	17.8%	19.6%	21.4%

MC MARKETINGCHARTS.COM Source: ZenithOptimedia

Source: ZenithOptimedia¹²

This clearly shows that spending on traditional media is still high, TV leading the pack, but online spending is increasing gradually at the expense of others. It is interesting to see how ZenithOptimedia categorizes different regions of the world and does its projections on ad

¹¹ Source:

<http://pages.stern.nyu.edu/~atakos/centerresearch/newcommunicationsapproaches.pdf>
16.12.15

¹² Source:

<http://www.marketingcharts.com/uncategorized/tv-to-maintain-global-ad-spend-dominance-as-online-cannibalizes-other-media-23704/> (07.07.15)

spending for these various groups. They estimate an overall growth of 4.9% for 2015, reaching a sum of 545 billion US dollars. In their study, Croatia and Hungary belong to the same group, namely Western and Central European countries. For this bloc the growth of adspend for the last two years was 2.4% compared with India's group, the so-called 'Fast-track Asia' group, which achieved a 10.1 growth for 2013-2014.¹³ The projections for the 2014-2017 show a similar percentage for both groups, 2.9 and 10.0 respectively. This further projects the growth of digital media spending the next few years. According to ZenithOptimedia this spending will reach the following figures by 2016 globally (Figure 5).

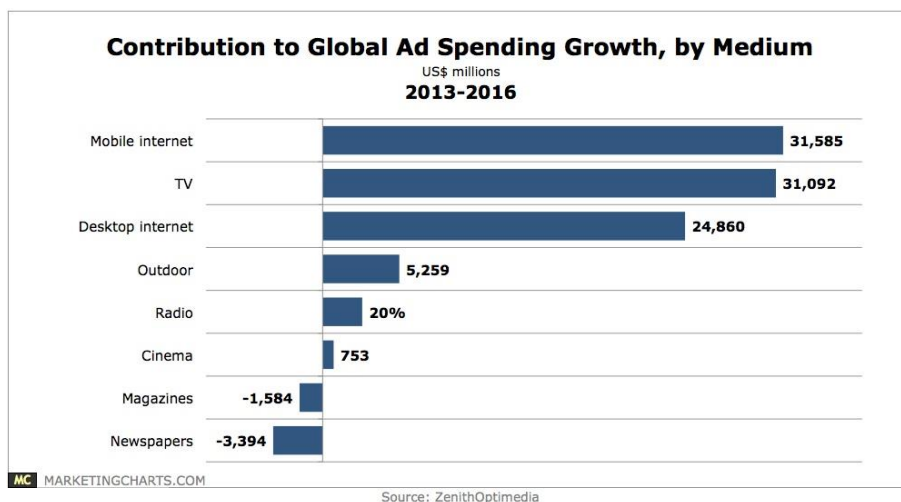

Figure 5. Contribution to Global Ad Spending Growth, by Medium
Source: ZenithOptimedia, 2013

Obviously, this projects the new tools of marketing communication to be used more frequently by most companies in the coming years. Other commentators also note in accordance of what has already been discussed, that driving force towards new media are influenced by at least four factors:

¹³ Source: <http://www.marketingcharts.com/uncategorized/tv-to-maintain-global-ad-spend-dominance-as-online-cannibalizes-other-media-23704/> (07.07.15)

- Internet Protocol Television (IPTV), digital video recorders (DVRs) are technologies that enable audiences to skip advertisements. This in turn forces advertisers to find new ways of targeting these people. In addition to this, we are seeing an increasing number of people who show resistance towards advertising. Avoiding ads has in some ways become a fashion, especially for the young generation.
- As we have seen earlier, there is a demand on the part of the customer for a two-way communication model or tool to be used. This means that if companies strive to create experiences for their customers, which they all do, they need to employ tools of communication that can enhance this sort of experience type of value of their products and services. This means they need to use social media and viral marketing to target the customers who are truly seeking such experiences. A result of this is a tendency towards the application of new media vehicles.
- Fragmented markets resulting in a more difficult targeting for companies. In order to be able to target customers more effectively new methods, tools and media vehicles need to be explored.
- Marketing communication in general is focusing more on developing personalized messages. For this often it is the new media and especially the Internet based services and mobile phones provide the answer. These technologies allow us to target individual customers based on their location, IP address or mobile data.

Thus, marketing communication in the 21st century needs to find answers to the current trends shaping the field of consumer behavior as well as to finding the most effective tools of communicating with consumers. The objectives of all communication is to be as effective as possible, but with the trends changing, consumers also need to be able to respond to the messages and communication targeted at them. This puts personal communication tools in the emphasis for all brands wanting to communicate effectively.

References

- Anderson R.E.**, (1996), Personal Selling and Sales Management in the New Millenium, Journal of Personal Selling & Sales Management, Volume 16, Issue 4.
- Bogart, L.** (1990) Advertising in 2020, Journal of Advertising Research, Feb/March
- Bonyhádi G** (2007), Perszonalizáció. A személyre szóló marketingkommunikáció új technológiái, Marketing & Menedzsment, 41 (1) 21-25 (2007)
- Brassington, Frances, Pettitt, Stephen** (2006) Principles of marketing, Prentice Hall, Upper Sudder River, N.J.
- Clow, K. E. and Baack D.E.** (2014), Integrated Advertizing, Promotion, and Marketing Communication, 6th Edition. Pearson Education Inc.
- Dmitrijeva, K., Batraga, A.** (2012) Marketing Paradigm: Transition from MC to IMC, Economics and Management, 17 (3) pp 1068 – 75
- Egan, J** (2015), Marketing Communications, Sage Publications, London
- Godin, S.** (2000): Unleashing the Ideavirus. Do You Zoom, Inc. 2000
- Godin, S.** (2007): Hab a tortillán – alkalmazzuk ésszerűen az új marketinget. HVG könyvek, Budapest, 2007.
- Kotler, P., Armstrong, G., Saunders, J., Wong, V.** (1996), Principles of Marketing, European Edition, Prentice Hall, Pearson Education Limited
- Mandelli, A.** (2008), Consumer Involvement in Organizations in the "Organization as Communication" Perspective: a Multidisciplinary Research Agenda, Vol2, No 3, Accessed: <http://www.obs.obercom.pt/index.php/obs/article/viewArticle/211> 22.08.15
- Mányai Cs.** (2009) Reklám helyett, HVG Kiadó, Budapest
- Náray-Szabó G.:** Az információs társadalom magyar stratégiája. A tudás társadalma, I. kötet. Stratégiakutató Intézet, Budapest, 2002, 297-300.
- Papp-Váry, Á.** (2009), JPÉ marketing - Elmélet és gyakorlat józan paraszti ésszel, BKF-Századvég Kiadó

Papp-Váry, Á. (2014), Márkázott szórakoztatás, Akadémiai Kiadó, Budapest

Smith P.R., Taylor, J. (2004) Marketing Communication: An Integrated Approach, Kogan Page Publishers, London

Törőcsik Mária (2011), Fogyasztói magatartás, Akadémia Kiadó, Budapest

Van Raaij, W.F. (1998), 'Integration of Communication: Starting from the Sender or the Receiver?', Effectiveness in Communication Management, pp.169-84.

Weimann, G. (1994), The Influential. Albany: State University of New York Press.

Weitz, B., A, Bradford, K., D (1999) Personal selling and sales management: A relationship marketing perspective, Journal of the Academy of Marketing Science, Vol. 27, No.2. pp 541-254

KISZÁMÍTHATÓ KREATIVITÁS

DR. TÓTH ÁGNES

Bevezetés

A közvélekedés szerint a rutin és a kreativitás egymástól távol álló dolgok. Sőt, a kiszámíthatóság és a kreativitás szinte ellentétes fogalmak. Hiszen a kreativitás lényege épp abban áll, hogy a szokásostól eltérő eredményt hoz; valami olyan újat alkotunk, amire nem számíhattunk. Azonban a kreatív eredményhez vezető *folyamat* sokkal kiszámíthatóbb, a kreatív gondolat megalkotásához sokkal kiszámíthatóbb úton juthatunk el, mint sokan gondolnák. A mód, ahogyan eljutunk a kreatív eredményig, nem feltétlenül kell, hogy szokatlan legyen.

Emellett persze a kreatív eredményhez szükséges számos tényező. Sőt, egyes emberek lényegesen kreatívabbak tudnak lenni azonos körülmények, és hasonló rutinok mellett is. De a kreatív gondolkodás fejleszthető. Kialakíthatunk olyan rutinokat, szokásokat, amik segítik a kreatív gondolkodást. A kitartás, az állhatatos munka, a „nem feladás” például kulcs jelentőségűek a kreatív eredményhez. Számos olyan pontosan ismert, kiszámítható elem létezik, amely erősen befolyásolja a kreativitást.

Mi a kreativitás?

A szakirodalomban legelterjedtebb definíció szerint a kreativitás valami olyan új, korábban nem létező megalkotása, aminek értéke van. [pl. George (2007); Amabile (1996); Oldham, Cummings, (1996); Walton (2016)]

A különböző kreativitás definíciók lényege, hogy olyan megoldások létrehozásának a képességére vonatkozik, amely a már meglévő minták összekapcsolásával, módosításával jön létre. Ezzel együtt, akkor kreatív az új megoldás, ha eredeti és releváns megoldásként *értéke* van. [Amabile (1998)] A rendetlenség, a káosz formáinak megalkotása ugyan lehet új, minden korábbtól eltérő, mégsem nevezzük kreatívnek, hiszen nem rendelkezik értékkel. [de Bono (2007/b), (2009)]

A kreativitás feltétele az ötlet. Az ötlet meglévő dolgok új kombinációjaként születik meg. [Rekettye et al. (2012-13), Foster (2009), Gladwell (2005)] Új ötletünk lehet úgy is, hogy azt nem tartjuk értékesnek, a felvetett probléma szempontjából nem releváns. Ilyenkor nem beszélhetünk kreativitásról.

A művészvilágban gyakran hivatkozunk kreativitásra, hiszen a művészetben minden alkotás új és értékes. [McNerey (2010)] Igaz, az értéket nem minden esetben ismerjük fel azonnal. A művészvilág kreativitásának mozgatórugója a jó esztétikai ítélőképesség. Ez teljesen más képesség, mint az új ötletek kitalálása. Nincs külön szó az újszerű ötleteket és a művészi alkotásokat létrehozó kreativitásra. A művészek kiválóak lehetnek a maguk területén, de nem biztos, hogy ugyanilyen jók az üzleti életben használható új ötletek kidolgozásában. Ez a megkülönböztetés nagyon fontos. [de Bono (2009); McNerey (2010)]

A kreatív gondolkodás fejleszthető

A kreativitás mértéke egyénenként eltérő lehet, de mindenki előállhat kreatív ötletekkel. Ahogyan a matematikai képességek, vagy a sportteljesítmény is egyénenként jelentős eltérést mutat, így a kreativitás is. A végén nem mindenkiből lesz olimpiai bajnok, de a félmaratont a legtöbb ember képes lefutni, ha eleget edz hozzá.

A kreatív-készség mértéke meghatározóan a következő három dologtól függ [Kaszás (2011)]:

- *Rendelkezésre álló információ, mintakészlet, valamint kombinációs készség*
Mennyi korábbi megoldást, mintát ismerünk a világban, illetve mennyire vagyunk képesek ezeket összekombinálni. Az agyunkban raktározott információ adja az alapot a kreativitáshoz. Minél nagyobb a tudásbázis, annál nagyobb számú kombináció összeállítása lehetséges.
- *Eredetiség, újszerűség*
Mennyire tudjuk az eredeti vonásokat felismerni, új lehetőségeket alkotni, elszakadni a rutintól, sémáktól. A múlt tapasztalatain alapuló reprodukív gondolkodás beszűkíti a gondolatok terét. A produktív gondolkodás ezzel szemben újabb és újabb szempontokból, újabb és újabb kérdéseket tesz fel az agy számára.

- *Relevancia*

Mennyire tudjuk a használhatóság kívánalmához kötni a gondolkodásunkat, azaz mennyire tudunk relevánsan gondolkodni. Kreatív a válasz, ha megold egy konkrét problémát. Ehhez bizonyos értelemben szabályozott gondolkodásra van szükség.

A kreativitás fejlesztéséhez utat kell engedni a gondolatoknak, ötleteknek. A hibás problémamegoldó gondolkodás általában a hiányos, egyoldalú nézőpontra vezethető vissza. Ha minden gondolatot azonnali kritikával fogadunk, valamint a gondolkodás területe eleve szűkös, akkor nincs esély kreatív megoldások alkotására. [Kaszás (2011)] A kreativitás fejlesztéséhez ezt a nézőpontot kell megváltoztatni. Kreativitás híján az ember saját maga szab gátat gondolatainak, ötletinek.

Tévhit a kreatív gondolkodással kapcsolatban

Sokan feltételezik, hogy a kreatív gondolatok valahol a tudaton kívül keletkeznek, véletlenül akadunk rá ezekre, ezért rajtunk kívülálló tényezőkön múlik, hogy lesz-e kreatív ötletünk. [deBono (2009)]

1. A valóságban a kívülről jövő információ az agyunkban mintákba rendeződik, és ezek összekapcsolásával új, releváns jelentést eredményezhetnek. A kreatív megoldásokat a saját fejünkben kell keresnünk, hogy új kapcsolatokat, lehetőségeket alkothassunk. A kérdés az, hogy a lexikális tudásunk darabjait megfelelően tudjuk-e társítani, vagy egymástól független információdarabként kezeljük azokat. [de Bono (2009); George (2007)]
2. A kreativitást gyakran tartják különleges tehetségnek, amit csak kiváltságosok birtokolhatnak. Holott a kreatív gondolkodás képességével mindenki rendelkezik. A kreativitás, tanulható, fejleszthető, alkalmazható képesség. [de Bono (2009); Novotney (2009); Adams (2015)]
3. További tévhit, hogy a kreatív gondolkodáshoz csak gátlásmentességre van szükség.
4. Valóban fontos, de nem elegendő a gátlásmentesség a kreativitáshoz. Ha valakinek megkötjük a kezét, és adunk neki egy hegedűt, nyilvánvalóan nem fog tudni hegedülni. De az is nyilvánvaló, hogy ha feloldjuk a kezét, az még nem elegendő ahhoz, hogy hegedüljön.

5. Sajnos, sokan azt feltételezik, hogy ha mentesítjük agyunkat a gátlások alól, akkor kreatív lesz. Ez ebben a formában nem igaz. [Kaszás (2011); Epstein (2000)]
6. Kreativitás = ügyeskedés. Ezt a feltételezést az táplálja, hogy az ügyeskedő embereknek valóban kreatívnak kell lenniük. A kreatív ember mikor egy probléma megoldásán töri a fejét, nem áll meg az első gondolatnál. Újabb és újabb ötleteket gondol végig, így végül olyan megoldásra is rátalál, amire a kevésbé kreatívak nem. Ezért a számára kedvezőbb megoldással is előáll, amit jól hasznosíthat. De a hagyományos értelemben vett ügyeskedés nem egyenlő a kreativitással. [de Bono (2009)]

A kiemelkedően kreatív személy jellemzői

A kiemelkedően kreatív elmék közös vonásait sok kutató kereste, vizsgálta. A jelentős kreatív eredményeket elérő egyének közös személyiségjegyeit, viselkedésbeli sajátosságait Csíkszentmihályi Mihály magyar származású pszichológus, a flow elmélet megalkotója fogalmazta meg a legteljesebb körűen.

Csíkszentmihályi (2009) szerint a kreatív emberek legfontosabb jellemzője a *komplexitás*, azaz olyan gondolatokat és viselkedést ötvöznek magukban, ami más embernél elkülönül egymástól. Ezt a komplexitást példázza az alábbi tíz páros-ellentmondásos jellemző:

1. A kreatív embereknek sok a fizikai energiájuk, de tudnak csendben maradni, elmélyülten dolgozni és lazítani is.
2. Akik jelentős kreatív eredményeket érnek el általában egyszerre okosak és naivak is.
3. Játékos, könnyed attitűd jellemzi, ezzel együtt fegyelmezett, kitartó és makacs.
4. A képzelet és fantázia illetve a földhözragadtság két véglete között ingadozik.
5. Az extrovertált-introvertált dimenzió mindkét pólusát magukon hordozzák.
6. Egyszerre szerények és büszkék. Mivel átlátják munkaterületükön a korábbi hozzájárulások sorát, saját munkájukat más perspektívába helyezi.
7. Kibújnak a nemi szerepek szigorú sztereotípiájából. Maszkulin és feminin jellemvonásaik is vannak.

8. Lázadó és tekintélyromboló, mégis bizonyos értelemben konzervatív és hagyománytisztelő.
9. Szenvedélyesen tekint munkájára, de képes azt objektíven is látni.
10. Munkájuk sok örömet okoz nekik szenvedélyességük révén, de sok szenvedést is élnek meg.

A fentiekből is adódik, hogy a kreatív ember célja elérése érdekében szinte bármilyen szituációhoz alkalmazkodik, bármivel boldogul, ami kéznél van.

Guilford (1967) volt az első, aki leírta a kreatív személy fő jellemzőit, úgymint a megszokottól való elszakadás igénye, a változásra, az újszerűségre való törekvés, és alapvető motívuma a kutató-kísérletező hajlam. Maslow (1971) a kreativitás legfőbb indítékának az önmegvalósítást tekinti. A kreatív személyt erős belső késztetés indítja arra, hogy a személyiségét kreatívan kibontakoztassa.

Barron (1988) vizsgálati eredményei szerint a kreatív személyeket magas fokú tudásvágy, kíváncsiság, megismerési (intellektuális) késztetés jellemez, valamint nagyfokú autonómia, magas én-erő, önbizalom, emocionális stabilitás. Az interperszonális kapcsolatokban tárgyilagosak, nonkonformisták. Széles körű érdeklődés, fogékonyság, absztrakt gondolkodás, intellektuális aktivitás a sajátjuk. Pszichodinamikájuk komplexebb és differenciáltabb, ezzel van összefüggésben a komplex ingerek iránti preferencia. Tolerálják a kétértelműséget is.

A kreatív gondolkodás praktikus módszerei

Divergens vagy laterális gondolkodás

Edward de Bono (2007a, 2009) laterális gondolkodásnak nevezi, míg a szakirodalom jelentős része [pl. Amabile (1996); Calvin (1997); Barron (1998); Novotney (2009)] divergens gondolkodásról beszél abban az esetben, amikor hagyjuk kalandozni gondolatainkat, megkülönböztetve az adott cél felé tartó, konvergens gondolkodástól. [Gladwell (2005)]

A laterális gondolkodás de Bono (2009) szerint egy ötletgeneráló és problémamegoldó technika, amelyben úgy hozunk létre ötleteket, hogy újszerűen tekintünk a meglévő dolgokra. Ellentétéként értelmezhetjük a hagyományos logikus gondolkodást, melynek során egy kiválasztott ötletet viszünk előre. A laterális gondolkodás megpróbálja kikerülni a problémát egy radikálisan más megközelítés segítségével.

A hat kalap módszer

A hat kalap módszer kidolgozása szintén Edward de Bono (2007a) nevéhez fűződik, ami az üzleti életben is jól hasznosítható módszer, mára számos világcég alkalmazza. A hat kalap módszer a közös problémamegoldás, a közös kreatív gondolkodás ösztönzésének módszere. Lényege a gondolkodási folyamat kontrollálásában rejlik, a párhuzamos gondolkodást ösztönzi, szemben a vitatkozással.

A módszerrel a problémamegoldásban résztvevő csoport minden tagja együtt, közösen, különböző aspektusok mentén vizsgálja a problémát, és vizsgálja a lehetséges megoldásokat. A különböző aspektusokat különböző színű kalapokkal jelképezik, innen a módszer elnevezése. A hat kalap a következő aspektusokat reprezentálja: tények, érzések, ellentétek, előnyök, kreativitás, folyamat.

Segítségével elkerülhető, hogy vélemények feszüljenek egymásnak, sőt, ami még nagyobb gátja a kreativitásnak, hogy személyek kerüljenek egymással szembe, akik képviselik az egyes véleményeket. A közös aspektus óriási többlet energiákat szabadít fel.

A brainstorming

A brainstorming a legtöbb kreatív problémamegoldó metódus alapja. Egyszerűen arról van szó, hogy az egyén, vagy a csoport tagjai ötleteket javasolnak, majd megbeszélik azokat. Sikere az ötletgenerálás és a kritika elválasztásán alapul. [Walton (2016)]

A módszer kitalálója Osborn [idézi Kaszás (2011)] szerint a brainstorming (szó szerinti fordításban agyvihar) elnevezés arra utal, hogy az agyunkat használjuk arra, hogy megrohamozzuk és eltüntessünk egy problémát. Szinte nincs olyan problémamegoldó terület, ahol ne lenne szükség az alkalmazására. Éppen ezért felületesen sokan ismerik, és félreértelmezve, kevésbé hatékonyan alkalmazzák.

A brainstorming öt alapszabálya a következő [Kaszás (2011)]

1. Minél nagyobb számú ötlet hangozzék el
2. Az ötletgenerálás időszakában tilos a kritika
3. Viszont a résztvevők egymás ötleteit fejlesszék tovább
4. A legvadabb ötletek reményteljesek
5. Az ötletek a csapat közös tulajdonát képezik

Fontos megjegyezni, hogy a brainstorming nem teljes problémamegoldó módszer, elsősorban az ötletek generálására használhatjuk. Ezután a probléma teljes megoldásáig több lépés áll előttünk.

A csoportos ötlet generálásnál hatékonyabb, és jobb eredményhez juthatunk, ha előzetesen a résztvevők összegyűjtötték önállóan saját ötleteiket. [Papp-Váry (2011), Walton (2001)]

Az ötletalkotás ösztönzésének módszerei

Bármilyen problémára keressük a választ, fontos, hogy több megoldást keressünk. Soha ne elégedjünk meg az elsővel! Az alábbi módszerek abban segítenek, hogy hogyan generáljunk újabb és újabb ötleteket. [Foster (2009) nyomán]

1. Élvezzük!
Tegyünk róla, hogy élvezetes legyen a problémamegoldás! A tapasztalat azt mutatja, hogy mindig azok állnak elő a legjobb ötletekkel, akik a legjobban élvezik a problémamegoldás folyamatát.
2. Legyünk gyerekek!
3. A bennünk lévő gyermek kreatív. A felnőttet béklyóba köti a sok tudás, sok kötöttség, a rengeteg szabály, no és a sok feltételezés. A gyermek szabad, jellemző tulajdonságuk, hogy olyannak látják a világot, amilyen valójában, nem pedig olyannak, amilyenek a felnőtteknek azt már megtanították. A gyerekek csak a mostot ismerik. Vetközzük le gátlásainkat, és próbáljunk gyerekek lenni!
4. Higgyük el, hogy az ötletek márpedig jönnek!
5. Higgyük el, hogy számos ötlet, megoldás létezik a problémára, és ezek az ötletek ott keletkeznek a fejünkben. Ne álljunk meg az első gondolatnál! Akik nem hiszik el, hogy sok ötlet van, azok számára ezek az ötletek elérhetetlenek maradnak. Az ötletekkel teli ember és aközött, akinek nincsenek ötletei pusztán annyi a különbség, hogy az előbbi hisz saját ötletalkotó képességében.
6. Hibázzunk!
7. A hibás megoldások sorára szükség van ahhoz, hogy eljussunk a jó megoldáshoz. Aki fél hibázni, az nagyon beszűkíti saját gondolkodását. A hibás ötleteknek valójában nagyon kell örülni, hiszen közelebb visznek a helyes megoldáshoz. Sokkal nagyobb az értéke egy hibás ötletnek, mint az ötlet hiányának.
8. Zökkenjünk ki a kerékvágásból!

9. Tegyük szokatlan dolgokat, hogy kizökkentsük magunkat a megszokott rutinból.

Kiszámítható kreativitás?

A kreativitás elmélyülést, kitartást igényel

A feladás a kreativitás halála. [Lucas, Nordgren (2015)] A kreativitás kitartást, és mint ilyen: időt igényel. A kitartás jelentőségét rendre alulértékeljük, amikor kreativitásról van szó. A több megoldás keresése, az újabb és újabb ötletek generálása, csak kitartó munkával lehetséges.

Még ha egyetlen megjelenő gondolati szikraként is éljük meg, az adott probléma a szikra megjelenésének pillanatában már régóta foglalkoztatja a kreatív gondolkodót, sokáig, és elmélyülten foglalkozott már a problémával. Csak ezután az érlelési folyamat után érkeznek a kreatív megoldások, ekkor élhetjük meg az ún. a-ha élményt.

Sokan a kezdeti sikertelenség után feladják a próbálkozást, mondván nekik nincsenek kreatív megoldásaik egy adott problémára. [Mérő (1994)] Úgy vélik, hogy az ötletnek meg kellett volna érkeznie, ezért, amikor megragadtak a gondolkodásban, gyakran feladják. De kitartással jelentős mértékben növelhető a kreatív eredmény. [Lucas, Nordgren (2015)]

A „napszak hatás”

Kutatások igazolják, hogy az egyén szempontjából a napon belüli időpont befolyásolja a kreativitást. Ezt hívja a szakirodalom „time of day”, azaz napszak hatásnak. [Wieth, Zacks (2015)] A nem optimális időpontban, fáradtan, elnyűtten, a figyelem kevésbé fókuszált, a belső kontroll alacsonyabb. A kontroll alacsonyabb szintje miatt pedig a gondolkodás jobban elkalandozik, korábbi élmények befolyásolják, ami kifejezetten kedvez a kreatív megoldásoknak. A probléma újszerű megközelítéséhez épp ilyen állapotra van szükség. [Wieth, Zacks (2015)]

Egy adott probléma megoldásával persze lehet, hogy az optimális időpontban, pihenten jutunk leginkább előre. Amikor azonban újszerű megközelítésre, a dobozból kilépésre van szükség, akkor érdemes megpróbálni más napszakban is elgondolkodni a problémán.

Szokássá tehető

Bármilyen furcsán is hangzik elsőre, a kreativitás szokássá tehető. [Epstein (2000); Novotney (2009)]

Ahhoz, hogy rutinunkká váljon, hogy kreatívak vagyunk, Epstein (2009) a következőket javasolja:

1. Gyűjtsünk új ötleteket, és írjuk is le azokat! Ez adja az alapját a szokásos brainstorming eljárásnak is
2. Keressünk kihívást jelentő feladatokat! Még ha nem is feltétlenül kecsegtet megoldással a felvetett kérdés, ha már meglévő ötletek vetélkednek a fejünkben, akkor az segíti újak generálását. Epstein példája (hogyan tanítsuk meg repülni a kutyánkat) jól mutatja, hogy nem az eredmény, hanem a folyamat a lényeges.
3. Bővítsük tudásunkat! Foglalkozzunk különböző szakterületekkel, egymással össze nem függő problémákkal. Mindez segíti a diverz gondolkodást.
4. Vegyük körül magunkat érdekes dolgokkal és emberekkel! Bármilyen új élmény (opera előadás, különleges vacsora...) stimulálja a gondolkodást.

Amy Novotney (2009) áttekintett több olyan kutatási eredményt, ami a kreativitást befolyásoló tényezőkre vonatkozik. A Creativity Research Journal-ban [Vol. 20, No 1.] publikált kutatás tanúsága szerint növeli a kreativitást, ha dolgozunk a fent említett négy területen. A kutatás során 74 kaliforniai munkavállaló vett részt olyan kreativitás tréningen, melynek során ezen a négy készséget fejlesztették. 8 hónappal később fokozódott az új gondolatok generálásának képessége, méghozzá 55%-al.

Kutatások igazolták, hogy az emberek alábecsülik saját kreatív gondolkodásukat, ha már próbálkoztak a probléma megoldásával, de nem jutottak megoldásra rövid időn belül. Ha megragadnak egy probléma megoldásában, hajlamosak feladni. Megállapítják, hogy nem megy nekik. Ám kitartással, újabb és újabb próbálkozással nagymértékben növelhető a kreatív ötletek megalkotása. [Novotney (2009)]

Irodalomjegyzék

Adams, Kate: Even Women Think Men Are More Creative. Harvard Business review. 2015. <https://hbr.org/2015/12/even-women-think-men-are-more-creative>. letöltve: 2016. január 18.

Amabile, T, M: Creativity in context. Boulder, GO, Westview Press, 1996

Amabile, T, M: How to kill creativity. Harvard Business Review, (1998, September-October), 77-87, 1998

Barron, F.: Putting creativity to work. In R. J. Steinberg (Ed), The nature of creativity. New York, Cambridge University Press, 76-98. 1988.

Calvin H. W.: A gondolkodó agy, Az intelligencia fejlődéstörténete. Kultutrade kiadó, 1997

Csikszentmihályi Mihály: Kreativitás – A flow és a felfedezés, avagy a találmányok pszichológiája, Akadémiai kiadó, Budapest, 2008

de Bono, Edward: Hat gondolkodó kalap. Manager kiadó, Budapest, 2007a

de Bono, Edward: Tanítsd meg önmagad gondolkodni! HVG Kiadó, Budapest, 2007b

de Bono, Edward: A kreatív elme. HVG Kiadó, Budapest, 2009

Epstein, R. The big book of creativity games. New York, McGraw-Hill, 2000

Foster, Jack: Az ötlet – Tartsd edzésben az agyad! HVG Kiadó, Budapest, 2009

George, Jennifer M.; Jesse H. Jones: Creativity in Organizations. Graduate School of Management, Rice University, 2007.

http://www.ilo.bwl.uni-muenchen.de/download/unterlagen-12_13/leadership_and_learning/literature_hoegl1/george_2007.pdf
letöltve: 2016. január 18.

Gladwell, Malcolm: Ösztönösen, A döntésről másképp. HVG Kiadó, Budapest, 2005

Guilford J. P. The nature of human intelligence. New York, McGraw-Hill, 1967

Kaszás György: Gondolkodjunk, mert vagyunk! – 12 kreatív problémamegoldó módszer. HVG Kiadó, Budapest, 2011

Lucas, Brian J.; Loran Nordgren: Giving Up Is the Enemy of Creativity. Harvard Business Review, 2015

<https://hbr.org/2015/12/giving-up-is-the-enemy-of-creativity> letöltve: 2016. jan. 18.

Maslow, A.H. The farther research of the human nature. New York, Viking Press, 1971

McNerey, Sam: Is Creativity Sexy? The Evolutionary Advantages of Artistic Thinking. 2010

<http://bigthink.com/insights-of-genius/is-creativity-sexy-the-evolutionary-advantages-of-artistic-thinking>, letöltve: 2016. jan. 18.

Mérő László: Észjárások – a racionális gondolkodás korlátai és a mesterséges intelligencia. TypoTex, Budapest, 1994

Novotney, Amy: The science of creativity. gradPSYCH Vol. 7 No. 1 American Psychological Association. 2009

<http://www.apa.org/gradpsych/2009/01/creativity.aspx> letöltve: 2016. január 18.

Papp-Váry Árpád: Kreativitás szólóban. In: MarketingMédia 2011. Október 19. – november 2. pp. 18-19. 2011.

Rekettye Gábor, Papp-Váry Árpád, Kunsági Andrea: A kreatív gondolkodás szerepe a marketingoktatásban. In: Annales Tomus IV.-V. Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola, Budapest, 2012-13

Rogers, Carl R., Freiberg, H. Jerome: A tanulás szabadsága. Edge 2000 Kiadó – Oktatóskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2007

Walton, Amdre: Resolving the Paradox of Group Creativity. Harvard Business Review, 2016 <https://hbr.org/2016/01/resolving-the-paradox-of-group-creativity> letöltve: 2016. jan. 18.

Wieth, Mareike B. & Rose T. Zacks: Time of day effects on problem solving: When the non-optimal is optimal. Thinking & Reasoning, 17:4, 387-401, 2011

<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13546783.2011.625663#.VrC5lrLhDIU> letöltve: 2016. jan. 18.

SZERZŐK / AUTHORS

ANTONI Alfonz	143
BARANYAI Zsolt.....	1
BEDNÁRIK Éva	15
BÉRES Dániel.....	21
BÓDIS Krisztina	43
CSITÁRINÉ MÁTÉ Szilvia.....	15
DÉR Csaba Dezső	63
DEZSÉNYI Péter	73
ERDEINÉ KÉSMÁRKI-GALLY Szilvia.....	79
ERŐS Eszter.....	87
GÖBÖLYÖS N. László.....	95
GROTTE Judit	107
GULYÁS Péter	127
HORVAT Tatjana	143
JAVORNICZKY István	169
KIS Márta	235
KOVÁCS Zoltán	1
KRAPECZ Imre	241
MARCZELL-SZILÁGYI Eszter.....	255
MONOSTORI Katalin	261
PAPP-VÁRY Árpád.....	273, 287
PAPP-VÁRY Árpád Ferenc.....	15, 293
REKETTYE Gábor	307
TÓTH Ágnes	325

